

Rellen in Ondiep

Rellen in Ondiep

Ontstaan en afhandeling van grootschalige ordeverstoring in
een Utrechtse achterstandswijk

Redactie:

G.J.M. van den Brink (UvT/PA)

M.Y. Bruinsma (IVA)

Met bijdragen van:

L.J. de Graaf (UvT)

M.J. van Hulst (UvT)

M.P.C.M. Jochoms (PA)

M. van de Klomp (PA)

S.R.F. Mali (PA)

H. Quint (PA)

M. Siesling (IVA)

G.H. Vogel (PA)

In opdracht van:
Programma Politie & Wetenschap

Foto omslag:
Rob Huibers/Hollandse Hoogte

Ontwerp:
Vantilt-producties & Martien Frijns

ISBN: 978 90 3524 460 3
NUR: 800, 624

© 2010, Politie & Wetenschap, Apeldoorn; IVA, Universiteit van Tilburg;
Politieacademie, Apeldoorn

Realisatie:
Reed Business, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opname of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photo print or other means without written permission from the authors

Inhoud

	Voorwoord	9
	Gabriël van den Brink	
1	Inleiding	11
	1.1 Drieledige uitdaging	12
	1.2 Theoretische perspectieven	13
	1.3 Vraagstelling	17
	1.4 Bronnen en werkwijze	18
	1.5 Inrichting van het boek	20
	1.6 Organisatie van het onderzoek	22
	Monique Bruinsma, Mirjam Siesling, Theo Jochoms & Misja van de Klomp	
2	Kroniek: reconstructie van de gebeurtenissen van maart 2007 in Ondiep	25
	2.1 Inleiding	25
	2.2 Zondag en maandag: confrontatie met schietincident en rellen	26
	2.3 Dinsdag en woensdag: blijvende dreiging van ongeregeldeheden, zware maatregelen	35
	2.4 Donderdag tot en met maandag: de rust zien te behouden	40
	2.5 Na 'de crisis': impact van het gebeurde op de politieorganisatie	45
	Laurens de Graaf	
3	Verhalen van bewoners over het schietincident	49
	3.1 Inleiding	49
	3.2 Bewoners over Ondiep	51
	3.3 Het incident door de ogen van bewoners	54
	3.4 Bewoners over de periode na het schietincident	57
	3.5 Bewoners over het optreden van actoren	58
	3.6 Lessen en inzichten volgens bewoners	61
	3.7 Conclusie	62

	Laurens de Graaf	
4	Verhalen van professionals over het schietincident	65
4.1	Inleiding	65
4.2	Professionals over Ondiep	67
4.3	Het schietincident door de ogen van professionals	72
4.4	Professionals over de periode na het schietincident	74
4.5	Professionals over het optreden van actoren	75
4.6	Lessen en inzichten volgens professionals	79
4.7	Conclusie	80
	Merlijn van Hulst & Mirjam Siesling	
5	Aandacht voor Ondiep. Een frameanalyse van berichten in dagbladen	83
5.1	Inleiding	83
5.2	Een overzicht van de berichtgeving	85
5.3	Framing Ondiep	91
5.4	Inzichten en lessen	114
	Theo Jochoms, Misja van de Klomp, Monique Bruinsma & Mirjam Siesling	
6	Handhaven en empathie. Het verhaal van de veiligheidsdriehoek en een duiding van zijn optreden	121
6.1	Inleiding	121
6.2	Gepland en ongepland wijkbeleid – beleving van de wijk	122
6.3	Handelen en het zoeken naar harde informatie	134
6.4	De inzet van een SGBO: handhaven	142
6.5	Strategie en interne organisatie van het politieoptreden	145
6.6	Communicatie met media en de wijk	150
6.7	Samenwerking tussen politie, gemeente en OM	156
6.8	Korte beschouwing over strategieën	160
6.9	Afsluiting en lessen	164
	Bas Mali & Gert Vogel	
7	‘Relwijken’ in kaart gebracht	169
7.1	Inleiding	170
7.2	Theoretische noties	173
7.3	Analyse	177
7.4	Ondiep vergeleken naar plaats en tijd	189
7.5	Terugblik	204

8	Gabriël van den Brink Lessen uit Ondiep	209
	8.1 Structureel niveau	213
	8.2 Relatieve niveau	221
	8.3 Operationeel niveau	230
	8.4 Conclusies	245
9	Gabriël van den Brink Van de nood een deugd maken. Vijftien aanbevelingen voor wijken die met rellen worden geconfronteerd	253
	9.1 Beleid op lange termijn	254
	9.2 Beleid op middellange termijn	256
	9.3 Beleid op korte termijn	259
	Literatuur	263
	Bijlagen	271
	1 Bij hoofdstukken 2 en 6: lijst met respondenten	271
	2 Bij hoofdstukken 2 en 6: overzicht documenten	272
	3 Bij hoofdstuk 2: kaartje van afgezet gebied ten tijde van de rellen	274
	4 Bij hoofdstuk 6: toelichting staf grootschalig en bijzonder optreden (SGB0)	275
	5 Vijf districtschefs over Ondiep (1989-2009)	280
	6a Tabellen bij hoofdstuk 7: wijken als relwijk geclassificeerd	288
	6b Overzichten bij hoofdstuk 7: wijken als relwijk geclassificeerd	295
	7 Bij hoofdstukken 3 en 4: lijst met respondenten	299

Voorwoord

Ondiep staat voor altijd in ons geheugen gegrift. Bewoners, politiemensen, medewerkers van de gemeente Utrecht – eigenlijk iedereen die betrokken was bij de dreiging van oproer in de Utrechtse wijk Ondiep, denkt daar bij het horen van de naam Ondiep aan terug. Een week met ordeverstoringen, hoogoplopende emoties en dreiging van escalatie door relzoekers, veroorzaakt door een bijzonder tragisch moment.

Ondiep is ook voor mij een ingrijpende ervaring geweest. Ik denk terug aan de metershoge hekken die ik om de hele wijk zag staan om reltoeristen te weren. Aan de spannende bijeenkomsten met de wijkbewoners en met korpsleden. Maar ook aan de wijkagent van Ondiep die het in de spannendste situatie aandurfde zich kwetsbaar op te stellen. Zo heb ik mijn ervaringen en heeft iedere betrokkene bij deze week zijn herinneringen die niet vergeten worden.

Waarom ontstond die enorme escalatie en waarom lukte het verdere rellen te voorkomen? Op die vragen wilde ik een antwoord hebben. Wetenschappers van de Politieacademie, IVA Beleidsonderzoek en Advies en de Universiteit van Tilburg hebben samen belangrijk onderzoek gedaan, waarvan dit boek het resultaat is. Ik ben iedereen die betrokken is geweest bij de totstandkoming ervan bijzonder erkentelijk. Ik ben trots op de uitkomsten en ik verwacht dat het boek en de adviezen die het bevat een positieve rol zullen spelen bij het voorkomen van ernstige escalaties.

Stoffel Heijnsman
korpschef Politie Utrecht

Inleiding

Gabriël van den Brink

‘In het najaar van 2005 werd Frankrijk opgeschrikt door rellen in ruim driehonderd achterstandswijken, beter bekend onder naam banlieues. De plegers van het geweld waren jonge mannelijke bewoners van deze wijken, voornamelijk tweede en derde generatie immigranten. De rellen duurden drie weken en veroorzaakten, naast enorme materiële schade, ook grote sociale onrust. Beelden van brandende auto’s en gewelddadige confrontaties tussen jongeren en politie gingen de hele wereld over. Dit wierp de volgende vraag op: ging het hier om een typisch Frans probleem of betrof het een universeel probleem dat net zo goed andere naties kon treffen, Nederland bijvoorbeeld?’

Met die woorden opende een van onze studenten aan de Politieacademie de masterthesis die ze in maart 2007 schreef en die met een cum laude werd gehonoreerd. Paula Grassart stelde onder meer de vraag of rellen zoals in Parijs ook in Nederland konden plaatsvinden. Ze maakte een uitgebreide vergelijking tussen de situatie in de banlieues van Parijs en de Utrechtse wijk Overvecht waar ze zelf werkzaam was. Ze verzamelde veel cijfers, voerde gesprekken met professionals binnen en buiten het korps en verdiepte zich in de wetenschappelijke literatuur. Haar conclusie was dat er weliswaar vele gelijkenissen tussen de Franse banlieues en een wijk als Overvecht bestaan, maar dat grootschalige rellen zoals in Parijs voor Nederland niet erg waarschijnlijk zijn. Dat komt niet alleen door verschillen op wijkniveau, maar ook en vooral doordat de Nederlandse politie een andere strategie toepast. De Franse politie zet sterk op repressie in: ze heeft weinig relatie met de wijkbewoners en hanteert in het geval van onlusten een beleid van zero tolerance. De Nederlandse politie daarentegen werkt met een mix van repressieve en preventieve maatregelen en probeert het vertrouwen van de bewoners te winnen. Mede daarom achtte Paula Grassart de kans op grootschalige rellen voor Overvecht niet erg groot (Grassart, 2007). Overigens was zij niet de enige die zo dacht. Tijdens een meeting aan de Politieacademie kort na de Parijse rellen trokken enkele deskundigen dezelfde conclusie. In Nederland zijn grootschalige rellen niet te verwachten, omdat de betrokkenheid van de politie bij het wijkgebeuren veel groter is (Chambon, 2007).

En toen gebeurde het. De inkt van Paula Grassarts thesis was nog niet droog of er braken hevige rellen uit in Ondiep. Nota bene een wijk van het district waar ze zelf werkte. Aanleiding voor de ongeregelde heden was de dood van een buurtbewoner, die op zondagavond 11 maart 2007 een agent had bedreigd. De agent trok zijn pistool en loste een dodelijk schot. In de dagen daarop deed zich een aantal stevige confrontaties tussen de politie en jongeren voor, die veel media-belangstelling trokken. De plaatselijke overheid sloot de wijk af door hekken te plaatsen en zette een groot aantal reischoppers vast. Daardoor kon de openbare orde relatief snel worden hersteld, maar dat nam de publieke zorgen niet weg. Er waren twee omstandigheden die maakten dat de rellen in Ondiep een meer algemene betekenis kregen. Ten eerste besteedden de media, al dan niet geïnspireerd door Parijs, veel aandacht aan de onlusten. Ze beperkten zich niet tot datgene wat zich in Ondiep afspeelde, maar maakten het schietincident en de daaropvolgende rellen tot onderdeel van een groter verhaal over het lot van achterstandswijken in Nederland. Ten tweede was er na de waarschuwendende woorden van Pieter Winsemius als (tijdelijk) minister van VROM over mogelijke onlusten ook in beleidskringen meer aandacht voor dergelijke situaties ontstaan. Zijn opvolger Ella Vogelaar maakte het aanpakken van de veertig meest problematische wijken zelfs tot speerpunt van haar beleid. Beide ontwikkelingen zorgden ervoor dat Ondiep veel méér werd dan een plaatselijk incident. Het kreeg een symbolische lading die niet alleen achterstandswijken betrof, maar ook de vraag hoe gebeurtenissen als deze moeten worden verklaard én de vraag wat het beleid van de politie, de overheid en andere instanties zou moeten zijn.

1.1 Driedelige uitdaging

Daarmee is meteen de voornaamste aanleiding genoemd voor het onderzoek dat wij naar de gebeurtenissen in Ondiep hebben gedaan. Ons onderzoek begon op 30 januari 2008 en werd krap een jaar later voltooid. Het kwam in feite op een driedelige uitdaging neer. Ten eerste moesten we vaststellen wat zich in de week van 11 tot 19 maart 2007 precies afspeelde. Het ging niet alleen om de feitelijke gebeurtenissen, maar ook om de procedures en de processen die tot het optreden van de autoriteiten in reactie op de rellen hebben geleid. Wie heeft welke beslissing genomen en op welke informatie was deze gebaseerd? In hoeverre paste men de gangbare werkwijze toe, bijvoorbeeld als het om *public order management* gaat? Welke reactie riepen de gebeurtenissen bij diverse partijen in de wijk op en in hoeverre heeft dat een rol gespeeld bij het

beleid? Om die vragen te beantwoorden was een uitgebreid onderzoek vereist, waarbij zowel beleidsstukken als mediaberichten en gesprekken met bewoners als bron werden gebruikt.

Behalve een reconstructie van de feitelijkheden was er – ten tweede – een professionele uitdaging. De vraag is immers wat professionals bij de overheid, de politie en andere instanties kunnen leren van de manier waarop de rellen in Ondiep aangepakt zijn. Welke beleidsmatige, bestuurlijke en vakmatige lessen kunnen worden geleerd? Het ligt voor de hand dat deze vraag op het functioneren van de politie wordt toegespitst. Per slot van rekening werd het onderzoek vanuit het lectoraat Gemeenschappelijke Veiligheidskunde aan de Politieacademie geïnitieerd. Dit lectoraat wil niet alleen kennis produceren, maar ook bijdragen aan het verbeteren van de professionele praktijk. Dat vooronderstelt – ten derde – ook een wetenschappelijke opgave. De vraag is immers hoe men dit soort processen interpreteert. Terwijl over de problemen van achterstandswijken inmiddels heel wat bekend is, begrijpen we veel minder waarom die problematiek in het ene geval wel en in het andere geen onlusten tot gevolg heeft. Over het verloop van dat soort rellen is eveneens veel bekend, maar we begrijpen minder goed welke samenhang er is tussen dat verloop en de voorgeschiedenis van de wijk. Aldus behelst het onderzoek naar de rellen in Ondiep ook een wetenschappelijke uitdaging.

1.2 Theoretische perspectieven

Met het oog op dit laatste moeten we kort stilstaan bij de vraag hoe het ontstaan van stedelijke rellen in de wetenschap wordt benaderd. Ik wil hier geen overzicht geven van de wetenschappelijke literatuur, maar het is goed te weten dat er verschillende denkrichtingen bestaan. Daarbij valt op dat er nu minder over gepubliceerd wordt dan enkele decennia terug. Vooral in de jaren 1970 vond veel onderzoek naar stedelijke rellen plaats. Dat had natuurlijk te maken met de vele onlusten die zich tussen 1962 en 1969 voordeden in de Verenigde Staten en waarbij het vaak om zwarte inwoners ging. Men vroeg zich onder meer af wat het onderscheid was tussen steden waar wel en waar geen rellen uitbraken, maar die vraag bleek niet eenduidig te beantwoorden. De toenmalige rellen waren uitdrukking van een algemene problematiek, waarbij het vooral om de maatschappelijke positie van de zwarte bevolking ging én de manier waarop de overwegend blanke politie haar bejegende (Rossi, 1974: 2-7). In later jaren heeft men naar meer algemene mechanismen achter het ontstaan van stedelijke

rellen gezocht. Veel onderzoekers stelden de theorie van relatieve deprivatie voorop. Die houdt kort gezegd in dat rellen ontstaan uit een spanning tussen datgene wat bewoners van het leven verwachten en de mate waarin die verwachtingen worden gerealiseerd. Ook die benadering bracht weinig bevredigende inzichten. Ze kan wel verklaren waarom er in bepaalde gebieden veel onvrede bestaat, maar zegt niet waarom die onvrede in specifieke gevallen onlusten tot gevolg heeft en in andere niet. Vervolgens ontstond vanaf de jaren 1970 een andere benadering, waarbij men rellen als een vorm van collectieve actie zag. De veronderstelling was dat de deelnemers aan rellen een gemeenschappelijk doel voor ogen hebben en dit door het mobiliseren van zoveel krachten willen bereiken. Daarbij is het gebruik van geweld min of meer rationeel, al was het maar omdat het altijd veel aandacht van de media krijgt. De moeilijkheid is evenwel dat deze analyse ook voor een aantal nieuwe sociale bewegingen opgaat. Soms gaan actiegroepen die zich bijvoorbeeld inzetten voor het milieu inderdaad over tot het plegen van geweld, maar het is evident dat dit een andere functie of betekenis heeft dan bij stedelijke rellen (Tindall, 1999: 616-618). Zo werd gaandeweg duidelijk dat het werken met één theoretisch model weinig oplevert. Stedelijke rellen staan altijd met meerdere processen en omstandigheden in verband, met als gevolg dat er meerdere theoretische invalshoeken aan de orde zijn. Dat is ook de conclusie van de Franse onderzoeker Sophie Body-Gendrot, die in 1993 een vergelijkend onderzoek deed naar rellen in Frankrijk, de Verenigde Staten en Engeland. De door haar genoemde invalshoeken spelen in vrijwel alle achterstandswijken een rol, al hebben ze van geval tot geval een ander gewicht. Gegeven de Nederlandse problematiek moeten vooral de volgende vier genoemd worden.

Ten eerste eisen de verschillende vormen van *economische achterstand* hun tol. Wanneer zich rellen voordoen, is dat altijd in wijken waar veel bewoners werkloos zijn en waar de jeugd weinig uitzicht op verbetering heeft. Bij de rellen in Brixton uit 1981 bleek zonneklaar dat er een sterke relatie met de hoge werkloosheid onder zwarte jongeren bestaat. Het zijn steeds jeugdige werklozen of jongeren met een slechte positie op de arbeidsmarkt die zich tot rellen laten verleiden (Body-Gendrot, 1993: 177-180). In dat verband verwijs ik ook naar de theorie die William Wilson in 1987 uitwerkte. Volgens hem is in veel voormalige industrie centra door de combinatie van twee processen een nieuw soort onderklasse ontstaan. Het eerste proces is dat klassieke vormen van industriële arbeid langzaam maar zeker uit de steden verdwijnen, hetzij omdat ze niet langer nodig zijn (handarbeid in de haven) hetzij omdat ze naar andere landen verplaatst worden (textielnijverheid). Het tweede proces houdt in dat de middenklasse verhuist naar

de betere stadsdelen, waarbij haar plaats wordt ingenomen door werknemers met een gering inkomen of door mensen met een uitkering. Het samengaan van die ontwikkelingen maakt dat er een onderklasse ontstaat die vrijwel nergens werk vindt (Wilson, 1987). Deze analyse geldt vandaag de dag nog sterker dan toen het boek van Wilson werd gepubliceerd. Het feit dat de moderne samenleving vooral werk aan hoogopgeleide arbeidskrachten in de dienstverlening biedt, maakt dat laagopgeleide jongeren in achterstandswijken nauwelijks een serieuze kans hebben. Niet voor niets wijst een recent onderzoeksrapport van de Europese Unie over de uitsluiting van jongeren op de sterke relatie tussen criminaliteit en armoede. Economische achterstand is een van de voornaamste oorzaken van geweld door jongeren. Terwijl hun begeerte naar een luxe levensstijl door globalisering en reclame voortdurend wordt aangewakkerd, kunnen ze het daartoe vereiste inkomen niet verwerven. De hiermee samenhangende frustratie komt gemakkelijk in geweld tot uitdrukking (Hardiman, 2004: 35-36).

Ten tweede is er vaak sprake van bestuurlijke of politieke onverschilligheid. Die komt onder meer tot uitdrukking in de manier waarop veel achterstandswijken zijn gebouwd. Met betrekking tot de banlieues schrijft Body-Gendrot dat het in meerdere betekenissen van dat woord om goedkope wijken gaat. De budgetten waren te krap en men kwam niet toe aan kwaliteit. Met als gevolg dat de huizen na een aantal jaren in slechte staat verkeren, er veel achterstallig onderhoud bestaat en de wijken een desolate indruk maken. Ze kennen geen speelplaatsen voor kinderen en geen voorzieningen voor jongeren, terwijl bewoners hun vuilnis gewoon op straat dumpen (Body-Gendrot, 1993: 180-182). De bestuurlijke onverschilligheid komt ook in het optreden van de politie tot uitdrukking. Uit de onderzoekscommissies die na stedelijke rellen in de Verenigde Staten en Engeland werden ingesteld, blijkt keer op keer dat gewelddadig, provocatief of vernederend gedrag van politiefunctionarissen een voorname factor is. Jonge relschoppers maken de politie steevast het verwijt dat ze arrogant en racistisch opereert. Dat was al zo bij de omvangrijke rellen in Newark en Detroit van 1967, het was zo bij het rellen in Bristol en Birmingham van 1981 en dat was evengoed het geval aan het begin van de jaren negentig (Body-Gendrot, 1993: 191-193). In dit verband verwijs ik ook naar de theorie van Reicher, Adang e.a. die aantonen dat het ontstaan van eenrellende massa vaak aan de politie zelf te wijten is. Wanneer men geen onderscheid tussen de afzonderlijke leden van een mensenmassa maakt en de legitimiteit van hun doeleinden niet erkent, dan voegt men de individuen samen tot een groep die sterke onderlinge banden krijgt en zich frontaal tegen de gezamenlijke vijand, dat wil zeggen de politie, keert. Op grond daarvan pleiten deze auteurs voor een andere dan de

klassieke werkwijze (Reicher, 2004: 407-408). Deze aanpak vooronderstelt echter dat politie of overheid de betreffende menigte niet als een vijandige massa opvat, terwijl dat bij veel rellen juist wel gebeurt. Daarom komen stedelijke onlusten óók op een vorm van machteloosheid neer. Het ontbreekt de relschoppers aan bestuurlijke of politieke middelen om invloed uit te oefenen op besluitvorming die niet zelden over hun eigen leven gaat. In termen van Albert Hirschmann kan men zeggen dat het verheffen van hun stem (*voice*) geen optie is zodat alleen de exitoptie overblijft (Body-Gendrot, 1993: 189).

Ten derde moet men oog hebben voor de *sociale organisatie* van het wijkleven. Die verwijst vooral naar de bevolkingssamenstelling in de wijk en naar de relaties die bewoners al dan niet met elkaar aanknopen. Daarbij is ook het verschijnsel van de segregatie relevant. In elk geval stelt Body-Gendrot voor Engeland, Frankrijk en de Verenigde Staten vast dat stedelijke rellen zich opvallend vaak afspelen in 'zwarte' wijken waar de bewoners blootstaan aan allerlei vormen van discriminatie of vernedering. Maar het zou een illusie zijn te denken dat 'blanke' achterstandswijken in dit opzicht geen probleem hebben. Men vindt er vaak een gebrek aan onderlinge verbondenheid, een onvermogen om zaken te veranderen en een neiging zich terug te trekken in de kleine kring van het gezin en zich van de boze buitenwereld af te schermen. In deze wijken vertoont het sociale leven tekenen van anomie: men is niet in staat om de handen ineen te slaan en heeft niet langer het geloof dat de situatie kan veranderen (Body-Gendrot, 1993: 182-187). Toch zal juist die situatie de kans op criminaliteit of rellen door jongeren versterken. In dat verband moet ook de theorie van Sampson en Raudenbusch worden genoemd. Deze auteurs stellen het verschijnsel van de sociale organisatie of de collectieve effectiviteit centraal. Bij wijken waarin bewoners elkaar kennen of met elkaar samenwerken terwijl ze een aantal waarden of verwachtingen gemeen hebben, is de kans op wanorde, geweld of asociaal gedrag veel kleiner dan bij de wijken waarin de bewoners langs elkaar heen leven (Sampson, 1999: 631-637). De belangstelling voor deze zienswijze nam in de loop der jaren toe. Dat blijkt mede uit het feit dat noties als sociale cohesie, sociaal kapitaal en sociale netwerken onder wetenschappers bijzonder populair zijn geworden. Er wordt sinds een jaar of tien enorm veel onderzoek gedaan naar deze kanten van het wijkleven, al moet men eraan toevoegen dat de uitkomsten niet altijd eensluidend zijn (Van Stokkom, 2009). Deze belangstelling beperkt zich niet tot de wereld van het onderzoek, zij is ook gewild onder bestuurders en beleidsmakers. Daarom wordt in het genoemde rapport van de Europese Commissie behalve voor armoede ook aandacht voor de sociale controle in de buurt gevraagd (Hardiman, 2004: 36).

Ten vierde houden stedelijke rellen verband met culturele of *morele* misstanden. Body-Gendrot noemt onder meer de erosie van het gezinsleven. Dat onderwerp wordt in onderzoeksrapporten zelden expliciet genoemd, maar het is onmiskenbaar van belang. Denk aan het grote aantal eenoudergezinnen onder de zwarte bevolking in Amerika en Engeland. Het is voor gezinnen met één ouder veel moeilijker om te ontsnappen aan de armoede dan voor een gewoon gezin. Overigens komt die erosie ook op andere manieren tot uitdrukking. Bijvoorbeeld in de toename van het aantal zwerfjongeren, in de onverschilligheid van ouders als hun kinderen gearresteerd worden, in het aantal jongeren dat drugs of alcohol gebruikt en in de groei van het aantal jongeren dat voortijdig de middelbare school verlaat. Met betrekking tot dit laatste valt op dat veel jongeren die in Frankrijk, Engeland en de Verenigde Staten aan rellen meededen een mislukte schoolcarrière gemeen hebben. Zij ervaren het onderwijs niet als een plaats waar ze aan hun toekomst kunnen werken, maar als een instelling die hen onderdrukt (Body-Gendrot, 1993: 195-197). Er is vaak een groot verschil tussen de normen van jongeren uit achterstandswijken en de eisen die in de rest van de meritocratische maatschappij gesteld worden. Een klassieke analyse van dit verschil is te vinden in de theorie van Albert Cohen. Hij liet zien hoe jongeren uit de lagere klassen gefrustreerd raken, omdat de gangbare prestaties voor hen niet haalbaar zijn. In reactie daarop ontwikkelen zij een subcultuur, waarbij ze op een eigen wijze naar status en respect streven. Ze doen dat door stoere maar illegale gedragingen, zoals vandalisme of joyriding, en ze maken graag deel uit van een jeugdbende (Cohen, 1955). Hoewel men niet kan zeggen dat stedelijke rellen altijd met een dergelijke subcultuur verbonden zijn, is er een onmiskenbare parallel. Het gaat in beide gevallen om jongeren die met een gebrek aan waardering of perspectief geconfronteerd worden en die hun woede of gekrenktheid op een vergelijkbare manier vormgeven. Namelijk door een gevecht met de gevestigde orde aan te gaan en dan vooral met de politie, die voor het verdedigen van deze orde staat (Leventhal, 1999: 626).

1.3 Vraagstelling

Tot zover een beknopte aanduiding van enkele theoretische perspectieven die men aantreft in de literatuur. Ze zijn alle vier interessant en relevant, niet alleen voor stedelijke rellen in het buitenland maar ook met betrekking tot de gebeurtenissen in Ondiep. Toch hebben we er niet voor gekozen de ongeregelde vanuit (een van) deze perspectieven te interpreteren. Het zou op zich best

mogelijk zijn een van de genoemde theorieën tot uitgangspunt te nemen en vervolgens na te gaan in hoeverre deze door de rellen in Ondiep wordt bevestigd dan wel gecorrigeerd. Dat is de gangbare academische benadering, waarbij men probeert vast te stellen welke omstandigheden het uitbreken van grootschalige rellen tot gevolg hebben. Men zoekt als het ware naar de oorzaken en de factoren waarmee een ordeverstoring te verklaren is. In dit boek kiezen wij echter voor een andere benadering. Wij vragen ons niet zozeer af uit welke processen stedelijke rellen voortvloeien, maar op welke wijze er door verschillende partijen op die rellen wordt gereageerd. Hoe zag de samenwerking tussen de plaatselijke overheid en het Openbaar Ministerie (OM) eruit? Welke rol hebben de wijkbewoners in de dagen na de rellen gespeeld? Wat voor houding namen de media aan en wat waren de gevolgen in termen van beeldvorming? Hoe hebben agenten een en ander beleefd en wat heeft dat gedaan met hun relatie tot de bevolking?

Dat betekent niet dat we volledig voorbijgaan aan het vraagstuk van mogelijke oorzaken. Zo wordt er behoorlijk wat aandacht besteed aan de verschillende vormen van achterstand die het leven in Ondiep en andere probleemwijken kenmerken. Verder zijn er gesprekken gevoerd met leidinggevende politiefunctionarissen van het district Utrecht-Noord om na te gaan welke spanningen er in het recente verleden hebben gespeeld. Een vergelijking van de situatie in Ondiep met die uit het recente verleden en met de situatie in andere steden levert beslist relevante inzichten op. Maar dat zal niet de kern van het onderhavige onderzoek vormen. Wat we vooral willen begrijpen, is wat de ondertitel van dit boek omschrijft, namelijk: hoe kwam de grootschalige ordeverstoring van maart 2007 tot stand en welke rol speelden de verschillende partijen bij de afhandeling ervan? Deze optiek – die nauw verbonden is met het specifieke van onze onderzoeksopdracht, waarover zo dadelijk meer – heeft onvermijdelijk gevolgen voor de bronnen die we bij dit onderzoek hebben gebruikt, voor onze analytische werkwijze en voor de manier waarop we rapporteren over onze bevindingen.

1.4 Bronnen en werkwijze

In feite zijn voor dit onderzoek vier soorten bronnen gehanteerd die elk een eigen methodologie kennen. Om te beginnen hebben we kwantitatieve gegevens over Ondiep bij elkaar gebracht. Dat gebeurt vooral in hoofdstuk 7, waar het onder meer gaat om de vraag in hoeverre Ondiep met andere achterstands-

wijken te vergelijken is. De beantwoording van die vraag vereist een aantal statistische bewerkingen en biedt een gedeeltelijke verklaring voor het optreden van rellen. De cijfers zelf zijn ontleend aan een bestand met data dat we twee jaar geleden aan de Politieacademie hebben aangelegd. Op grond daarvan kunnen diverse aspecten van Nederlandse wijken worden bestudeerd, lopende van de gemiddelde leeftijd van woningen tot het aantal personen in de wijk dat ooit van een bepaald delict verdacht werd. Een mooie bron derhalve, maar ook een wat eenzijdige: men kan er wel mee rekenen, maar ze geeft geen antwoord op de vraag hoe bijvoorbeeld de interacties tijdens de rellen verliepen of waarom bepaalde beslissingen genomen zijn. Om dat te achterhalen hebben we – ten tweede – een groot aantal nota's, rapporten en andere documenten bestudeerd. Deze verzameling omvat niet alleen openbare stukken, zoals jaarverslagen van de politie of artikelen die in het *Utrechts Nieuwsblad* hebben gestaan, maar ook interne rapportages, zoals de evaluatie die het OM van de gebeurtenissen heeft gemaakt (zie bijlage 2). Ten derde hielden we interviews met tal van personen die de rellen in Ondiep van (zeer) nabij hebben gevolgd. Daartoe behoren uiteraard degenen die als functionaris bij de politie, de gemeente of het OM een rol speelden bij de besluitvorming. Maar we spraken eveneens met de motoragenten die bij het schietincident betrokken waren en met personen die als wijkagent of rechercheur bij de politie werken. Verder hebben we gesproken met onder anderen jongerenwerkers en de wijkmanager van Ondiep. Last but not least spraken we met een aantal wijkbewoners die hún verhaal over de gebeurtenissen hebben verteld. Al met al kwamen er verschillende partijen aan het woord, die ons in staat stelden een vrij genuanceerd beeld van de gebeurtenissen te vormen. In de vierde plaats hebben we 380 berichten in regionale en landelijke kranten bestudeerd. Daarbij was het ons niet zozeer te doen om de feitelijke inhoud van die berichtgeving, als wel om de manier waarop deze kranten de gebeurtenissen weergeven en gekozen informatie verwerken tot een meer omvattend beeld.

Het gebruik van deze uiteenlopende bronnen roept ook een interessant methodologisch vraagstuk op. Het staat immers vast dat er niet één volledig objectief verhaal over Ondiep te vertellen is. Er lopen bij dit soort gebeurtenissen nu eenmaal meerdere verhalen door elkaar en daarbij zijn de verschillen even belangrijk als de overeenkomsten. Dit betekent dat we twee dingen moesten doen. Van de ene kant wilden we recht doen aan het feit dat de voornaamste 'partijen' in het conflict elk een eigen verhaal hebben. Dat komt mede in de opzet van dit boek tot uitdrukking. We geven het relaas van de verschillende partijen weer in aparte hoofdstukken. Zo komen achtereenvolgens de bewo-

ners, de professionals, de media en de veiligheidsdriehoek aan bod. Daaruit kan men uiteraard niet afleiden dat alle bewoners eenzelfde opvatting verkondigen of dat er tussen de media geen accentverschillen bestaan. De kwestie is dat we meer dan het persoonlijke verhaal van onze informanten willen vastleggen. Het gaat erom dat die verhalen steeds verteld worden vanuit een bepaalde positie of rol die zij tijdens gebeurtenissen hebben vervuld. Die variatie aan verhalen wilden we in ons boek behouden. Tegelijkertijd moesten we – en dat is een tweede opgave – ook zoeken naar de overlap die er tussen al die verhalen bestaat. We willen zo nauwkeurig mogelijk vaststellen wat er is gebeurd en op welke punten de verschillende verhalen overeenstemmen.

Het is trouwens niet de eerste keer dat we met een combinatie van heterogene bronnen en invalshoeken werken. In ons onderzoek naar een zestal Nederlandse probleemwijken pasten we eenzelfde werkwijze toe, zij het dat we toen meer beeldmateriaal en minder beleidsdocumenten hebben gebruikt (Van den Brink, 2007). Voor het overige sluit de daar beproefde werkwijze goed op het onderhavige onderzoek naar Ondiep aan. In beide gevallen is het de kunst het verhaal zodanig te vertellen dat de feiten aan het licht komen, terwijl tevens zichtbaar wordt dat die feiten door betrokken partijen soms heel verschillend gewaardeerd worden.

1.5 Inrichting van het boek

De zojuist geschetste werkwijze heeft gevolgen voor de manier waarop we onze bevindingen uiteenzetten. We beginnen met een aantal zaken die geen discussie oproepen, gaan vervolgens over tot een beschrijving van de manier waarop uiteenlopende partijen de gebeurtenissen in Ondiep beleefd hebben en sluiten af met de manier waarop wijzelf er tegen aankijken. Overigens is deze volgorde in overeenstemming met onze vraagstelling, waarbij het niet zozeer om een sociaalwetenschappelijke verklaring als wel om de politiek-professionele afhandeling van rellen gaat. Dat houdt in meer concrete zin het volgende in.

We beginnen in hoofdstuk 2 met een reconstructie van de feiten die zich in het voorjaar van 2007 in Ondiep voordeden. Daarbij gaat de aandacht vooral uit naar de week die volgde op het fatale schietincident van zondag 11 maart, een week die geheel in het teken stond van rellen en grootschalig politieoptreden. Vervolgens komt het verhaal van de vier belangrijkste actoren aan bod. In hoofdstuk 3 laten we de bewoners aan het woord, waarbij het niet alleen om de feitelijke gebeurtenissen maar ook om hun beleving van die gebeurtenissen gaat. In

hoofdstuk 4 doen we hetzelfde voor een aantal professionals die ten tijde van de rellen in Ondiep aan het werk waren, zoals de wijkmanager, de opbouwwerker en de jongerenwerker. Vervolgens zullen we in hoofdstuk 5 een analyse maken van de manier waarop de media over de rellen hebben bericht. Helaas moesten we ons tot de gedrukte media beperken, omdat onderzoek naar het optreden van audiovisuele media zeer arbeidsintensief en dus zeer kostbaar is. Maar dat maakt de uitkomsten niet minder relevant. Het bijzondere van dit hoofdstuk is dat de media niet in de eerste plaats als bron van informatie maar als een van de actoren bij het ontstaan en de verwerking van rellen worden opgevat. Wij beschouwen de onderzochte kranten dus niet als afstandelijke berichtgevers die neutrale informatie doorgeven. We analyseren ze als een van de partijen in het conflict, die er (net als alle andere partijen) een eigen agenda op nahouden en eigen belangen najagen. In hoofdstuk 6 staat het optreden van de autoriteiten centraal. We analyseren de manier waarop de samenwerking van politie, gemeentebeheer en OM binnen de veiligheidsdriehoek vorm kreeg en op welke gronden beslissingen zijn genomen. Daarbij proberen we evengoed oog te hebben voor het optreden van individuele personen en functionarissen. Ten slotte wordt in hoofdstuk 7 een bredere achtergrond van de rellen uiteengezet. Dat gebeurt door het beschrijven van de fysieke, economische, sociale en culturele kenmerken van Ondiep, waardoor – net als in andere achterstandswijken in Nederland – de kans op ordeverstoringen wordt versterkt. Op die manier laat onze gedachtegang een geleidelijke verbreding zien: ze begint bij feiten die aan plaats en tijd gebonden zijn, waaiert uit naar de verschillende manieren waarop partijen tegen deze feiten aankijken en eindigt met een brede beschouwing die over achterstandswijken als zodanig gaat.

Het nadeel van zo'n uitwaaiende beschrijving is dat ze het formuleren van een conclusie moeilijk maakt. Daarom nog een enkel woord over de status die men aan hoofdstuk 8 kan toekennen. De bedoeling van dit hoofdstuk is dat de inzichten van de feitenreconstructie en de analyses van ervaringen en meningen van betrokken partijen op een samenhangende manier met elkaar in verband worden gebracht. Dat kan alleen als men een theoretische ordening hanteert. Hoewel dat zou kunnen met één van de vier theoretische perspectieven die in §1.2 genoemd werden, kies ik voor een andere werkwijze. In feite beproef ik een wijze van ordenen die aan de geschiedschrijving is ontleend. Ik maak een onderscheid tussen ontwikkelingen die zich op een relatief lange termijn, op middellange termijn en op de korte termijn voordeden. Bij de eerste geschiedenis gaat het om processen die een periode van enkele decennia in beslag nemen en die met de structurele kenmerken van een wijk verband hou-

den. Voorbeelden daarvan zijn de stedenbouwkundige aspecten van de wijk of het gegeven dat er veel laagopgeleide bewoners zijn. Bij de tweede geschiedenis gaat het om processen die binnen enkele jaren hun beslag krijgen en die vooral het relationele netwerk van de verschillende partijen raken. Dan gaat het bijvoorbeeld om de vraag welke wijkagenten er in de wijk werken en hoe de omgang met wijkbewoners is. Bij de derde geschiedenis gaat het om processen die zich binnen één of twee weken afspelen en vooral met het concrete handelen van diverse actoren verband houden. Dat betreft zaken als het schietincident, de daaropvolgende rellen en de manier waarop de politie een en ander afhandelt. Op grond van deze ordening kan men vele relevante inzichten een plaats geven. Overigens geloof ik niet dat de relevantie van deze exercitie zich tot een interpretatie van de gebeurtenissen in Ondiep beperkt. In feite gaat het hier om een nieuwe theoretische werkwijze die ook bij het begrijpen van andere processen in probleemwijken van nut zou kunnen zijn. Ten slotte formuleer ik in hoofdstuk 9 een aantal aanbevelingen die op dit stramien voortbouwen.

1.6 Organisatie van het onderzoek

Het feit dat we onze studie afsluiten met aanbevelingen wijst er al op dat het hier niet om een louter academisch onderzoek gaat. Tegelijkertijd bieden we meer dan een bestuurlijk of professioneel advies. We beogen een vorm van *praktijkonderzoek* die de grenzen van een strikt academische werkwijze en van het professionele pragmatisme overstijgt (Forester, 2006: 572-581). Veel academische onderzoekers beperken zich graag tot 'harde' gegevens die voor het toetsen van een hypothese of een theorie gebruikt worden. Zij hebben zelden belangstelling voor datgene wat bewoners of professionals tijdens de rellen meemaken. Het omgekeerde risico bestaat bij onderzoek dat zich primair op de beroepsgroep of de bewoners richt. Daar zal ruimte zijn voor professionele of persoonlijke betrokkenheid, omdat de uitkomsten anders steriel blijven. Maar het risico bestaat dat men te weinig oog voor het belang van theorievorming en abstractie heeft, met als gevolg dat men niet verder komt dan een bloedeloze lijst met *best practices*. Om deze valkuilen te vermijden was het goed dat beide kanten binnen dit onderzoek zijn gecombineerd. Er werkten vijf medewerkers van de Politie-academie aan mee, terwijl vijf anderen de problematiek vanuit een meer wetenschappelijke invalshoek benaderden. Als gevolg daarvan is – naar wij hopen – een goede mix van distantie en betrokkenheid ontstaan, die zowel de wetenschappelijke als de professionele lezers van het boek zal aanspreken. Overigens

zijn we niet de enigen die deze werkwijze volgen. Men vindt haar ook in het onderzoek naar het al dan niet voorkomen van etnische rellen in Nederland dat door het lectoraat Openbare Orde en Gevaarsbeheersing werd verricht (Van der Wal e.a., 2009).

Een belangrijk punt is dat we de uitkomsten vóór de definitieve afronding van ons boek aan de politie van de regio Utrecht hebben voorgelegd. Dat gebeurde in de laatste maand van het jaar 2008, toen de verschillende auteurs hun eigen hoofdstuk hadden voltooid en ikzelf op basis van die hoofdstukken mijn conclusies had geformuleerd. Die conclusies zijn op 8 december 2008 gepresenteerd aan een groep van direct betrokkenen. Het doel van die bijeenkomst was tweeledig. Ten eerste wilden we gelegenheid bieden tot het corrigeren van feitelijke onjuistheden. Daardoor kon een aantal welkome preciseringen en correcties worden aangebracht. Ten tweede wilden we peilen wat de praktische betekenis van onze conclusies voor het politiewerk was. We formuleerden immers enkele aanbevelingen en het heeft geen zin aanbevelingen te doen wanneer die op geen enkele wijze bij de professionele of persoonlijke ervaringen van de beroepsgroep aansluiten. Daar hebben we de aanwezigen op 8 december expliciet om gevraagd en ook dat leidde tot een reeks welkome denkbelden. Een en ander betekent niet dat men de politie van de regio Utrecht of personen uit de korpsleiding kan aanspreken op de beweringen die in deze uitgave gedaan worden. Zowel de afzonderlijke hoofdstukken als conclusies en aanbevelingen komen uitsluitend voor rekening van de betreffende auteurs.

Tot slot wil ik op deze plaats mijn dank uitspreken aan allen die een bijdrage aan de succesvolle afronding van ons onderzoek leverden. Dat zijn in de eerste plaats de personen in Ondiep met wie wij een of meer gesprekken over de gebeurtenissen van maart 2007 hebben gevoerd. Zonder hun medewerking was deze reconstructie van de rellen en hun afhandeling onmogelijk geweest. Verder dank ik de onderzoekers van de Politieacademie, de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur en het IVA in Tilburg die het eigenlijke onderzoek hebben gedaan. Ze zijn niet alleen vele uren in het veld geweest, maar hebben hun bevindingen ook met veel accuratesse op schrift gesteld. Bovendien zijn wij veel dank verschuldigd aan Frits Vlek, die als directeur van het Onderzoeksprogramma Politie & Wetenschap bereid was om op te treden als opdrachtgever van het onderzoek. We zijn het programma zeer erkentelijk voor de financiële en inhoudelijke ondersteuning. Niet in de laatste plaats danken wij de medewerkers en leidinggevendenden van het Utrechtse politiekorps. Zij hebben veel persoonlijke ervaringen met ons gedeeld en zorgden in de laatste fase voor waardevolle aanvullingen. Wij beseffen heel goed dat de rellen in Ondiep een indringende fase

van hun professionele leven vormen en het siert hen dat ze lering willen trekken uit de lessen die wij hebben opgeschreven in de nu volgende hoofdstukken.

Kroniek: reconstructie van de gebeurtenissen van maart 2007 in Ondiep

Monique Bruinsma, Mirjam Siesling, Theo Jochoms & Misja van de Klomp

2.1 Inleiding

We beginnen deze studie met een reconstructie van gebeurtenissen: een kroniek van wat er plaatsvond kort voor, tijdens en na het schietincident van 11 maart 2007 in de wijk Ondiep, waarop hevige rellen volgden. Het perspectief van waaruit de kroniek is opgesteld, is voornamelijk dat van de politie en haar directe veiligheidspartners (het OM en de gemeente). In de hoofdstukken hierna volgen de reconstructies en beelden vanuit andere perspectieven: de bewoners, de media en de betrokken professionals.

De gereconstrueerde periode omvat een tijdpad van enkele dagen: van 11 maart, de dag van het schietincident, tot en met 26 maart, de dag waarop de politiezorg in de wijk weer geheel in handen ligt van het politiedistrict Utrecht-Noord en in die zin de zaken weer *back to normal* zijn. In een memo voor het managementteamoverleg van het district Utrecht-Noord van 27 maart vinden we de volgende, samenvattende terugblik op de roerige weken ervoor.

‘Op zondag 11 maart 2007 heeft op de Thorbeckelaan te Utrecht een schietincident plaatsgevonden, waarbij een collega van district Utrecht-Noord een man heeft neergeschoten. Deze man is ter plaatse overleden. Naar aanleiding hiervan zijn er ongeregelheden ontstaan in de wijk Ondiep. Hierbij is veel politie-inzet geweest om de problemen met betrekking tot de openbare orde te beteugelen. Van maandag 12 maart tot en met zondag 18 maart 2007 is er een SGB0 actief geweest. Inmiddels is de situatie in de wijk Ondiep grotendeels teruggekeerd naar de oude situatie. De politiezorg wordt sinds maandag 26 maart 2007 weer geheel verzorgd door het district Utrecht-Noord. Voor de komende periode is het van groot belang dat het toezicht in de wijk Ondiep van een verhoogd niveau is. Daarnaast is het belangrijk de focus te richten op de informatie over de dreiging naar subjecten en met betrekking tot criminaliteit en de openbare orde in de wijk.’

Zoals dit citaat weergeeft, kon het korps na enkele weken weer ‘terugkeren naar de oude situatie’, maar wel met ‘toezicht van verhoogd niveau’, monitoring van ‘dreiging naar subjecten’ en van ‘criminaliteit en openbare orde in de wijk’. Zaken zijn kortom veranderd.

We zetten de belangrijkste feiten die ten grondslag lagen aan deze veranderingen in de nu volgende paragrafen op een rij. We bespreken ze chronologisch. Het overzicht is gebaseerd op interviews met de belangrijkste actoren ten tijde van de gebeurtenissen en op bestudering van relevante evaluaties, nota's en operationele documenten die inzage geven in het handelen van politie, OM en gemeente ten tijde van de crisis.¹

2.2 Zondag en maandag: confrontatie met schietincident en rellen

Vroeg in de avond van zondag 11 maart 2007 zorgde een melding van openlijke geweldpleging ervoor dat twee motoragenten naar het Boerhaaveplein in de wijk Ondiep uitweken.² Er was sprake van jeugdoverlast, waarbij de spanningen zouden zijn uitgemond in een vechtpartij tussen bewoners. Wie de melding had gedaan, werd door de meldkamer niet doorgegeven. Dit gebeurt nooit, tenzij sprake is van een ‘afspraak op locatie’ of ‘afspraak op persoon’, bijvoorbeeld gekoppeld aan het gegeven dat de verdachte vuurwapengevaarlijk is of anderszins speciale aandacht vraagt. Dit was ten aanzien van de meldster niet het

-
- 1 Bijlage 1 biedt een overzicht van alle respondenten. In bijlage 2 is een overzicht opgenomen van alle documenten die in het kader van dit onderzoek werden bestudeerd.
 - 2 De twee genoemde motoragenten waren het eerst ter plaatse. Zij waren toevallig in de buurt en besloten een kijkje te gaan nemen naar aanleiding van de melding van de meldkamer aan een surveillance-eenheid (94.60) met de letterlijke tekst: ‘Ik krijg een melding, twee meldingen, eerste Boerhaavelaan in verband met overlast jeugd wat er steeds meer werden, en nu krijg ik de melding dat er ook gevochten zou worden.’ Deze melding is uitgegeven om 20.54.21 uur. De meldster van de jeugdoverlast is mevrouw Mulder. Zij heeft haar melding doorgegeven via 0900-8844 en in dit gesprek tussen meldster en Politie Service Centrum wordt onder andere afgesproken dat zij, als het uit de hand loopt, 112 zal bellen. Melding/gesprek is van 20.47 uur. De tweede melding komt dan ook op 112 binnen en luidt: ‘Ik wil graag de politie op de Boerhaavelaan in Utrecht, daar is een vechtpartij.’ Deze melding wordt gedaan door een vrouw, een telefoonnummer werd niet geregistreerd. Deze melding duurt tien seconden en is de melding van 20.54 uur. Om 20.56.13 uur komt wederom een melding binnen op 112. De letterlijke tekst luidt: ‘Er is een vechtpartij bij de Rietendakschool, Thorbeckelaan.’ Bij deze melding geeft de meldkamer aan dat zij ook twee motorrijders in de buurt heeft. Een surveillance-eenheid geeft aan dat twee gozers gaan rennen richting de Framboosstraat. Om 20.58 uur wordt de melding gedaan door een surveillance-eenheid dat er is geschoten in de Boerhaavelaan.

geval; ook was op dat moment nog niet duidelijk wie de betrokkenen waren. De motoragenten gingen dus naar de locatie met slechts een grove typering van de situatie ter plaatse: het was 'iets' met jeugdoverlast en 'een vechtpartij'.

'We dachten dat het om een melding ging die we al zo vaak hadden gekregen en dat we, als we daar zouden aankomen, niemand meer zouden zien, of hoogstens wat jongeren die wegrenden, een brandgangetje in. De wijk-agent was die dag vrij.' (Bron: motoragent)

In algemene zin luidde het beleid wel om (zo mogelijk) direct te reageren op meldingen van jeugdoverlast, waar de afgelopen jaren in de wijk sterk op was ingezet. De motoragenten waren snel ter plaatse, omdat zij zo goed als om de hoek van de locatie waren bij binnenkomst van de melding. Een van de motoragenten beschrijft de opeenvolging van gebeurtenissen als volgt:

'We kwamen op het Boerhaaveplein en daar was het rustig, we zagen niemand. Er kwam een nieuwe melding dat er werd gevochten bij de Rietendakschool. We gingen erheen door de Boerhaavelaan, ik voorop en mijn collega achter mij aan. Op de hoek van de Boerhaavelaan hoorde ik een man schreeuwen, iets in de trant van "kankerlijers, we krijgen jullie wel". Dat is iets wat je wel vaker te horen krijgt in Ondiep, vooral op zondagmiddag als de bewoners terugkomen van het voetbal en er gedronken is. Normaal gesproken stap ik dan af om er iets van te zeggen, maar ik vond de vechtpartij belangrijker dan die betreffende man, dus ik reed door. Ik hoorde die man wel, maar ik zag hem niet. Pas iets verderop in de straat, ik reed een hoek om, zag ik hem staan, want daar was een straatlantaarn. Het was aan het schemeren en in het licht van de lantaarn zag ik de betreffende man. Zijn gezicht zat onder het bloed. Hij kwam op mij af. Ik kende het slachtoffer niet.' (Bron: motoragent)

De andere agent, die de straat in reed direct achter zijn collega aan, had – gesignaleerd door het geschreeuw – de situatie in het voorbijrijden iets beter in zich kunnen opnemen. De genoemde schreeuwende man stond met een bebloed hoofd en zwaaiend met een mes tussen een groepje jongeren. De agent zag, toen hij de motor parkeerde, dat de bebloede man met het mes zich losmaakte van de groep jongeren en vervolgens met geheven mes in de richting van zijn collega liep, die verderop zijn motor aan het parkeren was. In de seconden die volgden escaleerde de situatie, zodat de eerste agent zich zo bedreigd

voelde door de man die met een mes op hem af kwam, dat hij zich genoodzaakt voelde zich te verdedigen. Hij schoot op korte afstand met afgewend hoofd,³ zonder precies te zien waarheen hij schoot en trof de man, zoals al snel bleek, dodelijk. Buiten de twee motoragenten waren er geen getuigen van het incident zelf. De jongeren stonden nog steeds in de buurt, maar het gebeurde was voor hen niet te zien. Direct na het schietincident kwam ook een dienstdoende auto van de politie aanrijden.

‘Dus toen die melding kwam van overlast jeugd [...], toen was ik op het Oude Noord. En ja, overlast jeugd. Dus ik gooi mijn stuur om en kom als eerste ter plaatse, in eerste instantie waar de melding vandaan kwam. Ik zeg: “nou, ik zie hier niks, heb je een nadere locatie?” Toen bleek het aan de andere kant van de Boerhaavelaan te zijn [omdat er een misverstand was over het plein waar de overlast plaatsvond], er waren al collega’s in gesprek en er is geschoten toen ik al de straat in reed en ik hoefde maar op het gas te trappen en op mijn rem en ik sta ernaast. Mijn maatje heeft het slachtoffer nog zien omvallen. Zo dichtbij waren we. Dus dat was, ja, hoe moet je het omschrijven, dat was wel heftig natuurlijk. In het begin ga je, door de adrenaline, gewoon handelen. Volgens mij is er wel goed opgetreden. Er werd gezegd: “reanimatie”, “nee, je moet mensen op afstand houden”. Dus toen ben ik mensen op afstand gaan houden.’ (Bron: wijkagent)

2.2.1 De handelingen en gebeurtenissen meteen na het schietincident

Toen assistentie ter plaatse kwam, werd de motoragent die had geschoten meteen apart genomen en weggebracht voor onderzoek. Zijn partner gaf aan zelf bij voorkeur naar huis te willen gaan, maar werd gevraagd te blijven.⁴ De plaats waar het schietincident had plaatsgevonden werd afgezet en er werd contact opgenomen met de algemeen piketofficier van justitie, waarna deze – op verzoek van de rechercheofficier van justitie en de hoofdofficier van justitie – contact heeft opgenomen met de rijksrecherche.

3 Volgens het persbericht van het OM naar aanleiding van het rijksrechercheonderzoek dat met betrekking tot het schietincident is uitgevoerd, zou er van minimaal anderhalve meter zijn geschoten en keerde de agent in kwestie zijn hoofd af om zijn gezicht te beschermen indien de man het mes zou gebruiken. De agent heeft meerdere malen geroepen dat de man het mes moest laten vallen.

4 De reden voor deze keuze is hem achteraf onduidelijk gebleven.

Het eerste contact van de politie met de familie van het slachtoffer, de heer Mulder, was uiteraard zeer beladen. Het leidde tot een situatie waarbij de twee agenten die als eersten het huis van het slachtoffer binnentraden hardhandig, door bekenden van de familie, het huis uit werden gewerkt. Kort daarna gingen twee andere agenten het huis van de nabestaanden in, om hen bij te staan en in te lichten over het vervolg: een hen bekende rechercheur van het korps Utrecht en een rechercheur van de rijksrecherche. Gedurende de weken die volgden was de Utrechtse rechercheur steeds het vaste aanspreekpunt voor de familie. De familie is, op aandringen van deze contactpersoon, vrij snel naar een andere locatie overgebracht.

De rijksrecherche was snel ter plaatse en is met ondersteuning van de forensische opsporing van het korps Amsterdam-Amstelland het onderzoek naar het dodelijk schietincident gestart. Ook de divisie recherche van politie Utrecht ging aan de slag: aan haar werd opgedragen het onderzoek naar de openlijke geweldpleging en de aanleiding daartoe te onderzoeken, met het oog op de noodzakelijke distantie tussen het district Utrecht-Noord en het opsporingsonderzoek.

Op straat bleef alles redelijk rustig na het schietincident. Het OM rapporteert in zijn eigen feitenrelaas over 'een gespannen sfeer in de wijk', later die zondagavond, 'hetgeen echter niet heeft geleid tot verstoringen van de openbare orde. Er waren verwijten en scheldpartijen richting de politie'. Om openbare ordeverstoringen dan wel escalatie te voorkomen, werd extra regulier politiepersoneel ingezet. Ook de agenten die er die avond bij waren, spreken van emotionele reacties van enkele buurtbewoners die op afstand moesten worden gehouden bij de locatie van het incident. 'Twee vrouwen waren echt hysterisch. Ze gingen weg en kwamen op een gegeven moment terug met de halve wijk', geeft een wijkagent aan. Van fysieke agressie richting de politie was op straat geen sprake. Rond een uur of één was de drukte geluwd; de meesten gingen weer naar huis, er was niets meer te zien. De politie was rond 04.00 uur klaar.⁵

De dag erna hebben de gemeente en de politie 's ochtends overleg gevoerd. In dit overleg is besloten dat de eerste prioriteit was het leggen van contact door politie en gemeente met bewoners van de wijk en bewonerscomités. Dit om zicht te krijgen op de gevoelens die er leefden en ruimte te geven om de ongenoegens te uiten. Tevens is geanticipeerd op mogelijke openbare-ordeproblematiek in de wijk. De wijkmanager maakte zich zorgen:

5 Er is die avond één aanhouding verricht.

‘Ik werd die zondagavond 11 maart al door het piket van de gemeente gebeld over het schietincident. Ik schrok ervan. Ik was er meteen bezorgd over. Dit is gewoon een lastig verhaal dat zich meteen vertaalt in allerlei beelden: het gaat over, onder anderen, buitenlandse jongeren, en er zou een beeld kunnen ontstaan van een wijk waar alles mag. De ochtend na het schietincident heb ik meteen overleg gevoerd met de districtschef. Het ging ook in dit gesprek vooral over het beeld van het incident. Daar moesten we op sturen.’ (Bron: wijkmanager gemeente)

Ook breder werd die dag na het incident gesproken van een potentieel risicovolle situatie, met kans op escalatie van spanningen in de wijk. Niet omdat sprake was van concrete dreigingen of incidenten, maar omdat men de emotionele lading van de situatie serieus nam. Maandagmiddag om 13.30 uur kwam de ‘driehoek’ voor het eerst bijeen om vervolgacties te bespreken naar aanleiding van het incident. De driehoek bestond uit de burgemeester van de stad Utrecht, de korpschef en de hoofdofficier van justitie.⁶ Met name de laatste drong aan op het onderkennen van de explosiviteit van de situatie. Hij was toevalligerwijs ook officier in ’s-Hertogenbosch toen daar de rellen in de Graafsewijk volgden op een schietincident.⁷ Hij zag het gevaar van ‘reltoerisme’ – onrustveroorzakers van buiten de wijk die in het gebeurde een aanleiding zien om ter plaatste te komen rellen –, vooral omdat het slachtoffer een bekende was in het FC Utrecht-circuit. ‘Ik had er geen goed gevoel bij’, zo geeft hij aan. In het overleg met de driehoek werden de belangrijkste risico’s verkend aan de hand van onder meer de volgende punten: de uitvaart die zou volgen en een eventueel te houden stille tocht; de achterliggende informatie over de ontwikkelingen in de wijk Ondiep; de informatiepositie ten aanzien van mogelijke onrust en/of rellen; de inzet van inlichtingendiensten en kennis over risicogroeperingen, zoals voetbalsupporters; informatie op internet over eventuele dreigingen van buiten de wijk; mogelijkheden om te voorkomen dat reltoerisme naar de wijk zou komen; controleerbaarheid toegangswegen; beschikbaarheid van snelle bijstand, indien nodig; bestuurlijke voorbereiding met betrekking tot samenscholingsverboden en andere maatregelen; voorbereiding lik-op-stukbeleid bij politie en OM.⁸

6 Op dat moment is nog sprake van een ‘kleine’ stadsdriehoek, die gericht is op een district van de stad. Door personele unie lijkt dit al een SGBD-driehoek.

7 Zie onder andere de evaluatie van het COT.

8 Openbaar Ministerie Utrecht, *Evaluatie Ondiep-crisis*, 19 juni 2007.

De politie schaalte op dat moment nog niet op, maar start een sluimerende of een districtelijke staf grootschalig en bijzonder optreden (SGBO) binnen het district Utrecht-Noord. Wel is expliciet in de driehoek afgesproken dat de informatiepositie van de inlichtingendiensten verbreed zou worden naar de situatie buiten de wijk en mede naar de door de hoofdofficier genoemde risicogroepen. De informatiepositie in de wijk werd in de driehoek verder als goed beoordeeld. Op grond van die informatie 'kwam geen enkel dreigingsbeeld naar voren'.⁹ De twee dienstdoende wijkagenten van Ondiep, en ook de districtschef, gingen vervolgens dan ook 'gewoon' getweeën op de fiets en in uniform de wijk in.

'Het was niet raadzaam om gelijk de hele wijk blauw te verven, dus zijn wij met zijn tweeën de wijk in gegaan. Daar hebben we gesproken met de familie van Mulder en buurtbewoners en dat ging redelijk goed. Mensen waren verdrietig en een beetje boos, maar ze kennen ons natuurlijk, dus we hebben gewoon gesproken. Tot half zes was alles rustig in de wijk. We zijn toen wat gaan eten.' (Bron: wijkagent van Ondiep)

Op dat moment was het rustig in de wijk. De korpschef had een avondafspraak in Woerden en iedereen was bezig met de werkafspraken.

2.2.2 De omslag

Die maandagavond kantelt de situatie. De twee wijkagenten op de fiets ervaren het aan den lijve. Rond zessen wordt een van hen telefonisch gewaarschuwd door verschillende buurtbewoners 'dat er wat te gebeuren staat'. Concreter dan dat was de informatie op dat moment niet, maar de agenten vermoeden een betrokkenheid van voetbalsupporters en geven dit meteen door aan hun collega's. Iets voor zevenen – de recherche heeft haar buurtonderzoek net gestart – komt vervolgens via de inlichtingendienst het bericht door dat er mogelijk voetbalsupporters onderweg zijn. Ongeveer een half uur later wordt hun komst inderdaad bevestigd. De hoofdofficier van justitie is dan door de rechercheofficier van justitie gebeld met de mededeling dat er informatie van de RID was dat zich honderd tot honderdvijftig personen zouden verzamelen in de wijk

9 Idem.

Ondiep. Deze potentiële relschoppers hadden volgens de RID-informatie een link met lokaal bekende voetbalsupporters. De bij het buurtonderzoek betrokken agenten en rechercheurs worden – volgend op dit bericht – meteen teruggetrokken. De twee wijkagenten blijven ter plekke, enigszins overrompeld door de snelle aanwas van de groep.

‘Ja, en opeens waren ze er ook, de voetbalsupporters. Ze kwamen de wijk in via de Boerhaavelaan richting Thorbeckelaan en dan heb je dat pleintje bij buurtcentrum ‘het Oude Badhuis’ met de woning van Mulder. De groep bleef daar een beetje hangen en je zag allengs dat het wat grimmiger werd. Wij stonden op hetzelfde pleintje. Er was helemaal nog geen sprake van ME. Er waren inmiddels wel wat meer collega’s de buurt in gekomen, onder anderen de hulpofficier.’ (Bron: wijkagent)

De wijkagenten geven aan dat zij verschillende personen in de groep herkennen als ‘harde kerkers’ van FC Utrecht. Ook liep de voorzitter van de supportersvereniging mee. ‘Zogenaamd om de boel in bedwang te houden. Maar ik heb hem dat niet zien doen’, zegt een van de wijkagenten. De situatie wordt grimmiger als een molotovcocktail wordt gegooid naar een afstortcontainer en de groep in beweging komt.

‘Er werd ontzettend veel gebeld, en opeens zag je dat de meiden die om de groep hingen weggestuurd werden. Toen ontstond er allemaal commotie en gedoe en opeens gingen ze lopen, ja, ik noem het altijd marcheren.’ (Bron: wijkagent van Ondiep)

De twee wijkagenten die de situatie van dichtbij en vanaf het begin hadden waargenomen, lopen met de groep mee. Zij ervaren de situatie dan wel als zorgelijk, maar voor hen persoonlijk niet als bedreigend. ‘Van jullie wijkagenten blijven we af’, werd hen gezegd. ‘Jullie zijn bekenden. Alleen die andere teringlijers moeten uit de wijk blijven.’¹⁰ Op een gegeven moment gaat de groep zich echter onrustig bewegen en waaiert uit in de richting van de Rietendakschool, waarna de situatie escaleert en ook voor de twee wijkagenten bedreigend wordt. Een van de wijkagenten hierover:

¹⁰ Bron: een van de wijkagenten.

‘Bij de Rietendakschool hebben collega’s gestaan met een auto en die auto is toen bekogeld. Een van hen is gewond geraakt. Ik hoorde het over de portofoon. De daders konden weggkomen en de groep kwam vervolgens weer terug naar het plein waar wij waren. Opeens keren ze zich om en was het “moordenaars, moordenaars!” in onze richting. Een aantal kwam toen onze richting op, onze fietsen werden vertrapt en in brand gestoken bleek later. En toen kwam de eerste steen over. De steen raakte de gevel en viel tussen ons in. Er stonden overigens ook nog buurtbewoners tussen. We zijn er toen vandoor gegaan en ik werd op mijn rug geraakt door een steen, gelukkig had ik mijn vest bij me. Ik heb me omgedraaid en zag allemaal stenen op me afkomen. “Beng!”, verrekte oorlog, zo van het ene op het andere moment.’ (Bron: wijkagent van Ondiep)

De twee wijkagenten moesten rennen voor hun leven. ‘Toen begon de ellende’, aldus een van hen. Hij werd in een steegje dermate in het nauw gedreven dat hij overwoog zijn wapen te trekken. Toch lukte het hem de groep te overreden hem te laten gaan. ‘In feite is de politie toen helemaal teruggetrokken uit de wijk en de ME stond op afroep. Er zat verder ook niemand van ons meer in de wijk.’

Tijdens de periode van escalatie komt om 19.45 uur de driehoek bijeen om het beleid van politie, gemeente en justitie op elkaar af te stemmen. In dit overleg beslist de driehoek dat het beleid voor de komende dagen op de volgende pijlers moet rusten:¹¹

- bescherming van de bewoners van de wijk Ondiep en beveiliging en bewaking van gevoelige objecten en personen;
- letterlijk opruimen in de zin van herstellen van het straatmeubilair door de gemeente, figuurlijk opruimen in de zin van opnemen van aangiftes van benadeelden en opnemen van getuigenverklaringen ten behoeve van de op te starten opsporingsonderzoeken;
- voorbereiden van maatregelen ter herstel van de openbare orde, zoals het afschermen van de wijk voor nieuwe oploop van relschoppers en controle op toegangswegen; het aanwijzen van een veiligheidsrisicogebied, zodat hierin op grond van de artikelen 50, 51 en 52 WWM (onder andere) preventief gefouilleerd kan worden; het instellen van een samenscholingsverbod; zero-tolerance- en lik-op-stukbeleid door het OM; contact met

11 Openbaar Ministerie Utrecht, *Evaluatie Ondiep-crisis*, 19 juni 2007.

buurtbewoners zoeken door gemeente, politie en anderen; de algehele communicatiestrategie.

Tegelijkertijd wordt ook een SGB0 ingericht. Dat duurt een tijd, maar omstreeks 24.00 uur is er een operationeel SGB0.¹² Er sluit zich een officier van justitie bij aan. Het politietoetreden die avond was gericht op het voorkomen van verdere escalatie en het vermijden van gewelddadige confrontaties met een groep die daarop uit was. Omdat de ME gefaseerd beschikbaar kwam die maandagavond is ervoor gekozen de eerste twee voertuigen gezien de beschikbare informatie in te zetten op de bewaking van de Rietendakschool en de moskee aan de Royaards van de Hamkade, in verband met mogelijke brandstichting. De beide andere voertuigen, die later (na spoedoproep) beschikbaar kwamen, werden snel geconfronteerd met een situatie waarin zij weinig konden beginnen. De onrust was inmiddels omgeslagen in rellen, waar ook een aantal jongeren uit de buurt zelf aan meedeed.¹³

‘Toen we uitstapten, kwamen we zo onder druk te staan dat we niets anders konden doen dan ons weer terugtrekken in de auto’s. Er werden stenen naar ons gegooid, het was donker, we hadden geen overzicht; we stonden onverantwoord onder druk. We hebben ons noodgedwongen beperkt tot het bewaken en beveiligen van objecten en zijn op strategische posities gaan staan – scholen, politiebureau [eerder brand geweest], wijkbureau – en zijn heen en weer gaan rijden in de wijk, reagerend op meldkamer meldingen over bewegingen van de jeugd.’ (Bron: compagniecommandant ME)

In en rondom de wijk volgden die avond en nacht tal van vernielingen, brandstichtingen en geweldplegingen, met name gericht tegen de politie. Er werd een voormalige politiepost (in die periode gedeeltelijk een bureau HALT) in brand gestoken, er werden verschillende ruiten ingegooid, er werden een onopvallende politieauto en een ondergrondse papiercontainer in brand gestoken. Een brandweervoertuig dat kwam blussen, werd eveneens met stenen bekogeld en moest door de ME worden beschermd. En er waren berichten over dreigende brandstichting in een moskee¹⁴ en een schoolgebouw.¹⁵ Twee perso-

12 Interview met Van Nimwegen.

13 Het journaal van de Chef Openbare Orde (CHOO) vermeldt dat jongeren uit Ondiep met stenen naar de ME gooien.

14 De mensen die betrokken waren bij de moskee hielden zich hierin op voor het geval dat het gerucht bleek te kloppen.

15 Openbaar Ministerie Utrecht, *Evaluatie Ondiep-crisis*, 19 juni 2007.

nen werden die maandagavond aangehouden wegens openlijke geweldpleging, beiden waren niet afkomstig uit Utrecht. Pas na middernacht werd het rustiger in Ondiep en om 00:40 uur kon de ME worden teruggetrokken. Vier agenten – de wijkchef en drie wijkagenten – gingen daarop meteen de wijk weer in om contact te leggen met de bewoners die zich nog op straat bevonden. De agenten hadden van tevoren afgesproken dat ze contact zouden leggen, maar de rellen duidelijk af zouden keuren. Er waren nog kleine groepjes mensen op straat, ondanks het feit dat het midden in de nacht was, waarvan het totaal op een man of twintig, vijftientig wordt geschat. Naast de situatie in het centrum van Utrecht, met name bij de bekende stamcafés van de FC Utrechtaanhang, wordt ook de situatie elders in het land, bij supportersgroepen van andere voetbalclubs, in de gaten gehouden. Het blijft rustig in de binnenstad.

2.3 Dinsdag en woensdag: blijvende dreiging van ongeregelheden, zware maatregelen

Na de heftige rellen van maandagavond besluit de driehoek, in de nacht van maandag op dinsdag, een samenwerking tussen communicatiemensen van gemeente, politie en OM op te starten, de communicatiedriehoek. Het werd als urgent ervaren om duidelijk en op grond van een gezamenlijk bepaalde lijn over het beleid rond de rellen te communiceren. Dinsdagochtend komt deze communicatiedriehoek voor het eerst bijeen. Gezamenlijk werden in dat overleg de volgende uitgangspunten bepaald voor communicatie rond de situatie in Ondiep.

- Gemeente, politie en OM treden gezamenlijk op.
- Nabestaanden en wijkbewoners dienen door de gemeente of politie geïnformeerd te worden, niet via de media.
- De problemen worden veroorzaakt door relschoppers van buiten de wijk, en deels van buiten de stad of de regio. Het gaat niet enkel om voetbalsupporters.
- De maatregelen die genomen worden, dienen om de veiligheid en rust van de bewoners van de wijk Ondiep te garanderen.
- Het gezag ligt bij de driehoek, de politie is de baas op straat.
- Er wordt gestreefd naar een aantal persmomenten per dag: de pers wordt telefonisch te woord gestaan, elke dag wordt een gezamenlijk persbericht uitgebracht en elke dag om 17.30 uur zal een persconferentie plaatsvinden waaraan de driehoek deelneemt.

Eveneens wordt die ochtend duidelijk dat de dreiging van ongeregelde heden nog niet voorbij is. In de nacht van maandag op dinsdag en in de loop van de dinsdag komt er steeds meer informatie door dat grote groepen zich willen verzamelen om opnieuw rellen te veroorzaken. De informatie wijst uit dat een deel van deze groepen een relatie heeft met clubs uit het betaald voetbal en behalve uit Utrecht ook uit andere steden en dorpen afkomstig is.¹⁶ Een sociaal werkster uit de buurt geeft het gerucht door dat er plannen zijn om ten minste één politieman te doden, een signaal dat ook over het alarmnummer wordt geuit. De driehoek neemt op basis van de inlichtingeninformatie dinsdagmiddag een ingrijpend besluit tot het nemen van een aantal zware maatregelen, die voortvloeiden uit het maandag vastgestelde beleid. Deze maatregelen waren erop gericht om de veiligheid van de bewoners te garanderen en om de rust in de wijk terug te brengen. De maatregelen waren specifiek gericht op het aanpakken van mogelijke relschoppers die richting Utrecht en de wijk Ondiep wilden komen.

- Een deel van de wijk wordt van 18.00 uur tot 6.00 uur met hekken afgesloten. De toegang tot het afgesloten gebied¹⁷ is uitsluitend toegestaan aan bewoners en aan personen wier aanwezigheid in dit gebied om dringende redenen noodzakelijk is. Aan de maatregel ligt een noodverordening op grond van artikel 175, 1^e lid Gemeentewet ten grondslag. Mensen die de wijk in of uit willen, kunnen dat alleen nog maar via door de politie gecontroleerde posten. Binnen de wijk kunnen de bewoners zich vrij bewegen.
- De burgemeester heeft een tweetal andere bijzondere bevoegdheden ingesteld.
 - Op basis van artikel 151b, 1^e lid Gemeentewet, juncto artikel 10B van de Algemene Plaatselijke Verordening Utrecht is het afgezette gebied en een zone daaromheen, inclusief het stationsgebied, aangewezen als veiligheidsrisicogebied, waarvoor een last is afgegeven door de officier van justitie om preventief fouilleren.
 - Op basis van artikel 172, 3^e lid van de Gemeentewet heeft de burgemeester op 13 maart in het afgezette gebied en een zone daaromheen een samenscholingsverbod ingesteld dat geldt voor samenscholingen van meer dan vier personen.

¹⁶ Er zijn ook mensen uit Katwijk aangehouden. Deze hadden enkele weken daarvoor (op 3 februari 2007) na een amateurwedstrijd in Spakenburg, stevig huisgehouden. Dat heeft toen tot ongeveer zestig aanhoudingen geleid.

¹⁷ In bijlage 3 is een kaartje opgenomen waarin wordt weergegeven welk deel van de wijk werd afgesloten.

- Daarnaast was al eerder die dag besloten tot opschaling van de politie en er was daartoe bij andere korpsen bijstand aangevraagd (uiteindelijk hebben 23 andere korpsen assistentie kunnen verlenen).
- Verder besluit de hoofdofficier van justitie een boetecumulatiesysteem in te stellen, hetgeen erop neerkomt dat de boetes per dag met honderd euro omhoog gaan.

Op dinsdagochtend, na de eerste rellen, werd besloten om qua opschaling hoog in te zetten – ‘afschalen is altijd nog mogelijk’, was hierbij de gedachte. In de communicatie zowel als het handelen, heeft de driehoek ervoor gekozen de wijk te beschermen tegen mogelijk negatieve invloeden van buitenaf door deze af te schermen met hekken. Hier werden de bewoners per brief over geïnformeerd vóór ieder ander (hetgeen niet uitsluit dat dergelijke berichten toch in de media verschenen). Deze persoonlijke informatieverstrekking was een bewuste strategie van de driehoek, gericht op het kweken van begrip voor de tamelijk ingrijpende keuze. De ingreep van het plaatsen van de hekken, gesterkt door het uitdragen van de zero-toleranceboodschap, onder andere door het cumulatief boetestelsel en het lik-op-stukbeleid, was voornamelijk gericht op het afschrikken van eventuele ‘reltoeristen’ en het overzichtelijk en rustig houden van de situatie in de wijk.

‘We hebben natuurlijk ook wel vreselijk gelachen, want op een gegeven moment stond de ME tussen twee van die voetbalclubaanhangers en toen hoorden ze zeggen: “Hier is niks aan. Ik ga naar huis.”’ (Bron: burgemeester Brouwer-Korf)

Er is ook scherp gelet op verdere informatiestromen in de wijk; dit ging zover dat er zelfs een nieuwe term voor is geïntroduceerd: ‘roddelmanagement’. Hieronder wordt verstaan: het achterhalen en verifiëren van ieder gerucht dat de ronde doet. Dankzij het plaatsen van de hekken (en de cameratoren) werd de situatie in Ondiep ‘overzichtelijk’ en kwam de controle terug in handen van de politie en de ME. Ook was het plaatsen van de hekken een duidelijk statement over wie de macht in handen heeft: het bevoegd gezag, en niet de relschoppers.

‘Kijk, je weet dat je één avond rellen hebt: dinsdagavond, maar we moeten het niet woensdagavond, donderdagavond, vrijdagavond enzovoort hebben. Dus, het was ook wel weer even terugwinnen. Er was iets verloren gegaan

en dat moest teruggewonnen worden. Dat betekent dat we zwaar moesten inzetten en dat moet natuurlijk blijven gebeuren met inachtneming van professionaliteit en dat soort zaken, maar je moest wel wat laten zien. Je moest écht wat laten zien en dat was ook echt onze insteek.’ (Bron: korpschef politie Utrecht)

Op deze dinsdag brengt de burgemeester samen met de korpschef, op een geheim gehouden locatie buiten de wijk, een condoleancebezoek aan de echtgenote en de zoon van het slachtoffer. Later die dinsdagochtend is in de driehoek besloten aan het eind van de dag een bijeenkomst met buurtbewoners te beleggen. Omdat er evenwel informatie was over concreet gevaar voor deelnemers aan de wijkbijeenkomst is besloten deze niet door te laten gaan. In de loop van de middag is de burgemeester samen met de wijkwethouder in de wijk geweest en heeft daar met mensen gesproken. Aansluitend heeft de burgemeester met de wijkwethouder en de leden van driehoek een persconferentie gegeven. De bedoeling daarvan was (wederom) de bewoners duidelijkheid te verschaffen over wat er stond te gebeuren in de wijk. Het merendeel van de bewoners reageert begripvol en dankbaar op de mededeling dat de wijk met hekken wordt afgesloten.¹⁸ Dinsdagmiddag is op het parket een bijeenkomst geweest tussen de hoofdofficier, de plaatsvervangend hoofdofficier, de persofficier, de officier van justitie en een beleidsmedewerker van het parket. De hoofdofficier heeft eenieder bijgepraat.

Dinsdagavond en -nacht waren er opnieuw veel mensen op de been, zowel binnen het afgezette gebied als (en vooral ook) daarbuiten. Het KLPD houdt de snelwegen in de gaten en de spoorwegpolitie wordt ingezet bij de aankomst van bekende voetbalhooligans per trein. Buiten het gebied waren enkele honderden personen, ook wel aangeduid als ‘reltoeristen’, samengekomen om problemen te maken. Zij waren deels afkomstig van buiten de stad.

‘[Er was een man] die op een muurtje zat en die ons zat uit te schelden. We houden hem aan, blijkt het een Hagenees te zijn. [...] Dat was een verloren FC Den Haagsupporter. Toen de wijk werd afgesloten, zat hij daar in zijn eentje. Hij kon niet naar binnen en niet naar buiten. Verder heb ik zelf nooit groepen gezien van Feyenoordsupporters of Ajaxsupporters; Den Haagsupporters ook verder niet. [...] Terwijl die geruchten wel gingen.’ (Bron: wijkagent)

18 Interview met de korpschef.

Opnieuw zijn er ongeregelheden geweest en vernielingen aangericht, maar minder en minder ernstig dan op maandag. De afzetting van het gebied heeft goed gewerkt. Groepen potentiële relschoppers die in stad zijn gesignaleerd, zijn onverrichter zake weer weggegaan toen ze merkten dat de politiemacht te sterk voor hen was. Ook het verzoek van de dochter van de heer Mulder om de plaats delict te bezoeken, leidt niet tot verdere ongeregelheden. Zij wordt opgevangen door de aangewezen familierechercheur.

Een minderjarige is aangehouden voor openlijke geweldpleging. Deze minderjarige is abusievelijk heengezonden en dus niet voorgeleid aan de rechter-commissaris. Zes meerderjarige verdachten zijn aangehouden ter zake van openlijke geweldpleging (drie verdachten);¹⁹ opruiing;²⁰ poging tot doodslag c.q. zware mishandeling (inrijden op een politieagent), subsidiair bedreiging;²¹ bedreiging en belediging.²² Afgezien van deze zes verdachten zijn veel personen aangehouden ter zake overtreding van de artikelen 9 en 10 APV (onder andere verstoring van de openbare orde en het overtreden van het samenscholingsverbod) en art. 443 Sr (overtreden noodverordening). Gedurende de hele week is tegen 146 personen proces-verbaal opgemaakt ter zake bovengenoemde artikelen (zie tabel 2.1). Het zwaartepunt van de uitgifte van deze processen-verbaal ligt op dinsdagavond 13 maart (136). De hoogte van de boete voor deze overtredingen is door de hoofdofficier op €200 gesteld. Het bewust aanhouden van deze grote groep mensen, overigens weinig mensen uit de wijk zelf maar wel voor het overgrote deel afkomstig uit Utrecht (zie eveneens tabel 2.1), brengt rust in en buiten de wijk. Het grootste lont is daarmee uit het kruitvat gehaald. Er doet zich vervolgens nog wel een logistiek probleem voor, omdat de aangehouden personen nergens heen kunnen. Er zijn geen bussen beschikbaar en er is geen opvangplek. Uiteindelijk zijn de verdachten ondergebracht in politiecellen in het hele land.

Niet alleen de toedracht van de schietpartij wordt onderzocht (door de rijksrecherche), ook de vermeende vechtpartij die aanleiding was voor de melding (het slachtoffer dat zou hebben gevochten met hangjongeren en daarbij zelf gewond was geraakt aan zijn gezicht) is voorwerp van onderzoek, dat wordt opgestart op dinsdag 13 maart.

19 De vordering tot voorlopige hechtenis van twee van deze verdachten is afgewezen. De derde verdachte is in voorlopige hechtenis genomen.

20 Vordering tot voorlopige hechtenis afgewezen.

21 Verdachte is in voorlopige hechtenis genomen en zou worden gedagvaard.

22 Vordering tot voorlopige hechtenis afgewezen.

Op woensdag 14 maart is (dankzij de grootschalige aanhoudingen van de avond ervoor en de afsluiting van de wijk) de rust zodanig weergekeerd in Ondiep, dat de wijkagenten zich weer binnen de hekken vertonen. De keuze daarvoor wordt bewust gemaakt, omdat het contact met de bewoners zo snel mogelijk hersteld moet worden. Er is een bejegeningprofiel opgesteld, dat dient als richtlijn voor 'herstel van de relatie met de bewoners van de wijk en het normaliseren van het toezicht'.²³ De uitgangspunten voor het optreden van de politie zijn 'vriendelijk als het kan, streng als het moet' en 'strafbare feiten worden niet getolereerd'. De driehoek besluit op die dag ook het stationsgebied en winkelcentrum Hoog Catharijne aan te wijzen als veiligheidsrisicogebied, met als consequentie dat in die omgeving preventief gefouilleerd kan worden.²⁴

2.4 Donderdag tot en met maandag: de rust zien te behouden

Op donderdag 15 maart is 's avonds om 19.00 uur de stille tocht voor de heer Mulder. In de driehoek is besloten dat die 'gewoon' door moet kunnen gaan. De wijk is dankzij de geplaatste hekken en de vele aanhoudingen inmiddels een stuk rustiger geworden. Toch bleef het in de ogen van de politieorganisatie 'balanceren op de dunne draad'.²⁵ De politie was niet 'zichtbaar' bij de stille tocht aanwezig, maar wel 'onzichtbaar':

'Donderdag hadden we eigenlijk alleen de stille tocht. [...] Het uitgangspunt was, het gaat gewoon door en het moet gewoon allemaal kunnen en wij willen er niet zichtbaar bij zijn, maar wat er onzichtbaar allemaal was dat houdt je niet voor mogelijk. Voor de mensen zichtbaar waren er gewoon de hekken en de politie was juist wat verder weg, maar met OT en AT en allerlei interventie-eenheidjes, enzovoort in iets ruimere kring stond het aardig vol.' (Bron: hoofdofficier van justitie)

'We [de ME] zijn tot en met zondag in de wijk gebleven. De laatste dagen preventief, want het was met de aanhouding van die grote groep wel rustig geworden. Donderdag was toen die stille tocht, zaterdag de begrafenis en

²³ Bejegeningprofiel Thorbecke, versie 14 maart 2007.

²⁴ Openbaar Ministerie Utrecht, *Evaluatie Ondiep-crisis*, 19 juni 2007.

²⁵ Interview met de korpschef.

Tabel 2.1: Aanhoudingen Ondiep week 11 van 2007

In de tabel wordt uitgegaan van de 143 aanhoudingen op dinsdag tot en met donderdag. De tabel is derhalve exclusief de (drie) aanhoudingen op zondag en maandag. Er waren 136 aanhoudingen op dinsdag 13 maart tussen 21.00-24.00 uur, vijf op woensdag 14 maart tussen 21.00-24.00 uur en twee op donderdag 15 maart tussen 21.00-24.00 uur. Voor zover bekend bijna allemaal met betrekking tot samenscholingsverbod, openbare orde of geweldpleging.

Leeftijdscategorieën (leeftijd bij aanhouding)			
≤ 15 jaar	6	(4%)	
16 ≤ 26 jaar	83	(58%)	
26 ≤ 36 jaar	17	(12%)	
36 ≤ 46 jaar	21	(16%)	
46 ≤ 56 jaar	11	(8%)	
56 ≤ 66 jaar	2	(1%)	
Onbekend	3	(1%)	
Bekenden politie	84	(58,7 %)	
Vooral geweldsdelicten (incl. bedreiging), vermogensdelicten, vernieling en hennep		Totaal 542 antecedenten (gemiddeld 6,5 p.p.)	
Bekenden Centraal Informatiepunt	13	(9 %)	
Voetbalvandalisme	Totaal 79 antecedenten (= 14,6 %)		
Aantal 'Hooligans in beeld'	2	(1%)	
Stadionverboden	6	(4%)	
Herkomst (op postcode)	Bekenden politie		Bekenden CIV
Afgezette deel Ondiep	0	0	0
Ondiep rest	3	1	0
Ondiep totaal	(2%) 3	1	0
Rest stad Utrecht	88	55	3
Rest stad Utrecht totaal	(61,5%) 88	55	3
De Bilt	1	1	0
Bilthoven	1	1	0
Houten	3	3	0
De Meern	2	0	0
Nieuwegein	2	1	0
IJsselstein	1	1	0
Vianen	1	0	0
Zeist	1	0	0
Rest provincie Utrecht totaal	(8,1%) 12	7	0
Amsterdam	1	1	1
Breda	3	3	3
Katwijk	3	3	3
Zwolle	1	1	0
Buiten provincie Utrecht totaal	(5,4%) 8	8	7
Niet bekend op postcode	(23%) 33	13	3
Totaal	143	84	13

zondag FC Utrecht. We wilden de zaak in de gaten blijven houden. Een stuk verzekering. We konden ons niet permitteren dat het weer zou mis gaan. Voorzichtig afschalen.’ (Bron: compagniecommandant ME)

De korpschef geeft in retrospectief ‘een paar fronten’ aan waarop werd gewerkt vanaf het moment van het schietincident. Een van die fronten was de stille tocht. Uiteindelijk verloopt de tocht, die goed is bezocht (1500 tot 2000 personen: buurtbewoners, leden van de voetbalclub van de heer Mulder en vrienden ‘uit het café’), rustig en waardig (mede dankzij een oproep van nabestaanden en vrienden van het slachtoffer aan de deelnemers om zich rustig te gedragen): er zijn twee aanhoudingen verricht, één vanwege het gooien van een blikje bier en één vanwege het bezitten van een mes. Door een aantal deelnemers aan de tocht werd een spandoek gedragen met de tekst ‘Zinloos geweld vanaf vijf meter. Waarom?’²⁶ Tijdens het driehoeksoverleg op vrijdag 16 maart wordt over dit spandoek – dat door de Utrechtse politie, en vooral door de betrokken motoragenten, als kwetsend wordt ervaren – een ‘pittige inhoudelijke discussie gevoerd’.²⁷ De korpschef was van mening dat de politie officieel (en publiekelijk) stelling diende te nemen in deze kwestie, ter bescherming van de betrokken motoragent. De korpschef laat zich hierover in een aantal interviews met de pers later die vrijdag uit. Ook intern in de politieorganisatie en de gemeente is ‘actief gecommuniceerd’ over het standpunt van de korpsleiding in deze kwestie.²⁸

Voorafgaand aan de stille tocht is overleg gevoerd over de vraag of de burgemeester zou moeten meelopen. De bewoners hadden deze wens uitgesproken. De driehoek besluit dat het niet goed te organiseren is om de burgemeester deel te laten nemen (er zou een gelegenheid moeten zijn haar ‘uit de stoet te trekken’ bij een dreigende escalatie). Uiteindelijk nam de locoburgemeester deel, samen de wijkwethouder en een andere gemeenteambtenaar. Deze ambtenaar voelde zich daar naderhand (nadat bekend was welke tekst er op het spandoek stond) ongemakkelijk onder, omdat het bewuste spandoek voor hen tijdens de stille tocht onzichtbaar was, maar zij er later wel mee geassocieerd werden.²⁹

26 In de afspraken die de driehoek maakte met de organisator(en) van de stille tocht was vastgelegd dat er geen spandoeken met ‘beledigende teksten over de politie of de burgemeester’ zouden worden meegevoerd.

27 Interview met de korpschef.

28 Idem.

Op het betreffende driehoeksoverleg op vrijdag 16 maart wordt, afgezien van de discussie over het spandoek en de consequenties ervan, vooruitgekeken naar de dagen die komen. Er wordt een aantal 'evenementen' geïdentificeerd dat om 'een visie/strategie' vraagt. Het zijn de condoleance op vrijdag 16 maart, de crematie op zaterdag 17 maart en de voetbalwedstrijden ADO Den Haag - Sparta (zaterdag), FC Utrecht - Vitesse (zondag 19 maart) en PSV - Ajax (zondag 19 maart – de supporterstrein van Ajax rijdt door Utrecht). Voor geen van de evenementen worden ongeregelde heden verwacht. Besloten wordt dat de wijk langzamerhand wordt 'teruggegeven' aan de buurt en dat de handhaving zal worden veranderd in toezicht. De bestuurlijke maatregelen, die van kracht waren vanaf het moment van de rellen, worden evenwel gehandhaafd. Het gaat om het afgeven van noodverordeningen, de gebiedsafsluiting (met hekken), het samenscholingsverbod en het preventief fouilleren. In de avond en de nacht zal er 'zichtbaar blauw' in de wijk zijn en 'onzichtbaar blauw' elders. Overdag is er toezicht door 'zichtbaar blauw' in de wijk. Navenant werd de personele inzet in de wijk na vrijdag 16 maart 'afgeschaald'. De afschaling en het weghalen van de hekken werden geleidelijk uitgevoerd: de avond na de stille tocht ging de wijk opnieuw 'op slot'. Het OM was van oordeel dat de hekken al wel op vrijdag 16 maart weggehaald hadden kunnen worden, maar de betrokken hoofdofficier van justitie zag dat de bewoners er behoefte aan hadden dat de hekken nog even bleven staan.³⁰ Op maandagochtend 19 maart werden de hekken definitief weggehaald, nadat ze vanaf zaterdag 17 maart 'open' waren gezet. In die periode werd er toezicht gehouden met behulp van 'blauw regulier': met busjes en fietsen.

Op zaterdag 17 maart werd de heer Mulder gecremeerd. Er waren 350 bezoekers. De condoleance, een dag eerder, was minder druk bezocht: de driehoek heeft 'slechts honderd belangstellenden' geteld. Voor de gang van zaken tijdens de crematie is door het Bureau Conflict en Crisisbeheersing (BCCB) een draaiboek opgesteld.³¹ Uitgangspunt is, evenals bij de stille tocht, dat de politie bij een rustig verloop niet zichtbaar aanwezig zal zijn. Er wordt rekening gehouden met twee scenario's: een rustig verloop en 'enkele kleine incidenten'.

29 Dit kwam in verschillende interviews aan bod, onder andere met de wijkmanager, de burgemeester en een van de leden van de korpsdirectie.

30 Interview met de hoofdofficier van justitie.

31 Deeldraaiboek Openbare Orde Crematorium, 17 maart 2007.

Voor deze laatste situatie kan de noodhulp worden ingezet en zullen, afhankelijk van de omvang van de incidenten, ‘de vuistbusjes’ op afstand beschikbaar zijn. Uiteindelijk is er geen sprake van incidenten en verloopt de crematie rustig en waardig. Ook in de nacht van vrijdag op zaterdag blijft het rustig in de wijk en in de rest van de stad.

Er zijn gedurende het weekeinde (17 en 18 maart) verschillende (landelijke) voetbalwedstrijden: zaterdag speelt ADO Den Haag tegen Sparta (zonder publiek) en FC Utrecht speelt op zondag thuis tegen Vitesse. Ook over deze wedstrijd besluit de driehoek dat hij ‘gewoon’ door kon gaan. Zowel de crematie als de voetbalwedstrijd was volgens de burgemeester evenwel reden om rekening te houden met nieuwe escalaties.

‘We hadden donderdag die tocht, [die] liep goed, het werd ook weer rustig en we hadden zaterdag nog de crematie van het slachtoffer en we hadden voetbalwedstrijden. [...] We hadden de laatste voetbalinformatie en toen hebben we gezegd: we houden toch nog behoorlijk wat in stand tot en met de voetbalwedstrijd. Ik heb hier staan: uiterlijk zondag besluit driehoek alles weer *back to normal*.’ (Bron: burgemeester Brouwer-Korf)

De voetbalwedstrijd FC Utrecht - Vitesse verloopt echter zonder noemenswaardige incidenten. Na de laatste voetbalwedstrijd op zondag, als het in de wijken rustig is gebleven, besluit de driehoek conform afspraak ‘alles weer *back to normal*’. Op die zondag om 19.00 uur wordt de SGB0 in de toenmalige bezetting ontbonden en overgedragen aan het district Utrecht-Noord.³² Tot middernacht die dag geldt de kwalificatie ‘veiligheidsrisicogebied’ voor (onder andere) de wijk Ondiep.³³ Tot 22.00 uur die avond mag preventief gefouilleerd worden in de wijk.³⁴ Vanaf maandag 19 maart 2007 (tot en met 25 maart 2007) wordt door de politie ‘met de platte pet’ (dus zonder de inzet van de ME) gewerkt in Ondiep.³⁵ De driehoek beoogt hiermee een ‘zorgvuldige en geleidelijke overgang van toezicht en handhaving van de wijk Ondiep naar het politiedistrict Utrecht-Noord’.³⁶ Een ‘alerte houding in de wijk met betrekking tot informatie-inwinning’ blijft voor de driehoek voor een periode van in ieder geval een

32 Zie Overdacht- en Afsluitingsdocument SGB0 Thorbecke d.d. 18 maart 2007.

33 Idem, p. 3.

34 Idem.

35 Zie Draaiboek Planning ‘platte pet’ Utrecht-Noord, 17 maart 2007.

36 Zie Deeldraaiboek Ondersteuning Utrecht-Noord, 17 maart 2007.

aantal weken van belang, ook al wordt de SGB0 ontbonden. Tot dinsdagochtend 20 maart blijft het RID als ‘informatieverzamelaar’ betrokken bij Ondiep. De bewakingscamera’s, die vanaf dinsdag 13 maart in de wijk zijn geïnstalleerd (in speciale cameratoren), blijven gehandhaafd tot en met maandagochtend 26 maart.³⁷ Op maandag 26 maart is de politiezorg in Ondiep weer geheel in handen van het district Utrecht-Noord.

2.5 Na ‘de crisis’: impact van het gebeurde op de politieorganisatie

Ook al is de wijk (en de rest van de stad) tot rust gekomen en is de situatie ‘back to normal’, de autoriteiten, in het bijzonder de politie, blijven ervan doordrongen dat een heropleving van de rellen niet ondenkbaar is.

‘Er zal [...] rekening moeten worden gehouden met een langdurige nasleep van de rellen en de schietpartij. De politie zal alert moeten zijn op signalen uit de wijk en adequaat moeten reageren om eventuele herhaling van de onlusten te voorkomen.’ (Bron: Plan van Aanpak Informatiecoördinatie Veiligheidssituatie wijk Ondiep)

Tegelijkertijd wordt geconstateerd dat de relatie tussen de politie en de Ondiepers ook kan zijn verbeterd door de gezamenlijk doorstane intensieve periode.

‘Het klinkt gek, maar zo’n incident als dit brengt mensen ook dichterbij elkaar. Want je hebt iets gezamenlijk meegemaakt en daar ben je gezamenlijk uitgekomen. [...] Ik ben ervan overtuigd dat de politie daaraan meer contacten heeft overgehouden en met een aantal mensen ook een – laten we zeggen – intensievere relatie heeft opgebouwd dan er voor die tijd bestond.’ (Bron: korpschef politie Utrecht)

In deze fase van ‘terug naar normaal’ is er tijd en gelegenheid voor het evalueren van de gebeurtenissen in Ondiep, om ‘de uiteenlopende processen, procedures en verantwoordelijkheden (...) samen te brengen, inzichtelijk te maken en daar waar noodzakelijk of gewenst aan te scherpen’.³⁸ Er zijn ‘officiële’ evaluaties van het Utrechtse OM, het BCCB van de Utrechtse politie, de ME,

37 Overdracht- en Afsluitingsdocument SGB0 Thorbecke d.d. 18 maart 2007, p. 4.

38 Zie Openbaar Ministerie Utrecht, *Evaluatie Ondiep-crisis*, 19 juni 2007, p. 3.

de gemeente Utrecht (Bestuurs- en Concerndienst Openbare Orde en Veiligheid) en een gezamenlijke evaluatie van de bestuurlijke driehoek (OM, politie en gemeente).

In algemene zin kan gesteld worden dat er tevredenheid is over de samenstelling en het functioneren van de driehoek. Met name de politie krijgt van de gemeente een compliment over de gang van zaken:

‘District Noord heeft ook wel een aantal jaren gehad dat er heel veel mis was, ook een leiding die niet echt uitblonk, laat ik het zo zeggen. [...] Ik denk: als het twee jaar eerder was gebeurd dan was er een heel andere situatie geweest. Nu zat er een heel ervaren districtschef, waar ikzelf ook een heel hoge pet van op heb, een ervaren wijkchef waar ikzelf ook een hoge pet van op heb, die naar mijn beleving ook gewoon goed onderling [samenwerken], [...] en ook makkelijk communiceren naar de gemeente toe.’ (Bron: gebiedsmanager gemeente Utrecht)

De keuzes en overwegingen die de driehoek gemaakt heeft, worden als ‘juist’ ervaren. Men heeft het dan over het tijdig afsluiten van de wijk, om de wijkbewoners te isoleren van en te beschermen tegen de ‘reltoeristen’. In de evaluaties komt naar voren dat dit een directe lering is, getrokken uit de rellen in de Graafsewijk in 's-Hertogenbosch. Ook het ‘cumulatieve boetesysteem’ wordt als ‘slim’ bestempeld, omdat het een preventieve invloed heeft gehad op de komst van (nieuwe) reltoeristen. De wijkagent constateert dat hij dankzij de duidelijke aanpak al snel weer ‘normaal zijn werk kon doen’ in de wijk, hoewel de crisis ook een effect heeft gehad op de wijk: die is in het hele land bekend geworden als ‘probleemwijk’, tot ongenoegen van de bewoners.³⁹

‘Natuurlijk is daar iets veranderd, maar ik vind dat wel moeilijk [...]. Je kunt niet zeggen dat Ondiep wat dat betreft een vergeten wijk was, waar we pas door dit incident van weten dat er allemaal problemen waren met hangjongeren op straat, enzovoort. Ze [de politie] waren volop met die wijk bezig en er is op een vervelende avond iets heel vervelends gebeurd. [...] Natuurlijk hebben in die zin die rellen er wel toe geleid, dat ze daarna misschien in een nog hoger tempo groepen jongeren in kaart hebben gebracht die daar problemen veroorzaken. [...] Als je gewoon kijkt naar de fysieke infrastructuur

39 Interview met een van de wijkagenten van Ondiep.

en dergelijke, is het juist een wijk waar behoorlijk wat achterstallig werk was weggewerkt de laatste tien, vijftien jaar.' (Bron: hoofdofficier van justitie)

Na afloop van de rellen worden door de gemeente nog zes wijkbijeenkomsten georganiseerd, om 'voeling' te houden met de stand van zaken in Ondiep. Naarmate de tijd vordert, zijn de bijeenkomsten minder druk bezocht en verandert het karakter: eerst gaan de gesprekken over jongerenoverlast en veiligheid, gaandeweg komt de herinrichting van de wijk op de agenda te staan.

Op 19 februari 2008, bijna een jaar na het schietincident, komt er duidelijkheid rondom de mogelijke strafrechtelijke vervolging van de schutter. Het OM maakt bekend dat er geen strafvervolgning wordt ingesteld, omdat de agent uit noodweer heeft gehandeld.⁴⁰ Het OM achtte het aannemelijk dat als de zaak voor de rechter zou komen, deze een beroep op noodweer zou honoreren en de verdachte zou ontslaan van alle rechtsvervolgning.⁴¹ Buurtbewoners reageren teleurgesteld op dit bericht, maar er is geen sprake van rellen of onrust in de wijk.⁴² De ME, die achter de hand was gehouden, hoeft niet te worden ingezet. Het bericht van het OM is het laatste 'officiële' moment in de reeks evenementen die volgden op het schietincident.

'En dan krijg je dus de momenten van de uitspraak. Nou, de politie had daar een heel mooi scenario voor liggen en we hebben toen inderdaad ook met allerlei mensen – jongerenwerkers, maatschappelijk werkers – contact opgenomen: als je dingen hoort waar je je zorgen om maakt, meld het ons, ook als je merkt bij mensen dat ze heel emotioneel worden [...]. Is eigenlijk niet aan de orde geweest.' (Bron: gebiedsmanager gemeente Utrecht)

40 ANP-bericht 'Geen vervolging schietincident Ondiep' d.d. 19 februari 2008, 13.17 uur. Het OM vond het aannemelijk dat als de zaak voor de rechter zou komen, een beroep op noodweer zou worden gehonoreerd en de verdachte zou worden ontslagen van alle rechtsvervolgning.

41 Voorts heeft het gerechtshof Amsterdam zittinghoudend te Arnhem inmiddels een beschikking gewezen naar aanleiding van de klacht artikel 12 WSV die namens de weduwe van de heer Mulder was ingediend. Op 20 november 2008 heeft het Hof het beklag afgewezen en de klacht ongegrond verklaard. Het hof onderschrijft de beslissing van het parket Utrecht om de beklagde niet te vervolgen.

42 ANP-bericht 'Ondiepers teleurgesteld over beslissing OM' d.d. 19 februari 2008, 14.57 uur.

Verhalen van bewoners over het schietincident

Laurens de Graaf

3.1 Inleiding

Niet alleen door publicaties, zoals *Vertrouwen in de buurt* (WRR, 2005), maar ook door allerlei lokale experimenten en initiatieven, hebben wijkbewoners het laatste decennium steeds meer mogelijkheden om mee te praten en mee te beslissen over de problemen in de wijk (Van de Wijdeven & De Graaf, 2008). Lokale overheden en maatschappelijke instellingen zoeken 'de burger' steeds vaker (thuis) op. De vele vormen van burgerparticipatie, interactief beleid en andere democratische instrumenten hebben als doel meer legitimiteit, draagvlak en steun in de wijk te krijgen. De kerngedachte is dat wijkproblemen zo veel mogelijk *bottom up* benaderd moeten worden en daardoor beter kunnen worden opgelost. Hierbij is het onderscheid tussen het stimuleren van betrokkenheid bij de wijk en het stimuleren van invloed op beleid relevant. Zo is er steeds meer aandacht voor het democratisch vermogen van wijken, waarbij problemen in relationeel perspectief worden geplaatst. In de bestuurskunde wordt hier de laatste jaren, vooral op lokaal en wijkniveau, veel empirisch onderzoek naar gedaan (Bodd & de Graaf, 2007; Boedeltje, 2009; Cornips, 2008; De Graaf, 2007). Tegen deze achtergrond komen in dit hoofdstuk bewoners van Ondiep aan het woord.

De vraag die centraal staat is: welke betekenis geven bewoners aan het schietincident en wat betekent dit voor hun relaties in de wijk? Dit hoofdstuk richt zich niet zozeer op het democratisch vermogen van Ondiep, maar maakt gebruik van een relationeel perspectief. Er wordt dus niet gekeken naar de vraag hoe bewoners van Ondiep in de periode voor het schietincident invloed op het beleid hebben gehad, maar naar de vraag welke relaties bewoners in de wijk aangaan. De verwachting is dat de relaties die bewoners onderling hebben, maar ook de relaties die zij met de politie, met andere wijkprofessionals en met de gemeente hebben (gehad), inzicht geven in de wijze waarop bewoners handelden voor, tijdens en na het schietincident. Dit perspectief creëert dus de mogelijkheid door de ogen van bewoners naar hun relaties met verschillende actoren in de wijk te kijken. Ook geeft het zicht op de manier waarop hun interactie vorm kreeg.

We kozen bij dit onderzoek voor een kwalitatieve benadering, gebaseerd op zes semigestructureerde interviews met bewoners en diverse gesprekken met jongeren (zie bijlage 7). Ook is geobserveerd in Ondiep. De respondenten voor de interviews zijn geselecteerd op basis van de relaties die bewoners met andere bewoners of met andere actoren in de wijk hebben. Meer specifiek gaat het hierbij om een bepaalde mate van betrokkenheid van een bewoner bij de wijk of bij het schietincident. We spraken zowel met actieve bewoners als met bewoners die het incident vanaf de zijlijn hebben meegemaakt. Tot de actieve bewoners behoren de voorzitter van de bewonerscommissie Ondiep, een algemeen lid van deze commissie en een ex-lid. Zij zijn al jaren actief (geweest) en onderhouden contacten met een grote groep Ondiepbewoners, maar ook met de gemeente en de politie. De leden van de bewonerscommissie hebben het incident van dichtbij meegemaakt en doen ook uitspraken over de reacties hierop in de wijk en de manieren waarop zij hebben geïnteracteerd met de politie, de gemeente en de wijkprofessionals. Er zijn eveneens gesprekken gevoerd met bewoners die op een andere manier betrokken zijn bij de wijk Ondiep. Een van hen is bijvoorbeeld als vrijwilliger actief in de moskee en hij was tevens lid van de wijkraad. Twee andere bewoners zijn als ondernemer (middenstander) in Ondiep gevestigd en hebben op basis daarvan relaties met andere wijkbewoners.

Enkele bewoners waren in eerste instantie terughoudend om mee te werken aan het onderzoek, maar na enig aandringen waren ze toch bereid. De belangrijkste reden voor die terughoudendheid was angst voor nieuw (persoonsgericht) geweld. Eén bewoner heeft aangegeven niet mee te willen werken aan het onderzoek.

Naast de interviews zijn er in de maanden mei 2007 en mei en juni 2008 observaties in de wijk gedaan. Gedurende enkele uren in de ochtend, middag en avond heeft de onderzoeker de wijk bezocht om een beter beeld te krijgen van de fysieke opbouw van de wijk en de kleinere buurten. Ook is daarbij gelet op het gedrag van (hang)jongeren. Er is tevens geobserveerd tijdens een avond in het jongerencentrum van Ondiep. Door een jongerenwerker is de onderzoeker voorgesteld aan de aanwezige jongeren. Met vijf (veelal) jongens in de leeftijd veertien tot twintig jaar heeft een kort gesprek plaatsgevonden over Ondiep, hun leven in de wijk en als het ter sprake kwam ook over het schietincident. De meeste jongeren wilden niet veel over het schietincident zeggen, omdat familie erbij betrokken was of omdat ze het achter zich wilden laten.

In de gesprekken is steeds gevraagd naar ervaringen en beelden voor, tijdens en na het schietincident. Om het verhaal van bewoners zorgvuldig weer te geven, is er bewust voor gekozen gebruik te maken van diverse citaten uit de

interviews. Deze verhalen staan in dit hoofdstuk op zichzelf, maar in hoofdstuk 8 worden de uitspraken van bewoners gebruikt om de relaties tussen bewoners en het gemeentebestuur, de politie en de wijkprofessionals verder te kunnen duiden. Een meer theoretische analyse volgt dan ook in §8.2, waar de verhalen uit verschillende hoofdstukken bij elkaar komen.

De opbouw van dit hoofdstuk ziet er als volgt uit. In §3.2 vertellen bewoners over hun wijk en wordt stilgestaan bij de jongerenoverlast in Ondiep. Paragraaf 3.3 beschrijft het schietincident door de ogen van bewoners, waarna §3.4 op de periode na het schietincident ingaat. In §3.5 spreken de bewoners over de belangrijkste actoren tijdens het schietincident, waaronder het optreden van de politie, de opstelling en verslaglegging van het schietincident in de diverse media en over het gedrag van andere actoren in de wijk. Voor het concluderende deel wijzen bewoners op lessen en inzichten voor de politie en staan we stil bij de verhoudingen in de wijk en de wijkdemocratie.

3.2 Bewoners over Ondiep

De wijk Ondiep wordt door de geïnterviewde bewoners getypeerd als ‘een gezellige familiebuurt’, ‘een uitstervende arbeiderswijk’ en ‘een echte volksbuurt’. Het familiale karakter neemt de laatste jaren af en het is niet meer vanzelfsprekend dat generatie op generatie in de wijk blijft wonen. Bewoners vinden dat dit door de nieuwbouw komt en het ‘hele beleid eromheen’. Bewoners geven aan dat er in Ondiep veel families zijn die graag bij elkaar wonen. De saamhorigheid wordt door bewoners als hoog ervaren. ‘De Ondieper is je vriend, zolang je het met hem eens bent.’

3.2.1 Jongerenoverlast

Bewoners noemen jongerenoverlast als belangrijkste probleem voor de wijk. ‘Ouderen zijn nog aan te spreken in de wijk, jongeren niet meer.’ De voorzitter van de bewonerscommissie zegt hier het volgende over:

‘Het is gewoon tuig. [...] Er zijn spanningen met jongeren, maar ik heb er geen last van; het is meer op de Boerhaavelaan en het Boerhaaveplein. Ze maken herrie, ze worden verjaagd. Dit is altijd zo geweest. Vroeger kon je ze nog aanspreken, maar nu niet meer; er is geen wisselwerking. [Kun je

ouders erop aanspreken?'] Als bewoner kun je dat niet. Dat is een taak van de politie en de buurtbeheerder. Bij het buurthuis staat altijd een (vast) groepje Turkse jongens.'

Een bewoner die tevens ondernemer is relateert de jongerenoverlast:

'Dat de hangjongeren zo'n negatieve invloed op de wijk hebben, vind ik maar onzin. Die hangjongeren slopen echt niets [althoewel hij wel enige uitzonderingen weet te bedenken]. Maar die jongens moeten zich ook kunnen uiten. Zelf stond ik vroeger ook weleens op straat. Mensen moeten zich niet aanstellen. [s Avonds tussen 18.00 en 20.00 uur ziet hij weleens politie op straat.] Omdat ze weten dat er dan "hangjongeren" zijn.'

Uit de gesprekken met jongeren komt naar voren dat zij op dinsdag- en woensdagavond terecht kunnen in het wijkcentrum van Ondiep. Daar tafeltennissen ze, spelen computerspelletjes, drinken koffie of blowen wat. De ene avond zijn er dertig jongeren, maar soms zijn het er wel zestig, waarvan het merendeel (meer dan 90%) jongen is. Jongeren geven aan dat het een goed idee zou zijn het jongerencentrum ook op andere avonden te openen, 'dan hangen we minder rond'. Veel jongeren zitten op voetbal en gaan in het weekend uit. Ondanks de jongerenoverlast spreken bewoners met trots en in positieve zin over hun wijk.

3.2.2 Ontwikkelingen in Ondiep door de ogen van een bewoner

Tijdens de interviews hebben alle bewoners hun verhaal verteld over ontwikkelingen in de wijk voor het schietincident. Een bewoner uit de bewonerscommissie vertelt hier uitgebreid over en geeft zijn analyse.

Wat betreft het toezicht in de wijk meent deze bewoner dat er behoefte is aan 'sterke figuren', agenten die langzaam door de straat (durven te) rijden in plaats van snel hun ronde doen. Zelf zou hij ook nooit het 0900-nummer van de politie bellen, alleen 112. Vroeger kwam de politie zelfs dan niet altijd of reed ze snel door. Hier is na het incident verbetering in gekomen, maar dat was daarvoor eigenlijk al nodig geweest. 'Er moeten voldoende agenten zijn, zodat ze de tijd hebben "om van die fiets af te stappen", zodat ze mensen kunnen aanspreken.' Ook zegt de bewoner: 'Je moet van een agent geen jojo maken. [...] Specialisten zijn er nodig voor dit type werk ("empathie maar ook aan-

pakken”). Hij herinnert zich een incident waarbij een agent werd gemolesteerd door een groepje (jongere) bewoners, waarvan één persoon de anderen zou hebben aangespoord. Over deze jongen/man vraagt hij zich altijd af: ‘Zit hij al in het gesticht?’

Ook de aanwezigheid van de hangjongeren zit hem dwars. Hij laat weten dat hij eens een groepje jongeren heeft aangesproken op hun gedrag en in eerste instantie ‘een grote bek terugkreeg’. Hij heeft toen geprobeerd door te vragen naar de achterliggende redenen en kreeg de jongeren redelijk aan de praat. Hij zag dat ze allemaal verschillende problemen hebben en stelde voor om ze te betrekken bij het opzetten van sociale activiteiten en eventueel een buurthuis. De telefoonnummers die hij hiervoor kreeg, bleken uiteindelijk nep te zijn. ‘Elk kind wil leren, maar je kunt niet altijd lief en aardig zijn.’ Er werd ook wisselend gereageerd door andere bewoners op de structurele hulp die hij wilde bieden. ‘Dat moeten ze zelf uitzoeken’, was volgens hem een reactie die hij vaker hoorde van ouders, waarop hij dan reageerde met: ‘Leg jij dan een knoop in je pik!’ Begrip heeft hij wel voor de jongeren: ‘Je wilt bij een groep horen, wie wil dat niet?’

Als wij deze bewoner vragen naar de bordjes ‘Attentie Buurtpreventie’ die veelvuldig door de wijk te zien zijn, zegt hij dat dit iets van het verleden is. Ongeveer tien tot vijftien jaar geleden was de buurtwacht nog actief en liepen mensen zelfs met knuppels en honden over straat ter uitvoering van deze taak.

In een nadere typering van de situatie voor de rellen verwijst hij naar de ‘wanhopige zoektocht naar wietplantages’, waarbij bewoners elkaar ook onderling hebben verraden. Daarbij noemt hij een ‘handelaar’ in gestolen spullen met ‘een clubje’, dat zich veelal verzamelt rond en in de plaatselijke buurtkroeg (Café Murk). Hij meent dat de jeugd ook gebruikmaakte van de activiteiten van deze handelaar. Ook de ‘donkere vuile hoek bij het sportveld’ is volgens hem een centraal punt voor bepaalde illegale activiteiten, waaronder vandalisme. Keer op keer werden hier de lichten van lantaarnpalen vernield en wilde de gemeente de vervanging hiervan opgeven, hetgeen hij zeer duidelijk afkeurt. Hij geeft aan dat het hier om maanden tot jaren voor het incident gaat, waarin een zekere mate van anarchie leek te ontstaan. ‘Kom maar met twee blauwe bussen en sla er dan maar op’, zegt hij, ‘desnoods eerst maatregelen aanplakken.’ ‘Een wijkagent op zich zou het niet hebben kunnen redden’, denkt hij. ‘Ook een politieagent is een jongen met een klein hartje’, waarop hij een vergelijking trekt met de traumatiserende beelden die de verkeerspolitie (‘de witte Porsches’) soms moet verwerken. ‘Ze lachen het weg en vertellen grote verhalen om er mee om te kunnen gaan, maar uiteindelijk breekt het ze op’, meent hij.

Of het door districtschef Gieling of burgemeester Annie Brouwer-Korf was, weet hij niet zeker, maar op een gegeven moment werd dus toch gezegd 'wij zijn de baas'. Daar moet je dan wel de mensen [wijkagenten] voor hebben, en mede door druk uit de wijk en van de kant van districtschef Gieling kwamen die er uiteindelijk. 'Er waren er al een paar voor het incident, maar die gingen hier weer weg', merkt hij op.

In dit verhaal is een betrokken, maar enigszins teleurgestelde bewoner van Ondiep aan het woord. Hij heeft zelf allerlei activiteiten ondernomen om de problemen in Ondiep onder de aandacht te brengen (van met name wijkprofessionals) en hij wilde het gesprek met jongeren aangaan. Hij onderkent dat het allemaal niet gemakkelijk is, maar voor de politie is het belangrijk consequent en duidelijk te zijn. Tevens vindt hij dat de politie haar gezag moet terugverdienen en meer de dialoog met de jongeren aan moet gaan. Ook vindt hij dat de wijkagenten meer rugdekking van hun eigen organisatie zouden moeten krijgen.

3.3 Het incident door de ogen van bewoners

We hebben iedere bewoner gevraagd wat de aanleiding van het schietincident is geweest. Volgens een lid van de bewonerscommissie zou de heer Mulder boos zijn geweest op de burens vanwege een incident waarbij zijn dochter betrokken was. Zijn familie zou al vaker melding hebben gemaakt bij de politie van overlast en conflicten, maar hier werd niet altijd even goed op gereageerd. Op de bewuste avond zouden de omwonenden de spanning al hebben gevoeld en de politie hebben gebeld. Er dreigde daarvoor ook al een vechtpartij met een groep jongeren. Toen de motoragent in kwestie was aangekomen, voelde deze zich met de dood bedreigd en heeft daarnaar gehandeld door de heer Mulder neer te schieten.

Van het incident zelf heeft een andere bewoner (tevens ondernemer) geen last gehad; hij merkte het eigenlijk pas toen zijn burens bij hem aanklopten. 'Van horen zeggen' weet hij dat de heer Mulder de politie met een knuppel te lijf zou zijn gegaan. Daarnaast had hij gehoord dat de politieagent in kwestie al voor het incident gespannen had gekeken. 'Iedereen mag zichzelf verdedigen,' zo meent deze bewoner, 'maar hij had in zijn knie moeten schieten.' Hij vindt het wel frappant dat de heer Mulder in de straat om de hoek (van zijn eigen huis) is neergeschoten; hij concludeert hieruit dat deze wel op de politie afgekomen moet zijn. Achteraf was iedereen kwaad, de agent zou verkeerd hebben

gehandeld. Hij vond het ook wel begrijpelijk dat de heer Mulder de overlast zat was, omdat de politie er niet effectief tegen had opgetreden. Een bewoonster van Ondiep vertelt een soortgelijk verhaal. In het citaat komt ook de angst van bewoners naar voren.

‘Ik was er niet bij: ik heb het alleen maar van anderen gehoord. Er was een ruzie tussen een man en zijn dochter. Er waren veel jongeren op het Boerhaaveplein. Die man [Rinie Mulder] is ook geen heilige. Hij heeft een knuppel gehaald en werd met zijn eigen knuppel [in elkaar] geslagen. Toen ging hij een mes halen. De politie was in de buurt en kwam erbij. Die reactie van de politie is te begrijpen. Er werd meteen gezegd: “Natuurlijk is het een Marokkaan geweest.” Ik ben gewoon aan het werk gegaan. Ik werk met dak- en thuislozen [voor de hele stad] bij de “tussenvoorziening” in de Biltstraat. Daarbij heb ik veel met agressie te maken. Ik werk er al anderhalf jaar, vier dagen per week. Ik vind het leuk om te doen. [...] Ik heb veel contact gehad met Jan [mede bewonerscommissielid]. Als het rommelig was in Ondiep, dan mocht ik van mijn baas naar huis. Je moest voor 18:00 uur binnen de hekken zijn. Om 05:00 uur stonden de hekken weer open en was de ME weg. Ik heb veel telefonisch contact gehad met mijn kinderen; “waar kun je fietsen?” Ik was bang dat ze tussen de jongeren terechtkwamen. Ik stuurde ze eromheen.’

Deze voorzitter van de bewonerscommissie vertelt dat ze op maandagavond (dag twee) een bijeenkomst heeft bijgewoond die georganiseerd was door de politie. De bewonerscommissie had daarvoor al veel telefonisch contact met de politie gehad. De bijeenkomst was georganiseerd met de bewonerscommissie, de politie en welzijnsorganisatie Portes. ‘De bijeenkomst begon om 18:30 uur.’ Er werd geluisterd naar bewoners en er was overleg. ‘Soms bescherm je [als bewonerscommissie] andere bewoners.’ Om 19:45 uur werd de aanwezige politie weggeroepen. Het incident was een mooie aanleiding voor jongeren om de politie te pakken. ‘Elke jongere heeft een teringhekel aan de politie: geen respect voor de politie. De politie is te zachtzinnig.’

‘Er kwam een groep [twintig- à dertigjarigen] op me af. Ik kende ze totaal niet. Er waren veel supporters bij, dat hoor je van de jongeren. Bewoners waren bang, het is intimiderend zo’n groep jongeren. Ook de aanwezigheid van de ME maakte bewoners bang, vooral ouders: “Je zit binnen, je hoort alleen maar zware voetstappen. Je blijft wakker.”’

Op de maandag van de rellen waren er volgens de ondernemer bijzonder veel mensen in de wijk. 'Wel duizend of zo', schat hij. Een andere wijkbewoner zegt: 'Met één oproepje komen alle ratten uit hun hol.' Naast de politie werd ook de brandweer bekogeld met bakstenen, maar 'de ME heeft ze gepakt'. Hier was hij het ook helemaal mee eens: 'Ze vroegen erom.' Deze bewoner is ervan op de hoogte dat het incident en de rellen breed zijn uitgemeten in de media; hij heeft er echter niet zoveel van meegekregen. De relschoppers waren mensen uit andere steden, anarchisten en ook wel wat Sterrenwijkers: 'Het zijn geen voetbalhooligans, maar gewoon relschoppers.'

De ondernemer werd op maandagavond door zijn burens aangeraden zijn auto weg te zetten. Er werd beweerd dat ze alleen iets tegen de politie zouden doen. 'Nou, vijf minuten later lagen er overal bakstenen.' Hij kan zich ook nog goed herinneren dat er een politie(burger)auto in brand werd gestoken, maar hij geeft aan dat dit relschoppers waren, 'jongens van buiten de wijk en stad'. Dat sommige mensen, zelfs met kinderwagens, op straat bleven om naar de gebeurtenissen te kijken, vond hij bijzonder dom. 'Als het dan fout gaat, is het zeker weer de schuld van de politie?' zo merkt hij op.

'Maandagavond was het een kat- en-muisspel tussen de politie en relschoppers op de Laan van Chartreuse. De ME heeft het heel lang uitgehouden, als je hoorde wat ze allemaal naar hun kop geslingerd kregen.'

'Die hekken hebben er zeven dagen gestaan. Na vijf dagen gingen de hekken open, maar ze bleven nog twee dagen staan. Er waren toch geïnteresseerden [van buiten Ondiep] die kwamen kijken. Er waren veel allochtonen betrokken; die kwamen overal vandaan. Er waren blanken en zwarten, ze waren één, samen tegen de politie.'

'Als er stenen los lagen [in de straat], dan belde ik de gemeente. Die maakte de straat dan meteen. Ik heb vooral contact gehad met het wijkbureau. Zij gaven inlichtingen, ze waren aanspreekpunt, zij hebben nauw samengewerkt met de politie. De samenwerking is perfect gegaan; perfect dat die hekken er stonden.'

We hebben bewoners gevraagd of ze meegelopen hebben met de stille tocht. Hierop werd wisselend geantwoord. 'Ik heb gekeken. Een vriend van Rinie (van het dartscentrum) heeft het georganiseerd. Hij doet net alsof het dartscentrum ook een jeugdcentrum is. De politie bleef uit het zicht.' De meeste bewoners

vertellen dat ze langs de kant hebben staan kijken. Bij de stille tocht was de aanwezigheid van de politie eigenlijk niet nodig. Het waren voornamelijk ‘wijk-mensen’ en leden van de voetbalclub; er liepen enkele mensen vooraan die de heer Mulder eigenlijk amper hadden gekend. ‘Caféjongens’, zo vermoedt een bewoner.

3.4 Bewoners over de periode na het schietincident

De ondernemer, die in zijn huis vol trots de verschillende functionaliteiten van zijn flatscreen vertoont, vindt alle aandacht voor het incident eigenlijk maar vreemd: ‘Mensen hier hebben het er niet meer over, ze moeten het ook laten rusten.’ Over het optreden van de politie tijdens de rellen is hij goed te spreken. De ME’ers, die koffie kregen aangeboden van bewoners, hebben hard opgetreden, maar ook rustig. Hij begreep dat dit noodzakelijk was. ‘Die mensen hebben het er ook moeilijk mee’, zegt hij als hij wordt gevraagd naar het gezag van de politie. Maar het optreden bij de rellen beschrijft hij als ‘heel goed’. Dat de burgemeester nog naar de wijk is gekomen om met mensen te praten, wist hij wel te waarderen. Hij vond het ‘wel dapper van haar’. Het voormalig lid van de bewonerscommissie geeft aan dat de burgemeester wat hem betreft niet zo’n sterke rol heeft gespeeld, ‘wat ook niet hoeft’. Hij zag haar vooral terug als woordvoester.

De voorzitter van de bewonerscommissie vertelt:

‘Mensen gingen door met hun leven.’ [Kan het opnieuw gebeuren?] ‘Het kan altijd en overal. Het ligt niet aan de wijk. Het is echt een incident geweest. Overal waar jongeren komen; ze sms’en; het gaat heel snel. Die jongerenoverlast heeft vooral met opvoeding te maken. Je moet jong beginnen. De taak van de politie is voorlichting te geven aan jongeren: “Dit kan er met je gebeuren”, optreden en ouders erop wijzen dat er thuis regels gelden. De politie kan niet optreden tegen die kleintjes [tot twaalf jaar].’

‘Er zijn twee slachtoffers. Die politieagent moet er ook mee leven. De vrouw van Rinie Mulder is verhuisd, dat was al gepland. [Leeft het incident nog?] Het is passé.’

Minder verstandig vond de ondernemer de vrij massale aanwezigheid van de politie rondom de uitspraak over het optreden van de motoragent in kwestie. In

eerste instantie wist hij eigenlijk niet waarom ze aanwezig was, maar toen hij de aanleiding vernam, begreep hij dat nieuwe rellen verwacht werden. 'Dom van de politie om met zoveel man rond te lopen.' 'Uitlokken', noemt hij deze actie. Een jongere zegt:

'Ik vind dat er de laatste maanden veel mensen langskomen en een bezoek aan Ondiep brengen. Over het schietincident wil ik het niet hebben.'

De jongeren willen helaas niet over het schietincident praten, maar merken wel dat er veel meer aandacht voor Ondiep is gekomen sinds het schietincident.

3.5 Bewoners over het optreden van actoren

Met name de bewoners die betrokken zijn bij de bewonerscommissie hebben van dichtbij gezien hoe de verschillende partijen hebben gehandeld en opgetreden. In deze paragraaf vertellen bewoners over het optreden van de politie, de verslaglegging van het schietincident in de diverse media en over de opstelling en het gedrag van andere actoren in de wijk.

3.5.1 Bewoners over de politie

De vorige districtschef was, volgens de bewoner die voorheen lid was van de bewonerscommissie, 'een dame die niks deed'. 'Die dame beloofde steeds maar, maar er kwam niks uit.' Haar opvolger, Peter Gieling, doet het een stuk beter. Dat is een echte Utrechenaar met de nodige ervaring (zoals in district Marco Polo in Utrecht-Zuidwest, met onder andere Kanaleneiland) en 'recht voor zijn raap', zo vat hij samen. Er waren destijds veel vernielingen en brandjes in de wijk, maar ook mishandeling, 'problemen met meisjes' en vaders die alcoholisten zijn/waren. Deze bewoner heeft op dat moment ook geholpen met het opstellen van een brief waarin een oproep werd gedaan voor een snelle terugkeer van een wijkagent. Hij zegt dat Gieling hier ook de ruimte voor bood en dit soort acties uitnodigde. 'Deze handelingen speelden kort na de komst van Gieling, ongeveer twee jaar geleden [2006]', zo schat hij in. De wijkagent ziet hij weinig, maar hij weet dat je hem kunt bellen; zelf heeft hij er weinig ervaring mee.

Over het massale optreden van de politie is het voormalig lid van de bewonerscommissie goed te spreken. 'Tot hier en niet verder', omschrijft hij het

optreden. Hij vermoedt dat de hekken om de wijk bij sommigen wellicht nare herinneringen hebben opgeroepen (zoals bij hemzelf het geval was; hij refereert aan het Jappenkamp waar hij tijdens de Tweede Wereldoorlog in heeft gezeten), maar hij vond het zeker noodzakelijk. Dat de politie niet 'bij de bloemen is gaan staan' toen de schoonzoon van de heer Mulder deze als eerbetoon ging neerleggen, vindt hij heel verstandig. 'Het zou alleen maar provocerend werken', denkt hij. Desalniettemin is hij er zeker van dat ze wel aan de rand van de wijk geposteed stonden (al dan niet in burger). 'Waar iedereen vanaf blijft, daar gaat de politie op af. [Een beslissing van een agent] kan nooit een negatieve beslissing zijn, want hij was de enige die er was', vindt de man. De dienders zouden dan ook door dik en dun gesteund moeten worden door hun chef. De voorzitter van de bewonerscommissie vertelt over de snelheid van de politie, over het optreden van de burgemeester en over de vrijspraak van de politie-agent:

'We merken dat de politie (nu) veel sneller ter plekke is en met meer auto's. [...] Mensen hebben geklaagd. Annie was niet gelijk ter plekke. Maar vrouw Mulder had aangegeven dat ze daar geen behoefte aan had.'

'Na een jaar werd de politieagent vrijgesproken. Ik zag die dag veel politie. Ik heb de wijkagent gevraagd waarom. De politie had zich erop voorbereid; dat was niet nodig. Blauw lokt uit, ook ME; juist dan.'

'De politie heeft goed gehandeld. Wij kankeren ook weleens op de politie; niet op de wijkagent, maar op zijn baas. Er zijn te weinig (politie)mensen. We vinden het jammer dat de wijkagent na enkele jaren weer weggaat.'

'Politie verjaagt de jongeren. Ook gaat de politie met de jongeren in gesprek. De politie ligt nooit goed in de wijk; dat is overal zo. Dat hoeft je niet te veranderen, je kunt ook in gesprek gaan. Af en toe vind ik de politie te zachtzinnig; dat ligt aan politiek Den Haag.'

Een andere bewoonster vertelt dat ze heeft gemerkt dat de politie heeft geleerd van de rellen in 's-Hertogenbosch. Ook was ze blij dat de politie meteen de bewonerscommissie op de hoogte heeft gebracht van wat er aan de hand was. Ze vertelt dat de beleving van mensen binnen en buiten de hekken heel anders was.

3.5.2 Bewoners over het optreden van de media

De bewonerscommissie heeft zelf bewust niet het woord gevoerd in de media. Andere 'figuren' in de wijk wierpen zich op als woordvoerder van de bewoners. De leden van de bewonerscommissie zeggen over de bewoners die in het nieuws zijn geweest: 'Daar gaan wij niet mee om.' Er was een woordvoerder uit de Fruitbuurt, die namens de bewonerscommissie sprak: 'Dat was niet zo. Er was er ook eentje van de Boerhaavelaan. Hij heeft altijd een grote bek; we hebben geen contact met hem.'

Bewoners zeggen het volgende over het optreden van de media (vooral tv) kort na het incident:

'RTV Utrecht was snel ter plekke. Zij hebben Ondiep slecht neergezet: de andere media volgden hun voorbeeld. Het is een incident. Het is erg jammer. NOS en SBS6 waren ook aanwezig. Je volgt het continu. Als bewonerscommissie hebben wij bewust geen contact gehad met de pers. De verslaglegging heeft ertoe bijgedragen dat er rellen waren. RTV Utrecht en de NOS bleven ('s nachts) in de wijk.'

Een andere bewoner is teleurgesteld in de media. Dat Ondiep zoveel (en negatief) in de media komt, vindt hij onterecht. 'Criminaliteit heb je overal wel', merkt hij op. 'Daar zit het grote probleem. Goed nieuws is geen probleem, slecht nieuws moet het zijn', aldus deze bewoner, die tevens lid is van de wijkraad. Net als de andere bewoners is ook hij niet te spreken over het optreden van de media.

3.5.3 Bewoners over andere actoren

Volgens het (inmiddels) ex-lid van de bewonerscommissie is deze commissie een adviesgroep die gevraagd en ongevraagd haar mening geeft, onder andere aan projectontwikkelaars en over het woningbouwbeleid van woningcorporatie Mitros. Zijn eigen insteek binnen de commissie draaide vooral om de meer sociale aspecten van de wijk.

'We [bewonerscommissie] vergaderen één keer in de zes weken [op dinsdagmorgen]. We hebben het dan vooral over jongerenoverlast, maar ook over leuke dingen doen voor kleinere kinderen, het groen in de wijk, din-

gen die bij Mitros spelen. We zijn met zeven à acht mensen. [Waarom doe je dit?] Ik vind het leuk.'

Sinds kort heeft Mitros een buurtbeheerder (in een pandje aan de Thorbeckelaan) in Ondiep. Hij komt ook langs bij de bewonerscommissie.

'Ik zou hem kunnen bellen voor zaken als troep op straat, burenruzies en jongerenoverlast. Hij wil graag ook 's avonds werken, maar dat mag niet van Mitros (medewerkers van Mitros werken tot 17.00 uur). De wijk draait echter 24 uur per dag.'

3.6 Lessen en inzichten volgens bewoners

De bewoners zijn erg te spreken over de manier waarop de politie heeft gehandeld. Enkele bewoners hebben nog wat adviezen voor de politie, zoals een ondernemer:

'Mijn advies zou zijn om later op de avond te patrouilleren. De "hangjongeren" mogen zich van mij best uiten, maar ik maak me meer zorgen over de auto's die 's avonds laat nog rondrijden. Laat je na tien even zien, schrik ze even af, dat hoeft je maar een week te doen dan blijven ze wel weg.'

Zelf zou hij de politie echter liever op een later tijdstip in de wijk zien, vooral om de Marokkaanse jongens op scooters / in auto's zonder nummerbord te pakken. 'Die slaan wel ruiten in [...], daar moet je op letten', vindt deze ondernemer. Het advies van een andere bewoner is: ga met de jeugd praten.

"Wegpraten, niet wegslaan", is mijn motto, zonder de goede Sinterklaas te spelen. De jongeren, die ik niet van het predicaat "hangjongeren" wil voorzien, hebben gewoon aandacht nodig, denk ik. Ze klonteren samen vanwege hun problemen. "Begin met de kleinsten" en "tutoyeren met respect", dat zijn adviezen die ik verder nog mee wil geven. Ook de rol van de scholen is belangrijk in het leren elkaar te respecteren en het accepteren van verantwoordelijkheden.'

'De politie moet zich daarnaast bewust zijn van haar krachten, maar ook accenten kunnen leggen op haar werk. Ze moet opereren als een marathon-

renner, niet ad hoc [als een sprinter]. Het mag, wat mij betreft, best een periode lang zero tolerance blijven wat de klok slaat. Maar niet zoals in Spanje: eerst de bak in en dan pas praten. Daar zou ikzelf ook binnen de kortste keren in een cel belanden, schat ik. Laat je zien – daar schoten ze tekort.’

Deze bewoners pleiten allemaal voor een betere invulling van de relatie tussen de politie en de jongeren die overlast veroorzaken. ‘In gesprek gaan en in gesprek blijven’ is hun motto.

3.7 Conclusie

Welke betekenis geven bewoners aan het schietincident en wat betekent dit voor hun relaties in Ondiep? Bewoners onderkennen problemen die er in Ondiep zijn, maar vertellen ondanks dat toch met trots over hun wijk. Jongeren zien dat er meer aandacht is gekomen voor de wijk sinds het schietincident en de rellen, maar willen het incident verder laten voor wat het is. In de betekenis die bewoners aan het schietincident voor henzelf en voor de wijk geven, benadrukken zij het incidentele karakter. Verder vallen de volgende zaken op in de verhalen van bewoners.

Allereerst blijkt dat de bewoners die we hebben gesproken er zelf niet bij zijn geweest; we hebben helaas geen ooggetuigen kunnen spreken. De verhalen van bewoners zijn dus gebaseerd op verhalen van ‘horen zeggen’. In de verhalen komt wel naar voren dat het schietincident grote indruk heeft gemaakt. De bewoners vinden het een heftig incident dat ze niet hadden zien aankomen.

Ten tweede veroordelen bewoners wat er is gebeurd, maar melden ze ook dat de heer Mulder dronken was en zeker ook schuldig was. Bewoners zijn in het algemeen positief over de manier waarop de politie heeft gehandeld: ‘Er werd tenminste meteen wat aan gedaan.’ Wel benadrukken ze dat het echt een op zichzelf staand incident is geweest, terwijl ze in hun verhalen juist ook allerlei klachten hebben over de opstelling van de politie in de jaren voor het incident en de manier waarop er met jongerenoverlast wordt omgegaan.

Ten derde zijn bewoners teleurgesteld en boos over de manier waarop de media verslag hebben gedaan van het schietincident. De media zijn een actor waar de (actieve) bewoners in het algemeen maar weinig mee te maken hebben. De bewonerscommissie heeft bewust geen contact met de pers opgenomen en wilde niet geïnterviewd worden. Hierdoor kwamen er ‘andere’ figuren

voor de camera, die een weinig genuanceerd en weinig representatief verhaal vertelden. Deze zogenaamde woordvoerders spraken niet namens de bewonerscommissie.

Ten slotte klinkt er angst door in de verhalen van bewoners. Naast angst voor de relschoppers is er bij diverse bewoners angst geweest voor het massale optreden van de ME (marcherende laarzen in de wijk: 'het leek wel de Derde Wereldoorlog') en angst voor enkele (vaak criminele) figuren uit de wijk die de situatie hebben aangegrepen om aandacht te trekken. Bewoners merken wel dat de politie na het incident veel alerter is: 'We merken dat de politie (nu) veel sneller ter plekke is en met meer auto's.' Bewoners hebben een positiever beeld van de politie gekregen.

Resumerend: in dit hoofdstuk hebben we door de ogen van bewoners naar het schietincident gekeken. Met name de bewonerscommissie had in de periode voorafgaand aan het schietincident steeds regelmatig contact met de politie, het wijkservicecentrum van de gemeente en andere wijkprofessionals. Deze contacten en verbindingslijnen bleken van grote waarde voor de dagen na het schietincident. Vlak daarna was de bewonerscommissie beschikbaar voor de politie om haar van informatie te voorzien. Er waren korte lijnen tussen de instanties en de bewoners, en bewoners werden betrokken bij de diverse overleggen. De bewonerscommissie heeft dus een belangrijke intermediaire rol gespeeld tussen wijkbewoners en professionals tijdens en na het schietincident. Bewoners werden daarmee serieus genomen. In de verhalen die zij vertellen klinkt dit steeds door. Ook in de periode na het schietincident merken de actieve bewoners dat zij serieuzer genomen worden door de diverse instanties. Het schietincident heeft aan deze nauwere samenwerking bijgedragen. De andere bewoners die zijn geïnterviewd, merken dat de politie vaker aanwezig is in Ondiep en zien dat de wijk serieuzer aandacht krijgt. De 'opbrengsten' naar aanleiding van deze verhalen bieden een waardevolle basis om ook de democratische processen die er in de wijk (zouden moeten) zijn verder vorm te geven en uit te bouwen. Het lijkt erop dat de legitimiteit van de lokale overheid en het gezag van de politie in de ogen van bewoners zijn toegenomen, ook al is het wrang dat dit pas kon nadat er een incident plaatsvond.

Kortom, het contact met bewoners is verbeterd; dat moet gekoesterd worden. Wijkprofessionals, in het bijzonder van de welzijnsinstelling en de woningcorporatie, zouden hier een faciliterende en stimulerende rol in kunnen spelen.

Verhalen van professionals over het schietincident

Laurens de Graaf

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft het verhaal van wijkprofessionals. Het bouwt voort op de verhalen van bewoners. Ook hier zal het relationele perspectief gehanteerd worden, alleen kijken we nu door de ogen van de verschillende wijkprofessionals naar het schietincident. Om met hen mee te kunnen kijken, is het echter goed eerst meer zicht te krijgen op de context en de bredere achtergrond waarin deze professionals werken. Wijkprofessionals staan, vooral in een probleemwijk als Ondiep, de laatste jaren onder grote druk en moeten oplossingen aanreiken voor de problemen in deze meest complexe contexten van onze samenleving. Tot voor kort waren er hoge verwachtingen omtrent een bedrijfsmatige manier van werken (Jansen e.a., 2009: 150). Met theorieën als *New Public Management* (Osborne & Gaebler, 1992) in het achterhoofd is getracht de effectiviteit van overheidsorganisaties, maar vooral ook van maatschappelijke instellingen of hulpverlenende organisaties te verbeteren. Maar de grenzen van deze benadering worden in een probleemwijk als Ondiep al snel duidelijk. Ambtenaren en onderzoekers zochten naar *best practices* om te leren van de uiteenlopende situaties. Hoewel die benadering op zich verstandig is, kan ze in het geval van echte probleemwijken vaak niet worden toegepast. Dat komt omdat de *tacit knowledge* van de professionals en het specifieke van de context waarin zij werken zich nauwelijks in een algemene procedure laten omzetten (Zouridis, 2003; Noordergraaf, 2004; Jansen e.a., 2009). Professionals staan daarmee (weer) meer in de belangstelling van onderzoekers. Zij worden steeds vaker gezien als cruciale sleutelfiguren voor het oplossen van deze maatschappelijke problemen.⁴³

43 De Tilburgse School voor Politiek en Bestuur is eind 2008 begonnen met een driejarig onderzoek naar *best persons* in de probleemwijken van de steden Amsterdam, Den Haag, Leeuwarden, Utrecht en Zwolle. Naast wijkprofessionals worden ook bewoners, politici en bestuurders meegenomen in dit onderzoek om erachter te komen welke personen het verschil maken en slagkracht hebben. Ook het werk van wijkprofessionals zal hierbij op de voet worden gevolgd.

In dit hoofdstuk bedoelen we met wijkprofessionals: zij die werkzaam zijn bij verschillende (maatschappelijke) organisaties in Ondiep. Het gaat om professionals van de welzijnsinstelling, waaronder het jeugd- en jongerenwerk en het opbouwwerk, het wijkservicecentrum van de gemeente Utrecht, woningcorporatie Mitros en de voorzitter van de stichting Milli Görüş Utrecht (gevestigd in Ondiep). Deze laatste respondent is tevens lid van een van de school-besturen in Ondiep. Leerkrachten van verschillende basisscholen zijn overigens ook benaderd, maar zij wilden niet aan het onderzoek meewerken. Wijkagenten worden hier ook opgevat als wijkprofessionals; hun verhaal is echter meegenomen in hoofdstuk 6 over het optreden van de primaire veiligheidspartners (politie, gemeente en OM). Het gaat in dit hoofdstuk dus om professionals van andere wijkorganisaties dan de politie, die veel met bewoners in contact komen en de ontwikkelingen van Ondiep al langer van nabij volgen. De vraag die hier centraal staat is: welke betekenis heeft het schietincident voor de wijk Ondiep volgens wijkprofessionals? De verhalen zijn gebaseerd op zeven semigestructureerde interviews waarin naar ervaringen en beelden voor, tijdens en na het schietincident is gevraagd (zie bijlage 7). Net als bij de interviews onder bewoners kan in dit verband niet gesproken worden van volledige representatie; we wilden vooral een brede variatie aan professionals interviewen. Daarbij hebben we twee selectiecriteria gehanteerd. Het eerste was dat de betreffende professional beroepsmatig relaties met bewoners uit Ondiep onderhoudt. Het tweede criterium was dat we vooral die professionals wilden spreken die het schietincident (van dichtbij) hebben meegemaakt. Om het verhaal van professionals zorgvuldig weer te geven, maken we gebruik van tamelijk omvangrijke citaten uit de interviews. Naast de interviews is er zo veel mogelijk gebruikgemaakt van documenten van de betreffende wijkorganisaties over Ondiep (zie bijlage 2). De verhalen in dit hoofdstuk staan op zichzelf, maar in hoofdstuk 8 worden de resultaten en uitspraken verder geduid. Een meer theoretische analyse volgt in §8.2, waar de verhalen uit de verschillende hoofdstukken bij elkaar komen.

De opbouw van dit hoofdstuk ziet er als volgt uit. In §4.2 vertellen professionals over de wijk Ondiep. Paragraaf 4.3 beschrijft het schietincident door de ogen van professionals, waarna §4.4 bij de periode na het schietincident stilstaat. Vervolgens spreken de professionals in §4.5 over de belangrijkste actoren tijdens het schietincident, waaronder het optreden van de politie, de opstelling en verslaggeving van het schietincident in de diverse media, en de opstelling en het gedrag van andere actoren in de wijk. In het concluderende deel wijzen professionals op lessen en inzichten voor de politie.

4.2 Professionals over Ondiep

Professionals typeren de wijk Ondiep als een volksbuurt met veel sociale problemen. Er is sprake van een actief sociaal woonbeleid en er wonen relatief veel mensen die in de ziekteketen lopen – ze zijn arbeidsongeschikt of hebben bijvoorbeeld psychische klachten – of in een schuldsaneringstraject zitten. De opbouwwerker vertelt over Ondiep dat er een grote groep mensen met een lage opleiding woont. De wijk heeft een volks karakter. Het is een wijk met een eigen waarden- en normenpatroon. De voorzitter van Milli Görüş Utrecht zegt:

‘Er heerst een dorpsgevoel in Ondiep. Het zijn veel families bij elkaar. Mensen willen liever niet weg. Dit heeft voor- en nadelen. Ondiep is een wijk waar mensen Utrechts dialect spreken.’

Er zijn veel problemen met opvoeden, vooral bij eenoudergezinnen; er zijn tevens veel gebroken gezinnen. Er komen wel steeds meer nieuwe mensen met kansen. Er wordt veel geïnvesteerd in vernieuwingen. Met de ‘vernieuwingsaanpak’ heeft woningcorporatie Mitros in 2003 diverse nieuwbouw- en herstructureringsprojecten in gang gezet. De gebiedscoördinator van Mitros zegt: ‘80% van het huidige woningbestand in Ondiep bestaat uit sociale woningbouw, die is gebouwd voor de Tweede Wereldoorlog.’ Mitros vindt dat dit moet veranderen. De doelstelling is door middel van renovatie en sanering die 80% te reduceren tot 40% in 2015. Volgens de opbouwwerker is herstructurering goed, maar hij benadrukt dat het sociale hierin niet vergeten moet worden. Hij vertelt dat projecten als ‘Spelen op pleinen’ gebruikelijk waren in dit soort wijken, maar dat daar vooral het ‘recht van de sterkste’ overheerste. Het project ‘Meedoen op straat’ loopt nu enkele jaren, waardoor er meer in harmonie gespeeld wordt. Kinderen hebben meer houvast en regelmaat. Hij geeft ook aan dat de naschoolse activiteiten van basisschool De Boemerang een structurerende werking hebben in Ondiep. De assistent-wijkmanager van Ondiep (wijkbureau Noordwest van de gemeente Utrecht) beschrijft de wijk als ‘een echte Utrechtse volkswijk die te vergelijken is met andere Utrechtse wijken, zoals Sterrenwijk-Abstede en de Geuzenwijk’. De jongerenwerker van welzijnsorganisatie omschrijft Ondiep(ers) als volgt:

‘Ondiep stond van oudsher los van Utrecht; het was geïsoleerd. Ondiep is een dorp in de stad. Mensen kunnen niet met, maar ook niet zonder elkaar leven. Ze weten veel van elkaar. Ze leven dicht op elkaar. Ze accepteren

elkaar, maar ze hebben wel een oordeel klaar. Je mag doen wat je wilt, maar bewoners worden beperkt door de fysieke omgeving (smalle huisjes). Ze wonen allemaal aan de voorkant. Jongeren lopen buiten, omdat ze geen plek hebben. Er zijn hier in Ondiep zo'n 200 tot 250 jongeren in de leeftijd van 12 tot 20 jaar die we vanuit het welzijnswerk kennen. Ongeveer 70 procent van die groep woont in Ondiep; de anderen komen van elders. [...] Met name Ondiep en Pijlswaard zijn in Utrecht Nederlandse wijken. Er lopen wel Marokkanen tussen. De Ondieper is iemand die de mouwen opstroopt, om een ander hard te laten werken.'

'De mensen in Ondiep zijn veel buiten. Als mensen ruzie hebben, duurt dat nooit lang. Als er dreiging is, dan staan bewoners als één man achter elkaar. Men heeft vertrouwen in eigen kunnen en Ondiepers zijn echte doeners. De keerzijde is dat er veel problemen achter de voordeur zijn.'

'Je komt niet zomaar binnen. Veel ouders zitten in de WSNP [Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen]. Jongeren zitten allemaal op VMBO-niveau. Als je HAVO doet, ben je een "stuudje".'

'Elkaar treiteren, daar zijn ze goed in in Ondiep: eieren gooien tegen ramen en naar voorbijgangers, bonken op de ramen terwijl de gordijnen dichtzitten, autoruiten inslaan, brandstichting.'

'Criminaliteit in Ondiep bestaat vooral uit vals geld, vooral nu weer, en vuurwapens. De politie kan er niets mee. Dat weet de politie en zo houden we het. Vaak is het ook gewoon stoerdoenerij: brommers, auto's... vroeger werden er fietsen gestolen, nu zijn het auto's; daaraan zie je dat het criminel geworden is. Het moet allemaal snel, zo zijn we zelf ook. Verder lopen ze weleens een beetje te dealen. Ondiep is niet zo bijzonder.'

De assistent-wijkmanager meldt verder:

'Er zijn niet echt ontwikkelingen in de wijk. Er worden wel woningen gesloopt, waar weer nieuwbouw voor in de plaats komt. De cijfers over Ondiep schommelen. De problemen in de wijk behoren tot het incidenten-niveau. Ondiepers zijn hartstikke trots op hun wijk. Mensen worden onzekkerder, onrustiger, daar is weinig aan te doen. De wijk bestaat eigenlijk uit een aantal buurtjes.'

De gebiedscoördinator van woningcorporatie Mitros vertelt dat er in Ondiep bepaalde gebieden zijn die een oude ‘woonschool’ betreffen. Dat zijn locaties waar vroeger panden stonden waar mensen werd geleerd om te wonen.

‘Het gaat hier dus om asociale mensen die niet zelfstandig konden wonen. Het “sentiment” is er nog steeds. Zo willen mensen uit de Bomenbuurt echt niet in de Fruitbuurt wonen. Er zit dus een zekere hiërarchie in de wijk, en de gevolgen hiervan lopen door tot op projectniveau en buurtniveau.’

Door professionals wordt de jongerenoverlast als grootste probleem erkend. De jongerenwerker zegt: ‘Het zijn veel Hollandse jongens die lopen te klooiën. Als ze een vriendinnetje krijgen stopt het. Het is allemaal tijdelijk.’ Gekscherend vertelt hij over zijn idee om het concept van *Boer zoekt vrouw* toe te passen op de jongeren in Ondiep: ‘Dan ben je zo van de problemen af. Groepen wisselen allemaal. Wij kunnen dat tempo niet aan.’

De gebiedscoördinator van Mitros geeft aan dat huurders wel klagen over jongerenoverlast.

‘Maar van de andere kant tellen we onze zegeningen, want het wordt nu [november 2008] weer slecht weer, waardoor de jongeren minder op straat rondhangen en minder overlast bezorgen.’

Ze geeft aan dat er sprake is van ‘een te hoge wietconsumptie’.

Het beeld dat de professionals van de wijk Ondiep hebben, is redelijk eenduidig. Zij zien de patronen en de samenhang, en benadrukken de ‘spaghetti’ van problemen in Ondiep.

4.2.1 Ontwikkelingen in Ondiep door de ogen van professionals

Volgens de opbouwwerker zijn er voor het schietincident geen andere incidenten van die orde geweest. Wel benadrukt hij dat er in 2006 een tijdje geen wijkagent in Ondiep is geweest. Daartegen is hij, samen met de bewonerscommissie, in verzet gekomen.

‘Die wijkagent was “afgeschaft”, daar waren wij het niet mee eens. In oktober 2006 heb ik samen met de bewonerscommissie een brief (d.d. 24 oktober

ber 2006) opgesteld voor de wijkchef. Dat was een noodkreet. In november 2006 hebben we de wijkchef uitgenodigd. Er waren allerlei incidenten.'

Hij herinnert zich kerst 2005: brandstichting op het Boerhaaveplein, diverse diefstallen en het ingooien van ruiten. Er was maanden een golf van dit soort incidenten (het waren vlagen: hij noemt het een 'golfbeweging').

'De vrouw van Rinie Mulder heeft wel 25 keer dit soort incidenten gemeld. Zij waren woonachtig aan het Boerhaaveplein: om de hoek bij Portes [huidige buurthuis] en vlak bij het voetbalterrein. Dit was een hoek, "verzamelplek", waar voetballers na hun training bleven hangen. Tevens was het een plek waar auto's werden verhandeld.'

De opbouwwerker vertelt dat een wijk als Ondiep niet zonder wijkagent kan. In december 2006 was er weer een wijkagent.

'Daar waren we blij mee. Binnen een hal jaar was hij volledig geaccepteerd en ingewerkt. Samen met de bewonerscommissie hebben we druk uitgeoefend op de gemeente. Er is een wijkagent aangesteld. Het vertrouwen tussen de "buurtburgemeesters" en de politie was hersteld. De wijkagent is aanspreekpunt en spreekt de taal van de wijk.'

De assistent-wijkmanager vertelt over de periode voor het schietincident:

'Voor het incident waren er jaren van jeugdoverlast. Vooral op kruispunten staan dan groepjes jongeren. Het zijn geen echte "gangs"; de groepssamenstelling wisselt. Er is een groepje Turkse jongens dat altijd op dezelfde plek staat [bij het huidige buurthuis, tevens locatie van het incident]. Van de bewonerscommissie kregen we signalen dat die jeugdoverlast erger werd. Het gaat dan concreet om lawaai: herrie (crossende brommers), overlast op de Plantage [geherstructureerd plein achter het wijkservicecentrum]. Het zijn jongeren uit Ondiep. Na de rellen waren er geen hangjongeren meer te zien in Ondiep: die zijn zich kapot geschrokken.'

De jongerenwerker vertelt dat de tijden niet veel veranderd zijn. Wel vindt hij dat de maatschappij is verhard:

‘In 1999 [hij startte toen als jongerenwerker in Ondiep] was de situatie niet veel anders. Het was wel minder grof, de jeugd dan; er liepen toen ook boefjes rond. Ik heb broertjes/zusjes van jongeren van vroeger, maar deze zijn een graadje erger. Ondiep is een autochtone buurt. Ik ben zo ingeburgerd: de ouders zijn net zo oud als ik. Ik heb daardoor een ingang. Zo werkt het in Ondiep: je moet elkaar kennen. Ik heb een vertrouwensband. [...] Er waren incidenten, maar niet zo groot als dit incident. De overlast van jongeren staat hier los van. Wel zijn er wietplantages opgerold. [...] De relatie tussen de politie en de jongeren is altijd een spel. In de tijd dat Wesley Sneijder nog weleens in de wijk was, was er een wijkagent die dat spel feilloos beheerste. Die deed weleens het volgende: na een overtreding van een jongere zei hij dan: “Je krijgt een boete, maar niet nu: bij de volgende overtreding krijg je er twee.” De problemen zijn nu wel verhard. Er is een verschil tussen kattenkwaad en lichte criminaliteit. Maar dit speelt denk ik maatschappijbreed. Jongens zijn ondeugend; respect verdwijnt. Er zijn nog geen echte bendes, maar dit is wel beginnend; de vraag is: waar eindigt dat?’

De jongerenwerker beschrijft zijn werk en aanpak:

‘Het zijn veel overleggen, terwijl ik vind: je moet aan de slag! De jongeren moeten mij zien als een soort oudere broer. Ik toon interesse, en in een praatje geef ik adviezen en stel ik vragen (zodat ze gaan nadenken). Het gaat om contact maken, alledaagse dingen: hoe gaat het met...? Als je één keer wat voor ze doet, dan bouw je vertrouwen op. Je staat er middenin. Je merkt of je aansluiting krijgt. Jongeren zijn ménsen; door professionals en de gemeente wordt er altijd over ‘de jongeren’ gesproken. In de gesprekken die ik met ze heb, ga ik de confrontatie aan onder andere over religie, criminaliteit, vriendschappen en seks. Twee keer per week is er een inloopavond in het buurthuis (meestal op dinsdag en woensdag). Ik laat ze binnen. Meestal gaan ze dan tafeltennissen of tafelvoetballen en dan begint het werk: je gaat kneden, gesprekken voeren, hulp verlenen. Ik zie mijzelf als intermediair tussen jongeren en instanties.’

Diverse professionals geven aan dat ze in december 2006 constateerden dat het opmerkelijk rustiger was in Ondiep dan een jaar eerder.

4.3 Het schietincident door de ogen van professionals

De opbouwwerker meldt dat hij vijf dagen voor het incident nog met de echtgenote van de heer Mulder had gesproken. Hij meldt tevens dat zij na het incident is verhuisd naar nieuwbouw. De opbouwwerker meldde tevens dat Rinie veel alcohol dronk en dat het tragisch is dat het zo heeft moeten lopen. Door de hangjongeren voor de deur is hij 'over de rooie' gegaan:

'Wat heet vlam in de pan? Voor de familie van Mulder is het natuurlijk heftig dat er iemand wordt doodgeschoten. Ook ging het gerucht dat er via internet voetbalfans opgeroepen werden om naar Utrecht te komen.'

Op zondagavond was het incident. Op maandagavond was er spoedoverleg tussen politie, woningcorporatie Mitros, welzijnsorganisatie Portes, het wijkbureau en de bewonerscommissie. De politiemensen werden hier plotseling uit weggeroepen. 'Er stond een politiebureau in de hens. Achteraf bleek het om bureau Halt te gaan, dat is gevestigd in een voormalig politiebureau. De burgemeester heeft kordaat gehandeld door de wijk af te sluiten. Tevens heeft ze de ME ingezet. De afsluiting van de wijk was een stabiliserende factor.' De opbouwwerker heeft bewondering voor de burgemeester.

De assistent-wijkmanager geeft aan dat hij al een tijdje een uitbarsting had zien aankomen:

'Er hing wat in de lucht. Het is een jarenlang gegeven, daar reageren we op. De vlam sloeg in de pan door de onrust in mensen. Mulder ergerde zich al jaren groen en geel. Het is typisch zo'n geval van de verkeerde persoon op de verkeerde plek op het verkeerde moment. Hij komt uit de voetbalkantine en krijgt wat klappen. Hij haalt binnen een knuppel. De politie komt toevalig langs. Het is gewoon ongelukkig: vette pech. De vraag die mij heeft beziggehouden is: wat bezielt een Rotterdamse voetbalfan om naar Utrecht te komen? Die Turkse jongens, die stonden er zoals altijd. Zondagavond, na het schieten, ging er een schokgolf door de wijk (dat is voor mij gissen). Via de voetbalclub zijn er mensen gemobiliseerd. Achteraf hoorde ik dat er twee wijkagenten zijn belaagd en met hun rug letterlijk tegen de muur stonden. Maandagavond: niemand had voorspeld dat dit zou gebeuren. Ik vind dat de politie adequaat heeft gereageerd: bewoners voelden zich veilig (door de hekken). Over hangjongeren bestonden verschillende beelden (was heel individueel).'

De jongerenwerker vraagt zich af wat nu de oorzaak is van dit incident:

‘Is het de groep jongeren of een dronken man? Het is een “kip-of-eidiscussie”. Rinie kwam met een vriend van de voetbal, daar had hij flink gedronken. Zijn dochter krijgt opmerkingen van een groepje jongeren. Die jongeren staan er altijd. Toevallig kwam er een politieagent voorbij.’

Hij vertelt tevens in detail wat er tijdens en vlak na het incident gebeurde:

‘Die maandag had ik vrij; ik ben toch naar Utrecht gegaan [de jongerenwerker woont zelf niet in Utrecht]. Ik ben daar toen 72 uur geweest. Mijn moeder woont in de Rietstraat, daar heb ik nog een kamer. Ik heb veel contacten gehad. Samen met mijn coördinator ben ik de wijk in gegaan. We droegen een hesje van Portes, maar al snel deden we dat hesje uit, want stel dat ze de eerste twee letters alleen lazen en dachten dat we van de politie zijn. We hebben vanaf de zijlijn toegekeken. [...] Dinsdag was er spoedoverleg, onder anderen met de wijkchef. Ik zeg: “Ik ga de wijk in. Ik houd contact met de wijkagenten.” Bij de Laan van Chartreuse spreek ik jongeren aan: “Jongens doe niet zo dom! Het is maar één echte rel: waarom doe je dat?” “Het was leuk! Het is feest”, zeiden ze. Bewoners (vooral ouderen) waren blij dat de wijk afgezet was. Dat was een goeie zet van de politie/autoriteiten. Er waren Utrechtsupporters uit de Sterrenwijk. [...] Op donderdag (de vierde dag) heb ik maar twee uur geslapen. “Ga lekker naar huis”, zeiden collega’s. Het leuke was eraf. Onderliggend was het volgende het probleem: de haat naar gezag (onder andere als vereffening voor het oprollen van wietplantages in Ondiep). Het schietincident kwam wel lekker uit.’

De voorzitter van Milli Görüş Utrecht vertelt:

‘Ik ben lid van het schoolbestuur; ik was op weg naar een vergadering. Ik zag dat mensen zich verzamelden. Ik zei tegen de vrijwilligers van mijn stichting: “Bel me even als er wat gebeurt.” Rond 20.00 uur werd de situatie heftiger. Er was een groep op weg vanaf Utrecht Centraal Station naar de Amsterdamsestraatweg. Op de terugweg zouden ze langs onze stichting komen. Het zou gaan om honderd à driehonderd betogers. Een van hen had een steen naar het gebouw van onze stichting gegooid, maar die was gelukkig mis. Ik werd gebeld: “Ze willen de moskee in de brand steken.” Voor onze deur stonden veel Marokkanen en Turken: “Wij proberen de moskee te

verdedigen.” Ik heb een raadslid en de wijkwethouder gebeld. De assistent van Peter Gieling kwam meteen. Ik heb tegen de politie gezegd: als dit soort dingen gebeuren, benader ons dan. In dit geval hadden ze dat niet gedaan. Na 22:00 uur hebben we de situatie doorgesproken en hebben we afspraken gemaakt. De volgende ochtend zijn de burgemeester en Peter Gieling bij ons binnengekomen. Ze waren blij met onze bijdrage.’

De jongerenwerker vertelt over de stille tocht:

‘Er zijn collega’s geweest die mee hebben gelopen met de stille tocht. Er werd een spandoek meegedragen (niet door collega’s, maar door bewoners): “Moord op vijf meter afstand”. Op die manier veroordeel je die agent; ik heb niet meegelopen. Vier van de tien deelnemers wisten niet waarom ze meeliepen. Er was een vals sentiment, dat is typisch Ondiep: je moet elkaar vrijlaten, maar wel in ons straatje graag. Die man hoefde niet dood; als hij had gedronken, dan was hij een draak. Van Rinie werd een held gemaakt. Vanuit de jongeren zijn er geen woordvoerders geweest: het bleef hooguit bij een beetje schreeuwen richting SBS6. [...] Met jongeren heb ik het er veel over gehad. Zij zeiden: “Het is moord.” Dan vroeg ik: “Wat is moord?” Dan gaan sommigen nadenken. Het is allemaal opgeklopt, maar natuurlijk stonden die jongeren daar. Het verhaal is niet mooier dan het is.’

Het schietincident heeft veel indruk gemaakt op de wijkprofessionals. In korte tijd is er veel gebeurd. In de periode na het incident is de (beleids)aandacht voor Ondiep sterk toegenomen.

4.4 Professionals over de periode na het schietincident

De opbouwwerker vindt dat professionals in de periode na het schietincident veel extra energie en aandacht hebben voor problemen van bewoners:

‘Het wijkbureau heeft zes extra vergaderingen belegd. In delen van de wijk is aan bewoners gevraagd: “Zegt u het maar?” Die vergaderingen waren ervoor bedoeld dat bewoners konden spuien. De klachten werden aangepakt. Voor de buitenwacht viel het leed wel mee. [...] Het is niet meer dan een incident. Het had wellicht voorkomen kunnen worden, doordat de jongerenoverlast al veel eerder en meerdere malen was gemeld [hij verwijst naar de 25 meldin-

gen die de vrouw van Rinie schijnbaar heeft gedaan]. Die jongerenoverlast is niet alleen voor de politie een probleem, maar het is een maatschappelijk probleem waar de politiek ook verantwoordelijkheid voor draagt.'

De jongerenwerker vertelt:

'Na een jaar werd bekend dat de agent niet vervolgd zou worden: toen was de politie veel aanwezig in de wijk. Jongeren praatten daarover: "Het worden rellen." Ik vroeg ze waarom en zei: "Het gaat nergens over."'

Tijdens de interviews kwam naar voren dat het in de periode na het schietincident al snel weer rustiger was in Ondiep. Vanuit de gemeente en wijkorganisaties is er veel aandacht gekomen voor Ondiep. Er zijn veel bijeenkomsten gehouden en wijkprofessionals geven aan dat de Vogelaargelden ook een extra stimulans voor de wijk betekenen.

4.5 Professionals over het optreden van actoren

De geïnterviewde professionals is gevraagd te vertellen over het optreden van andere belangrijke partijen in Ondiep of over partijen die een belangrijke invloed hebben gehad vlak na het incident. Hierbij zijn de politie, de media en andere actoren in de wijk genoemd.

4.5.1 Professionals over de politie

De professionals zijn allen zeer te spreken over de manier waarop de politie net na het schietincident heeft gehandeld.

'De wijkchef communiceert goed. De politie had credits opgebouwd. [...] De politie heeft goed gecommuniceerd, vooral vanwege het goede contact dat zij met [de] bewoners[commissie] heeft.'

De focus die op de wijk kwam te liggen naar aanleiding van het schietincident had positieve en negatieve kanten, volgens de opbouwwerker: 'Over het algemeen heeft Ondiep een negatieve klank gekregen, maar dat ebt weg!' De opbouwwerker heeft 'dubbele gevoelens' bij de inzet van de ME:

‘Het leek wel oorlogstijd, maar het bood daarnaast ook bescherming. [...] Naast het schietincident was er eigenlijk nog een incident. Bewoners werden gemaand weg te gaan. Dat deden ze niet. Ze werden allemaal aangehouden, omdat ze niet weggingen. Het was goed dat er grenzen werden gesteld. Ook werden boetes iedere dag opgeschroefd.’ (Zie ook de passage over het cumulatieve boetesysteem in hoofdstuk 2.)

‘[Zijn er fouten gemaakt?] De vrouw van Rinie Mulder heeft 25 keer moeten melden. Het is een verwijt aan de politie en de wijkprofessionals dat het zover heeft moeten komen. Ik weet niet of het voorkomen had kunnen worden. Kritiekpunt: er moet dus blijkbaar zo’n incident plaatsvinden, voordat er iets gebeurt.’

‘De burgemeester heeft het goed gedaan. Ze heeft lef getoond. Je zag in haar ingrijpen de lessen uit Den Bosch’, zegt de opbouwwerker. Ook de jongerenwerker zegt iets dergelijks: ‘Annie Brouwer had de lead!’ De opbouwwerker vervolgt:

‘Verder zie je bij de politie ook dat ze worstelen met interne discussies. [Hij noemt het voorbeeld van de aanpak van wietplantages; enkele jaren geleden.] Door dat interne debat ondermijnt je je eigen positie als politie. Je bent machteloos als politie. De politie moet respect verdienen door duidelijkheid en eenduidigheid. Je wordt als politie geloofwaardiger als je weet waar je naartoe wilt. Het gaat niet alleen om het halen van je targets [hij noemt: 170 bonnen schrijven per jaar], maar het gaat erom dat je je ogen openhoudt. Je kijkt ook de andere kant op en ook niet met oogkleppen. Er is altijd gekrakeel, dat hoort erbij. Om de zoveel jaar waait er weer een andere wind bij de politie [door leiderswisselingen]: je moet je beleid niet steeds ter discussie stellen.’

Een jaar na het incident deed de rechtbank uitspraak over de agent die schoot. De assistent-wijkmanager zegt:

‘Het wemelde van de politie in de wijk. Het was een gekkenhuis. Een wijkagent zit op een vertrouwenspositie. Als je bewoners serieus neemt, als je doet wat je zegt dan krijg je als wijkagent veel voor elkaar in Ondiep.’

Zodra de politie als belangrijke actor aan de orde kwam in de interviews, werd gesproken over de leiderschapscapaciteit bij de politie. Zo vertelt de opbouwwerker:

‘De vorige districtschef had altijd een beroerd optreden naar buiten. Zij zei ook dat de wijkagent er niet zou komen. Haar opvolger is een echte Utrechter: met de vuist op tafel. Het gaat erom dat de wijkagent [vanuit de eigen organisatie] volop gesteund wordt. Binnen de politie is er veel beweging, ook qua personeel.’

Volgens de jongerenwerker hebben jongeren bijna van nature iets tegen de politie:

“‘Daar heb je die klootzakken die ons bekeuren.’ Bewoners hebben een hang naar vastigheid. Die hang naar vastigheid strookt niet met politiebeleid [wisselingen en dergelijke]. In de wijk wordt de politie als serieuze partij gezien. De politie heeft wel het respect.’

‘Een van de wijkagenten heeft veel invloed op de jongeren: hij heeft veel moeten praten. Hij zei: “Blijf gewoon weg.” Het is de hele avond goed gegaan. Ook is er nadien door iemand met een luchtdrukpistool geschoten. Jongeren zijn 110% tegen de andere wijkagent. Ze hebben een hekel aan zijn functie: dit is weer dat spel tussen politie en jongeren. Ze zijn tegen de politie, maar ze doen het ook om verhalen te kunnen vertellen. Politie heeft geen gezag, maar het zijn klootzakken [in de ogen van de jongeren]. Ik heb wel gezegd: je komt niet janken bij me hoor. Die politieagent doet zijn werk. Haat hem niet om wie hij is. Ze hebben een aangeboren hekel aan gezag. Dat komt volgens mij doordat (1) ouders geen echte binding met hun kinderen meer hebben. Het is de buitenkant: roomwitte potjes, maar daarachter ligt de stront zo hoog. Ga eens achter die deur kijken. (2) Ze hebben een hekel aan (natuurlijk) gezag, bijvoorbeeld het gezag van vader. (3) Autoriteit schiet door. Het grootste gedeelte van de jongeren zijn meelopers.’

‘De gemeente heeft goed gehandeld. Dat afzetten van de wijk vond ik echt een hele sterke. Het was puur een incident.’

‘Over de politie: de gewone agent had weinig invloed in de wijk, omdat de ME aanwezig was. De wijkagenten hebben zich goed gemanifesteerd; ze hebben ook de gewone mensen aangesproken; mensen waren bang. Ze wilden dit helemaal niet.’

De voorzitter van Milli Görüş Utrecht zegt:

‘De politie was van alles op de hoogte. Bij de herdenking was de wijk afgesloten. Ze hebben veel en goed overlegd, duidelijke afspraken gemaakt. Ik heb de rechtstreekse nummers van de commandant gekregen.’

De geïnterviewde professionals hebben een duidelijk en kritisch oordeel over het optreden van de politie. Ze vinden echter dat de politie goed heeft gehandeld.

4.5.2 Professionals over het optreden van de media

Sommige professionals beweren dat de media het incident en de sfeer in de wijk hebben gemanipuleerd.

‘Er ontstond een enorm mediacircus: er liepen soms wel vijf cameraploegen in de buurt van het Boerhaaveplein. Het was echt een gekkenhuis.’

De assistent-wijkmanager zegt:

‘De manier waarop de media aanwezig waren, was schandalig. Op de dag zelf ging het prima. Erna: dit was het, maar professionals werden door deze feitelijke verslaglegging zwaar gehinderd. Er kwamen mensen in beeld die ik niet eens kende. De bewonerscommissie gaf aan: we willen niet in de spotlights. Achteraf gezien is dat jammer. Er zijn geen echte woordvoerders van de wijk in de krant gekomen.’

Ook de jongerenwerker is afgeknapt op de media:

‘Bij welzijnsorganisatie Portes hadden we als uitgangspunt: de media staan we niet te woord. SBS6 [zelfde persoon als van RTV Utrecht] jutte de jongeren op: “Loop naar dat ME-busje, dan film ik het!” Ze waren op sensatie uit. De media hebben er een hype van gemaakt. Het leek wel de Derde Wereldoorlog, zoals de media het brachten: ja, maar waar is het dan? Ze hebben het groter gemaakt dan het was. Voor jongeren was het ook sensationeel.’

Er wordt door professionals dus afkeurend gesproken over de manier waarop het incident in de media is gekomen en gebruikt.

4.5.3 Professionals over andere actoren

Volgens de assistent-wijkmanager is er een netwerk van bewoners, waar goed mee te praten valt. De rol voor het wijkbureau was de volgende:

‘We hebben ons netwerk aangesproken. We fungeerden als vraagbaak. We waren er om te communiceren [advies wie te benaderen, enzovoort].’

‘Kwarten is geen schreeuwer. Ik heb hem na het incident pas leren kennen. Hij heeft de stille tocht georganiseerd en vroeg: hoe pakken we dat aan? Hij is behoorlijk actief geworden. Er wordt hier met verschillende percepties naar hem gekeken. Kwarten heeft tevens een handtekeningenactie gehouden om een jongerenhonk te openen [Stichting Jongeren Ondiep Fruitbuurt]. Hij heeft een petitie aangeboden aan minister Vogelaar met bloemen. Er wordt verschillend over gedacht; volgens mij is het een oprecht initiatief. Hij zag zichzelf als beheerder van het buurthuis.’

De assistent-wijkmanager over andere actoren in de wijk:

‘Sinds ruim een half jaar heeft Mitros een buurtbeheerder. Hij is van het escalerende type: ik bedoel daarmee dat hij het groter maakt dan het is. Hij doet goede dingen; hij heeft zijn best gedaan om positie te krijgen. Hij hoort heel veel. Mitros doet haar best. Door sommige bewoners worden ze gezien als “rotzakken”. Vooral op individueel niveau gaat er veel mis, maar de projecten die zij hebben lopen, zijn top.’

De assistent-wijkmanager meldt nog dat er een stagiaire is geweest in de kerk aan de Laan van Chartreuse, die veel activiteiten voor de jeugd heeft georganiseerd. Alle professionals refereren in het algemeen aan de activiteiten en de belangrijke rol van de bewonerscommissie in Ondiep.

4.6 Lessen en inzichten volgens professionals

De opbouwwerker zegt:

‘Ik vraag me af of het gezag van de wijkagent niet omhoog kan [hij refereert aan hogere salarisering]. Honoreer het werk, vooral in dit soort wijken. De

leiding moet zich dan veel meer voegen naar de wijkagent en niet andersom. Mensen moeten van onderaf serieus genomen worden. Tevens moeten er nog meer mensen worden aangenomen. Er moet veel meer een relatie zijn tussen bewoners en politie: een relatie van “voor wat hoort wat”. Dit moet ook een emotionele relatie zijn. Als deze relatie beschadigd wordt, moet je vooral ook emotioneel straffen.’

De assistent-wijkmanager zegt het volgende hierover:

‘De politie heeft het goed gedaan; ik weet niet hoe je het anders had moeten doen. De wijk was blauw. Het is rustig afgebouwd. Een volgende keer moet de politie het weer zo doen. Bewoners waren blij met de ME: “Laarzen die door de wijk gingen.” De ME kreeg zelfs koffie van bewoners. Ik vind het opvallend dat je een jaar erna zoveel voor elkaar krijgt. Het heeft een positief na-effect. [...] Het OM heeft de neiging om nogal autonoom te opereren. Er is weinig afstemming geweest hoe de uitspraak naar buiten gebracht zou moeten worden. Dit is wellicht een les.’

De jongerenwerker is ook positief:

‘Politie heeft goed gehandeld. Complimenten voor wat ze gedaan hebben. [Eén jaar later (naar aanleiding van uitspraak rechter)]: “Niet zoveel aanwezig zijn in de wijk.”’

Wijkprofessionals vinden dat de politie goed op het incident heeft gereageerd. De aangedragen lessen zijn vooral van toepassing op de structuur en de interne organisatie van de politie.

4.7 Conclusie

De vraag die centraal staat is: welke betekenis heeft het schietincident voor de wijk Ondiep volgens wijkprofessionals? De wijkprofessionals benadrukken allemaal het volkse karakter van de wijk en geven tevens aan dat er in Ondiep veel problemen ‘achter de voordeur’ voorkomen. De aanwezige jongerenoverlast wordt veelal veroorzaakt door Nederlandse jongens. Wijkprofessionals benadrukken de ‘spaghetti’ aan problemen in de wijk. Vooral vanuit de welzijnsinstelling is er de afgelopen jaren meerdere keren aan de bel getrokken om meer maatschappelijke hulp in Ondiep te organiseren (met name bij de politie

over de wijkagent en bij de gemeente). Het lijkt erop dat allerlei bedrijfsmatige beslissingen (onder andere bij de welzijnsinstelling) de personele capaciteit en de fysieke aanwezigheid van professionals in de wijk hebben aangetast. Er zijn 'sterke figuren' in de wijk nodig; mensen die tijd hebben om van hun fiets te stappen en een praatje te maken met jongeren en/of wijkbewoners, aldus de professionals. In de periode voor het schietincident zijn er geen andere incidenten geweest. Wijkprofessionals ontkennen dat het incident onderdeel is van een breder patroon, hoewel de assistent-wijkmanager spreekt over een periode waarin hij onrust in de wijk ervoer. Hier zien we hoe tacit knowledge door professionals wordt gebruikt om een situatie in te schatten of tenminste wordt gebruikt om achteraf tot een reconstructie te komen. Volgens de jongerenwerker zijn de tijden niet echt veranderd in Ondiep, 'alleen zie je een verharding van de maatschappij.' Door een groep buurtbewoners (Kwartén c.s.) werd van Rinie Mulder een held 'gemaakt'. Professionals prikken daar doorheen.

Over de berichtgeving van de (filmende) pers zijn professionals erg negatief. Veel wijkprofessionals hebben niet met de stille tocht meegelopen. De rede-nering was: 'Niet alleen Rinie is het slachtoffer, ook de politieagent.' Daarmee werd solidariteit met wijkcollega's geuit. Professionals zijn tevreden over de wijze waarop de politie heeft gecommuniceerd en gehandeld. Sommigen geven aan dat de politie heeft laten zien dat ze geleerd heeft van de rellen in de Graafsewijk in 's-Hertogenbosch. Tussen jongeren en de politie bestaat een haat-liefdeverhouding. Dat is volgens de jongerenwerker niet typisch voor Ondiep, maar geldt voor elke (volkse) buurt. De massale aanwezigheid van blauw in de wijk op de dag van de vrijspraak (ongeveer een jaar later) was niet nodig geweest volgens de wijkprofessionals. Zij geven aan dat in de tijd na het schietincident zaken gemakkelijker van de grond komen in Ondiep. Er wordt een positief na-effect ervaren. Ook is het contact met bewoners verbeterd. Er wordt tevens aangegeven dat de extra middelen die het Rijk voor de 'probleem-wijkenaanpak' beschikbaar heeft gesteld voor Ondiep zeer welkom zijn. De wijk kan zich zo in fysieke en maatschappelijke zin verder ontwikkelen, zo is de verwachting.

Aandacht voor Ondiep

Een frameanalyse van berichten in dagbladen

Merlijn van Hulst & Mirjam Siesling

5.1 Inleiding

Deze analyse richt zich op de manier waarop actoren in en door middel van de media ‘framen’. Met framen bedoelen wij de manier waarop betekenis wordt verleend aan een bepaalde gebeurtenis of situatie.⁴⁴ Deze analyse zoekt antwoorden op de volgende vraag: hoe werd in de dagbladen betekenis gegeven aan het schietincident en de daaropvolgende rellen? Dit draagt bij aan inzicht in de wijze waarop door de diverse betrokkenen is gereageerd op de verschillende gebeurtenissen en de effecten die hierdoor teweeg zijn gebracht. Daarnaast kunnen we iets leren over de manier waarop *public order management* vlak na het schietincident is uitgevoerd en gewaardeerd. Maar een studie van de mediaberichtgeving levert ook een ander perspectief op dan een ‘directe’ bestudering van gebeurtenissen in de wijk. Hoewel we via de media leren over deze gebeurtenissen, kunnen we met behulp van de media namelijk juist ook iets anders doen: leren over hoe de media de werkelijkheid representeren. De media hebben immers hun eigen logica (RMO, 2003). We kunnen als we de mediaberichtgeving bestuderen, kijken naar de manier waarop in en door middel van de media zelf betekenis is verleend aan hetgeen zich in Ondiep afspeelde. Wij laten zien hoe er in de media en door de media verhalen worden verteld over de gebeurtenis of de situatie die zich voordoet.

⁴⁴ Frameanalyse is al lange tijd in gebruik in de beleidswetenschappen (Schön, 1979; Schön & Rein, 1994) en in de studie van sociale bewegingen (Snow e.a., 1986; Snow & Benford, 1988). Wij hebben vooral gebruikgemaakt van literatuur over betekenisgeving en verhalen uit de beleidswetenschappen en de bestuurskunde (Schön, 1979; Wagenaar, 1997; Stone, 2002; Van Hulst, 2008). Het framingconcept is ook in de communicatie- en mediastudies ingeburgerd (bijvoorbeeld: Entman, 1993; RMO, 2003; Vasterman, 2005). Voor een analyse van journalistiek als verhalen vertellen, zie Roeh (1989).

5.1.1 Afbakening

Hoewel de media diverse mensen aan het woord laten, moet daarbij in het achterhoofd worden gehouden dat het de media (journalisten en redacteurs) zelf zijn die de verhalen navertellen en dat de consument van de mediaberichtgeving hier vervolgens weer een eigen interpretatie van heeft. Die interpretaties verschijnen op hun beurt vaak in de vorm van (straat)interviews en ingezonden brieven weer in de media. Daar komt bij dat de verhoudingen tussen de nieuwsbrengrers en de consumenten van het nieuws constant aan verandering onderhevig zijn: met name internet geeft consumenten van media meer mogelijkheden om zelf het nieuws te produceren. Al met al blijkt dat berichten in de media onderdeel zijn van een complex stelsel van betekenissen. Om in staat te zijn een grondige analyse te maken van berichten in de media hebben wij een aantal keuzes moeten maken. Wij hebben ons bij de selectie van mediabronnen beperkt tot de teksten in regionale en landelijke dagbladen gedurende de twee eerste weken na het schietincident (12-25 maart 2007). Filmpjes (of in meer algemene zin, de filmende pers), foto's, internetberichtgeving, enzovoort zijn niet geanalyseerd. De berichten zijn verzameld uit het databestand van LexisNexis Academic. Artikelen gepubliceerd in de volgende dagbladen zijn hierin meegenomen: *AD/Utrechts Nieuwsblad*, *De Stentor*, *AD/Amersfoortse Courant*, *De Stentor/Sallands Dagblad*, *AD/Algemeen Dagblad*, *AD/Groene Hart*, *AD/Haagsche Courant*, *NRC Handelsblad*, *Dagblad van het Noorden*, *de Volkskrant*, *AD/De Dordtenaar*, *AD/Rivierenland*, *Reformatorisch Dagblad*, *De Telegraaf*, *Het Parool*, *AD/Rotterdams Dagblad*, *Brabants Dagblad*, *Dagblad Tubantia*, *Twentsche Courant*, *Eindhoven's Dagblad*, *De Gelderlander*, *Trouw*, *De Stentor/Veluws Dagblad*, *Leeuwarder Courant*, *Zutphens Dagblad*, *Provinciale Zeeuwse Courant*, *nrc.next*, *Het Financieele Dagblad*. (*Spits/Metro* en *Dag* leveren niets op in LexisNexis.)

De AD-dagbladen worden uitgegeven door AD NieuwsMedia BV. Onder de AD-dagbladen vallen het landelijke dagblad *AD* en zeven regionale titels: *AD/Amersfoortse Courant*, *AD/De Dordtenaar*, *AD/Groene Hart*, *AD/Haagsche Courant*, *AD/Rivierenland*, *AD/Rotterdams Dagblad* en *AD/Utrechts Nieuwsblad*. In de onderstaande analyse is het landelijke dagblad *AD* onderscheiden van de regionale AD-dagbladen. Unieke berichten van de regionale dagbladen (in dit verband uitsluitend *AD/Utrechts Nieuwsblad*) zijn als apart bericht in de analyse meegeteld.

Uitgeverij De Stentor BV is uitgeefster van de *Apeldoornse Courant*, de *Zwolse Courant*, het *Deventer Dagblad*, het *Veluws Dagblad*, het *Sallands Dagblad*, het *Zutphens Dagblad*, het *Gelders Dagblad*, het *Nieuw Kamper Dagblad* en *Dagblad Flevoland*. In het onderstaande zijn de Stentor-dagbladen als één dagblad geteld.

Bij de analyse van de artikelen hebben wij ons beperkt tot de hoofdlijn, wat

wil zeggen dat wij niet ons best hebben gedaan om alles wat in de dagbladen is besproken uitvoerig terug te laten komen in de analyse. Ook hebben wij ervoor gekozen het algemene beeld in de dagbladen en niet de verschillen tussen dagbladen centraal te stellen. Voor de frameanalyse (§5.3) hebben wij gebruikgemaakt van literatuur over betekenisgeving en de werking van media (zie noot 44) en van bronnen aangaande Ondiep (te vinden op www.utrecht.nl), zoals plannen voor de wijk en verslagen van bijeenkomsten naar aanleiding van de gebeurtenissen in maart 2007. Wij hebben ons met name gericht op de verhaallijnen in de berichten. De specifieke analyse van koppen, positie van berichten in de krant, omvang van artikelen en eventueel bijgevoegd beeldmateriaal, zoals foto's, hebben wij grotendeels buiten beschouwing gelaten.⁴⁵ Na de analyse van de berichten hebben wij gesprekken gevoerd met vier journalisten die tijdens de periode 12-25 maart voor drie verschillende kranten hebben geschreven over de casus. Tijdens deze semigestructureerde en opgenomen gesprekken hebben we de journalisten gevraagd verslag te doen van hun bezigheden gedurende de door ons onderzochte periode en hebben wij ze laten reflecteren op onze voorlopige bevindingen.⁴⁶

In de volgende paragraaf zullen wij een overzicht geven van de berichtgeving. Hierin staat centraal wanneer, hoeveel en waarover wordt bericht. Vervolgens analyseren we de manier waarop de gebeurtenissen en situatie in de casus Ondiep zijn geframed. In de laatste paragraaf geven wij aan tot welke inzichten de analyse ons brengt en trekken we enkele lessen.

5.2 Een overzicht van de berichtgeving

In de dagen na de dood van Rinie Mulder wordt in de landelijke dagbladen uitgebreid geschreven over dit schietincident en de gebeurtenissen die erop volgen. Na een langzame start op maandag 12 maart (slechts vijf berichten) komt de berichtgeving rond het schietincident en de rellen snel op gang. Tussen de rellen en het schietincident wordt dan ook een duidelijk verband geconstateerd.

De meeste krantenberichten omvatten naast een verhaal over het incident berichtgeving over rellen. Ook de politie-eenheden die worden ingezet en de

45 Wij beseffen dat onze onderzoekskeuzes een manier van framen op zich opleveren.

46 Deze gesprekken stelden ons in staat te begrijpen onder welke omstandigheden de artikelen in de dagbladen tot stand zijn gekomen.

burgemeester die uitspraken doet en de wijk wil bezoeken, gaan een rol spelen. Wat opvalt in deze berichtgeving is dat de omvang van de groep jongeren (variërend van tientallen tot vijfhonderd jongeren) en de aard ervan onduidelijk is (jongeren, relschoppers, FC Utrecht supporters/hooligans). Tegelijkertijd komt al snel het bericht naar buiten dat het bij de rellen zou gaan om mensen van buiten. De berichtgeving over de schade die de relschoppers hebben aangericht loopt weinig uiteen.

Op woensdag 14 maart komen de rellen verder naar de voorgrond. Ook het aantal berichten neemt toe (45, daarna neemt het aantal alleen nog maar af). In de dagbladen komen nu zowel experts als buurtbewoners aan het woord. De oproep (om de kalmte te bewaren) van de familie van het slachtoffer krijgt ook aandacht. De meeste aandacht is er echter voor de rellen, die uitmonden in het afzetten van de wijk, confrontaties tussen politie en relschoppers en een groot aantal arrestaties. Wat opvalt, is dat de berichtgeving over het aantal arrestaties per krant nogal verschilt (tussen enkele tientallen en 135). Een deel van de relschoppers wordt als hooligans geïdentificeerd. Ook ontstaat een duidelijker beeld over de herkomst van de hooligans: er wordt een aantal voetbalclubs genoemd (FC Utrecht, Feyenoord en Ajax, in onder andere *Dagblad Tubantia/Twentsche Courant*, 14 maart 2007).

De rellen en de aanpak ervan zijn op donderdag 15 maart de belangrijkste thema's. Er staat nog steeds een groot aantal berichten in de dagbladen (40). Het idee dat de relschoppers vooral uit hooligans zouden bestaan, komt expliciet ter discussie te staan in de berichtgeving. Vanuit de supportersverenigingen in den lande klinkt protest tegen het idee dat een deel van de schuld voor de rellen bij de voetbalclubs buiten Utrecht ligt. Tegelijkertijd wordt het idee van het verband tussen hooligans en rellen versterkt in de verslaggeving: het concept 'reltoerisme' speelt een prominente rol in (de koppen van) de artikelen. In de berichtgeving wordt verder een stabilisering van de situatie vermeld, die overigens samengaat met het verdwijnen van de Ondiepzaak van de voorpagina's. Andermaal loopt de berichtgeving over het aantal arrestaties uiteen.

Op vrijdag 16 maart verschijnen er beduidend minder berichten (24) over Ondiep dan de dag ervoor (40). De berichtgeving gaat voornamelijk over de stille tocht in Ondiep. Ook wordt in een column kritisch gereflecteerd op de mediaberichtgeving zelf. Op zaterdag 17 maart verschijnen, vergeleken met de dag ervoor, redelijk veel berichten: 34. Een aantal dagbladen wijdt een (in omvang) behoorlijk achtergrondartikel aan Ondiep. Geen van de berichten verschijnt op de voorpagina. De berichten zijn zeer gevarieerd van onderwerp. Ze gaan onder andere over de wijk Ondiep, over burgerwacht, over de ervaringen

in 's-Hertogenbosch (waar een soortgelijk incident heeft plaatsgevonden) en over politieoptreden. De verschuiving van het weergeven van gebeurtenissen naar evaluatie van het optreden kan hier worden geconstateerd. Er verschijnen ook berichten over de vermeende reltoeristen en over wat er waar is van het bestaan vanrellende hooligans. Er zijn deze dag kritische berichten van journalisten over hun collega's en er is een achtergrondartikel met interviews met voetbalsupporters. Over het schietincident zelf verschijnt weinig nieuws meer; wel zijn er nog berichten over achtergronden van de wijk en over de bewoners en hun ervaring met de rellen en de wijkafsluiting.

In de tweede week na het schietincident verschijnen in totaal negen berichten in de dagbladen. In deze artikelen is, afgezien van aandacht voor de crematie van dhr. Mulder, (nog) meer ruimte voor beschouwing over het karakter van Ondiep en over het ingrijpen van de politie en de ME in de wijk. De meeste artikelen verschijnen op dinsdag, de dag nadat burgemeester Brouwer en minister Vogelaar van Wonen, Wijken en Integratie de wijk hebben bezocht. Op donderdag wordt nog bericht over de afloop van een aantal strafzaken tegen 'raddraaiers' die bij de rellen betrokken waren. Zo zijn het schietincident en de rellen langzaam aan geschiedenis aan het worden. In deze dagen worden dan ook de hekken rondom Ondiep weggehaald en worden alle dwangmiddelen, zoals preventief fouilleren en het samenscholingsverbod, opgeheven. Ten slotte bevatten meerdere artikelen waarin wordt geschreven over de lijst met probleemwijken een impliciete of expliciete referentie aan wat er zich de week daarvoor in Ondiep afspeelde. In tabel 5.1 presenteren wij een korte kroniek van de casus.

Tabel 5.1: Een korte kroniek van de casus

11 maart 2007	De heer Mulder wordt doodgeschoten door een motoragent
12 maart 2007	Rellen vinden plaats in Ondiep
13 maart 2007	Ondiep wordt hermetisch afgesloten met hekken
15 maart 2007	Stille tocht wordt gelopen ter nagedachtenis aan de heer Mulder
17 maart 2007	De heer Mulder wordt gecremeerd
20 maart 2007	Minister Vogelaar bezoekt Ondiep

In tabel 5.2 is het totale aantal berichten weergegeven dat van maandag 12 maart tot en met zaterdag 24 maart 2007 in landelijke en regionale dagbladen verscheen naar aanleiding van het schietincident en de rellen in Ondiep. In totaal verschenen in die periode 380 berichten. Het aantal berichten is nog beperkt op de dag na de schietpartij (maandag 12 maart): zeven dagbladen schrijven hierover. Daags na die maandag neemt het aantal berichten snel toe,

met een piek op donderdag 15 maart. Op die dag verschijnen 81 berichten in de landelijke en regionale dagbladen. Het aantal berichten neemt na die donderdag af, met nog een aantal (kleine) pieken in het weekeinde van 17 en 18 maart en op dinsdag 20 en donderdag 22 maart. Op dinsdag 20 maart bezoekt minister Vogelaar de wijk. Op donderdag 22 maart wordt de lijst van veertig probleemwijken bekendgemaakt. Ondiep staat ook op die lijst.

Tabel 5.2: Totaal aantal berichten in regionale en landelijke dagbladen in de eerste tien dagen na het schietincident (12 maart - 24 maart 2007)

Datum	Landelijk	Regionaal	Totaal
Maandag 12	3	4	7 ⁴⁷
Dinsdag 13	6	35	41
Woensdag 14	17	57	74
Donderdag 15	15	66	81
Vrijdag 16	13	29	42
Zaterdag 17	14	44	58
Maandag 19	4	3	7
Dinsdag 20	3	23	26
Woensdag 21	1	1	2
Donderdag 22	9	13	22
Vrijdag 23	4	7	11
Zaterdag 24	2	7	9
<i>Totaal (absoluut)</i>	<i>91</i>	<i>289</i>	<i>380</i>
<i>Totaal (percentage)</i>	<i>24%</i>	<i>76%</i>	<i>100%</i>

Wat opvalt in tabel 5.2 is dat de regionale dagbladen ruim driekwart van het totale aantal berichten voor hun rekening nemen. Dat komt doordat een aantal regionale dagbladen als cluster wordt uitgegeven (bijvoorbeeld de regionale dagbladen die zijn gefuseerd met het *Algemeen Dagblad*). Deze dagbladen bevatten veelal dezelfde berichten, maar bereiken een potentieel omvangrijk lezerspubliek. Zoals uit tabel 5.2 valt op te maken, is de piek van de berichtgeving enke-

47 De eerste zoekslag naar berichtgevingen over Ondiep is gedaan door een medewerker van de Politieacademie. Als zoekterm is gehanteerd 'Utrecht Ondiep'. Een eigen zoekslag door de onderzoekers (MvH/MS) naar de eerste dag van de berichtgevingen (maandag 12 maart 2007) met de zoekterm 'agent' leidde tot een groter aantal *hits* dan in de oorspronkelijke *search* naar boven is gekomen. Het gaat om zes unieke berichten in de landelijke dagbladen en drie unieke berichten in regionale dagbladen. Het totale aantal berichten dat op deze dag werd gevonden aan de hand van de term 'agent' is 22. Dat betekent dat het effect van de berichtgevingen op de eerste dag na de schietpartij in werkelijkheid groter was dan wat in deze tabel is weergegeven (waar de opbrengsten staan van het hanteren van de zoekterm 'Utrecht Ondiep' in de databank Lexis Nexis).

Tabel 5.3: Aantal unieke berichten in regionale en landelijke dagbladen in de eerste tien dagen na het schietincident (12 maart - 24 maart 2007)

Datum	Landelijk	Regionaal	Totaal
Maandag 12	3	2	5
Dinsdag 13	6	17	23
Woensdag 14	17	22	39
Donderdag 15	15	24	39
Vrijdag 16	13	10	23
Zaterdag 17	14	13	27
Maandag 19	4	3	7
Dinsdag 20	3	9	12
Woensdag 21	1	1	2
Donderdag 22	9	7	16
Vrijdag 23	4	7	11
Zaterdag 24	2	5	7
<i>Totaal (absoluut)</i>	<i>91</i>	<i>120</i>	<i>211</i>
<i>Totaal (percentage)</i>	<i>43%</i>	<i>57%</i>	<i>100%</i>

le dagen na het schietincident en het begin van de rellen, en neemt het aantal berichten in de week erna redelijk snel af. Dit patroon lijkt niet geheel ongebruikelijk (vgl. Vasterman, 2005: 522).

Tabel 5.3 geeft het aantal unieke berichten weer dat over het schietincident en de rellen is verschenen in de periode van maandag 12 tot en met zaterdag 24 maart 2007. Ook na het controleren op dubbele berichtgeving, blijkt dat het patroon in het aantal berichten dat naar aanleiding van tabel 5.2 werd geconstateerd, gelijk is: een piek in de berichtgeving een aantal dagen na het schietincident (op donderdag 15 maart) en een afname in de dagen erna. In het onderstaande wordt steeds uitgegaan van het aantal unieke berichten, tenzij anders is vermeld.

In tabel 5.4 is de inhoud van de berichten opgenomen: is er sprake van een nieuwsbericht of van een achtergrondartikel? Het blijkt dat zo'n driekwart van het totale aantal berichten kan worden gekwalificeerd als een nieuwsbericht. Een kwart kan worden aangemerkt als een achtergrondbericht. Twee derde van de landelijke berichten is een nieuwsbericht, een derde is een achtergrondbericht. De regionale dagbladen hebben in verhouding meer nieuwsberichten (78%) en minder achtergrondberichten dan de landelijke dagbladen (22% tegen 33%).

Tabel 5.4: Type artikel dat verscheen naar aanleiding van schietincident (12 maart - 24 maart 2007)

Soort artikel	Landelijk	Regionaal	Totaal (absoluut)	Totaal (%)
Nieuws ⁴⁸	61 (67%)	93 (78%)	154	73%
Achtergrond ⁴⁹	30 (33%)	27 (22%)	57	27%
<i>Totaal (absoluut)</i>	<i>91</i>	<i>120</i>	<i>211</i>	<i>100%</i>

In tabel 5.5 wordt een verdeling gemaakt van het totale aantal unieke krantenberichten over drie onderwerpen: het schietincident, de rellen en de wijk Ondiep. Iets minder dan de helft van de berichten (42%) gaat over de rellen die uitbraken naar aanleiding van het schietincident. Aan het incident zelf wordt 'slechts' in ongeveer één op de acht berichten (12%) aandacht besteed. Het grootste aantal berichten (46%) gaat over de wijk Ondiep.

Tabel 5.5: Onderwerp van de krantenberichten (12 maart - 24 maart 2007)

Onderwerp artikel	Landelijk	Regionaal	Totaal (absoluut)	Totaal (percentage)
Schietincident ⁵⁰	11	14	25	12%
Rellen ⁵¹	45	44	89	42%
Wijk Ondiep	35	62	97	46%
<i>Totaal</i>	<i>91</i>	<i>120</i>	<i>211</i>	<i>100%</i>

Tabel 5.6 geeft een verdeling van het totale aantal (dus niet unieke) artikelen over de verschillende landelijke en regionale dagbladen. *AD/Utrechts Nieuwsblad* heeft het grootste aantal berichten opgenomen: 69 van de 380, of 18%. *De Stentor* publiceert bijna evenveel berichten als *AD/UN*: 17% en het lezersbereik van dit dagblad is groter (zie hiervoor §5.1.1). Van de landelijke dagbladen besteedt het *Algemeen Dagblad* de meeste aandacht aan het schietincident, de rellen die erop

48 'Nieuws' definiëren wij in navolging van Van Dale als 'bericht over iets dat nog onbekend was'. Uiteraard kunnen ook achtergrondartikelen onder deze kwalificatie vallen, maar wij beperken ons hier tot berichten over het schietincident, de rellen en de reacties daarop door het openbaar bestuur.

49 Achtergrondartikelen zijn die artikelen die geen 'nieuws' bieden in de zin zoals hierboven gedefinieerd, maar een 'diepere betekenis' of een beschouwing geven bij de nieuwsfeiten. Zo hebben wij onder andere berichten die gaan over de wijk Ondiep of over de 'reltoeristen' als achtergrondartikelen beschouwd.

50 Inclusief wat er wordt bericht over de aanleiding van het incident, reacties van lezers, de stille tocht en het onderzoek door de Rijksrecherche.

51 Inclusief reacties van politie en openbaar bestuur (het inzetten van dwangmiddelen en het beboeten/arresteren/berechten van personen) en berichten over 'reltoerisme'.

volgden en de wijk Ondiep (zeventien berichten, of 4% van het totaal), op korte afstand gevolgd door NRC Handelsblad (zestien berichten, eveneens 4% van het totaal). Van de landelijke dagbladen besteedt *Het Financieele Dagblad* de minste aandacht aan 'Ondiep': in deze krant verschijnen in de onderzochte periode 'slechts' twee berichten. Van de regionale dagbladen heeft de *Provinciale Zeeuwse Courant* het minste aantal berichten aan 'Ondiep' gewijd: in de onderzochte periode verschenen in dit dagblad zes berichten.

Tabel 5.6: Verdeling van het totale aantal berichten over de dagbladen
(12 maart - 24 maart 2007)

Naam krant	Aantal artikelen
<i>Algemeen Dagblad</i>	17
<i>AD/Amersfoortse Courant</i>	30
<i>AD/De Dordtenaar</i>	12
<i>AD/Groene Hart</i>	17
<i>AD/Haagsche Courant</i>	17
<i>AD/Utrechts Nieuwsblad</i>	69
<i>AD/Rivierenland</i>	12
<i>AD/Rotterdams Dagblad</i>	9
<i>Brabants Dagblad</i>	8
<i>Dagblad Tubantia/Twentse Courant</i>	8
<i>Dagblad van het Noorden</i>	14
<i>Eindhovens Dagblad</i>	8
<i>Het Financieele Dagblad</i>	2
<i>De Gelderlander</i>	8
<i>Leeuwarder Courant</i>	7
<i>NRC Handelsblad</i>	16
<i>NRC.next</i>	4
<i>Het Parool</i>	10
<i>Provinciale Zeeuwse Courant</i>	6
<i>Reformatisch Dagblad</i>	11
<i>De Stentor</i>	63
<i>De Telegraaf</i>	11
<i>Trouw</i>	8
<i>de Volkskrant</i>	13
Totaal	380

5.3 Framing Ondiep

Als actoren plotseling worden geconfronteerd met een gebeurtenis of een (daaruit ontstane) situatie die van belang lijkt voor hen als groep, stellen zij zich de eenvoudige maar cruciale vraag: wat is hier aan de hand (Goffman, 1974)? Het antwoord op de vraag verleent betekenis aan de gebeurtenis of de situatie. De betekenisverlening zelf wordt vaak framen genoemd. De gebeurtenis of de situatie wordt daarmee onderdeel gemaakt van een verhaal.⁵² Door middel van deze verhalen geven actoren dus betekenis. Dit doen ze door mid-

⁵² Wat betreft de elementen van verhalen volgen wij de manier waarop Van Hulst (2008) hiermee is omgegaan.

del van de aandacht die ze vragen voor drie typen verhaalelementen: een bepaalde setting, bepaalde actoren en bepaalde gebeurtenissen waarmee iets aan de hand is, waar iets problematisch mee is gebeurd. De setting van een verhaal is de context waarin volgens de verteller iets gebeurt of een situatie zich voordoet, bijvoorbeeld de stad Amsterdam in het jaar 2008. Actoren zijn zij die een rol spelen in het verhaal, bijvoorbeeld: burgemeester De Graaf, een politieagent, een winkelier uit Den Haag of de gemeente Nunspeet. Bij gebeurtenissen kan worden gedacht aan: de agent stapte van zijn motor, de man zwaaide naar hem en riep: 'Hier moet je zijn!'⁵³ Het kan echter ook meer algemeen gaan over ontwikkelingen, zoals de verbetering van een stad door de jaren heen. In tabel 5.1 (enkele pagina's hiervoor) zijn deze verhaalelementen allemaal terug te vinden, zij het dat de vorm van de tabel de opeenvolgende gebeurtenissen centraal stelt.

Hoewel journalisten op zoek zijn naar feiten, is berichtgeving niet slechts het weergeven van 'de feiten'. Bepaalde feiten worden immers geselecteerd en ingepast in een groter geheel waarin ze een betekenis krijgen. Berichtgeving is wat dat betreft voor een groot deel het framen van wat er gebeurt in de vorm van een verhaal. Door een bepaald verhaal te vertellen, vragen actoren (in dit geval journalisten) aandacht voor bepaalde settings, actoren en gebeurtenissen én voor een bepaalde manier om naar die elementen te kijken. Het wordt hiermee voor de toehoorder van het verhaal duidelijk wat het probleem is en waar aandacht voor wordt gevraagd. Andere settings, actoren en gebeurtenissen raken daardoor evenwel op de achtergrond. Ook de manier waarop over settings, actoren en gebeurtenissen wordt gesproken, is van invloed op de betekenisgeving. Dit brengt ons ertoe niet alleen te kijken naar de aanwezigheid van bepaalde verhaalelementen, maar ook naar de categorieën waarin ze ingedeeld worden. Actoren kunnen bijvoorbeeld een rol spelen als hoofdpersoon of ze kunnen een bijrol hebben; als held, maar ook als dader of slachtoffer. Het verhaal zelf krijgt vaak ook een bepaalde benaming, waarmee betekenis aan het geheel wordt verleend.

Vervolgens is het verschil tussen verhalen die we in romans tegenkomen en verhalen die de media vertellen van groot belang. Een belangrijk verschil is dat de gebeurtenissen waar de media over rapporteren vaak nog aan de gang zijn. Dit zorgt ervoor dat de verhalen in de media misschien wel een einde kennen en misschien ook een bepaalde interpretatie van de werkelijkheid verdedigen, maar dat ze zelden geheel voltooid zijn. Wat er morgen namelijk staat te gebeu-

53 Onder gebeurtenissen kunnen ook ontwikkelingen worden geschaard (Van Hulst, 2008).

ren, kan niemand exact voorspellen. Daarom worden verhalen in de media constant aangevuld met herinterpretaties en nieuwe verhaalelementen. Ten slotte is het ook van belang te benadrukken dat de verhalen die worden verteld zowel de problemen in kaart brengen als in de richting van een bepaalde oplossing wijzen (Rein & Schön, 1977). Niet alleen de vraag naar wat er aan de hand is speelt een rol, maar ook de vraag 'Wat moeten we doen?'. De verteller van verhalen is daarmee natuurlijk niet een neutrale boodschapper. Hoewel vertellers claimen feitelijkheden te verkondigen en anderen aan het woord te laten, zijn en blijven zij steeds de vertellers. En als vertellers zijn journalisten daarmee medeverantwoordelijk voor de wereld die zij met hun verhalen scheppen.

In een frameanalyse van mediaberichtgeving kan worden nagegaan wat de verschillende verhalen zijn en wat er met ze gebeurt gedurende een bepaalde periode, in dit geval 12-25 maart 2007. Het kan zijn dat een bepaald verhaal naar de achtergrond verdwijnt en een ander verhaal dominant wordt. Een verhaal kan worden aangepast als er meer bekend wordt en verhaalelementen worden ontkracht of anders worden benoemd (bijvoorbeeld een verdachte wordt als dader of als onschuldige bestempeld). Ook kan het gebeuren dat verschillende verhalen over een bepaalde gebeurtenis versmelten of dat het verhaal in verband wordt gebracht met een verhaal dat bekend is in onze 'cultuur'. Welke verhalen uiteindelijk domineren is van belang voor wat er gebeurt in het publieke domein. Die dominante verhalen vormen immers de basis voor alle-daags handelen, het nemen van formele besluiten door organisaties en de allocatie van geld, tijd en middelen.

In de analyse van de berichtgeving in de casus zijn we op zoek gegaan naar verhaalelementen (settings, actoren en gebeurtenissen). Met behulp van die verhaalelementen hebben we verhalen gereconstrueerd. Hierbij zijn wij iteratief te werk gegaan, wat wil zeggen dat we de berichtgeving meerdere malen hebben doorlopen op basis van gevonden verhaalelementen. Het bleek dat drie verhalen dominant waren in de berichtgeving. Wij hebben die verhalen 'het schietincident', 'de rellen' en 'de volksbuurt' genoemd. Van deze verhalen kwamen we ook verschillende versies tegen. Wij vroegen ons daarnaast niet alleen af hoe door middel van welke verhalen geframed is, maar ook of en hoe dat anders had gekund. Met andere woorden, welke betekenis is er gegeven aan wat er is gebeurd en welke mogelijke betekenis heeft het gebeurde niet gekregen? Het staat buiten kijf dat het moeilijk is te bepalen welke betekenis er niet gegeven is, maar het type analyse dat we toepassen (en het gebruik van andere bronnen in de analyse en gesprekken die wij gevoerd hebben met journalisten) hebben ons hierbij geholpen. Overigens zijn in de (re)constructie van een verhaal

vaak sporen van andere mogelijke betekenissen terug te vinden. Het is vervolgens ook mogelijk, zoals in een later hoofdstuk gebeurt, om de verhalen in de media te vergelijken met verhalen die op andere manieren (interviews met medewerkers van de politie, professionals en burgers) zijn verkregen.

5.3.1 Verhaal 1: het schietincident

Het eerste verhaal dat een rol speelt in de krantenberichten is dat van het schietincident. Dat verhaal laat zich aan de hand van de eerste krantenberichten vrij kort vertellen:⁵⁴

Twee politieagenten gaan op zondag 11 maart 2007 op een melding van overlast af in de wijk Ondiep. De agenten treffen twee mannen aan.⁵⁵ Een van de twee mannen heeft een mes en bedreigt een van de politieagenten. Op de hoek van de Thorbeckelaan en de Boerhaavelaan schiet de politieman (een motoragent) de man neer. De man, een bewoner van de Boerhaavelaan, overlijdt ter plaatse aan zijn verwondingen.

De setting van het verhaal is de hoek van twee straten, in de wijk Ondiep, in de stad Utrecht. De actoren zijn twee mannen en twee politieagenten (één met motor). De gebeurtenissen zijn als volgt weer te geven: melding van overlast,

54 In twee berichten op de eerste dag na het schietincident wordt hetgeen is voorgevallen als volgt verwoord: 'Een politieagent heeft gisteravond rond negen uur op de hoek van de Thorbeckelaan en de Boerhaavelaan in de wijk Ondiep in Utrecht een man doodgeschoten die dreigde met een mes. Dat gebeurde nadat bij de politie een melding van overlast was binnengekomen. Toen de politie ter plaatse kwam, dreigde een van de twee mannen die de overlast hadden veroorzaakt met een mes, aldus de politie. De bedreigde agent zag zich volgens een woordvoerder van de politie genoodzaakt zijn wapen te trekken en te schieten. De man overleed ter plaatse aan zijn verwondingen [...] (AD/UN, 12 maart 2007) en 'Een politieman heeft gisteravond in Utrecht een man neergeschoten die een agent bedreigde met een mes. De man is aan zijn verwondingen overleden. Dat heeft de politie laten weten [...] (Reformatisch Dagblad, 12 maart 2007). Hoewel er ook nog informatie afkomstig van omstanders en RTV Utrecht in de eerste berichten staat, is de relevante informatie aangaande het gebeurde afkomstig van de politie.

55 In het eerste bericht over het schietincident in AD/UN wordt geschreven over twee mannen die overlast zouden veroorzaken in Ondiep. In latere berichten verdwijnt een van deze mannen uit beeld. De motoragenten die bij het incident aanwezig waren, melden dat niemand het schietincident gezien heeft, dus blijkt dat de vermelde tweede man geen ooggetuige. Bovendien is er (zij het beperkt) tijd verstreken tussen de melding van overlast en het schietincident. De betreffende man kan wel bij de overlast betrokken zijn geweest, maar hoeft geen partij in het schietincident te zijn.

politieagenten gaan naar melding, man bedreigt politieagent, politieagent schiet man neer en man overlijdt. De naam die aan het verhaal wordt gegeven is in eerste instantie *schietpartij*. De nieuwsproducten waarin dit verhaal naar voren komt, zijn gedurende de eerste dagen voornamelijk verslagen van gebeurtenissen. Later wordt vaak kort aan het verhaal gerefereerd in artikelen die met name over de rellen of de wijk gaan. Op 16 maart staat een selectie van ingezonden reacties in het UN/AD. De selectie (vier berichten) toont verschillende interpretaties op het gebeurde.⁵⁶

Gedurende de dagen na de schietpartij verandert het verhaal in de dagbladen. Er komen details bij en sommige verhaalelementen worden anders verwoord. De doodgeschoten man krijgt een naam, Rinie Mulder, en een omschrijving: de heer Mulder was een 'geliefde buurtbewoner (Ondieper)' van 54 jaar die 'al maanden klaagde over overlast van hangjongeren' en die 'in oktober zou verhuizen'. Daarnaast blijkt in de dagen na de dood van de heer Mulder dat de melding van overlast op de avond van de elfde maart afkomstig was van Mulder zelf. Hij en zijn vriend (die, met slechts een kort optreden in *de Volkskrant* van 14 maart, grotendeels buiten de krantenberichten blijft) hadden nadat ze terugkwamen van een cafébezoek ruzie met 'allochtone', 'Turks-Nederlandse' 'hangjongeren'. Deze aanvullingen op de gebeurtenissen van 11 maart framen de heer Mulder als het slachtoffer van de situatie. Maar in de dagen na de schietpartij wordt in de dagbladen gesteld dat Mulder bedreigd zou hebben met een mes en dat de agent zich bedreigd voelde. Dit maakt Mulder dus tot medeschuldige en daarmee tot (mede)dader. De advocaat van de familie beweert later dat de heer Mulder niet dreigde, maar juist om hulp riep (*AD/Amersfoortse Courant*, 14 maart 2007). Hoewel met deze tegengestelde berichten de status van de heer Mulder als slachtoffer of (mede)dader niet geheel duidelijk wordt, is de berichtgeving over hem niet negatief te noemen. Ten slotte wordt bekend dat er maar één schot is gelost. Aan het verhaal zelf, dat ook nog 'dramatisch ongeval' en (door de burgemeester) 'ongeluk' wordt genoemd, wordt steeds vaker gerefereerd als het 'schietincident'.⁵⁷

56 De eerste reactie hekelt de politie in het algemeen die haar machtspositie zou misbruiken, de tweede reactie bekritiseert juist het optreden van Mulder (wat een vrij unieke stellingname is in de berichtgeving), de derde verwijt de politieagent het in diskrediet brengen van het politiekorps en de laatste legt een causaal verband tussen de neergang van de wijk en de dood van Mulder.

57 In een brief aan de kamer van minister Ter Horst van het ministerie van BZK (vrijdag 16 maart, 2007) wordt het ook een 'noodlottig voorval' genoemd. Zie: www.minbzk.nl/actueel/kamerstukken?ActItnIdt=104794 (laatst geraadpleegd op 23 september 2008).

Met de stille tocht op donderdag 15 maart en de crematie van de heer Mulder op 17 maart wordt dit verhaal (voorlopig) afgesloten. De stille tocht, die op 16 maart centraal staat in de berichtgeving, is een variant van het hedendaags publiek ritueel van stille tochten, vaak gehouden naar aanleiding van gevallen van ‘zinloos geweld’. Opvallend is dat tijdens de tocht een bepaalde betekenis van het schietincident weer even in de schijnwerpers komt. De nabestaanden dragen namelijk een spandoek met erop de tekst ‘Zinloos geweld vanaf vijf meter. Waarom?’ (zie ook wat hierover in hoofdstuk 6, het ‘verhaal van de veiligheidsdriehoek’, is weergegeven). Het spandoek kan worden beschouwd als een protest tegen het gezag. Dit protest tegen het gezag maakt de tocht anders dan de zinloos-geweldtochten waarnaar het spandoek verwijst. Het is eenzelfde type tocht, maar de aanklacht is op een ander type dader gericht. Zo is de betekenis die met het spandoek aan de tocht wordt gegeven ook die van een alternatieve manier – in vergelijking met de rellen – om tegen het handelen van het gezag te protesteren (voor meer hierover zie §5.3.2). Het AD/UN (16 maart 2007) duidt de tocht als volgt:

“Twee uur lang stokt de spraakwaterval die bewoners van de wijk zo kenmerkt, de gezichten staan strak. Het spandoek “Zinloos geweld vanaf vijf meter. Waarom?” bevat een duidelijke boodschap. Ondiep twijfelt er geen seconde aan wat er zondagavond is gebeurd.”

De tekst op het spandoek wordt zelf aan het begin van de week ter discussie gesteld door de Politievakbond ACP en het OM (bijvoorbeeld: AD/UN en *Dagblad van het Noorden*, 20 maart 2007). Volgens de vakbond brengt de tekst de politie in diskrediet; het OM spreekt over ‘expliciete invulling van niet-vastgestelde feiten’. Via de media eisen deze organisaties dat de betekenisgeving aan wat er op zondagavond is voorgevallen voorlopig wordt uitgesteld, omdat de feiten op basis waarvan deze betekenis kan worden gegeven nog moeten worden vastgesteld.

Hoe je het ook wendt of keert, het verhaal in de dagbladen heeft de vorm van een tragedie. Het is een verhaal zonder heldendaden en met een slechte afloop. Het slachtoffer is Rinie Mulder, hoewel hij – door het mes – ook iets van een dader heeft. Het omgekeerde geldt voor de motoragent. Hij is in eerste instantie de dader, maar tegelijkertijd lijkt de dood van de heer Mulder niet zijn bedoeling te zijn geweest en is hij daarmee ook slachtoffer – dit laatste wordt pas later door de Utrechtse politie zo verwoord (Trouw, 15 maart 2007).⁵⁸ Tegelijkertijd blijft er evenveel onbekend als er bekend wordt. Vooral de motieven en achtergrond van de motoragent en de hangjongeren blijven buiten beeld.⁵⁹ Ook

over de tweede man die bij de schietpartij aanwezig is geweest wordt nauwelijks meer bekend. Het verhaal over het schietincident heeft na enkele dagen ook weinig nieuwswaarde meer. Het verder, in juridische zin, uitpluizen van het verhaal wordt zoals gebruikelijk aan de onderzoekers van de rijksrecherche overgelaten.⁶⁰ Enkele dagen later wordt het verband gelegd met een ander verhaal: het schietincident in 's-Hertogenbosch in 2000 waarbij Pierre Bouleij werd doorgeschooten en waarop ook rellen volgden.⁶¹ Maar de parallel met 's-Hertogenbosch ligt evenveel voor de hand vanwege het doodschieten van een burger door een agent als vanwege de op deze gebeurtenis volgende rellen. Dit laatste is dan ook het verhaal waar de journalisten zich vanaf dinsdag 13 maart vooral op gaan richten.

5.3.2 Verhaal 2: de rellen

Het tweede verhaal dat een rol speelt in de casus is dat van de rellen. Het begin van dat verhaal – zoals het op 13 maart wordt verteld door de dagbladen – omvat het verhaal van het schietincident:

Op zondag 11 maart wordt een bewoner van Ondiep door een motoragent doodgeschoten. Die avond is de sfeer in de wijk grimmig. De volgende avond trekken jongeren door de wijk en laten een spoor van vernielingen achter. De politie zet ME in.

De setting van dit verhaal is de wijk Ondiep. De actoren zijn voornamelijk jongeren en de politie. Er is nu een bijrol voor de motoragent en de doodgeschoten man. De gebeurtenissen zijn het schietincident, de rellen die daarop volgen

58 Korpschef Heijmans komt op zaterdag 17 maart in *AD/UN* aan het woord over de situatie waarin de politieman zit. Het steekt hem dat met alle aandacht voor de rellen de gevolgen voor de agent naar de achtergrond zijn geschoven.

59 Verderop in de week vertellen buurtbewoners nog wel over de hangjongeren, die als je ze aanspreekt 'meteen met een blaffer zwaaien' en die als ze door de politie worden weggestuurd 'een steen door de ruit' gooien (*Leeuwarder Courant*, 14 maart 2007).

60 Zoals bekend oordeelt het OM op 18 februari 2008 dat de agent handelde uit noodweer en daarom niet zal worden vervolgd. Zie: www.om.nl/parket/arrondissementsparket_utrecht/nieuwsarchief/2008/32967/ (laatst geraadpleegd op 6 augustus 2008).

61 Voor een korte weergave zie elders in dit rapport of op <http://gevaarbeheersing.homestead.com/denbosch.html> (laatst geraadpleegd op 6 augustus 2008).

en de reactie van de politie. De nieuwsproducten die dit verhaal oplevert zijn op 12, 13 en 14 maart vooral de verslagen van gebeurtenissen en vanaf 15 maart achtergrondartikelen, terugblikken en vergelijkingen met de rellen in 's-Hertogenbosch.

Na de eerste avond met rellen ontwikkelt het verhaal zich. Voor elke dag die het verhaal van de rellen beslaat zijn er afzonderlijke gebeurtenissen en actoren die een rol spelen. Over de eerste avond (maandag) wordt in de dagbladen bijvoorbeeld vermeld dat er stenen zijn gegooid naar de politie, brand is gesticht in Bureau Halt (een voormalig politiebureau) en de ruiten van leegstaande panden zijn ingegooid (zie bijvoorbeeld *NRC Handelsblad*, 13 maart 2007). Ook wordt in de meeste dagbladen vermeld dat er die eerste avond twee arrestaties zijn verricht. Een nieuwe actor is burgemeester Annie Brouwer, die besluit Ondiep van de buitenwereld af te sluiten. Zo wordt de setting van het verhaal het met hoge hekken hermetisch afgesloten Ondiep en dan in het bijzonder de grenzen van de wijk waar de afsluiting plaatsvindt.⁶² De ME komt met bussen en paarden naar de wijk. Er komen later ook cameratoren, die hoger zijn dan lantarenpalen en waar je niet in kunt klimmen, om de wijk in de gaten te houden. Het afsluiten van de wijk zegt de burgemeester te doen om de wijk te beschermen en verdere ongeregeldeheden te voorkomen.⁶³ Op deze manier eist de burgemeester voor haar en de politie een heldenrol op: zij beschermen Ondiep en zijn bewoners. Daarmee worden de buurt en zijn bewoners tegelijkertijd als slachtoffers geframed en komt de politie (als potentieel slachtoffer) aan de kant van de bewoners te staan. Vervolgens wordt al snel bekend dat de relschoppers niet allen uit de wijk zouden komen. Het zouden mensen 'van buiten' de wijk zijn, zo stellen buurtbewoners in de krant (*NRC Handelsblad*, 13 maart 2007) en wordt door de politie bevestigd. Er zouden bovendien supporters van FC Utrecht bij zitten. Relschoppers zouden elkaar via mobiele telefoons en websites optrommelen. Deze theorie wordt vervolgens impliciet bevestigd als er honderden jongeren in de andere delen van de stad zijn gesignaleerd.⁶⁴ Met het bekendmaken van de identiteit van de twee arrestanten van maandagavond – een uit Amsterdam en een uit Abcoude (die overigens wel veel tijd in Ondiep doorbrengen, respectievelijk bij een vriend en een vriendin, zie *NRC Handelsblad*, 22 maart 2007: 'Reltoeristen in hun eigen Utrechtse buurt') – helpt

62 Er wordt ook hier en daar bericht over confrontaties in de binnenstad en rond het stationsgebied.

63 Een persbericht op de site van de gemeente Utrecht stelde dat de politie en gemeente twee dingen willen: bewoners beschermen en ongeregeldeheden de kop in drukken om rust te bewaren en escalatie te voorkomen (www.utrecht.nl 18-07-2008).

64 Tegelijkertijd wordt in *NRC Handelsblad* melding gemaakt van geruchten dat tweeduizend relschoppers naar Ondiep op weg zijn.

de politie het verhaal verder in de richting van een verhaal over een gevaar dat de wijk, of zelfs de stad, van buiten bedreigt. Een dag later wordt gesproken over 'hooligans' van FC Utrecht, Ajax, Feyenoord en ADO Den Haag.⁶⁵ Hoewel er dus een concretere duiding komt van de herkomst van de relschoppers, blijft ze ambigu, aangezien de duiding maar om een deel van de relschoppers gaat.

In de *Volkskrant* van 14 maart 2007 lezen we het volgende:

'Tegen middernacht liepen nog honderden voetbalhooligans door de stad. Het ging om aanhangers van onder meer Ajax, Feyenoord, ADO Den Haag en FC Utrecht die volgens de politie naar Utrecht waren gekomen om rot-zooi te trappen.'

De burgemeester zelf introduceert een 'nieuwe'⁶⁶ categorie voor de bezoekers: 'reltoeristen' (zie bijvoorbeeld *Reformatorisch Dagblad*, 15 maart 2007). Die term wordt daarna uitgebreid in de dagbladen gebruikt en leidt zelfs tot bespiegelingen over het fenomeen reltoerisme.⁶⁷ Daarmee is er ook duidelijk een (collectieve) dader aangewezen, een groep die schuldig is aan de rellen. Politie-expert Otto Adang verschijnt op donderdag 15 maart in de dagbladen (in onder andere *Het Parool*, de *Volkskrant*, *NRC Handelsblad* en *AD*) om het bestaan van het fenomeen reltoerisme te bevestigen en wijst erop dat hooligans die bij voetbalwedstrijden niet meer kunnen rellen op situaties als die in Ondiep afkomen. De titel van een van de stukken (onder andere de *Stentor*-dagbladen) waarin Adang aan het woord komt, reïficeert het fenomeen reltoerisme: 'Reltoerisme hooligans is van alle tijden'.⁶⁸ De aanval op de supporters van voetbalclubs wordt in de dagbladen door supportersverenigingen gepareerd. Zo meldt supportersvoorzitter

65 Volgens de politie zouden die erop uit zijn ruzie te maken met de politie en met elkaar. Volgens een krantenbericht (*Parool*, 14 maart 2007) hebben de voetbalsupporters die normaal vijanden van elkaar zijn zich gevonden in een gezamenlijke vijand: de politie. Ook wordt deze verhaallijn gevoed in hetzelfde artikel met een citaat van een Amsterdamse bezoeker: 'Het is al vijf jaar stil geweest in Utrecht. Er moest weer eens wat gebeuren.' Vergelijk *AD*, 15 maart 2007.

66 We plaatsen de aanduiding 'nieuwe' tussen aanhalingstekens, omdat we duidelijk willen maken dat de term als zodanig niet voor het eerst voor rellen zoals in Ondiep wordt gebruikt (zie bijvoorbeeld *Leeuwarder Courant*, 4 december 2004: 'Verbannen hooligan wordt internationale "reltoerist"'), maar wel voor het eerst in de berichtgeving over Ondiep, die in dit hoofdstuk centraal staat.

67 Zelfs de interesse van de Tweede Kamer lijkt door het fenomeen gewekt. In de week na de rellen worden reltoeristen (in het *AD/AC* van 20 maart 2007) losjes gedefinieerd als 'relschoppers die van elders komen om tegen de ME te knokken'.

68 Veel kranten blijven het woord 'reltoeristen' echter wel tussen aanhalingstekens plaatsen.

Eric van Dorp namens Feyenoord (*de Volkskrant*, 17 maart): 'Ik begrijp niet wat dit met Feyenoord en zijn supporters te maken heeft. Er zijn drie miljoen mensen in dit land Feyenoordsupporter, waarom wordt dat bij zulke ongeregelde heden altijd naar voren gehaald? Onder de arrestanten zijn vast ook vijftig mensen die bij Shell tanken, dat wordt toch ook niet genoemd.' Dit is kritiek op de betekenisgeving die door de politie wordt gebruikt. Daarbij moet worden opgemerkt dat in de dagbladen niet wordt gesteld dat alle of het merendeel van relschoppers supporters zijn, maar de connectie is natuurlijk wel gelegd. De supporters/hooligans/reloeristen spreken namelijk gemakkelijk tot de verbeelding als daders, terwijl het evengoed mogelijk is andere karakteristieken van de betrokken actoren te benadrukken.

Op 15 maart wordt in de dagbladen bericht over de herkomst van de 135 op 14 maart gearresteerde relschoppers. Onder de groep gearresteerden blijken zich twaalf geregistreerde hooligans te bevinden.⁶⁹ De berichtgeving over de herkomst van de gearresteerde relschoppers bevat echter nog een andere dimensie, namelijk dat er maar 24 arrestanten uit de wijk zelf bij zaten en veertien van buiten Utrecht. In *de Volkskrant* van 15 maart leidt de burgemeester hieruit een bevestiging af van de veronderstelling dat de rellen geen 'wijkopstand' vormen. De constatering van de politie ten aanzien van de herkomst van de relschoppers leveren in eerste instantie (alleen) in *De Telegraaf* van 15 maart duidelijke kritiek op. De journalist wijst erop dat slechts veertien gearresteerde relschoppers van buiten de stad kwamen: 'Hoewel veel hooligans van buiten Utrecht werden verwacht, zorgden vooral lokale bewoners voor trammelant.' Interessant aan deze constatering is overigens niet alleen dat het een kritische

69 Er moet hier wel worden opgemerkt dat de gearresteerden vooral vanwege samenscholing zijn opgepakt, niet vanwege vernielingen. Twee van de journalisten die wij hebben gesproken, gaven aan dat de arrestatie volgde nadat een grote groep mensen geen gehoor had gegeven aan de oproep van de politie ter plaatse. Volgens deze journalisten kon je niet echt spreken van relschoppers.

70 Overigens lopen de tellingen over het aantal relschoppers uiteen. De eerste tellingen van maandagavond lopen uiteen tussen 150 en ruim vijfhonderd. Dit laat zien dat 'de feiten' – d.w.z. zaken die eenduidig lijken te kunnen worden vastgesteld – die ten grondslag liggen aan de beschrijvingen van wat er maandagavond voorvalt niet eenduidig worden gecommuniceerd in de media. De berichtgeving over de arrestaties die op dinsdag worden verricht, is wel hetzelfde in verschillende kranten. Dit kan natuurlijk komen doordat er centraal vanuit de politie een bericht over is uitgegaan. Over het aantal mensen dat meeloopt in de stille tocht loopt op 16 maart de berichtgeving weer uiteen. Voorkomende schattingen zijn bijvoorbeeld 1000 (*De Telegraaf* en *BN/De Stem*), 1500 (*Dagblad van het Noorden*, *NRC Handelsblad*, *Reformatorisch Dagblad*, *Trouw*), 2000 (*AD/AD*) en 2500 (*de Volkskrant*). Het werkelijk aantal aanhoudingen ten tijde van de rellen is weergegeven in tabel 2.1 van hoofdstuk 2.

beschouwing is van de politie met behulp van door de politie naar buiten gebrachte cijfers.⁷⁰ Het artikel verplaatst ook de nadruk van het verschil tussen ‘hooligans/reltoeristen’ en ‘wijkbewoners’, naar dat tussen relschoppers die vallen in de categorie ‘lokale bewoners’ (van de stad Utrecht) en relschoppers die vallen in de categorie ‘mensen van buiten de stad’. Later in de week wordt het bestaan van ‘de reltoerist’ ter discussie gesteld (bijvoorbeeld in *AD/UN* en *de Volkskrant*, 17 maart). In het weekend (17 maart) wordt in *Het Parool* geconstateerd dat ‘de eerste voedingsbodem’ voor de rellen wel degelijk in de wijk zelf lag. Opvallend is ten slotte dat de eerste veroordeelden niet tot reltoeristen of ‘hardekernsupporters’ worden gerekend (*AD/UN*, 22 maart 2007). De politierechter zegt tegen een van hen: ‘U was een soort reltoerist in eigen buurt’ (*NRC Handelsblad*, 22 maart 2007; zie ook *Eindhovens Dagblad* van die dag).

Niet alleen de benaming van de ‘relschoppers’, maar ook de verschillende benamingen van de ‘rellen’ laten zien dat er een strijd plaatsvindt over de betekenis van wat er gebeurt. Hoewel de dagbladen vrij snel schrijven over ‘rellen’, noemt de burgemeester het ongeregelde. Dit is op zich een vorm van *public order management* in de vorm van *management of meaning*. Andere kwalificaties die worden gebruikt, zijn ‘onlusten’ en ‘onrust’.⁷¹ Deze termen hebben niet de ernstige lading die aan het begrip ‘rellen’ kleeft, maar desondanks geeft de berichtgeving de burgemeester de legitimatie om tot ferme actie over te gaan. Ondiep zelf, waarvan in alle dagbladen wordt geschreven dat het hermetisch is afgesloten, wordt door de burgemeester ook tot veiligheidsrisicogebied verklaard. Dit stelt de politie in staat met harde hand de orde te bewaren en ‘Parijse toestanden’, een mogelijk verwant verhaal dat opvallend genoeg nauwelijks wordt gebruikt,⁷² te voorkomen. Het einde van het rellenverhaal laat dan niet lang meer op zich wachten. Twee dagen nadat ze zijn begonnen, is er van rellen nauwelijks meer sprake. In de kranten wordt het einde van het verhaal duidelijk gemarkeerd met titels als ‘Ondiep komt tot bedaren’ (*De Telegraaf*, 15 maart 2007), hoewel de vervolging van gearresteerde relschoppers nog een tijdje een nieuwsitem blijft.

De versie van het rellenverhaal die door de burgemeester en de politie in de media wordt gebracht, benadert de rol van de politie positief (zie bijvoorbeeld

71 Enkele keren wordt de termen ‘relletjes’ en ‘schermutselingen’ gebezigd. Het *Reformatisch Dagblad* (14 maart 2007) heeft het ook één keer over ‘deining’. De situatie die zich ontwikkelt op het moment dat de politie de wijk afsluit, wordt in een krantenartikel getypeerd als een machtsspelletje tussen ME en jongeren (*NRC Handelsblad*, 13 maart 2007).

72 Er wordt wel gerefereerd aan Franse voorsteden (*Het Parool* en *Utrechts Nieuwsblad*, 17 maart 2007), maar er worden geen uitgebreide vergelijkingen getrokken. Dit zou kunnen zijn omdat journalisten vinden dat de vergelijking mank gaat vanwege de specifieke migrantenproblematiek die in de Franse rellen een rol speelde.

de *Volkskrant* ('Politie houdt re/toeristen op afstand') en *Trouw* ('Na flitsmoment er bovenop zitten', 15 maart 2007). Deze versie wordt in de dagbladen op bepaalde momenten ook ondersteund met uitspraken van buurtbewoners. Met name de uitspraak van een buurtbewoner die stelt eindelijk weer eens rustig te hebben geslapen, komt in diverse berichten terug (*AD/UN*, 15 maart 2007).

Er zijn ook alternatieve versies van het rellenverhaal. Het optreden van de politie wordt niet door iedereen gewaardeerd, zo blijkt uit de krantenartikelen. Er komen in de dagbladen buurtbewoners aan het woord die kritiek hebben op de acties van de politie (*NRC Handelsblad*, 14 maart 2007). Veel bewoners lieten merken dat naar hun gevoel het machtsvertoon averechts werkte. 'De burgemeester heeft niets voor ons gedaan al die jaren', zegt Gerard. 'Pas als er een dode valt, komt ze in actie. Dat heeft kwaad bloed gezet. En nu zitten we nog gevangen in onze eigen wijk ook.' Opvallend hierin is de uitspraak dat hij zich gevangene voelt in zijn eigen wijk. Zo wordt de politie van held ook weer even dader (zoals in – een bepaalde interpretatie van – het schietincident). In het *NRC Handelsblad* van 14 maart komt zelfs een buurtbewoner aan het woord die stelt dat het pas weer rustig wordt als de politie zich twee dagen niet heeft laten zien. Ook is er kritiek te lezen op de manier waarop de burgemeester in contact probeert te komen met de buurt. De bijeenkomst die zij heeft bijgewoond en waarbij een twintigtal door haar uitgenodigde sleutelfiguren aanwezig is, wordt bijvoorbeeld in *Trouw* (15 maart 2007) becommentarieerd met uitspraken van 'wijkbewoners':

'Het is raar dat niet iedereen de kans krijgt zijn hart te luchten. De burgemeester hoeft niet bang te zijn dat we haar opeten. [...] Waarom zegt ze niet publiekelijk wat zij met de verzoekers van onze wijk wil? Als je een goede burgemeester bent, laat je je gezicht zien.'

Al met al is er dus een gemêleerd beeld wat betreft de mening van de buurtbewoners ten aanzien van het politieoptreden. Het gevoel lijkt 'dubbel'. Dat komt het sterkst tot uitdrukking in de uitspraak van een wijkbewoner (*Dagblad van het Noorden*, 15 maart 2007): "Het voelt een beetje als een getto," zei een wijkbewoonster gisteravond, "maar we kunnen wel lekker slapen op deze manier."

Opvallend is dat korpschef Heijnsman in de pers toegeeft dat de politie maandagavond overvallen is door de rellen en dat de politie achter de feiten

73 Het *NRC Handelsblad* (14 maart) citeert de burgemeester, die stelt 'dat we [de politie] de aandacht geen moment zullen laten verslapen'.

aan liep. Deze eerlijkheid wordt gekoppeld aan de constatering dat de politie nu in control is.⁷³ Dat laatste is met name het beeld dat de burgemeester en de politie lijken te willen oproepen. Dat is het beeld van het gezag dat misschien in eerste instantie verrast was, maar de situatie ook al weer snel de baas was door een snelle, stevige aanpak van de rellen. Dit beeld lijkt te worden overgenomen door de dagbladen. Terugkijkend op de week van 12 maart wordt in *Het Parool* (17 maart) geconstateerd dat de methode die gehanteerd is heeft gewerkt. De betekenisgeving die de politie zichzelf toedicht, komt in de loop van de week ook in beeld. Zo blijkt dat de politie was 'gericht op een zo groot mogelijk aantal aanhoudingen om te laten zien dat het ons [de politie] echt ernst is' (Trouw, 16 maart 2007). In de week na de rellen komt minister Ter Horst ook in verscheidene dagbladen aan het woord om te stellen dat de gemeente Utrecht en de politie goed hebben opgetreden (bijvoorbeeld *AD/UN*, 20 maart 2007).

De vraag die moet worden gesteld is of het afnemen van de rellen het gevolg is van het politieoptreden of dat andere factoren een belangrijke rol hebben gespeeld. Deze vraag is niet uitsluitend op basis van een analyse van krantenberichten te beantwoorden, maar we kunnen wel laten zien hoe in en door de dagbladen antwoorden op deze vraag worden geformuleerd. Een bevestiging van de succesvolle aanpak van de rellen is te vinden in een vergelijking met de manier waarop de rellen in de Graafsewijk in 's-Hertogenbosch (2000) zijn aangepakt. De vergelijking met 's-Hertogenbosch levert de conclusie op dat Utrecht de rellen goed onder controle heeft gebracht door 'feller, sneller en succesvoller' (*Brabants Dagblad*, 15 maart 2007) in te grijpen. Tegelijkertijd wordt in andere berichten (meerdere edities van *de Stentor* op 15 maart, *AD/AD* op 17 maart) gesteld dat voor de aanpak in Utrecht ook gebruik is gemaakt van lessen – betreffende het hermetisch afsluiten van de wijk – van de rellen in 's-Hertogenbosch in 2005. Volgens Trouw (16 maart 2007) is er ook steun van politiedeskundigen voor het politieoptreden. De eerder aangehaalde expert Adang komt hier aan het woord. De stevige aanpak van de rellen op straat wordt in de berichtgeving vanaf de eerste dagen van de rellen ook constant gespiegeld door berichtgeving over het al dan niet nog vastzitten en het voorgeleiden van arrestanten en de sancties die arrestanten opgelegd krijgen. De dagbladen helpen op deze manier een beeld ontstaan van een politierechtspraakketen die werkt.⁷⁴

Naast een succesvolle aanpak van de politierechtspraakketen kan het afnemen van de rellen echter ook worden gezien in het licht van het handelen van

74 Zie ook de krantenberichten over de afhandeling van arrestanten (de eerste voorgeleidingen vinden plaats in de week na de rellen), bijvoorbeeld: *AD/UN*, 22 maart 2007.

andere actoren, zoals dat in de dagbladen naar voren komt. Het afnemen van de rellen wordt namelijk eveneens gesteund door de manier waarop de nabestaanden en vrienden van de overledene op het podium verschijnen. Aan de ene kant stelt de naaste familie van de overledene de rellen te betreuren. Hiermee bewerkstelligen zij publiekelijk een breuk tussen het eerste (het schietincident) en het tweede verhaal (de rellen). Aan de andere kant vindt er, zoals hiervoor vermeld, een in de dagbladen uitgebreid belichte stille tocht plaats. Hoewel deze tocht ook een duidelijk teken heeft van protest tegen het gezag, contrasteert juist het geweldloze ('stille') karakter van deze tocht – waartoe de familie ook uitdrukkelijk oproept – met de rellen.⁷⁵ In de dagbladen krijgt met de roep om een stop op zinloos geweld van de politie, het protest tegen het gezag, een andere vorm. Met de aandacht voor waar het allemaal mee begon – het schietincident en de tragische afloop hiervan – worden de rellen weer even van secundair belang. Dit is juist in de berichtgeving in de dagbladen het geval.

Met het afnemen van de rellen – volgens de politie door haar eigen effectieve optreden – en met de stille tocht loopt het verhaal van de rellen (vanaf woensdag 14 maart; in de dagbladen dus vanaf donderdag 15 maart) naar een einde. Maar ondertussen heeft zich ook, eigenlijk al vanaf de dag dat de rellen beginnen, een derde verhaal ontwikkeld. Dit derde verhaal heeft dezelfde fysiek-sociale setting als het tweede verhaal (de wijk Ondiep), maar het tijdsbestek neemt aanzienlijk toe (het tweede verhaal bestrijkt een periode van dagen, het derde van jaren).

5.3.3 Verhaal 3: de volksbuurt

Het laatste verhaal is niet een verhaal dat wordt opgebouwd uit nieuwe gebeurtenissen, zoals bij de eerste twee verhalen het geval was. Het is een verhaal over de neergang van de wijk: Ondiep is een 'typische volksbuurt', waar de bewoners vaak al generaties lang wonen. Het gaat slecht met Ondiep. De wijk gaat achteruit. De sloop van huizen brengt onrust. Het herstructureringsproject 'Utrecht vernieuwt', waar de sloop onderdeel van is, doet 'velen vrezen voor een teloorgang van de "ons-kent-ons"-sfeer' (*de Volkskrant*, 16 maart 2007). Er zijn ook problemen met (allochtone) hangjongeren. Het schietincident is het dieptepunt tot nu toe.

⁷⁵ Opvallend genoeg is de ordebewaring, en daarmee het gezag, tijdens de tocht even in handen van de vrienden en clubgenoten van Mulder.

De setting van dit verhaal is wederom Ondiep. Alleen is het nu niet het hermetisch afgesloten Ondiep, maar de (proto)typische (ook wel ‘traditionele’, ‘onvervalste’ (NRC *Handelsblad*, 14 maart 2008, AD/UN, 24 maart 2008) volksbuurt. Meer dan een fysieke ruimte die je kunt afsluiten (zoals gebeurde met het plaatsen van de hekken) wordt de setting nu de sociale ruimte van de wijk Ondiep. De actoren zijn de bewoners, de hangjongeren en de gemeente. De tijdslijn is er een van decennia, aangezien Ondiep wordt beschreven in historisch perspectief. De focus richt zich echter op de cruciale gebeurtenis (ontwikkeling): de snelle achteruitgang in de afgelopen jaren, die werd ingezet op het moment dat de gemeente met de nieuwbouw(plannen) begon. Nieuwsproducten waarin dit verhaal verteld wordt, zijn met name de achtergrondverhalen (schetsen van de wijk, de bewoners en hun klachten), maar ook onderdelen van artikelen die vooral over de rellen of het schietincident gaan. De artikelen over Ondiep als volksbuurt verschijnen vrij snel na het begin van de rellen en blijven verschijnen tot het einde van de door ons onderzochte periode.

Al op 13 maart verschijnt in AD/UN een schets van de wijk:

‘Kleine vooroorlogse arbeiderswoningen, smalle straatjes waar bewoners met elkaar op straat – en vaak zittend op tuinstoelen en vensterbanken – de besognes van alledag bespreken. Prototype van een onvervalste volksbuurt. Een buurtje waar bewoners het hart op de tong hebben, en de lontjes vaak korter dan kort zijn. Renovatie en nieuwbouw moeten deels de leefbaarheid in de wijk verbeteren.’

Het NRC *Handelsblad* meldt op 13 maart ook al dat ‘wat in Ondiep vooral speelt, is dat de sociale cohesie afneemt’. De actoren in het verhaal – de bewoners – worden in veel artikelen ook (kort) geschetst. Zij komen ook zelf uitgebreid aan het woord om te vertellen over hun buurt en de problemen erin. De gebeurtenissen omvatten de achteruitgang van de wijk door de tijd heen en de ontwikkeling dat inwoners van Ondiep hun huizen (moeten) verlaten door de toenemende last van hangjongeren en doordat er veel woningen gesloopt worden. De lijn in de achtergrondartikelen kan worden geïllustreerd met de volgende twee zinnen (beide het begin van een nieuwe paragraaf) uit een artikel in *nrc.next* (15 maart 2007): ‘Ondiep was ooit een klassieke arbeiderswijk, waarvan de meeste bewoners in de fabrieken naast de wijk werkten. [...] Vooral de laatste jaren is de onrust in Ondiep gegroeid.’

Het schietincident en de rellen worden ingepast in het verhaal van achteruitgang van de wijk:

‘De bewoners van Ondiep zijn boos en niet alleen omdat de politie hun buurtgenoot Rinie Mulder heeft doodgeschoten. De frustratie zit dieper. Hangjongeren verzieken ’s avonds de sfeer. Dealen, schreeuwen, intimidatie: de bewoners zien het keer op keer gebeuren. En ze voelen zich in de steek gelaten. De politie bellen heeft geen zin. “Die durft niets te doen.” De volksbuurt van weleer dreigt ten onder te gaan aan verpaupering. Veel huizen staan leeg of zijn deels bewoond door studenten.’ (artikel in onder andere *Brabants Dagblad*, *Eindhovens Dagblad*, *Leeuwarder Courant*, *BN/De Stem*, *Dagblad van het Noorden*, 14 maart 2007)⁷⁶

Bewoners stellen in de dagbladen dat de politie niet kwam als ze nodig was. Zoals een bewoner stelt in een stuk in *NRC Handelsblad* waarin meerdere bewoners hun hart luchten: ‘Ja, nu komen ze. Nu er een dooie is gevallen.’

Er zijn ook subtiele manieren waarop het schietincident een onderdeel wordt van het verhaal over de wijk. Centraal in de berichtgeving staan de autochtone Ondiepers, de mensen die geboren en getogen zijn in de wijk. Zonder dit te expliciteren wordt Ondiep daarmee de volksbuurt die het is in de eerste beschrijvingen. Maar zelfs al daarvoor, in de beschrijving van het schietincident in de dagen na het gebeurde, staat de wijk Ondiep centraal als relevante setting. Het is een schietincident in Ondiep en het slachtoffer is Rinie Mulder: (‘de geliefde’) Ondieper, wijkbewoner en met name buurtbewoner. De heer Mulder wordt zelfs een keer de verpersoonlijking van de volkswijk Ondiep genoemd (*AD/UN*, 17 maart 2007). Er worden geen andere mogelijke categorieën geïntroduceerd, zoals *Nederlander*, *autochtoon*, *cafébezoeker*, of een man met een bepaald beroep – het beroep van de heer Mulder wordt niet eens bekend – en slechts een enkele keer de categorie *Utrechter*.⁷⁷ Over de identiteit van de hangjongeren daarentegen komen we weinig te weten. Er verschijnen geen berichten waarin zij aan het woord zijn. Het andere Ondiep, dat van de buitenstaanders die er zijn komen wonen en dat van de hangjongeren, dat is alleen iets waarover gepraat wordt. Wie de hangjongeren zijn, waar ze wonen en wie hun ouders zijn, komt evenmin aan bod. Enkele wijkbewoners die in het weekend in het hiervoor genoemde artikel (*NRC*

76 In de *Volkskrant* van 14 maart 2007 komt een vergelijkbaar stukje voor: ‘De vraag is vooral waarom maandagavond zulke rellen zijn uitgebroken in de wijk. De conclusie: er speelt meer dan alleen de woede en het verdriet over de dood van Mulder. “Ze doen dus nooit wat tegen die etters die hier de buurt verzieken”, zegt buurtbewoonster Ali Kwartan. “Dat is frustratie nummer een.”’ In een ander artikel (*Trouw*, 13 maart 2007) wordt gesteld dat de dood van Mulder voor veel wijkbewoners bevestigt dat wie zijn mond opendoet het moet bezuren.

Handelsblad, 17 maart) aan het woord komen, weten wel waar ze vandaan komen: niet uit de wijk, maar uit Kanaleneiland, Betonbuurt en Schalkwijk. Het resultaat is dat Ondiep in de dagbladen die volksbuurt van weleer blijft, het Ondiep dat van buiten wordt bedreigd.

Het zijn de bewoners ‘zelf’ die in de dagbladen de toenemende hangjongerenproblematiek op de agenda zetten (zie bijvoorbeeld *AD/Dagblad Rivierenland*, 13 maart 2007).⁷⁸ De relatie met politie en gemeente komt daarnaast in sommige berichten duidelijk naar voren:

‘Als in Ondiep wat gebeurt, blijkt keer op keer dat de bewoners zich achtergesteld voelen. Slecht begrepen ook door instanties, die in hun ogen de problemen in de wijk moeten oplossen; politie en gemeente voorop.’ (*AD/UN*, 13 maart 2007)

Maar in de loop van de week reageren de gezagsdragers ook op het ‘volksbuurt-verhaal’ en geven er een – voor hen – positieve draai aan (bijvoorbeeld *AD/UN*, 14 maart 2007). De hangjongerenproblematiek zou aan het afnemen zijn en er wordt hard aan de toekomst van de wijk gewerkt. De wijkwethouder Rinda den Besten stelt dat het nu nog even vervelend is met alle leegstand, maar dat dit er nu eenmaal bij hoort (*de Volkskrant*, 14 maart 2007). Een buurtbewoner stelt later daarentegen dat de gemeente de dood van een buurtbewoner heeft aangegrepen om Ondiep als achterstandsbuurt neer te zetten.⁷⁹ Er is ook commentaar op de Ondiepers zelf. Een opbouwwerker die al sinds de jaren tachtig in Ondiep werkt, zegt in *de Volkskrant* (16 maart 2007) dat de Ondiepers wel bij de gemeente klagen over de situatie in de wijk, maar niet bereid zijn onder ogen te

77 Er worden overigens wel andere zaken over Mulder bekend, zoals dat hij hield van klaverjassen en betrokken was bij de lokale voetbalclub DHC. Een andere korte schets is te vinden in *AD/UN* van 13 maart 2007: ‘Grote mond, vooral als ie gedronken had, maar klein hartje.’ Ook wordt van hem bekend (zelfde artikel) dat de etterende jongeren een obsessie voor hem begonnen te worden. Na de stille tocht wordt gesteld (*AD/UN*, 16 maart) dat buurtgenoot Mulder ‘een gezellige vent’ was, ‘die graag voor iedereen klaarstond’.

78 Een bewoonster wordt aangehaald en geparafraseerd in het *NRC Handelsblad* (13 maart 2007): ‘Ik woon hier nu al 36 jaar, en het wordt steeds erger. Het is niet meer zo veilig. Ik laat mijn hond tegenwoordig om kwart over acht uit, en dan gaat de deur op slot. De rellen van gisteravond waren het zoveelste incident in de buurt. Of het nou verveling is? Ik begrijp wel dat jonge gezinnen wegtrekken.’

79 Uit een verslag van de bewonersbijeenkomst Bomenbuurt (5 april 2007; laatst geraadpleegd op www.utrecht.nl, 18 juli 2008): ‘Vraag bewoner: “Waarom wordt de dood van een buurtbewoner aangegrepen om Ondiep als achterstandswijk neer te zetten?”

zien dat zijzelf ook een aandeel hebben in de problemen. Dan verschijnt ook minister Vogelaar (via een woordvoerder) in de krant (onder andere *AD/AD*, 14 maart 2007) met de paradoxale mededeling Ondiep niet te bezoeken om te voorkomen dat de wijk het stempel 'typische probleemwijk' krijgt.⁸⁰

Al met al leveren de krantenartikelen een vrij plat beeld van Ondiep. Terwijl er wordt gesteld dat Ondiep in verandering is, laten de journalisten voornamelijk de autochtone, 'echte' Ondiepers aan het woord. Met andere woorden: slechts bewoners van de volksbuurt van weleer worden aan de lezers voorgesteld. Daarnaast suggereren (dan wel bevestigen) de artikelen en delen van artikelen die de wijk schetsen en wijkbewoners aan het woord laten impliciet dat de rellen en het schietincident te maken hebben met de wijk Ondiep.⁸¹ Het verhaal van de, nu zeer bekende, volksbuurt gaat natuurlijk door. Een nieuwe episode breekt aan op het moment, nog geen twee weken na het schietincident, dat Ondiep op de lijst van veertig probleemwijken blijkt te staan (zie bijvoorbeeld de *Volkskrant* en *NRC Handelsblad*, 22 maart 2007). Hiermee wordt het verhaal

Waarom maakt de gemeente misbruik van de situatie?" Antwoord wijkwethouder: "De dood van een wijkbewoner heeft de wethouder diep getroffen. Dat er relschoppers uit het hele land op Ondiep afkwamen heeft het college van burgemeester en wethouders verbijsterd. De eerste zorg van de gemeente is geweest: beschermen van de bewoners van Ondiep tegen reltoeristen. Dat is de reden dat Ondiep werd afgesloten; dat was om relschoppers buiten de buurt te houden en niet om bewoners binnen te houden! De veiligheid van de buurtbewoners is de grootste zorg geweest." Er is geen sprake van, zo zegt wethouder Den Besten, dat de gemeente misbruik van de situatie heeft gemaakt. De wethouder heeft in de "relweek" elke avond de buurt bezocht om te horen hoe de bewoners het maakten.' Citaat uit het verslag van bewonersbijeenkomst het Kleine en Witte Wijk, 29 maart 2007, www.utrecht.nl, 18 juli 2008: 'Iedereen (politie, Mitros, gemeente) moet zich goed realiseren dat veel bewoners van Ondiep – met name in het Witte Wijk – daar al heel lang wonen. Het zijn mensen die hard werken, keurig op tijd de huur betalen en zich verder netjes gedragen. Het is vreselijk dat we nu zo naar beneden worden gehaald in de media, alsof we een stelletje achterstandsfiguren zijn die amper kunnen lezen of schrijven. Het is zó onrechtvaardig, juist omdat wij echt hart hebben voor onze wijk en voor elkaar!' Citaat uit verslag van bijeenkomst met bewoners in april 2007, *Wijkbericht Ondiep*, nr. 2, juni 2007: 'De media hebben Ondiep als een achterstandswijk afgeschilderd, veel mensen uit de buurt hebben zich hieraan gestoord.'

- 80 Aan het begin van de week erna levert het bezoek dat deze minister (alsnog) brengt aan de wijk nog enige nieuwsaandacht op. Ondertussen stuurt minister Ter Horst een brief naar de kamer over de casus Ondiep.
- 81 De vraag of het terecht is Ondiep te behandelen als een eenheid op de manier waarop dat in de media gebeurt, kan ook gesteld worden. Ondiep wordt in het wijkactieplan (WAP Ondiep, mei 2008) als 'een traditionele volksbuurt' bestempeld. De titel van het wijkactieplan refereert ook aan een besloten karakter: 'Ondiep: Dorp in een stad'. Tegelijkertijd valt te lezen dat '[d]e buurt bestaat uit vijf wijkjes die onderling verschillen wat betreft bevolkingssamenstelling, woningvoorraad en de manier waarop bewoners met elkaar omgaan' (Gemeente Utrecht 2008: 13). De gemeentesite noemt de wijk Ondiep 'een typische volksbuurt'. Ook kan Ondiep worden gedefinieerd als een subwijk van de Utrechtse wijk Noordwest, zoals dit gebeurt op de gemeentesite (www.utrecht.nl, laatst geraadpleegd op 6 augustus 2008). Als we de lijn volgen van het WRR-rapport *Vertrouwen in de buurt* (2005: 20-21) ontstaat er enige ambiguïteit over de status van Ondiep. Volgens het rapport wonen er in een

van de volksbuurt Ondiep die achteruitgaat ook verbonden met een algemener verhaal over veertig Nederlandse wijken die van aandachts- dan wel probleemwijk moeten worden omgetoverd in pracht- dan wel krachtwijk.⁸²

5.3.4 De verhaallijnen bij elkaar

Nu de drie verhalen in de dagbladen zijn naverteld (zie tabel 5.7 voor een presentatie van de verhalen en hun elementen), is het tijd te kijken hoe deze verhalen in de media met elkaar in verband staan. Hoewel je bij de analyse van de mediaberichtgeving na een gebeurtenis kunt spreken over een 'sleutelgebeurtenis' (Vasterman, 2005), in de zin van een gebeurtenis die veel aandacht krijgt in het nieuws en daarmee als beginpunt van een nieuwsgolf kan fungeren, is

Tabel 5.7

Verhaal	Setting	Actoren	Gebeurtenissen
Schietincident	Boerhaavelaan/ Thorbeckelaan	Motoragent(en), Mulder en vriend, hangjongeren	Ruzie tussen de heer Mulder en hangjongeren; politie wordt gebeld; agent arriveert; Mulder dreigt/agent voelt zich bedreigd; agent schiet; Mulder overlijdt; stille tocht wordt gehouden, Mulder wordt gecremeerd
Rellen	Tijdsbestek van minuten (tot en met crematie iets minder dan een week) Ondiep als hermetisch afgesloten wijk	Buurtbewoners, burgemeester, korpchef, ME, hooligans, reltoeristen	Schietincident; jongeren stichten brand/ gooien ruiten in/gooien stenen naar politie; hooligans/reltoeristen komen naar Ondiep; politie arresteert relschoppers; wijk wordt afgesloten; rust keert weer
Volksbuurt	Tijdsbestek van dagen Ondiep als volksbuurt en achterstandswijk Tijdsbestek van jaren (of zelfs decennia)	Buurtbewoners, gemeente en Rijk, politie, hangjongeren, wijkwethouder, minister	De wijk gaat achteruit; sloop van huizen brengt onrust; er vinden incidenten plaats; wijkbewoner wordt neergeschoten na ruzie met hangjongeren; rellen breken uit; Ondiep blijkt op veertigwijkenlijst te staan

buurt eerder honderden dan duizenden mensen. Het gaat bij een buurt om de belevingswereld van de bewoners. Een wijk heeft vaak zo'n 15.000 tot 20.000 inwoners en is een administratieve eenheid. Ondiep heeft iets meer dan zesduizend inwoners. Voor een eerdere schets van Ondiep zie ook 'De vernieuwing van Ondiep: Visie + Uitvoeringsprogramma' (Gemeente Utrecht, 2004, op www.utrecht.nl, laatst geraadpleegd 6 augustus 2008): 'Ondiep is een traditionele volksbuurt met veel geboren en getogen Utrechtse. Binnen de subbuurten van Ondiep bestaan hechte sociale verbanden met alle "dorpse" voordelen van onderlinge behulpzaamheid en zorg vanden. De schaduwzijde is dat binnen die sociale verbanden en tussen verschillende bewonersgroepen soms onderling spanningen bestaan, die soms hoog op kunnen lopen. Men is weinig tolerant naar elkaar. Daar komt bij dat er sprake is van normvervaling. Sommige bewoners nemen het niet zo nauw met de regels. Veel bewoners zijn bang daar iets van te zeggen. Dat wordt versterkt door de ervaring dat de instanties, zoals politie, gemeente, opbouwwerk en scholen, onvoldoende normstellend optreden. De bewoners hebben dan ook niet veel vertrouwen in de instanties. Dat geldt ook voor de politiek.'

82 Zie *Actieplan Krachtwijken. Van Aandachtswijk naar Krachtwijk* (Ministerie van VROM 2007: 3-4).

het in deze casus niet helemaal duidelijk wat het nieuws is. Er zijn immers op de dag na het schietincident lang niet zoveel berichten in de Nederlandse dagbladen als in de dagen daarna, wanneer de berichtgeving zich veeleer richt op de rellen dan op het schietincident. Hoewel dit kan liggen aan de snelheid waarmee de dagbladen op de hoogte raken van gebeurtenissen, kun je je afvragen welk verhaal centraal staat: dat van het schietincident, of dat van de rellen die erop volgen? Het nieuws barst niet los na het schietincident, maar pas na de rellen. Het schietincident is al heel snel oud nieuws, omdat er niet veel nieuwswaardigs meer over bekend wordt.

De motoragent blijft uit beeld en over de hangjongeren is weinig meer te lezen dan hun allochtone afkomst (zie *Leeuwarder Courant*, 14 maart 2007). Er zijn geen ontwikkelingen in en ook geen beelden van het schietincident die impact zouden kunnen hebben en houden (vergelijk de moord op Theo van Gogh en de impact van de, met een mobiele telefoon genomen, foto daarvan). Er is in de dagbladen de vraag van bewoners hoe het kan dat je iemand met één schot doodt, maar deze komt in de berichtgeving nooit centraal te staan. Er zal immers nog onderzoek naar worden gedaan. Het onderzoeken van de toedracht wordt (zoals gebruikelijk) al vroeg toebedeeld aan de rijksrecherche. Al snel blijkt ook dat de uitkomst van dat onderzoek enkele maanden op zich zal laten wachten.⁸³ Hiermee wordt in feite de angel grotendeels uit de zaak van het schietincident gehaald. Het verhaal krijgt een 'wordt vervolgd'-label. Daar moeten bewoners en krantenlezers het maar mee doen. Het nieuwste nieuws zijn de rellen. Bewoners blijken later te betreuren dat er zo weinig aandacht is geweest voor het incident (verslag van bijeenkomst met bewoners in april 2007, in *Wijkbericht Ondiep*, nr. 2, juni 2007): 'Bewoners vroegen zich af hoe het zit met het onderzoek naar het schietincident op de Thorbeckelaan. En waarom er zoveel aandacht werd besteed aan de reltoeristen en niet aan het incident zelf.'

Maar de rellen die volgen domineren de berichtgeving in de dagbladen uiteindelijk ook niet geheel. Daarbij komt dat de rellen na maandagavond minder

83 Een gezamenlijk persbericht van gemeente Utrecht, politie en OM van 16 maart 2008 (archief www.utrecht.nl, laatst geraadpleegd 6 augustus 2008) vermeldt het volgende: 'Het onderzoek van de rijksrecherche naar de toedracht van het schietincident van afgelopen zondag 11 maart zal naar verwachting van het OM eerder maanden dan weken duren. De achterliggende verklaring daarvoor is dat in een dergelijk onderzoek getuigen worden gehoord, forensische deskundigen onderzoek moeten verrichten en het OM als leider van het onderzoek om aanvullende verhoren of deskundigen kan vragen. Alles is erop gericht om het onderzoek zo zorgvuldig mogelijk te laten lopen. Pas na afloop van het onderzoek kan het Openbaar Ministerie de zaak beoordelen en beslissingen nemen.'

heftig worden en aan het eind van de week de wijk weer rustig te noemen is. Er kan zelfs aan de omvang van het voorgespiegelde gevaar worden getwijfeld. Het gebruik van de term 'reltoeristen' wordt in de loop van de week, met name in columns, ook bekritiseerd.⁸⁴ Uiteindelijk verschuift de aandacht naar de wijk zelf, met haar inwoners en problemen. Dit derde verhaal heeft misschien ook de grootste doorwerking.⁸⁵ Minister Vogelaar – en niet minister Ter Horst – komt naar de wijk en er volgen zes speciale bijeenkomsten met bestuurders, ambtenaren, professionals en wijkbewoners (Gemeente Utrecht 2008: 13). De aandacht voor de wijk past ook in het beleid ten aanzien van probleemwijken dat het kabinet in de planning heeft.⁸⁶ Zo sluit het derde verhaal aan bij een groter thema en Ondiep wordt hiermee op slag een heel bekende probleemwijk. In het *Wijkactieplan Ondiep* (Gemeente Utrecht, mei 2008) – gemaakt naar aanleiding van de plannen van minister Vogelaar voor de veertig door haar aangewezen aandachtswijken – worden 'overlastgevende jongeren' als een van de centrale problemen getypeerd waar meerdere maatregelen voor zijn bedacht.⁸⁷

Ten aanzien van deze doorwerking is het van belang de rol van de (geschreven) media niet te onderschatten. In de dagbladen wordt de vraag of het een

-
- 84 Het *NRC Handelsblad* heeft op 16 maart een kritische column. De schrijver hekelt de vermeende aanwezigheid van reltoeristen in Ondiep: er wordt voortdurend door allerlei betrokkenen op hun dreiging gewezen, die vervolgens dient als grondslag voor strenge maatregelen in de wijk. Volgens de columnist is er sprake van een 'hype' rondom reltoeristen, die door de media gretig wordt aangegrepen en wordt uitgegroot. Zie ook *AD/UN* van zaterdag 17 maart 2007: op pagina 2 is een column opgenomen van journalist Jerry Goossens, die een satirische beschouwing schrijft over het fenomeen 'reltoerist'.
- 85 Het bepalen van de doorwerking van de verschillende verhalen is een onderzoek op zich. Wij beperken ons hier tot het aanwijzen van duidelijke waarneembare gevolgen op een relatief korte termijn.
- 86 In het verslag van een van de bewonersbijeenkomsten (Kleine en Witte Wijk, 29 maart 2007) na het gebeurde lezen we een woordenwisseling tussen een bewoner en een medewerker van het wijkservicecentrum Noordwest: 'Opmerking bewoner: "Als Rinie Mulder niet was doodgeschoten, was deze avond nooit georganiseerd en was alles gewoon bij het oude gebleven. Nu kan er kennelijk ineens heel veel!" Reactie Wijkservicecentrum Noordwest: "Het is niet zo dat het schietincident wordt aangegrepen om de wijk te verbeteren. Die verbeterplannen zijn al lang geleden gemaakt, en staan dus helemaal los van de recente gebeurtenissen in Ondiep.' (www.utrecht.nl, laatst geraadpleegd 6 augustus 2008) Een soortgelijke opmerking werd ook door een bewoner in de Bomenbuurt gemaakt: "Nu het finaal uit de hand is gelopen, treft de gemeente pas maatregelen. Als het kalf verdronken is, dempt de gemeente pas de put!"' (www.utrecht.nl, laatst geraadpleegd 6 augustus 2008).
- 87 Een eerder plan voor de wijk 'De vernieuwing van Ondiep: Visie + Uitvoeringsprogramma' (Gemeente Utrecht, 2003) sprak in haar SWOT-analyse al wel van 'de sociale onveiligheid, spanningen en incidenten tussen groepen bewoners, waaronder jongeren' (Gemeente Utrecht 2004: 4), maar ging verder niet in op deze fenomenen en sprak niet over jongerenoverlast. De wijkmonitor voor de Utrechtse wijk Noord-West voor 2007 (Gemeente Utrecht 2007: 36-37) geeft inzicht in dit verschil:

incident was – in de zin van een ongeluk dat je niet kunt voorkomen – of een te verwachten gebeurtenis verschillend beantwoord. Een ingezonden brief, die in het *AD/UN* (16 maart 2007) wordt afgedrukt, vertolkt de rol van de cynische wijkbewoner:

‘[...] Waar de bewoners in vurige pleidooien voor de gemeente voor gewaarschuwd hadden, gebeurde: de sociale cohesie in de wijk verdween. Met alle gevolgen van dien. Er kwam leegstand, doordat veel huurders hun huizen moesten verlaten voor de sloop. Even later deed de verloedering haar intrede. Dat het op een dag uit de hand zou lopen, is dus géén verrassing, zoals burgemeester Brouwer al meldde. Kennelijk moest er eerst een dode vallen, voordat de media zich op “ons wijk” stortten. En de politie, ME, wethouders en burgemeester niet weten hoe snel ze de buurt moesten vinden die jarenlang de bel luidde, maar willens en wetens niet werd gehoord.’

Het idee dat ‘het er aan zat te komen’ wordt door een aantal actoren in de media aangenomen als een geloofwaardige uitleg voor het gebeurde. Deze link tussen het schietincident en de explosief geachte situatie in de wijk is een thema dat kan worden teruggevonden in andere verhalen in de westerse cultuur over de moderne samenleving en crises die er een bedreiging van vormen. De film *la Haine* (de Haat, regie Mathieu Kassovitz)⁸⁸ uit 1995, die gaat over jongeren in een Parijse voorstad, gebruikte als motto een toepasselijke situatieschets:

‘Het is het verhaal van een gozer die van een flat vijftig verdiepingen naar beneden valt; terwijl hij valt herhaalt hij zonder onderbreking, om zichzelf

‘Meer bewoners van Noordwest zijn jongerenoverlast een belangrijk probleem gaan noemen [tussen 2004 en 2006, red.].

Daarmee staat het probleem op de derde plaats van belangrijkste problemen. Voor Utrecht gemiddeld is het aandeel dat overlast van jongeren als belangrijk probleem ervaart, juist gedaald van 22 naar 20%. De subwijk Ondiep/2de Daalsebuurt is als enige verantwoordelijk voor de stijging in Noordwest. Daar is het aandeel dat jongerenoverlast als belangrijk probleem kent, in twee jaar tijd verdubbeld naar 34%. [...] Het aandeel bewoners dat jongerenoverlast ervaart, is gestegen met 5% (naar 24%). Ook dit komt voor het belangrijkste deel op conto van Ondiep/2de Daalsebuurt waar het aandeel met maar liefst 15% steeg, zodat nu een derde van de bewoners uit deze buurt vaak jongerenoverlast ervaart. Dit beeld strookt met de ontwikkeling van het aantal bij de politie geregistreerde incidenten van jongerenoverlast in Ondiep/2de Daalsebuurt. In de afgelopen twee jaar is dit gestegen met twaalf incidenten per duizend inwoners en arbeidsplaatsen naar 29.’

88 Een eerdere, vergelijkbare film uit de Verenigde Staten over hetzelfde thema, maar eindigend in een rel in plaats van in een schietincident, is *Do the right thing* (1989) van Spike Lee.

gerust te stellen: tot hier gaat alles goed, tot hier gaat alles goed, tot hier gaat alles goed... het belangrijkste is echter niet de val, maar de landing.’⁸⁹

Vertaald naar de situatie in Ondiep: er is in deze wijk een explosieve situatie. Het zal een keer misgaan. Je moet wel oogkleppen op hebben, wil je dat niet zien. Dit verandert de situatie van een incident – iets wat toevallig is gebeurd en wat iedereen had kunnen overkomen: een kogel die per ongeluk het pistool verliet – in een logisch, dan wel dwingend gevolg van al het voorafgaande. Volgens expert Engbersen (geparafraseerd in artikel verschenen in *Brabants Dagblad*, *Dagblad van het Noorden*, *Leeuwarder Courant* en *BN/De Stem*, 14 maart 2007) is er sprake van een ‘cocktail’ van omstandigheden die de bom in dit soort wijken kan doen barsten. Ook wordt in een aantal krantenartikelen (*NRC Handelsblad*, 14 maart 2007; *AD/AD*, 17 maart 2007; *Trouw*, 17 maart; *nrc.next*, 20 maart 2007) verwezen naar de waarschuwing van oud-minister Winsemius dat er 140 wijken in Nederland zijn waar de vlam in de pan zou kunnen slaan. Als je daarbij in ogenschouw neemt dat de heer Mulder wordt neergezet als typische Ondieper – hij werd zelfs de verpersoonlijking van de volkswijk Ondiep genoemd (*AD/UN*, 17 maart 2007) – dan wordt de parallel met *La Haine* pijnlijk duidelijk. De man die valt is Mulder en als Mulder valt, valt Ondiep.

De politie (bijvoorbeeld *Trouw* 16 maart 2007, *Het Parool* en *AD/UN* 17 maart 2007) is echter van mening dat ze de problemen serieus heeft genomen – er komen verschillende cijfers in de berichten voor die moeten aangeven dat de politie op meldingen heeft gereageerd en ook actief de wijk in is gegaan – en wijst erop dat het aantal meldingen over overlast vanaf het najaar van 2006 flink was teruggelopen. Daarnaast kan evengoed de vraag gesteld worden of dat wat er fout ging niet veeleer te maken had met de specifieke situatie waarin de heer Mulder en de politieagent op zondagavond 11 maart 2007 op de hoek van twee straten in Utrecht hun fatale ontmoeting hadden dan met het algemene probleem van hangjongeren en andere problemen in de wijk Ondiep. In lijn hiermee vertelde de burgemeester ons (via *de Volkskrant* van 20 maart) al dat het incident ‘overal’ had kunnen voorvallen.

Al met al blijven we als krantenlezers zitten met vragen naar de causale relatie tussen de problemen in Ondiep, het schietincident en de rellen: is het

89 ‘C’est l’histoire d’un mec qui tombe d’un immeuble de cinquante étages; au fur et à mesure de sa chute il se répète sans cesse pour se rassurer: jusqu’ici tout va bien, jusqu’ici tout va bien, jusqu’ici tout va bien... mais l’important, c’est pas la chute c’est l’atterrissage.’

schietincident het gevolg van de problemen in de wijk of is er sprake van een pijnlijke samenloop van omstandigheden op de bewuste avond? Zijn de rellen het gevolg van lokale onvrede met het gezag of van een voorval dat relschoppers een smoes verschaft om zich lekker uit te leven? Hoewel in de dagbladen mensen aan het woord komen die dergelijke vragen zonder schroom durven te beantwoorden (bijvoorbeeld burgemeester Brouwer die er stellig van overtuigd is dat de rellen geen wijkopstand zijn), laten de journalisten de antwoorden op deze vragen vaak wijselijk in het midden. Desalniettemin wordt in en door de berichtgeving over het schietincident de suggestie gewekt dat wat er gebeurt, ook al had het elders ook kunnen gebeuren, plaatsvindt in Ondiep. Voor alles hebben de dagbladen aandacht voor Ondiep (zie ook tabel 5.5 hiervoor).

5.4 Inzichten en lessen

Hoe werd in de dagbladen betekenis gegeven aan het schietincident en de daaropvolgende rellen? Dat is de vraag waar we mee begonnen. Hierna formuleren we een aantal inzichten en volgt een aantal lessen voor media en politie op basis van onze analyse.

- Om te beginnen stellen wij vast dat de berichtgeving in deze casus zich vooral toespitste op de rellen. Er is relatief weinig aandacht voor het schietincident. De piek van de berichtgeving is met name te vinden op de dag na het 'hoogtepunt' van de rellen. Daarna vinden nog slechts kleine piekjes in de berichtgeving plaats. Door het actuele gehalte van de verslaggeving rond de rellen verdwijnt het schietincident snel naar de achtergrond. De rellen leiden de aandacht af van het schietincident. Twee journalisten die wij spraken, gaven aan dat de rellen al vrij snel het belangrijkste waren en dat berichtgeving over het schietincident daarom nauwelijks meer op aandacht van hun krant kon rekenen. Misschien een geluk bij een ongeluk, want de politie heeft vanaf dinsdag de controle die ze zondagavond kwijtraakte in de ogen van de schrijvende pers weer terug.
- Vervolgens kunnen drie verhalen worden gereconstrueerd uit de krantenberichten: een verhaal over het schietincident, een verhaal over de rellen en een verhaal over de volksbuurt Ondiep. Van deze verhalen zijn verschillende versies te vinden, die elk op hun beurt een eigen perspectief bieden op de gebeurtenissen. Deze (versies van) verhalen worden ook aan elkaar verbonden, alhoewel dit vooral impliciet gebeurt – door middel van associatie – en door het aan het woord laten komen van mensen die een verbinding vormen tussen de verhalen of die verbinding zelf maken (zie ook hierna).

- De betekenisgeving in de kranten ontwikkelt zich niet afzonderlijk van de ontwikkelingen omtrent het schietincident en de rellen. Het opschorten van betekenisgeving in de kranten ten aanzien van het schietincident en vervolgens ten aanzien van de rellen, kan niet los worden gezien van de strategieën die de politie (en de gemeente) hanteert en de manier waarop de pers hiermee omgaat. Ten aanzien van het schietincident worden geen nieuwe feiten meer vrijgegeven. De media ‘kunnen’ daarom al vrij vroeg ook niet zoveel meer met het schietincident. De toedracht van de schietpartij, de identiteit van de agent en andere betrokkenen blijven buiten beeld (wij gaan ervan uit dat betrokkenen door de politie zijn gevraagd er niet over te praten zolang het onderzoek loopt, wat natuurlijk kan worden bevestigd door ander onderzoek) en het direct ingestelde onderzoek stelt een vertoog over het gebeurde in het vooruitzicht. Ook de pers lijkt niet meer op zoek te gaan naar veel nieuwe invalshoeken. De betekenisgeving komt pas weer tot leven, al is het kortstondig, op het moment dat de nabestaanden tijdens de stille tocht een spandoek meedragen waarop het schietincident als zinloos geweld wordt bestempeld. Door het stevige optreden van de politie tijdens de rellen is hier ook al snel weinig meer om betekenis aan te geven. Uit de gesprekken met journalisten die hebben geprobeerd meer boven tafel te krijgen, kwam naar voren dat dit erg moeilijk was doordat bepaalde bronnen (de agent en zijn collega, de familieleden, de vriend van de heer Mulder, de hangjongeren) onbenaderbaar waren.
- Het zijn echter niet alleen het opdrogen van de nieuwsbronnen en het optreden van de politie tijdens de rellen die de betekenisgeving in een bepaalde richting sturen. Ook valt op dat de politie, en met name de burgemeester, de betekenisgeving actief probeert te sturen, en hier in de dagbladen de ruimte voor krijgt. Dit *management of meaning* is vooral duidelijk in de manier waarop de elementen van het rellenverhaal geduid worden. Om de effecten van het optreden van de politie en haar gezagsdragers in kaart te brengen, moet worden gekeken naar de settings die ze – in deze casus de burgemeester en de politie – creëren (‘hermetisch afgesloten Ondiep’, ‘veiligheidsrisicogebied’), de actoren die ze benoemen (‘reltoeristen’) en de manier waarop ze hun eigen acties bestempelen (‘beschermen van de wijk en zijn bewoners’). Op die manier kan de politie via de media werken aan het framen van de situatie waarmee ze zich geconfronteerd ziet. Ondiep en zijn bewoners krijgen de rol van slachtoffer toebedeeld en het gevaar wordt buiten de wijk geplaatst. Hoewel er kritisch wordt gereflecteerd op de manier waarop een verdeling wordt gemaakt tussen binnen en buiten, slachtoffer en dader, stelt de manier

waarop de burgemeester het probleem van de rellen construeert het gezag in staat orde op zaken te stellen. De manier van framen schept helderheid en duidelijkheid – waar die twijfelachtig is – en stelt het gezag in staat te handelen alsof het helder en duidelijk is wat er aan de hand is. Daar moet overigens bij worden opgemerkt dat de feiten die de politie zelf naar buiten brengt, eerder dan het speurwerk van de journalisten, de pers in staat stelt de ‘gemeenterversie’ van het rellenverhaal ter discussie te stellen. Het is tenslotte de politie – gevolgd door experts en de minister – die haar eigen optreden in de kranten positief waardeert. Een van de journalisten die wij spraken, gaf zonder hiernaar te zijn gevraagd aan het begin van het gesprek aan het te betreuren de politieberichtgeving over ‘reltoeristen’ niet kritischer te hebben behandeld.⁹⁰

- In en door de media komen ook commentaar en protest op het gezag in beeld (politie en gemeente), zoals via de verslaglegging van de stille tocht en via de vele quotes uit gesprekken met bewoners. De politie en de gemeente zouden te laat reageren op klachten en deze niet serieus nemen. Ook zouden ze de Ondiepers tijdens de rellen tot gevangenen in hun eigen wijk maken. Af en toe klinkt er ook een bevestiging van de heldenrol die de politie zich in het rellenverhaal aanmeet: de Ondiepers kunnen weer rustig slapen. Wat echter opvalt aan de berichtgeving is dat er constant twee kanten worden belicht, waardoor er nauwelijks echt kritische stukken verschijnen die één bepaalde kijk uitwerken – de ingezonden brieven zijn het meest kritisch –, terwijl er tegelijkertijd weinig aandacht is voor bronnen die een ander licht zouden kunnen werpen op het schietincident en de rellen. Deels is dit te begrijpen als je in ogenschouw neemt dat de journalisten over beperkte informatie beschikten, geen toegang hadden tot een aantal interessante bronnen en moeten werken onder een hoge tijdsdruk.
- De betekenis die aan het schietincident en de rellen wordt gegeven, drijft uiteindelijk op een eenzijdig beeld van de setting waarin ze plaatsvinden. Die setting krijgt dan ook alle aandacht in het derde verhaal in de berichtgeving. Door Ondiep als plaats van het ongeval, van de rellen en van meer specifieke en algemene problemen te beschouwen, door Ondiep vervolgens neer te zetten als een prototypische volksbuurt en dat beeld te bevestigen door vooral ‘autochtone’ Ondiepers aan het woord te laten, brengen de dagbladen een lijn aan in drie verhalen die niet noodzakelijkerwijs met elkaar

90 Achteraf twijfelde deze journalist over de juistheid van de gegevens en hij vroeg zich af of de politie niet aan het ‘spinnen’ was.

samenhangen. Er is, zoals wij met onze titel wilden aangeven, vooral aandacht voor de volkswijk Ondiep. Het schietincident en de rellen in Ondiep worden in de media en mede dóór de media onderdeel van een verhaal over een wijk waar het niet goed mee gaat, hoewel sommigen zullen beweren dat het één en hetzelfde verhaal is. Ondiep wordt in en door de media (bekend als) die typische volksbuurt met problemen waar nu eindelijk eens aandacht voor moet komen. Het is niet zo dat Ondiepers geen problemen zagen voor het schietincident (de grafieken over de perceptie van hangjongerenproblematiek geven dit ook aan, zoals uit de wijkmonitors valt op te maken), het is wel zo dat de problemen van Ondiep in én door de media ferm op de agenda zijn geplaatst. Het veertigwijkenbeleid van minister Vogelaar, dat nog geen twee weken na het schietincident werd gepresenteerd, speelt op zijn beurt weer in op die agenda. En zo sluit de berichtgeving over Ondiep aan op grotere verhalen over problemen in Nederland.

Er is vaak kritisch gereflecteerd op de rol van de media in de betekenis die wordt gegeven aan sociale problemen.⁹¹ De media produceren in die verhandelingen het nieuws evengoed als of meer dan dat ze het weergeven. Ook onderzoek naar nieuwsgolven in Nederland (Vasterman, 2005) wijst uit dat de media vaak nieuws maken dat door henzelf is aangewakkerd en dat zij zich vaak voor hun berichtgeving baseren op andere media (Bourdieu, 1998: 31). De rellen in en rond Ondiep zijn een deels door de media gedramatiseerd en daarmee misschien deels ook in stand gehouden spektakel. De vraag kan immers worden gesteld (maar moeilijk worden beantwoord) of de verslaglegging over rellen op maandag in belangrijke mate aan de gebeurtenissen op dinsdag heeft bijgedragen. Wij moeten hierbij aantekenen dat wij slechts de dagbladen hebben bekeken, maar veronderstellen dat onze constatering zeker ook voor andere media geldt, misschien wel in sterkere mate.

5.4.1 Voor media/dagbladen

- Rellen zoals die in Ondiep dagen uit tot snelle, met name op de laatste gebeurtenissen gerichte verslaggeving. Daar wordt de diepgang van de berichtgeving nog weleens aan opgeofferd. Maar haastige spoed... (vgl. RMO, 2003: 39). Hierdoor ontstaan 'platte' beelden van gebeurtenissen en situaties, ook

91 Zie bijvoorbeeld Edelman, 1988; Bourdieu, 1998.

als ze vanuit twee gezichtspunten worden gegeven. Het is aan te bevelen als journalist op zoek te gaan naar derde, vierde en vijfde gezichtspunten, naar verhalen die nog niet verteld worden en mensen die nog niet aan het woord zijn gekomen. Wij begrijpen dat dit niet altijd mogelijk is (zoals in het geval van onbenaderbare bronnen), maar zijn van mening dat er in deze casus wel mogelijkheden waren. Het zoeken van wijkbewoners die het stereotype 'Ondiepbewoner' niet bevestigen, had bijvoorbeeld een iets genuanceerder, gevarieerder beeld van de wijk kunnen opleveren.

- Daarbij komt dat het kritisch vermogen van de pers in casussen zoals die van Ondiep op de proef wordt gesteld. In de Ondiepcasus zijn de stem van de burgemeester en de autochtone Ondieper duidelijk te horen, maar is die van de journalist als analist vrijwel afwezig. Dit is te betreuren. De media hebben immers als taak, naast alternatieve verklaringen een kans te geven en burgers aan het woord te laten, kritisch te zijn (RMO, 2003). Wij begrijpen dat journalisten hier in een hectische periode als de eerste week na het schietincident nauwelijks aan toekomen. Toch is het aan te bevelen meer aandacht te besteden aan een eigen kritische reflectie op de rol van het gezag, de media zelf (!) en anderen die bij incidenten betrokken waren of raakten.

5.4.2 Voor politie (en gemeente)

- Het verhaal rond het schietincident lijkt goed te zijn 'gemanaged'. Wat hierbij opvalt is dat in de eerste momenten van een casus als die van Ondiep nog redelijk wat ruimte is voor vertellers om een bepaald verhaal in de media te laten domineren, terwijl vrij snel erna moet worden geconcurrereerd met vele andere vertellers (in het geval van Ondiep: bewoners, bezoekers, professionals, experts en natuurlijk journalisten zelf die op zoek gaan naar verhalen). Er moet dus veel aandacht zijn, dan wel blijven, voor betekenisgeving vlak na incidenten. De eerste definitie van een situatie kan nog weleens de dominante definitie worden (vgl. Beunders & Muller, 2005: 409).
- De betekenisgeving in casussen zoals die in Ondiep vraagt op de korte termijn om helderheid en duidelijkheid, zodat er op een consistente en voortvarende – harde – manier kan worden ingegrepen. In een artikel over burgemeester Brouwer (*De Telegraaf*, 24 maart 2007) zegt ze dat haar houding 'in één lijn door' was, want 'de koers moet recht zijn, niet zigzaggen'. Het scheppen van helderheid en duidelijkheid waar die te betwijfelen is, heeft echter ook een keerzijde. Actoren kunnen zich – terecht – gekwetst of zelfs bedreigd voe-

len, wat de kwaliteit van de relatie met die actoren en hun zelfbeeld niet ten goede zal komen. Daarnaast worden problemen, al is het tijdelijk, als relatief eenvoudig voorgesteld. Door bijvoorbeeld met een beschuldigende vinger naar de reltoerist te wijzen om deze vervolgens daadkrachtig aan te pakken, wordt het idee uit het oog verloren dat er van verschillende kanten en om verschillende redenen de straat op wordt gegaan. Dit bevordert inzicht in de complexiteit van problemen bij de verschillende partijen niet. De politie moet altijd zicht houden op een basale regel in het framen van situaties en gebeurtenissen: aandacht voor een bepaalde manier van kijken impliceert altijd dat een alternatieve manier van kijken wordt genegeerd. Hoe effectief en goedbedoeld bijvoorbeeld het met camera's, hekken en ME beschermen van een wijk ook is om gevaar buiten te sluiten, het kan tegelijk ook als het opsluiten van de mensen in hun eigen wijk worden ervaren.

- De politie heeft erg actief gewerkt aan een bepaalde betekenisgeving rond het schietincident en de rellen. Het risico van actieve betekenisgeving is natuurlijk wel dat alternatieve interpretaties van eigen acties ook aan het licht komen en daarmee afbreuk doen aan het verhaal dat het gezag schetst en waarin het zichzelf een bepaalde rol toebedeelt. 'Mooi weer spelen' zou als een boemerang kunnen werken. Een manier om hiermee om te gaan, is niet alleen eigen sterke punten te laten zien, maar ook toe te geven dat de taak van de politie en het gezag niet altijd een makkelijke is en dat ze niet altijd en overal in control zijn. Dit is precies wat de korpschef deed toen hij toegaf dat de politie door de rellen was verrast.
- Dat de aanpak van de rellen ondanks alles wat er gebeurt in de chaos van de eerste dagen effectief lijkt te zijn geweest, is deels toe te schrijven aan het werk van de politie en deels aan de bijdragen van anderen, zoals de nabestaanden en vrienden van de heer Mulder. Dat laatste is van groot belang. De politie (en de gemeente) moet te allen tijde in de gaten blijven houden dat ze niet alleen staat in de betekenisgeving. Alleen als ze inziet dat betekenisgeving een sociaal proces is waar eenieder aan bijdraagt, kan ze ook hier zichzelf en de burger dienen.

Handhaven en empathie

Het verhaal van de veiligheidsdriehoek en een duiding van zijn optreden

Theo Jochoms, Misja van de Klomp, Monique Bruinsma & Mirjam Siesling

6.1 Inleiding

Er zijn meerdere aspecten die de rellen in de Utrechtse buurt Ondiep, week 11, maart 2007 bijzonder maken. Er gebeurde veel, in een korte tijd – één week. Familie, bekenden van het slachtoffer en omwonenden verdienen zorg en aandacht. Dat gold ook voor (collega's van) de betrokken agenten en het onderzoek naar de precieze toedracht van het schietincident. De rellen in de wijk, de dagen erna, zorgden voor nieuwe turbulentie en andersoortige zorgen. De rust moest snel weer terug in de wijk; met empathie en ook handhavend.

Het verhaal van de veiligheidspartners over deze gebeurtenissen is geen eenduidig verhaal. De politie, de gemeente en het OM zijn geen gereïficeerde handelende actoren. Het verhaal van de 'driehoek' is gedifferentieerder en gaat ook over het gezag dat men had tijdens de rellen, over leiding geven en over uitvoeren. Het gaat over hen 'die erbij waren'.

Tijdens situaties als deze zijn er voor de betrokkenen van de politie, het openbaar bestuur (gemeente) en het OM vele spannende momenten: momenten van emotie, momenten van kiezen en handelen, momenten die het verloop van de gebeurtenissen mede bepalen. Dat geldt voor alle betrokkenen, of dat nu politie, burger, gemeente of OM is. Of dat nu op uitvoerend of strategisch niveau is. Gepoogd wordt dit verhaal zo genuanceerd mogelijk te analyseren.

Dit hoofdstuk reconstrueert de spanningen rondom de gekozen veiligheidsstrategie. Waarmee werden de actoren geconfronteerd en hoe ging men ermee om? Cruciale spelers werden om hun meningen en ervaringen gevraagd.⁹² Daarnaast werden alle relevante evaluaties, nota's en operationele documenten geanalyseerd die inzicht geven in het handelen van de politie in Ondiep. We presenteren de resultaten hierna, waarbij de volgende aspecten aan bod komen:

92 Een lijst van respondenten is bijgevoegd; zie bijlage 1.

- het geplande en ongeplande (wijk)beleid en de wijze waarop dit is beleefd;
- het handelen en het belang van informatie en de lessen van 's-Hertogenbosch;
- de inzet van een staf grootschalig en bijzonder optreden (SGB0): handhaven;
- de interne organisatie van het politieoptreden;
- de communicatie met de media en in de wijk;
- de samenwerking met de gemeente en het OM;
- beschouwing van gehanteerde strategieën;
- afsluitende opmerkingen en leerpunten.

6.2 Gepland en ongepland wijkbeleid – beleving van de wijk

De gebeurtenissen in Ondiep en bij de centrale actoren die hierin een rol spelen, worden gekenmerkt door een samenloop van kleine en grote, al dan niet bewuste handelingen en beslissingen. De unieke wijze waarop deze gebeurtenissen uiteindelijk plaatsvonden en hoe zij aan elkaar zijn geknoopt, gaat derhalve ten koste van de generaliseerbaarheid van de bevindingen, maar doet niet af aan de lessen die uit de handelingen getrokken kunnen worden. Het beeld dat de respondenten van de politie en haar directe partners ten aanzien van de werkwijze in Ondiep⁹³ in het algemeen en tijdens de rellen in Ondiep in het bijzonder vormen, zoals in dit hoofdstuk naar voren komt, is dan ook positief te noemen. Ondiep was en is een buurt die extra aandacht verdient.

‘Ondiep verdient een negen!’ (Bron: districtschef)

Die extra aandacht voor Ondiep was er al eerder en wordt ook na de rellen in de wijk voortgezet. Er wordt dan ook bewust gestuurd op het verbeteren van de informele contacten met bewoners van de wijk, zoals verderop in dit hoofdstuk wordt beschreven. De rellen zijn een relatief korte eruptie geweest die de buurt in het brandpunt van de belangstelling plaatste. De belangstelling an sich ebt snel weg, getuige de buurtbijeenkomsten die in maart en april 2007 zijn georganiseerd. Het ging alweer snel over gangbare dingen. Daarmee is echter niet het hele verhaal verteld. Het verhaal van de politie met betrekking tot de rellen in Ondiep gaat verder en eindigt niet in maart of april 2007.

93 Ondiep maakt deel uit van de wijk Noordwest. Dit is een wijk die al jarenlang hoge criminaliteitscijfers kent en daarom extra aandacht krijgt, wat ook hard nodig is.

6.2.1 Visie op de wijk

‘Het had overal kunnen gebeuren. Ik denk niet dat het verboden is aan Ondiep. Het was een samenloop van omstandigheden. Als je gaat kijken, het is een dronken meneer, jongeren, lelijk tegen elkaar doen, een stok halen of een mes, klappen krijgen, reageren. Ja, vertel het maar. Dat kan toch overal gebeuren? Ga maar naar de stille tochten kijken in Nederland, ze zijn overal geweest.’ (Bron: wijkagent)

Deze opmerking van een wijkagent uit het district Utrecht-Noord is niet uitzonderlijk. Alhoewel sommigen opmerken dat de jeugdproblematiek in de wijk wel in verband stond met het conflict dat uiteindelijk leidde tot het fatale schietincident, zijn er meer betrokkenen die wijzen op de ongelukkige samenloop van omstandigheden. Alcoholmisbruik, jeugdoverlast, wapenbezit en spanningen tussen ‘autochtone’ en ‘allochtone’ bewoners zijn desalniettemin problemen die endemisch lijken te zijn voor een wijk als Ondiep.

Dat er verschillende vormen van overlast en illegale activiteiten plaatsvinden in Ondiep komt voor de politie en haar partners niet als een verrassing. ‘Volksbuurt’ is een term die in bijna elk interview terugkeert, en dat de sociaaleconomische omstandigheden die daarmee gepaard gaan de bewoners doet opstaan voor enige illegale bijverdiensten verbaast de veiligheidspartners niet. Dat de wijk Ondiep speciaal is, wil de eerdergenoemde wijkagent niet ontkennen, maar dat zit wat hem betreft meer in de traditie van de wijk, die veelal van vader op zoon en moeder op dochter wordt overgedragen, dan in de problematiek die er speelt. De meningen zijn dan ook verdeeld over de benoeming tot ‘krachtwijk’; andere wijken (ook in Utrecht) zouden deze extra aandacht wellicht harder nodig hebben.⁹⁴

Een medewerkster van de gemeente Utrecht is het daarmee eens, nochtans ziet zij wel de problematiek van de buurt:

‘Ja, toch gewoon veel sociaaleconomische achterstand, lage inkomens, lage onderwijsprestaties en ja, slechte woningen; half Ondiep staat op de nominatie om gesloopt te worden of is al gesloopt of in ieder geval gerenoveerd. En dat is dan ook maar een klein deel van Ondiep. We hebben het steeds over Ondiep, maar Ondiep voor de gemeente is ook een veel groter gebied dan

94 VROM (2007), *Actieplan Krachtwijken. Van Aandachtswijk naar Krachtwijk*.

het kleine gebiedje Ondiep waar uiteindelijk alles zich heeft afgespeeld. En het gebiedje waar de rellen zich hebben afgespeeld, dat wat op een gegeven moment ook afgeschermd is, dat is te karakteriseren als toch een beetje een in zichzelf gekeerd blank Hollands-Utrechts wijkje van bewoners die ook heel erg voelen dat ze in een achterstandspositie zijn en toch – een beetje gechargeerd hoor – een beetje het gevoel van: nou ja, als je voor een dubbeltje geboren bent, word je nooit een kwartje.’ (Bron: gebiedsmanager gemeente Utrecht)

Een wijkagent geeft zijn mening:

‘Zelf, als politieagent, zie je gewoon veel meer nuances, en dan doe ik geen afbreuk aan de problematiek, maar je ziet gewoon echt nuances. Dat is denk ik toch wel het meest objectieve woord. Als mensen van een of ander bureau met ons meegaan om verslag te willen doen van Ondiep, dan komen ze echt teleurgesteld terug op het bureau. “Ja, waar is dat getto? Waar zijn de *drive by shootings*, waar is New York?” Weet je wel? En zo is het gewoon niet. Je kunt daar ’s avonds laat als vrouw alleen over straat lopen, het is een prima wijkje, ze worden nog geholpen ook.’

De hoofdofficier van justitie merkt op dat Ondiep een buurt is met een ‘actieve buitencultuur’, hetgeen bevestigd wordt door de assistent-wijkmanager, die daaraan toevoegt dat burenruzies niet ongebruikelijk zijn, maar meestal van korte duur. Laatstgenoemde heeft eveneens geconstateerd dat de bewoners van Ondiep bij dreigingen van buitenaf als één man achter elkaar gaan staan en vertrouwen hebben in eigen kunnen. De overlast in Ondiep bevindt zich volgens hem vooral op incidentniveau, maar achter de deur bestaan wel de nodige problemen. Een jongerenwerker van welzijnsorganisatie Portes geeft aan dat de mensen in Ondiep dicht op elkaar wonen en veel van elkaar weten. ‘Mensen kunnen niet met, maar ook niet zonder elkaar leven’, aldus deze medewerker. De bewoners accepteren elkaar, maar hebben wel snel hun oordeel klaar; hij noemt dit een vorm van ‘valse acceptatie’.

Dat de problematiek in Ondiep aandacht behoeft, was al eerder duidelijk en werd reeds weerspiegeld in de renovatie van de wijk, die volgens respondenten geënt is op de influx van studenten en tweeverdieners. De plaatsvervangend districtschef geeft aan dat de cijfers in 2001 en 2002 niet positief waren in vergelijking met die van andere Utrechtse districten.⁹⁵ ‘Het district stond in de kelder’, zo merkt hij op, maar er is de laatste jaren juist met veel inzet gewerkt om

dit recht te zetten. De burgemeester illustreert echter dat de problemen in Ondiep niet van lichte aard waren:

‘Het was frappant om te merken dat alle negatieve zaken als sneeuw voor de zon verdwenen. Terwijl Ondiep de eerste wijk in Utrecht was waar het convenant Hennepteelt werd gesloten. Dat was niet voor niets.’ (Bron: burgemeester)⁹⁶

Ook een oud-wijkchef geeft aan dat hij, toen hij in november 2003 in die hoedanigheid van start ging, ‘het nodige werk’ aantrof. In zijn functie als chef van team Asterix⁹⁷ had hij reeds ervaring opgedaan met het zero-tolerancebeleid dat op dat moment werd ingezet in de Betonbuurt, een buurt grenzend aan Ondiep. Een betrouwbare politie, zo laat hij weten, moet echter ook openstaan voor de meningen en klachten van de jongeren. Dit tweesporenbeleid, ‘normstellend in gesprek en zero tolerance’, hebben ze later onder mandaat van de plaatsvervangend districtschef ook doorgezet in de Betonbuurt en in Ondiep in algemene zin. Als dit niet was gedaan, meent hij, hadden de rellen verder uit de hand kunnen lopen door inmenging van de probleemjongeren uit de Betonbuurt. Daarnaast was het ook zeer belangrijk, zo merkt hij op, dat de banden tussen politie en gemeente (wijkbureau) sterk werden aangehaald vanaf 2004.

Onder de nieuwe districtschef, die in 2006 werd aangesteld, werd de sturing in de lijn duidelijker vormgegeven, met aandacht voor de effectieve besteding van tijd en capaciteit. De nieuwe districtschef moest de minder positieve verhouding tussen zijn voorganger en de buurt doen vergeten en had reeds de nodige ervaring met lastige wijken. ‘De dingen die noodzakelijk zijn, niet slechts interessant’ worden beter opgepakt, aldus de plaatsvervangend districtschef. In de praktijk betekent dit onder andere een sterkere concentratie op het wijkgericht werken en de aanpak van jeugdoverlast in de wijk door functionele inzet van wijkagenten. Eenzelfde hechte verbinding met de wijk is ook terug te vinden in de persoonlijke stijl van de nieuwe districtschef, die toegeeft dat hij daar zijn kracht en inspiratie uit put; een typering waarmee zijn voorganger niet vaak wordt omschreven door de respondenten. Daarnaast probeert men in de wijk thans op alle meldingen zo snel mogelijk te reageren. Daar wordt dan

95 De gemiddelde jeugdoverlast staat landelijk op 16%. In Ondiep bedroeg die 18%.

96 *Burgemeesterblad* (2007), ‘De trap, de kraan en Ondiep’, jrg. 11, nr. 45, oktober.

97 Een initiatief tegen jeugdoverlast.

ook actief op gestuurd. Andere acties die reeds ondernomen werden, staan omschreven in het *Plan van aanpak Ondiep 2007*.⁹⁸ Enkele voorbeelden daarvan zijn: een grotere inzet van agenten na de zomervakantie, meer contact en samenwerking met jeugdwerkers en welzijnsorganisaties, gerichte acties op jeugdoverlast, de inzet van lokauto's en camera's in de wijk, de inzet van het straatroofteam en structureel overleg met buurtcommissies en -comités. Nagenoeg alle respondenten zijn van mening dat deze extra inzet een positieve ontwikkeling op gang heeft gebracht.

6.2.2 De wijkagent – beleid

Een heikel punt in het district is de bezetting van de posities van wijkagent. Geruime tijd was er dan ook geen vaste wijkagent voor Ondiep, hetgeen ook door de bewoners als probleem werd ervaren. De plaatsvervangend districtschef denkt dat die onderbezetting gedeeltelijk voortkomt uit een gebrekkige financiële compensatie voor de hogere eisen die aan wijkagenten in lastige wijken worden gesteld:

‘Kijk, als je wijkagent bent in Renswoude of je bent wijkagent in de Geuzenbuurt of in Ondiep, dat is een andere dimensie. Als je allebei hetzelfde verdient en je gaat iets relaxter naar huis 's avonds, is het de vraag: wat heb je ervoor over? Dus ik ben van mening dat je zware wijken [...] ook anders moet belonen dan lichte wijken. Het voordeel daarvan is ook dat je de politiemensen die in een lichte wijk zitten motiveert naar een zware wijk te gaan omdat daar een eerdere bevordering zou zijn.’ (Bron: plaatsvervangend districtschef)

De districtschef wil in Ondiep in elk geval wijkagenten die ‘van aanpakken weten en ervaring hebben’. Dat er een vrij oubollig imago kleeft aan de functie is niet in de laatste plaats bekend bij de wijkagenten zelf. Er wordt echter wel getracht hier een verandering in aan te brengen met de opkomst van de wijkagent ‘nieuwe stijl’. De gebruikelijke taken blijven gehandhaafd, maar in combinatie met opsporingstaken. Een van de wijkagenten zegt hierover:

98 Regiopolitie Utrecht (2007), *Plan van aanpak Ondiep 2007*.

‘Als je nu wijkagent wilt worden dan moet je wel even aan de bak, dan moet je wel je punt maken dat je dat kan [...]. Ze zetten het wel iets meer op een niveau, dat denk ik wel. Het wordt wel meer een functie waar je tegenop gaat kijken in plaats van dat je er een beetje makkelijk over denkt.’

Zo is er dan ook een specifieke training voor wijkagenten opgezet waar de huidige dienders ook aan meedoen. Hoewel ze van mening zijn dat ze zonder de training ook goed functioneerden, stellen ze deze wel op prijs, evenals de mogelijkheid opgeleid te worden tot (mountain)biker. Op die manier worden ze ook een stuk makkelijker aanspreekbaar, zo laat een van de agenten weten:

‘Als je het hebt over jeugd benaderen, op de fiets kom je erlangs en dan is het “hé”, en voel je dat aan, dan ga je een praatje maken. Dat is veel vrijblijvender. Omdat je ook naar de hangjeugd, ook de criminele hangjeugd, niet altijd de intentie hebt van ik ga je oppakken; je probeert ook gewoon contact te leggen en die groepen te kennen en met wie ze omgaan, maar ook wel oprecht geïnteresseerd te zijn in die gasten.’ (Bron: wijkagent)

Dat het contact met de bewoners in de wijk verder versterkt moest worden om de informatiepositie te verbeteren, werd eveneens duidelijk. Er is daarom ook geregeld dat een aantal buurtbewoners (28 op moment van schrijven) is opgenomen in het buurtnetwerk van de wijkagenten.

‘Doel van dit project is het verminderen van de overlast in samenwerking met burgers en de gemeente en het vergroten van het veiligheidsgevoel. Dit initiatief biedt buurtbewoners de mogelijkheid om via een speciaal telefoonnummer de politie snel te informeren over overlast in de buurt. Zo kan de politie nog sneller reageren op overlast. Met de ingebruikname van de zogenaamde overlasttelefoon zal de waarneming en de controle in het gebied toenemen. Bewoners die zijn opgenomen in het netwerk kunnen op vaste dagen gebruikmaken van het nummer van de overlasttelefoon. Op deze data zijn vaste collega's in burgerkledij [en/of in uniform] voor het overlastgebied in dienst. Deze collega's zijn in bezit van de overlasttelefoon. De bewoners kunnen op deze wijze via een zeer korte lijn contact opnemen met de politie en hun bevindingen gericht doorgeven.’⁹⁹ (Bron: beleidsondersteuning district Utrecht-Noord)

Ook Portes probeert de buurtbewoners nader te betrekken bij de oplossing van de problematiek via het project 'Jongeren op Straat', waarmee ze overlast van jongeren structureel wil terugdringen. Zo biedt ze onder andere cursussen 'omgaan met hangjongeren' aan.

Ondiep heeft aandacht van de politie, gemeente, opbouwwerkers en OM. Er is sprake van plannen van aanpak van de organisaties en naar de mening van de respondenten lopen deze naar tevredenheid. Dat de rellen op dat moment te verwachten waren, wordt dan ook unaniem ontkend. Een saillant feit daarbij is dat een collega in opleiding mogelijke rellen naar aanleiding van een schietincident¹⁰⁰ juist enkele weken van tevoren had voorspeld voor de nabijgelegen wijk Overvecht.¹⁰¹ In deze vergelijking van het district Noord met de banlieues van Parijs zou de bron van dergelijke uitpattingen echter in de sociale onvrede binnen de wijk hebben gelegen, een scenario waar de districtsleiding dan ook alert op was.

6.2.3 De cijfers

De criminaliteitscijfers¹⁰² die van toepassing zijn op de buurt Ondiep¹⁰³ geven, in tegenstelling tot de impressies van de respondenten, geen overduidelijke daling aan ten opzichte van voorgaande jaren.

Het totale criminaliteitsbeeld, uitgedrukt in cijfers van aangifte (zie figuur 6.1), geeft een fluctuerend beeld met een gemiddelde van tussen de veertig en vijftig aangiftes per maand. Het jaar 2007 is daarin gekenmerkt door een redelijke stabiliteit in het lagere eind van het spectrum. In 2008 is echter opnieuw een vrij grote variabiliteit te zien in het aantal aangiftes per maand.

Het najaar van 2006 springt eruit in negatieve zin als er bijvoorbeeld gekeken wordt naar de melding van jeugdoverlast. Hierbij vormde de maand oktober de grootste uitschieter met een veertigtal meldingen, waar er in omliggende jaren gemiddeld tien werden gedaan in diezelfde maand. Vanaf dat moment vond er wel een sterke daling plaats en normaliseerde het aantal meldingen. In

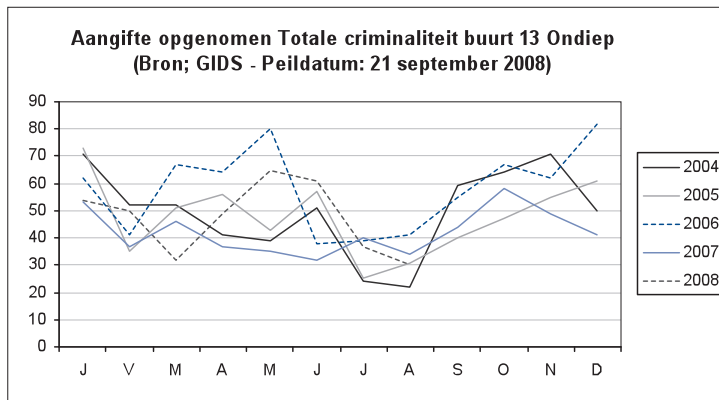
99 Regiopolitie Utrecht (2007), *Plan van aanpak Ondiep*.

100 Waarbij het slachtoffer van allochtone afkomst zou zijn.

101 Grassart (2007), *Roots of Urban Violence: a comparative study of the banlieues and Overvecht*, masterthesis Politieacademie, Apeldoorn, 15 mei.

102 Bron: beleidsondersteuning district Utrecht-Noord.

103 Bestaande uit de wijken Bomenbuurt, Fruitbuurt en Nijenoord.

Figuur 6.1

vergelijking met 2006 is er zodoende een daling van het aantal meldingen zichtbaar.

Met betrekking tot dergelijke meldingen geeft de beleidsafdeling van district Utrecht-Noord het volgende aan:

‘In de periode 1 oktober 2006 tot en met 12 maart 2007 zijn er 914 incidenten geweest in het afgebakend gebied [...]. Van deze 914 incidenten zijn 333 incidenten gemuteerd op basis van een externe melding [...]. In bijna alle 333 gevallen is door de politie actie ondernomen. Voor zover is na te gaan, zijn er geen ter zake dienende meldingen geweest, waarop door de politie niet is gereageerd.’ (Bron: beleidsafdeling district Utrecht-Noord)

Als wordt gekeken naar de twee straten¹⁰⁴ waar het schietincident (op de hoek) plaatsvond, komt een beeld naar voren van een sterke concentratie van jeugdoverlast. Van januari 2006 tot en met januari 2007 werden zelfs bijna tachtig meldingen gedaan.¹⁰⁵

Nader onderzoek naar de wijze waarop de meldingen worden afgehandeld, toont aan dat dit met redelijke zorg gebeurt, maar dat opvolging van met name meldingen op het gebied van jeugdoverlast tot weinig concrete resultaten leidt. Veelal is de bron van de overlast niet te achterhalen bij aankomst, of worden de aantijgingen ontkend door de jongeren in kwestie. De agenten noteren dan wel de namen van de betrokken jongeren. Ondanks de nauwkeurige opvolging van

¹⁰⁴ De Boerhaavelaan en Thorbeckelaan.

¹⁰⁵ Bron: Basis Politie Systeem (BPS).

meldingen klinken er toch ontevreden geluiden uit de buurt over de actiebereidheid van de politie. Een van de wijkagenten reageert daarop:

‘Dat zijn vaak van die volksmond dingen. Als je dat gaat proberen te staven met BPS, dan is dat gewoon onzin. Dus dat is heel erg moeilijk, hè? In de beleving van die mensen is het “dat zei hij, dus dat is zo”, en die mensen zijn niet heel erg bezig met dingen objectief staven. [...] Dat is wel heel erg moeilijk, ook als je het hebt over Ondiep, die beeldvorming van de mensen. Als politie hebben wij helder wat nu een probleem is en dat zijn we aan het aanpakken, maar als ik een buurtbewoner [spreek], die gaat toch kijken naar de eigen ervaring.’ (Bron: wijkagent)

Hij vervolgt:

‘Die mensen haken heel erg snel af als je ze teleurstelt. Dus ik probeer echt heel erg duidelijk te maken, dat wordt meer gedaan door de politie tegenwoordig, dus als je wijkgericht [werkt], dus veel meer die bewoners erbij gaat betrekken, wordt veel meer gekeken van “waarom belt u?” Ja, het is gewoon reëel, overlast jeugd is een hoge prioriteit, dus ik zou zeggen: “Probeer u het vooral te melden, dat mag van de nieuwe wijkagent, als u echt overlast constateert natuurlijk. Maar houd er dan inderdaad rekening mee dat er soms niemand kan komen, maar het kan ook zo zijn dat het tijdens de nachtdienst erg rustig is en dat ze zeggen: natuurlijk mevrouw, we gaan meteen kijken hoe het zit.”’

Ondanks de versterkte aandacht voor meldingen vanuit de buurt blijven er zodoende verhalen de ronde doen over de onwilligheid van de politie om op deze meldingen in te gaan. Uit de reacties van de respondenten blijkt echter ook wel een wederzijdse ambivalentie in de relatie tussen de bewoners van Ondiep en de politie. Agenten lijken de burgers te willen dienen en respecteren, maar uit hun houding spreekt ook een zekere mate van betutteling en wantrouwen. De bewoners, zo geven de respondenten aan, zijn daarnaast veeleisend ten aanzien van de betrokken dienders, maar ze zijn niet bereid hun medewerking te verlenen aan zaken die buiten het eigenbelang om gaan. Respondenten vinden dat er sprake is van een zekere mate van consumentisme van burgers.

6.2.4 De wijk na de rellen

De effecten van de rellen op hun optreden in de wijk en het contact met de bewoners zijn volgens de wijkagenten en andere betrokkenen niet bijzonder groot. Bewoners spreken er inmiddels niet meer over en vragen zich tijdens interviews soms af waarom de gebeurtenissen nog onderzocht worden. ‘Mensen hier hebben het er niet meer over, ze moeten het ook laten rusten’, zo zegt een ondernemer (tevens buurtbewoner) uit Ondiep. Dat er een grotere politieaanwezigheid was in de wijk toen het OM de gerechtelijke uitspraak naar aanleiding van het rijksrechercheonderzoek naar het schietincident bekendmaakte, vond hij dan ook onverstandig. ‘Dom van de politie om met zoveel man rond te lopen’ en ‘uitlokken’, zo beoordeelt hij die beslissing. De plaatsvervangend districtschef vertelt over de maatregelen die destijds genomen zijn:

‘[...] ik heb ongeveer samen [...] met dezelfde mensen van toen [...] in de aanloop naar de dag van de uitspraak een soort districtelijk SGBO opgestart. Op de dag van de uitspraak was er een SGBO in rust ook daadwerkelijk aanwezig. Bij escalatie zou die de regie van het district overnemen. Op de dag van de uitspraak zorgen we dat er politie in de wijk is. Zo normaal mogelijk. Maar in ieder geval zorgen we ervoor dat er wijkagenten in dienst zijn. Zowel in de aanloop naar die dag als op de dag zelf. Ruim van te voren hebben we via de gemeente alle bewonersverenigingen in beeld gebracht, alsmede alle signalen van hen over de wijk. Daarnaast hebben we ook een soort kopstukkenpagina gemaakt waarvan we denken van: wie is vóór ons, wie is tégen ons en hoe gaan we daarmee om en wie zetten we daarop in? Dus we hebben dat wel heel erg goed voorbereid, denk ik zelf.’ (Bron: plaatsvervangend districtschef)

De mogelijkheid dat deze aanpak een ongewenste uitwerking zou hebben op de situatie in de buurt erkent hij echter ook. De hoofdofficier van justitie had zelf ook geen grote overlast verwacht:

‘[...] ik denk dat als de beslissing was geweest dat wij die agent zouden vervolgen omdat uit ons onderzoek was gebleken dat zonder voldoende aanleiding Rinie Mulder was doodgeschoten, er veel meer kans op ophef was geweest. Het idee dat de politie in Nederland een man doodgeschoten zou hebben zonder dat daar reden voor was, dan geef je mensen bijna het gevoel van “dat zou mij ook een keer kunnen overkomen als ik een keer ongelukkig

ben op straat”. Maar op het moment dat de beslissing valt dat het toch echt wel vaststaat dat [...] die politieman toen uit doodsnood heeft geschoten, dan maak je het verhaal wel heel klein [...]. Dat de lokale driehoek dan zegt van “ja, dat mag allemaal zo zijn, maar we maken er wel weer een soort SGB0-structuur rondom”, daar zit natuurlijk een beetje een open zenuw van de politieorganisatie en dat snap ik ook wel; en tegengesteld, als je het niet zou hebben gedaan en er gebeurt wel wat, dan is er geen mens die begrijpt waarom je niks hebt gedaan. Dus dat er meer politie aanwezig was, ik denk dat ze het behoorlijk *low profile* hebben gedaan.’ (Bron: hoofdofficier van justitie)

De grote politieaanwezigheid is volgens een oud-wijkchef mede te verklaren door een gelijktijdige stroomuitval in de buurt die vroeg om een dergelijke bezetting. Toen duidelijk werd dat hun aanwezigheid wellicht verkeerd werd geïnterpreteerd en tot verdere spanningen kon leiden, zijn ze de politiemensen vrij snel teruggetrokken, zo laat hij weten.

Op het politieke vlak is het minder rustig gebleven. Ondiep is niet lang na het schietincident en de rellen tot een van de krachtwijken van minister Vogelaaar benoemd. Naast de onenigheid over de noodzakelijkheid van deze benoeming zijn de meningen over het effect van de beslissing ook verdeeld onder de respondenten. Een van de wijkagenten ziet het als een goede ontwikkeling:

‘[...] het heeft wel een positieve uitwerking gehad, ja, want iedereen is heel druk bezig om dingen van de grond af te krijgen; overal blijkt er een potje te zijn en ik denk dat hierdoor mensen eindelijk hun wil krijgen, waar ze recht op hebben. Een stukje welzijn.’

Dat er echter ook meer gemengde gevoelens zijn bij bewoners en professionals komt goed naar voren in de opmerkingen van de wijkagent van een nabijgelegen buurt:

‘Pijlsweerd heeft de naam een beetje afglijdend te zijn, geen Vogelaaarwijk, [maar] is nu op papier bij de politie wel een aandachtswijk. De bewoners die huiveren ervoor dat het de naam Vogelaaarwijk krijgt, want dan is je wijk officieel verrot [...], om het even heel bot te zeggen. Maar het is uiteindelijk de naam die het geld [oplevert].

Ook de burgemeester lijkt niet volledig overtuigd te zijn van de mogelijkheden om de problematiek in Ondiep op een dergelijke manier een halt toe te roepen:

‘[...] in de jaren vijftig had je het idee van de woonschool: mensen met problemen, weinig kansen, die werden in die wijk bij elkaar gehuisvest en er was begeleiding [...]. En dan zie je gewoon dat de maakbaarheid en veranderbaarheid niet zo groot zijn.’

De huidige plaatsvervangend korpschef, die tijdens de gebeurtenissen in Ondiep ook plaatsnam in de beleidsdriehoek, laat weten dat de politie wel anders tegen soortgelijke incidenten in moeilijke wijken aankijkt:

‘[...] wat je tegenwoordig ziet is dat als wij heftige incidenten in een wijk hebben [...] waar politie acteert [...], het eerste wat wij tegenwoordig wel doen is [...] goed kijken van: jongens, in wat voor wijk gebeurt dit nu? Vorige week hebben wij bijvoorbeeld een schietincident gehad. Eerst kijken van: in wat voor wijk, wat kunnen we verwachten op dit gebied? Gelijk ook in zo’n situatie je voelhoorns in de wijk: wat zeggen de wijkagenten, die horen een aantal dingen. Wat zegt bijvoorbeeld een spreekbuis van zo’n wijk? Dus heel snel ook dat contact gaan zoeken door te zeggen van: jongens, wat gebeurt hier? Je voelhoorns, de thermometer als het ware, letterlijk, of figuurlijk, erin steken om te kijken: wat gebeurt hier? Maar je kunt er geen liniaal langs leggen.’

6.2.5 Toeval?

Achteraf bezien lijken er met betrekking tot de aanleiding van het schietincident en de rellen veel toevalligheden te zijn. Ten aanzien van het schietincident geven bijna alle respondenten aan dat het een geval is van de verkeerde persoon op de verkeerde plek op het verkeerde moment.

‘Het is gewoon ongelukkig: gewoon vette pech.’ (Bron: assistent-wijkmanager gemeente Utrecht)

Deze respondenten zijn dus van mening dat het schietincident niet is verbonden aan Ondiep als wijk. Sinds de komst van de nieuwe districtschef schenkt de politie, samen met haar partners, veel aandacht aan de wijk. Dat is ook de reden

dat de motoragenten en de wijkagenten in de dienstauto zo snel ter plekke waren. Dat was tot beleid verheven.

‘Het was zelfs zo dat het slachtoffer bekenden had bij de politie, bij de voetbalclub hier. Zij hebben juist tegen het slachtoffer gezegd dat hij steeds als er overlast was, dat moest melden bij de politie.’ (Bron: districtschef)

Het schietincident is dus volgens de respondenten niet gebonden aan de aard van de wijk Ondiep. Daarmee is echter nog niets gezegd over de gebeurtenissen die daarop volgden in de desbetreffende week. Zoals beschreven in hoofdstuk 2 ontstonden één dag na het schietincident ernstige ongeregelde heden, dan wel rellen. Om de grote media-aandacht (zie hoofdstuk 5) in die week begrijpelijk te maken, is het noodzakelijk stil te staan bij het ontstaan van de rellen, de politiestrategieën en de overwegingen van de hoofdrolspelers. Deze en andere aandachtspunten worden in het vervolg van het hoofdstuk behandeld.

6.3 Handelen en het zoeken naar harde informatie

6.3.1 Meer toeval?

Goede, harde informatie is cruciaal voor de politie en de andere organisaties, om het handelen op af te stemmen.¹⁰⁶ Gedurende de hele week staan alle informatiekanalen van de politie in Utrecht open, maar ook in de rest van het land. Op verzoek van de politie doet het wijkbureau hetzelfde. Maar op maandagavond breken er onverwacht ongeregelde heden en later rellen uit. Het verhaal van de politie kan niet begrepen worden zonder aan te geven dat de politie de avond van maandag 12 maart moet roeien met de riemen die ze heeft. Een gebrek aan goede informatie en het daardoor achter de feiten aan lopen, is die avond bijvoorbeeld erg vervelend voor de ME, die met één peloton op dat moment te weinig capaciteit heeft om de problemen aan te kunnen en nauwelijks in staat is mensen en objecten te beveiligen.

‘Nu moest, toen de rellen eenmaal ontstonden, alles op districtsniveau worden opgepakt. Dat was bij voorbaat een verloren slag.’ (Bron: compagnie-commandant ME)

¹⁰⁶ In politietaal: Informatie Risico(inschatting) (handelings)Scenario (het IRS-model).

Goede en harde informatie verkrijgen, is in situaties van crises en conflicten toch al een probleem:

‘Als leidinggevende, ook als algemeen commandant van de SGB0, heb je toch altijd het gevoel dat je over te weinig informatie beschikt.’ (Bron: algemeen commandant SGB0)

‘Plotsklaps’ zijn er voetbalsupporters in Ondiep die verhaal komen halen en die, zo luidt de analyse achteraf, wraak willen nemen op de politie. De vernielingen en bedreigingen zijn dan ook vooral gericht tegen de politie en haar eigendommen. De relschoppers van maandagavond komen derhalve grotendeels niet uit Ondiep, maar het zijn, aldus de politie, wel lokale aanhangers van FC Utrecht. De politie van de regio Utrecht heeft namelijk de Franse politie een week voor de gebeurtenissen in Ondiep geholpen met het bestrijden van supportersgeweld bij een wedstrijd tussen Paris Saint-Germain en Sedan (3 maart 2006). De supporters van FC Utrecht wilden tijdens de wedstrijd in Frankrijk ‘steun betuigen’ aan Sedan, omdat het de vroegere club was van David di Tomasso, de Franse voetballer van FC Utrecht, die in november 2005 plotseling was overleden. De naar Frankrijk gereisde supporters begaven zich in het vak met supporters van Paris Saint-Germain. Tijdens deze wedstrijd ontstonden vechtpartijen en rellen tussen de supportergroepen.

Net zoals de eerder beschreven toevalligheid met betrekking tot het schietincident in Ondiep, is het vanuit de politie bezien ook toevallig dat een groep supporters van de plaatselijke FC juist het schietincident van zondagavond 11 maart aangrijpt om verhaal te halen bij de politie. Deze informatie bereikt de politie te laat. Die maandagavond wordt door politievertegenwoordigers in de media verkondigd dat de rellen zijn veroorzaakt door supporters van buiten de wijk Ondiep, maar wel afkomstig uit Utrecht. Het ontstaan van de rellen wordt hiermee losgekoppeld van de wijk. Dat lijkt op dat moment een goede boodschap. Later zal blijken dat deze boodschap ook een aanzuigende werking op mogelijke reltoeristen van buiten Utrecht kan hebben.

Door velen zijn de volgende twee vragen vaak gesteld: hoe heeft het de maandagavond zo uit de hand kunnen lopen? En: hadden we het kunnen weten? Het antwoord van de respondenten uit het onderzoek: neen! Wellicht had de politie toch alvast wat meer capaciteit achter de hand moeten houden en het zekere voor het onzekere moeten nemen. Maar de vervolgvraag is dan ook duidelijk: hoever moet je dan gaan?

‘[...] het was relatief rustig. En dat is misschien ook wel een van de punten geweest waarvan je zegt: “Kijk, ja, dat klinkt raar hoor, maar als het die zondagavond rumoerig was geweest, was je eerder alert geweest.” Dus er zit ook iets in van: jongens blijf alert, ook al is het stil kort na het incident. Want je ziet: het kwam de tweede avond pas. Niet overdag, niet ’s ochtends, niet ’s middags, het kwam pas ’s avonds.’ (Bron: lid korpsleiding)

Tot die maandagavond ontbrak goede en harde informatie over mogelijke ongeregelde heden en rellen. Dit ondanks het openstaan van informatiekanaalen.

6.3.2 Achteraf bezien: de informatiepositie maandag, voorafgaand aan de rellen

Het verhaal vertelt dat op maandag 12 maart, in de vroege avond, de situatie kantelt. Waar het eerst ogenschijnlijk rustig was, ontstaat een situatie waarin ernstige rellen en ongeregelde heden plaatsvinden. Deze omslag is voor betrokkenen op alle niveaus verrassend. Dit ondanks de voorbereidingen die op de zondag en maandag zijn getroffen in de informatievoorziening van de politie. Op zondagavond en maandag is er op districts niveau van de politie een sluimerende, districtelijk SGB0 (zie bijlage 4) opgestart en ingericht. Dat betekent dat er weliswaar rekening is gehouden met het uit de hand lopen van de gebeurtenissen van de zondagavond en -nacht, maar dat de inschatting is dat deze ongeregelde heden zich zullen beperken tot Ondiep zelf.

Die maandagochtend komen vertegenwoordigers van de gemeente en het politiedistrict Utrecht-Noord bij elkaar en spreken hun zorg uit met betrekking tot spanningen in de wijk. Enkele uren later komt de regionale driehoek bij elkaar: de burgemeester van Utrecht, tevens korpsbeheerder van de regiopolitie Utrecht, een lid van de korpsleiding, tevens verantwoordelijk voor de politie van de stad Utrecht, en de hoofdofficier van justitie, tevens medeverantwoordelijk voor het beleid en het beheer van de regiopolitie Utrecht.

Informatie geven en vergaren: empathie

Die ochtend is in het kader van empathie en informatievergaring al afgesproken dat in eerste instantie contact wordt gelegd met bewoners uit de wijk en bewonerscomités. Dit gebeurt vooral door wijkagenten en door wijkmedewerkers van de gemeente. ’s Middags stapt ook de districtschef samen met een wijkagent op de fiets om de sfeer te proeven. Men erkent de emotionele lading.

‘Ik vond het die middag erg rustig in de wijk. Ongewoon eigenlijk, er hing een beetje een onheilspellende sfeer, die op dat moment niet goed te peilen was.’ (Bron: districtschef)

Op de maandag is het devies – het bejegeningsprofiel – voor de politie: houd de oren en ogen open, vergaar informatie en informeer de mensen in de wijk. Doe dat zo zorgvuldig mogelijk en wees niet prominent aanwezig. Informatie werkt twee kanten op.

‘[...] zorg ervoor dat we in de wijk blijven, dus dat we ons als politie niet terugtrekken als een hond die met de staart tussen de benen weggaat. Aan de andere kant: heb ook begrip voor het feit dat je, als je weer te dichtbij komt, ook weer weerstand oproept. Dus dat is ook wel heel subtiel eigenlijk, om dat op een goeie manier vorm te geven. [...] Individuele politiemensen moeten gevoel hebben om daar op een goede manier inhoud aan te geven.’ (Bron: korpschef)

‘Dus het is voor ons wel belangrijk om ons telkens weer opnieuw te positioneren in zo’n wijk en ook aan de mensen duidelijk te maken waar we nu mee bezig zijn.’ (Bron: wijkagent)

Echter, het verkrijgen van informatie is geen sinecure in een wijk als Ondiep.

‘[Angst voor] represailles [...] van wie dan ook, omdat Ondiep geen wijk is waar je klikt. Ondiep is geen wijk waar je de politie dingen vertelt. Men is bang voor represailles.’ (Bron: wijkagent)

In die fase van de maandagochtend wordt al wel gesteld dat alle informatiekanalen open moeten en de Regionale Inlichtingendienst (RID) moet alle informatie en elk signaal serieus nemen. Deze opdracht komt nog tijdens de fase van de districtelijke SGB0. Echter, in de wijk is het rustig, zoals beschreven. De politie schaalst nog niet op.

‘Kijk, als je eenmaal weet dat het gebeurd is en je weet ook wel een beetje uit welke kring dat komt, dan kun je ook veel richter kijken. Dus dan kun je op zoek gaan en jezelf de vraag stellen: zie ik FC Utrechtsupporters of zie ik contacten tussen de hooligans onderling? Ja, als je dat soort aanknopingspunten nog niet hebt, dan kun je overal wel naar kijken, maar dan zie je niks. Kijk, maakbaar is de wereld niet. Dus je kunt wel enorm je best doen

en je moet een geweldige informatiepositie opbouwen, maar het is geen garantie dat je alles vóór bent, toch?’ (Bron: lid korpsleiding)

Op maandag is overdag geen aanleiding gevonden om te vermoeden dat het enige uren later uit de hand zou lopen. De korpschef ging die maandagavond naar een bijeenkomst in Woerden en de districtschef bezocht samen met de wijkchef, wijkagent en mensen van een wijkbureau een bewonersbijeenkomst op het Boerhaaveplein, toen plotseling de telefoons gingen en duidelijk werd dat het mis dreigde te gaan.

Gebrek aan harde informatie

In de driehoek van die maandagmiddag, rond het middaguur, wijst vooral de hoofdofficier van justitie op de mogelijke explosiviteit van de situatie van buitenaf. De hoofdofficier baseert zijn opmerkingen op eerder opgedane ervaringen in 's-Hertogenbosch. Het doel van nagenoeg elke evaluatie naderhand is te bezien of er beter gehandeld had kunnen worden. Uiteraard kon er altijd meer gedaan worden, maar de vraag is dan ook: waar moet precies de inzet gepleegd worden voor de juiste informatie? De wijk was op maandag rustig. En de informatiekanaal richting voetbalsupporters stonden ook open.

‘Ja, achteraf is het altijd de vraag of je in de omstandigheden al het mogelijke hebt gedaan wat in redelijkheid van je verlangd kon worden. Ik ben er echt van overtuigd dat we dat gedaan hebben. En of dat redelijke nog iets meer had kunnen zijn, ja natuurlijk, maar zeg me maar even waar. En je moet ook een beetje geluk hebben. Dus als iemand even iets uit zijn mond laat vallen of toch een telefoontje via Meld Misdaad Anoniem doet, of een bron hoort iets en vertelt het wel... ja, dan heb je een aanknopingspunt en dat hebben we in deze situatie niet gehad. In ieder geval niet op dat moment.’ (Bron: lid korpsleiding)

Het belang van goede informatie is onderkend, maar er was op dat moment geen harde informatie om tot opschaling over te gaan. De burgemeester/korpsbeheerder maakt hierover een nuancerende opmerking. De moeilijkheid van het moment is de lastige afweging wat te doen. Ga je de wijk overspoelen met politiemensen om vanuit het oogpunt van effectief optreden in elk geval mogelijke ongeregeldeheden voor te zijn of laat je dat juist achterwege omdat je de wijk de kans wilt geven de gebeurtenissen zelf te verwerken?

‘Kijk, de voorspelbaarheid in het leven heeft haar grenzen. Ik heb achteraf niet gedacht: als je dat toen maar blauw geverfd had, was het niet gebeurd, want dat roept ook reacties op. Daar zat die buurt niet op te wachten.’ (Bron: burgemeester/korpsbeheerder)

Roddelmanagement

Met betrekking tot informatie wordt gedurende de hele week het principe van roddelmanagement toegepast. Wat ermee bedoeld wordt, is dat de politie veel informatie binnenkrijgt en er veel informatie van de straat op het bureau binnenkomt, maar dat vaak niet duidelijk is of de informatie ‘hard’ is. Is de informatie geldig en betrouwbaar of is het informatie uit het roddelcircuit?

‘We hebben geconstateerd dat we aan roddelmanagement moeten doen. Dat betekent dat als je een gerucht krijgt [...] heb je professioneel de neiging om te kijken, is het betrouwbaar? Als het beneden de CID blijft, dan doen we er niks mee. Als wij horen dat er iemand op straat van plan was om een handgranaat te gooien tijdens de stille tocht, dan zijn wij niet de enigen die dat horen. Dus ook al is het hartstikke zacht, de commotie en de onrust in de wijk rondom zo’n stille tocht, die heeft helemaal niks te maken met het feit dat wij het betrouwbare informatie vonden, want die mensen hoorden dat ook. Dus roddelmanagement is, proberen bij de bron te komen van, probeer er zo dicht mogelijk bij te komen van wie het voor het eerst heeft verteld en ga daaraan vragen “waarom?” Wat veel belangrijker is, is dat je ook het communicatieproces in de wijk beïnvloedt, want zelfs al kom je uit bij iemand die dat bewust doet, die mensen worden er toch rustiger van als ze merken dat de politie ook daar bovenop zit. En dat hebben we vrij consequent gedaan.’ (Bron: hoofdofficier van justitie)

6.3.3 Toeval en leren

Het beeld dat uit de interviews met medewerkers van de politie en haar partners naar voren komt is, dat het op zich toeval is dat de rellen zich voordoen in Ondiep. De rellen worden door mensen van buiten de wijk geïnstigeerd en de locatie is daarmee een willekeurig toneel, zo wordt gesteld. Er komen tijdens die eerste 24 uur na het schietincident, zo blijkt uit analyse achteraf, nog meer toevalligheden naar boven. Zo is bijvoorbeeld aangegeven dat de relschoppers

zich maandag vooral keerden tegen objecten en individuen van de politie. De in brand gestoken 'stille' politieauto had toevallig nagenoeg hetzelfde kenteken als de 'stille' politieauto van de agent die de supporters naar Frankrijk volgde.

Echter, veel toevalligheden die kunnen worden geconstateerd, hebben tevens een ontstaansgrond in professionalisering en leren van politiemensen en -organisatie. De al gememoreerde masterthesis over de rellen in de Franse banlieues is daarvan een voorbeeld. Zo is er ook een plaatsvervangend korpschef, die op de avond van het schietincident piketdienst had en tijdens haar opleiding een scriptie had geschreven over de bedrijfsopvang van dienders die betrokken zijn bij een schietincident. Er is een zeer ervaren, en uit de sportwereld bekende familierechercheur, c.q. onderhandelaar, die met de familie van het slachtoffer aan de slag gaat. Deze kent toevalligerwijs ook leden van de familie, ze kennen hem bij zijn voornaam. Mede op basis van deze bekendheid met de familie, die hij – wellicht onbewust – heeft opgebouwd, kan hij hun vertrouwen winnen. Kennis en ervaring zijn soms 'toevallig' op de juiste plaats en het juiste tijdstip in de organisatie aanwezig. Zo is het toeval dat een familierechercheur die zondagavond ter plekke is. Het feit dat de familierechercheur die week een vastere rol krijgt toebedeeld, is echter mede gebaseerd op advies van collega's uit Den Bosch. Dit wordt op basis van eerdere ervaring bij rellen op het Mercatorplein te Amsterdam bevestigd door een algemeen commandant van de SGB0:¹⁰⁷

'Het was goed dat er zoveel aandacht voor de familie van het slachtoffer was. Soms kan de familie als katalysator werken voor conflicten. Nu is zij juist een rustgevende factor geworden.' (Bron: algemeen commandant SGB0)

Er is de laatste jaren veel ervaring opgedaan met betrekking tot conflict- en crisisbeheersing. Er wordt al snel een relatie gelegd met eerdere rellen in andere steden in Nederland. Vooral de rellen in 's-Hertogenbosch (Graafsewijk, december 2000) worden genoemd en er wordt die bewuste maandag al contact opgenomen met 's-Hertogenbosch. Dat gebeurt zowel door de politie als het OM, en later ook door de gemeente. Er worden draaiboeken en scenario's opgevraagd. Later (dinsdag) komen ook mensen vanuit 's-Hertogenbosch over om daarover te praten.

107 Mercatorplein, augustus 2003. Daar zorgde de familie van een slachtoffer voor veel onrust.

‘Op maandag heb ik niet beslist, want er was nog geen onrust in de wijk. We hebben wel contact gezocht met Den Bosch, want het was natuurlijk niet hetzelfde als in Groningen bij de Oosterparkrellen, maar in Den Bosch is er ook een slachtoffer geweest. En dat weten we wel van mekaar.’ (Bron: korpsbeheerder)

Dat het schietincident en de ongeregeldheden en rellen juist in Ondiep plaatsvinden lijkt vanuit het perspectief van de politie een toevalligheid. Enerzijds kan worden gesteld dat Ondiep een wijk met problemen is en dat bekend is bij de politie. Bovendien kan worden gesteld dat eerdere ervaringen, met name vanuit 's-Hertogenbosch, aanleiding hadden kunnen zijn voor vervroegd opschalen naar hogere risiconiveaus. Anderzijds is er in de wijk Ondiep geen aanleiding voor opschalen. De informatie voor de politie uit de wijk Ondiep zelf op die maandag is niet ondubbelzinnig. De politie en haar gezag baseren hun handelen op de dan (maandag) beschikbare informatie. Beter luisteren naar de geluiden uit 's-Hertogenbosch had wellicht tot meer alertheid kunnen of zelfs moeten leiden.

Kortom, goede en harde informatie is wellicht het belangrijkste gereedschap om goed politiewerk te kunnen leveren. Het gebrek aan dergelijke informatie leidt tot onvoorziene gevolgen. Er was die maandag informatie, maar die wees niet eenduidig op ongeregeldheden en rellen in Ondiep. Het gevaar was onderkend, maar er waren geen concrete aanwijzingen tot vlak voor de rellen op maandagavond.

De centrale rol van goede informatie komt in die week nog enkele keren terug, zoals wanneer de burgemeester de wijk in wil, bij de stille tocht en bij een interventie gericht op de media.

6.3.4 Empathie en handhaven, het zekere voor het onzekere

Die bewuste maandag kon nog vooral geopereerd worden op basis van een strategie van empathie. Centraal op maandag stond het contact met de familie van het slachtoffer, evenals de aandacht voor de burgers in de wijk en de opvang van agenten die zondag dienst hadden. Ook stonden de informatiekkanalen open. Pas tijdens en na de gebeurtenissen van de maandagavond wordt opgeschaald. De districtelijke of sluimerende SGBO wordt een regionale SGBO, ongeveer rond het middernachtelijk uur van maandag op dinsdag. De strategie van handhaven komt naast de empathische strategie te staan en gaat deze ook gedeeltelijk overheersen.

De gebeurtenissen worden tijdens de beleidsdriehoek van dinsdagochtend besproken, nu ook in het kader van conflict- en crisisbeheersing. De situatie is veranderd en dat is aanleiding voor het formuleren van de strategie vanaf dat moment (dinsdagochtend dus). Voor de strategie: zie §6.5. Vanaf dat moment wordt er niet veel meer aan het toeval overgelaten en nemen de autoriteiten (gezag en politie) het zekere voor het onzekere. De kennis met betrekking tot crises en conflicten die in de politieorganisatie is gesedimenteerd in protocollen, procedures en draaiboeken wordt toegepast, en empathie wordt aangevuld met stringente handhaving. Voordat de strategie van het beleidsteam en de gevolgen ervan worden besproken, wordt kort stilgestaan bij de handhavingsstrategie sec.

6.4 De inzet van een SGBO: handhaven¹⁰⁸

Het verhaal van en over de politie kan niet worden gedaan zonder het specifieke politiewerk in het kader van conflict- en crisisbeheersing bij het beeld te betrekken. De politie is sinds een aantal grote rampen (Bijlmer, Hercules, Enschede en Volendam), conflicten en crises (en evenementen) geprofessionaliseerd en hanteert handboeken en protocollen bij de bestrijding ervan. Wij maken een uitstapje naar het schijnbaar ondoordringbare oerwoud van structuren, afkortingen en werkprocessen binnen de organisatie en referentiekaders van conflict- en crisisbeheersing (CCB), de staf grootschalig en bijzonder optreden (SGBO) en de gecoördineerde regionale incidentenbestrijdingsprocedure (GRIP). Uiteindelijk zien we dat informatie de kern is van politiewerk, zeker bij een handhavende strategie. Het vereist dat de politie weet wat er speelt en daarop kan anticiperen. Gelukkig bestaat daarom een Chef Informatie (Chin). Het Referentiekader CCB (RKCCB) maakt dat de eerdergenoemde toevalligheden in elk geval binnen de politieorganisatie gestructureerd worden aangepakt.

In deze paragraaf wordt stilgestaan bij de professionaliteit van de politieorganisatie bij het bestrijden van conflicten en crises, en dus het handhaven van de openbare (en strafrechts)orde. Een belangrijke rol is weggelegd voor de ME als onderdeel van de politie. De professionaliteit is procedureel vastgelegd in protocollen en draaiboeken. Maar ook de relativiteit van de protocollen en draaiboeken wordt benadrukt.

¹⁰⁸ Voor een toelichting op een SGBO zie bijlage 4.

‘Zorg dat je zo snel mogelijk mensen erbij haalt die zo’n situatie al een keer meegemaakt hebben, en dan niet vragen: hebben die dan wel kennis van zaken? Nee, laat ze maar meekijken. Laat ze maar zeggen: heb je hieraan gedacht, heb je daaraan gedacht? Dat zijn gewoon je hulpen als het gaat om snel meedenken. [...] Kijk, als het ergens in den lande speelt dan hopen wij – en misschien dat wij onszelf ook al aanbieden zelfs – dat ze erbij komen. [...] En daar helpt geen boek, hoor, want je kunt niet zo snel lezen. Dus dat is een van de punten om in een evaluatie te benadrukken: [...] hoef je één ding bij wijze van spreken maar te onthouden, en dat is dat: haal zo snel mogelijk andere mensen binnen, die kennis van zaken hebben. Dat geldt niet alleen voor politie, ik denk ook voor een burgemeester.’ (Bron: lid korpsleiding)

‘Met draaiboeken doe ik zelf helemaal niks. Draaiboeken zijn heel erg in bij de politie. Pas was ik op een houseparty in de Jaarbeurs en er komen duizend mensen – een heel dik draaiboek, en ja, dan vraag je weleens wie dat leest. Dan is het echt tot in alle puntjes geregeld, [maar] als de stront losgaat dan moet je vooraan staan [en] wat praktischer ingesteld zijn.’ (Bron: wijkagent)

Draaiboeken zijn belangrijk, maar mensen die de boeken kunnen dromen en die veel ervaring hebben zijn nog belangrijker. In het hele proces blijkt dat het van belang is dat de politie een SGB0 opstart. De eerste dag na het fatale schietincident gaat het nog om een sluimerend of districtelijk SGB0. Maandag 12 maart, zeer laat in de avond, is er sprake van een regulier SGB0. Er is dan opgeschaald naar regionaal niveau.

6.4.1 SGB0-impressies bij de Ondieprellen

Vanaf maandag- op dinsdagnacht (12-13 maart) tot en met zondag 18 maart is er dus sprake van een regulier SGB0. Het volgende citaat van de ME-commandant spreekt boekdelen over wat dan uiteindelijk het doel is: het gaat hier om de handhavingstaak van de politie. De politie van de ‘platte pet’, de Utrechtenaren, belast met de strategie van empathie, worden ter ondersteuning aan de rand geplaatst. Zij hebben de kennis en kennen de mensen.

‘Ik ken de wijk Ondiep wel, maar die achtergrondkennis speelde geen rol bij de inzet van de ME. We hadden niet anders gehandeld in een andere wijk.

Centraal stond de informatie die wij kregen over rellen. De locatie, een woonwijk, is een gegeven, maar niet iets waar we ons bij het maken van plannen verder in verdiepen of de gemeente op consulteren. Wel is er afstemming met de commandant van de “platte pet” om een beeld te krijgen van wat er speelt. [...] In eerste instantie had het die dag geleken dat het weer rustiger werd, maar het beeld was wisselend en ’s avonds bleek er toch ME nodig. We rukten uit met twee wagens met als globale missie ordeherstel. Ik heb zelf besloten de posten van het Utrechtse peloton te wisselen met het externe. Die keuze had ik niet teruggekoppeld aan de SGB0; vond ik toen niet zo relevant. Ik vond dat ze de Utrechtse in de buitenring moesten inzetten, daar waar het meeste contact met de bewoners en omwonenden zou zijn.’ (Bron: compagniecommandant ME)

‘Ik vond het allemaal wel gestructureerd verlopen, mijn ervaring überhaupt met die SGB0-structuur is dat dat wel goed werkt. Kijk, leiderschap heeft inderdaad niet zoveel met dat opschalingsmodel te maken, maar het feit dat je een aantal geoefende routines hebt in dat opschalingsmodel, dat werkt wel. Tegelijkertijd zie je dat de praktijk het model corrigeert. Want wij hebben echt geen SGB0-commandant uit Gooi- en Vechtstreek en Flevoland gehad voor het eind van de week. Toen we eigenlijk zelf al een beetje aan het afschalen waren. Dus je ziet dat leiderschapsnotie meebrengt dat we wel een eigen, herkenbare SGB0-commandant moeten hebben, die de wijk kent en zeker die mensen kent op dit soort hectische momenten.’ (Bron: hoofdofficier van justitie)

‘Want dat krijg je als je een SGB0 doorvoert. Knoppen drukken en ze zijn er.’ (Bron: onderhandelaar en familierechercheur)

‘Ik heb er een enorm gevoel van bewondering aan overgehouden. Op een gegeven moment valt het besluit: de ME moet worden ingezet en blijkbaar belt iemand dan iemand anders en een uur later zijn al die mensen daar gewoon. En twee uur later zijn ze op sterkte.’ (Bron: wijkmanager gemeente)

De SGB0, als procedureel protocol, werkt. Maar in de praktijk werkt het nog beter met ervaren politiemensen, zo luidt de conclusie.

6.5 Strategie en interne organisatie van het politieoptreden

6.5.1 Strategie en communicatie

Bij informatie hoort interne en externe communicatie. Over externe communicatie, via en met media, volgt een aparte paragraaf. De vraag hoe de politie de geldige en betrouwbare informatie verkrijgt, is in §6.3. behandeld, maar de vraag is evenzeer hoe vervolgens, na verificatie van de informatie, deze op de juiste plekken en tijdstippen bij de juiste mensen komt. Het gaat hierbij om informatie-uitwisseling met de andere organisaties (zie §6.7) en om informatie-uitwisseling binnen de organisatie. Daarbij ontstaan twee lijnen van handelen en communicatie die afhankelijk zijn van de gekozen strategie van het beleidsteam.

De algehele strategie waartoe op dinsdag in het beleidsteam wordt besloten, luidt als volgt: bescherming van de veiligheid en de rust van de bewoners van de wijk Ondiep door het afschermen van de wijk voor nieuwe oploop van relschoppers en controle op toegangswegen, beveiliging en bewaking van gevoelige objecten en personen, en herstel van de openbare orde. Anders gezegd: de driehoek wil de-escaleren en zo snel mogelijk terug naar de gangbare situatie in Ondiep en de rest van Utrecht. De driehoek wil het klein houden. Deze boodschap staat vanaf dat moment centraal in de interne en externe communicatie. In de geformuleerde strategie worden twee politiestrategieën gecombineerd: de empathische en de handhavingsstrategie. Het is de politie, in samenwerking met en onder gezag van het openbaar bestuur en het OM, gelukt deze schijnbaar tegengestelde strategieën en competenties te combineren.¹⁰⁹

Zoals is beschreven in §6.4, ontstaan er als gevolg van de gekozen strategie twee lijnen van communicatie. In de eerste plaats, maar niet belangrijker dan de tweede lijn, een lijn van communicatie met betrekking tot empathie. Het gaat hier om resultaatgerichte empathie. Empathie als strategie (of competentie) betekent dat er aandacht en contact bestaat met anderen, vaak op basis van emotie. Het gaat om inlevingsvermogen van en met betrokkenen, echter zonder het per se met de ander eens te zijn. Bij empathie gaat het om zo snel mogelijk contact leggen met betrokkenen, individuen en groepen. Het uiteindelijke doel (de resultaatgerichtheid) van de strategie is het *geven* van informatie om vertrouwen te wekken en ook het *verkrijgen* van informatie. De strategie begint bij het individuele contact en de individuele aandacht, en gaat van daaruit naar de grotere groepen (wijk en organisatie) en uiteindelijk de maatschappij.

¹⁰⁹ Overigens worden empathie en resultaatgericht werken ook gezien als competenties van leiderschap.

In de tweede plaats is er een lijn van communicatie met betrekking tot handhaven. De handhavende strategie (of competentie) betekent dat je weet wat je te doen staat, en hier consequent naar handelt. Het gaat om functioneel handelen vanuit de ‘maatschappelijke opdracht van de politie’. Dat impliceert dat er beeldvorming moet bestaan over de missie van en de visie op de organisatie. Het betekent dat een – niet per definitie vastomlijnd – doel wordt geformuleerd om daar vervolgens een strategie op los te laten en die uit te voeren. Het geformuleerde doel met betrekking tot de relen in Ondiep blijkt uit de strategie. De handhavende strategie begint dan ook bij de maatschappelijke opdracht en komt uiteindelijk uit bij het individu.¹¹⁰

Als gevolg van de twee strategieën ontstaan verschillende lijnen van interne en externe communicatie. De gekozen strategie heeft ook weer gevolgen voor de rolverdeling van verschillende actoren in de politieorganisatie. In de eerste plaats de verticale lijn: van boven naar beneden en van beneden naar boven. De lijn van communicatie in het kader van handhaven loopt via het beleidsteam op regionaal niveau naar de algemeen commandant van de speciaal hiervoor ingerichte SGB0, naar allerlei diensten die bezig zijn met deze handhaving – en vice versa. Vooral de ME speelt bij de SGB0 een belangrijke uitvoerende rol. De lijn van communicatie met betrekking tot empathie loopt van het beleidsteam op regionaal niveau naar de districtschef, naar de ‘reguliere’ wijkpolitie. Daarnaast is er een communicatie extern: met burgers en wijk (en ook met de pers, zie §6.6). Overigens is er in de praktijk voortdurend contact tussen deze twee lijnen van handelen en de twee lijnen van communicatie, maar analytisch zijn zij te scheiden.

De verdeling binnen de politie is dus als volgt:

‘En een districtschef is er dan ook met name voor, en een districtsleiding, om dat te kanaliseren en de emoties ook weer een beetje te geleiden en daar ruimte voor te bieden. Dus door het intern bespreekbaar te maken – en dat vervolgens de mensen ook weer gewoon aan het werk gaan. [...]

Je moet de districtschef niet in de dubbelrol stoppen van operationeel of algemeen commandant en districtschef. [...] En we hebben toen een SGB0 opgezet en die werd belast met de maatregelen daaromheen.’

(Bron: korpschef)

110 Het gaat om de handhavende rol van de politie volgens art. 2 van de Politiewet: de politie is handhaver van openbare en rechtsorde.

Voor de politie betekent een dergelijke strategie dat er twee wegen bewandeld moeten worden: een weg van empathie richting de wijk en de eigen organisatie en een weg van het handhaven van openbare orde en de rechtsorde. Bij crises en conflicten met de omvang van Ondiep worden deze functies gescheiden. Het is nauwelijks doenlijk beide functies te verenigen. Zo ontstaan in feite twee werkprocessen en twee werkorganisaties binnen de politie. Twee functies of werkprocessen of werkorganisaties die de politie als organisatie in zich verenigt.¹¹¹ Hiertussen is veelvuldig contact en dat loopt door elkaar heen.

In de strategie op dinsdag wordt ook afgesproken dat de nabestaanden door de gemeente of door de politie geïnformeerd dienen te worden en niet via de media. Bij een schietincident met dodelijke afloop wordt bij de politie aan verschillende zaken tegelijkertijd aandacht besteed. Voor de juridische rechtsgang wordt aandacht besteed aan het afzetten van de plaats delict, zodanig dat de rijksrecherche onderzoek kan doen naar de toedracht van het schietincident. De aandacht gaat ook uit naar de familie en naar de motoragenten:

‘[...] onmiddellijke aandacht voor de familie maar net zo veel aandacht minimaal voor je collega’s. En dan is de vraag: naar wie ga je natuurlijk eerst? Net als bij de uitspraak geldt dan de volgorde: familie, collega’s, wijk, eigen organisatie.’ (Bron: districtschef)

6.5.2 Empathie

Familie en familierechercheur

Direct na het incident gaan twee relatief onervaren agenten het huis van de familie/nabestaanden binnen om contact te leggen en op te vangen. Deze worden echter, door later gearriveerde bekenden van de familie, na het vernemen van het overlijdensbericht hardhandig het huis uitgezet. Kort daarna gaan twee anderen het huis van de nabestaanden in.

Uiteindelijk wordt de familie in een neutrale ruimte ondergebracht. Echter, de communicatie gaat verder de dagen erna. Het familiecontact is erg belangrijk gebleken die dagen. Dezelfde familierechercheur/onderhandelaar hield de band met de familie in stand en kon tot goede afspraken komen. In eerdere conflict- en crisisgevallen was gebleken dat het juist de familie was die voor

111 Bij de wijkagent nieuwe stijl bijvoorbeeld verenigt zich dat in één persoon.

nadelige berichten naar buiten, in de media, zorgde. Er worden goede afspraken gemaakt met de familie, geheel in lijn met de strategie.

‘We hebben elkaar aangegeven: alles wat we naar buiten brengen als politie, zullen we eerst bij jullie communiceren. Alle andere informatie die niet met jullie gecommuniceerd is, is door de journalisten zelf in het nieuws gebracht. Als jullie wat naar buiten willen brengen, hoop ik niet dat jullie contact met de media hebben. [...] Niet dat we tegenhouden, dat je niet naar een journalist mag. Dat moet je helemaal zelf weten. [...] Ik moet je eerlijk zeggen: dat hebben ze heel, heel, heel erg goed opgepakt.’ (Bron: familie-rechercheur/onderhandelaar)

Er is in die week intensief contact tussen de familierechercheur/onderhandelaar, de districtschef en de algemeen commandant van de SGBO.

De schutter

Ook ten aanzien van de schutter en zijn collega is er professioneel gehandeld. Zoals eerder vermeld had het lid van de korpsleiding dat de avond van het schietincident piketdienst had tijdens haar opleiding een thesis geschreven over de bedrijfsopvang van dienders die betrokken zijn bij schietincidenten. Dat heeft ertoe bijgedragen dat de schutter direct na het voorval naar een politiebureau in de stad is begeleid en dat de andere motoragent nog een tijd bij de plaats delict is gebleven en later naar een ander bureau is gebracht. Hoewel deze agent tegen zijn zin moest achterblijven op de plaats delict, en hij niet wist waarom dat was, is dit achteraf een gelukkige keuze geweest.

‘Ze hebben onderling geen contact gehad en vertelden bij de verhoren van de rijksrecherche precies dezelfde verhalen.’ (Bron: districtschef)

De wijk en de eigen organisatie

De maandag na het incident wordt dan ook nog gezorgd voor de collega's op de bureaus van de Utrechtse politie. Dienders zijn begaan met de nabestaanden en de collega's en willen graag, voordat zij verder gaan met het werk, weten wat er gebeurd is en wat de emoties zijn. De districtschef verzorgt deze interne opvang van dienders. En, zoals aangegeven, worden de wijkpolitie en andere platte petten de wijk in gestuurd om te bezien hoe wijkbewoners het voorval

oppakken en ook om te gaan vertellen wat de politie doet. De hele week zijn deze zaken – aandacht voor en opvang van de familie/nabestaanden, de twee motoragenten, de wijk en de eigen organisatie – belangrijk gebleven. Menig respondent vindt dat dit goed is gebeurd.

‘Ik vind dat het district vooral goed de communicatie intern heeft verzorgd, daar veel aandacht aan heeft besteed. Er kan altijd meer, maar mensen kunnen altijd wel ontevreden zijn, maar ik vind echt dat [...] in principe aan alles is gedacht en of je dan iets nog in meerdere of mindere mate had kunnen doen, daar kun je over twisten, maar volgens mij zijn er geen thema’s vergeten.’ (Bron: lid korpsleiding)

6.5.3 Handhaven en interne relatie

Het behoeft geen betoog dat er intern bij de politie op velerlei fronten min of meer voortdurend wordt overlegd over alle besluiten uit de beleidsdriehoek en de gebeurtenissen op straat. Elkaar goed informeren is het voortdurende devies. Dat gaat langs verticale lijnen in de organisatie en ook horizontaal. De hectiek van de gebeurtenissen blijkt uit het chronologisch verslag (zie hoofdstuk 2). Dat er in de communicatie ook weleens wat fout gaat, lijkt een volkomen overbodige opmerking:

‘Elke avond had ik overleg met de wijkchef en plaatsvervangend districtschef om bij te praten. Nooit over de telefoon, maar in een van de commandovertuigen of op het commandocentrum. Ik weet niet of dat volgens draaiboek ging. Als ME zoek je gewoon de commandant van de platte pet op. [...] Bij het brieven van mensen ging er veel langs elkaar heen. Zelf heb ik veel informatie bij elkaar moeten zoeken, terwijl ik wist dat er ook briefings van anderen waren geweest waar ik best op voort had kunnen bouwen. Daar had meer structuur in kunnen zitten. Ik begrijp niet waarom de SGBO niet gewoon alle briefings doet. Dat zou voor veel meer eenheid zorgen en zorgt ervoor dat er geen licht kan ontstaan tussen plannen en actie.’ (Bron: compagniecommandant ME)

Daarbij is het de taak van de ME om de arrestanten ook af te voeren en onder te brengen. Omdat het er zoveel zijn heeft ook dat nog tot problemen geleid vanwege de te geringe celcapaciteit van het korps.

‘We kregen de aangehouden personen niet weg. [...] We hadden de ongeveer 130 man op straat bijeengebracht, maar konden ze nergens naar vervoeren. Er waren geen bussen beschikbaar en we wisten niet waar we ze naartoe konden brengen. Uiteindelijk zijn ze verspreid over beschikbare celruimtes in Amsterdam, Nijmegen en nog een aantal andere locaties. Dat gedoe kostte veel capaciteit, een probleem dat wel vaker voorkomt bij grootschalige arrestatieacties.’ (Bron: compagniecommandant ME)

6.5.4 Gemeente en OM intern

Om een indruk te geven van de complexiteit van dergelijke acties kan worden gewezen op het feit dat vergelijkbare handelings- en communicatielijnen ook gelden met betrekking tot de communicatie binnen de gemeente en binnen het OM. De gemeente draagt zorg voor communicatie met en opvang van de wijkbewoners, de gemeente moet zorgen dat er voldoende hekken komen om een wijk als Ondiep af te zetten; dit weer in combinatie met de SGBO-organisatie, omdat deze moet aangeven welke locaties daarvoor het meest in aanmerking komen. De gemeente moet brieven voor de wijk maken waarin de strategie wordt uitgelegd voordat het in de pers komt. De gemeente dient midden in de nacht het puin van de straten te ruimen nadat de ongeregeldheden de kop zijn ingedrukt, enzovoort. Het OM verzorgt de rechtsgang van dit alles. Er moeten boetestelsels (‘tolerantiegrenzen’) worden bedacht, er moeten zaaksofficieren en SGBO-officieren worden benoemd, intern binnen het OM is overleg noodzakelijk tussen hoofdofficier en benoemde officieren, enzovoort.

Daarnaast zijn er niet-onderzochte lijnen van communicatie en inlichting naar de ondernemingsraad binnen de politie en bijvoorbeeld de fractievoorzitters van de politieke partijen in de gemeenteraad.

6.6 Communicatie met media en de wijk

6.6.1 Spanning, communicatie met media

In eerste instantie, vlak na het dodelijke schietincident, neemt het OM de woordvoering voor de partners op zich. Hierbij communiceren de woordvoerders, zoals gebruikelijk, terughoudend met de media en overige betrokkenen. Na aanvang van de rellen, en op gezag van de driehoek, gaan ze over tot een

nadere samenwerking tussen de communicatieafdelingen van politie, OM en gemeente. Op de dinsdagochtend na het uitbreken van de rellen komen ze bijeen om de communicatiestrategie verder vast te stellen, hetgeen leidt tot de volgende uitgangspunten:

- gemeente, politie en OM treden gezamenlijk op;
- nabestaanden dienen door gemeente of politie te worden geïnformeerd, niet via de media;
- de problemen worden veroorzaakt door relschoppers van buiten de wijk en deels van buiten de stad of de regio. Het gaat niet enkel om voetbalsupporters;
- de maatregelen die worden genomen dienen om de veiligheid en rust van de bewoners van de wijk Ondiep te garanderen;
- het gezag ligt bij de driehoek, de politie is de baas op straat.

De communicatiedriehoek komt vervolgens dagelijks bijeen en streeft naar een vast aantal persmomenten per dag.

De hoofdofficier van justitie geeft een spanningsveld weer dat veel impact heeft bij politiemensen:

‘Als een collega in een conflictsituatie een burger heeft doodgeschoten, hoe is dan dat interne perspectief in verhouding met het mediaperspectief? En alle spanning die dat met zich meebrengt heb ik die week ook gezien [...] Aan de ene kant heb je een mediabeleid en moet je daarin mee, en aan de andere kant word je ook gek van het beeld dat de media hebben opgeroepen over jouw medewerker en zou je daar voortdurend op willen reageren.’
(Bron: hoofdofficier van justitie)

Ook media voeren een beleid en hebben redactievergaderingen over de wijze waarop bepaalde zaken voor het voetlicht moeten worden gebracht. Uiteindelijk leiden redactievergaderingen tot teksten van nieuwslezers en specifieke beelden of geluidsfragmenten om de gesproken woorden kracht bij te zetten. Ook media bepalen een strategie. Media verslaan het nieuws en maken het nieuws. Aan de gebeurtenissen bij Ondiep is in 51 tv-uitzendingen aandacht besteed.¹¹² Ook is in veel schrijvende pers aandacht besteed aan Ondiep (zie hoofdstuk 5).

112 Bron: tv-beelden verzameld op DVD, gemaakt door drie communicatieafdelingen van politie, gemeente en OM (maart 2007).

Bij de politie bestaan vooral negatieve beelden over de media. Dat begint al op de maandag na het fatale schietincident. In een landelijke krant verschijnt naast gebruikelijke verslaggeving de vraag of de politie terecht had geschoten of niet? Vanuit het gezichtspunt van de politie bezien is dit soort berichtgeving uit den boze, en ze leidt intern tot kwade reacties.

‘Ben je er bij geweest dan, dat je dat kunt beoordelen?’ (Bron: districtschef)

Ook termen als zinloos geweld komen in de media bovendrijven. Dat wordt door politiemensen absoluut niet geapprecieerd.

‘Maar het is absoluut geen zinloos geweld geweest. Die collega die heeft zichzelf beschermd. Kijk, en dan heb je ook geen zuivere discussie.’ (Bron: districtschef)

Pas veel later, bij het verschijnen van het rapport van de rijksrecherche, blijkt dat de motoragent in kwestie daadwerkelijk rechtmatig heeft gehandeld. En daar zit het spanningsveld voor de politie, en de empathie voor de eigen mensen en de eigen organisatie. De politie kan er niet altijd op reageren.

‘De media hebben een show van het geheel gemaakt. Ze hebben naar sensatie gezocht [...]. Dat de familie van het slachtoffer boos en verdrietig is, dat snap ik. Maar dat de media een sfeer creëren van zwartmakerij, daar word ik pissig van.’ (Bron: motoragent 1)

‘Op een gegeven moment werd er naar mijn mening allerlei onzin over mijn collega en mij verteld in de media en daar heeft de politieorganisatie nooit op gereageerd. Ik mag daar zelf niet op reageren. Zelfs toen mijn naam en standplaats in [een landelijk weekblad] waren gepubliceerd, heeft de organisatie niet ingegrepen. [...] Ik had verwacht dat er vanuit politie en justitie een weerwoord zou komen, iets om mijn collega en mij te verdedigen.’ (Bron: motoragent 2)

De politie verkeert op deze momenten in een moeilijk parket. Vanwege het rijksrechercheonderzoek mag de politie, of het gezag, niet naar buiten treden om haar medewerkers te beschermen. Voor de medewerkers is dit een grote teleurstelling en dat is niet anders voor hun leidinggevend en de burgemeester.

Vanuit het perspectief van de politie, maar ook van de korpsbeheerder en de hoofdofficier en het perspectief van wijkbewoners achteraf, is de omgang met de pers een moeizame geweest. De pers komt op het gebeuren af en maakt er eigen verhalen van en lijkt weinig invoelend vermogen te hebben voor wat de politie beweegt. Maar de politie zit er wel mee in haar maag. De nuance is vaak zoek. De politie beoordeelt het als positief dat de pers aandacht vraagt voor het slachtoffer en de nabestaanden. Maar ze vindt dat deze aandacht ook uit zou moeten gaan naar de politiemensen die betrokken zijn bij het schietincident. Deze voelen zich benadeeld door de pers en te weinig beschermd.

‘Maar ja, ook extern zou je kunnen communiceren. Ja, misschien wat meer, of misschien wat concreter soms. Het is voor die mensen in de wijk vaak ja of nee. Ja, “daar kunnen wij nog geen uitsluitel over geven”, daar hebben ze niks aan. En dan is het vaak te negatief voor ons. Maar ik begrijp ook dat het soms moeilijk is in het belang van onderzoeken.’ (Bron: wijkagent)

Op de vrijdag heeft daarover nog een heftige discussie plaatsgevonden in de beleidsdriehoek. Er waren twee aanleidingen voor de discussie. In de eerste plaats de stille tocht op donderdag, waarbij een spandoek werd meegevoerd, met daarop de tekst: ‘Zinloos geweld vanaf vijf meter. Waarom?’ Dit is uitgebreid behandeld in het chronologisch overzicht. Onder andere de korpschef heeft zich hier nogal over opgewonden en boos gemaakt, omdat het op dat moment erg confronterend is voor de politiemensen die ‘erbij waren’. Voor de politie geldt op dat moment dat zij zich onmachtig voelt. De politietop wil empathisch zijn naar het eigen personeel en dat kan niet. En, zoals ook achteraf werd vastgesteld, was het geen zinloos geweld, maar uitoefening van de functie in een bedreigende situatie. Op dat moment ontstaat er een spanningsveld in de communicatie met de eigen mensen, de juridische gevolgen in verband met het onderzoek van de rijksrecherche en de wil van de politiek om empathisch te zijn.

‘Ik vind dat er niet vooruitgelopen mag en kan worden met het oordeel over wat daar gebeurd is, voordat de uitkomst van het rijksrechercheonderzoek bekend is. En dat politiemensen in dat opzicht niet bij voorbaat in de verdachtenbank geplaatst mogen worden, hoe vervelend en hoe naar ook. [...] Nou, kijk, dat kun je nooit zo scherp neerzetten als je dat het liefst zou willen.’ (Bron: korpschef)

In de tweede plaats komt een bewoner van de wijk, die al eerder prominent in de media naar voren was gekomen, die avond op tv vervolgens met een heel nieuw issue: een burgerwacht. Deze burgerwacht wordt daarbij gepresenteerd als een noodzakelijk middel vanwege het falen van de politie in de ogen van deze bewoner. De geschreven media reageren hier weer op, waar de politie vervolgens ook weer op moet reageren.

De media hebben ten aanzien van de rellen in Ondiep een kwalijke rol vervuld, zo vinden niet alleen mensen uit de politieorganisatie, maar ook werknemers van de gemeente. Deze selectieve berichtgeving van de media wordt in de media-analyse (hoofdstuk 5) belicht. Slechts één citaat om te onderstrepen dat veel mensen binnen politie, gemeente en OM dat ronduit vervelend vinden:

‘De manier waarop de media aanwezig waren, was schandalig. Op de dag zelf ging het prima. [...] Professionals werden door deze feitelijke verslaggeving zwaar gehinderd. Er kwamen mensen in beeld die ik niet eens kende. Dat was duidelijk “olie op het vuur”. [...] Met name de verslaggevers van [een bepaalde nationale omroep] zouden ook nog “als bloedhonden door de wijk” zijn gegaan rond de uitspraak van de rechtbank.’ (Bron: gemeentebtenaar)

En sommige dingen halen de media niet:

‘Je ziet ook bewoners koffie brengen naar de ME, dat zegt ook wel wat. Gewoon praatjes maken. Nou ja, die foto’s zijn niet gepubliceerd.’ (Bron: gemeentebtenaar)

Dat is de reden dat een externe communicatiestrategie erg belangrijk is en dat de burgemeester besluit *mediawatchers* in te schakelen ten behoeve van de beleidsdriehoek om indien nodig direct te kunnen reageren op de actuele berichtgeving.

6.6.2 Communicatie met de wijk, brieven

Externe communicatie, van de organisaties naar de buitenwereld, blijft niet beperkt tot de media en de buitenwereld met persconferenties. Ook de wijk wordt, vanuit het perspectief van empathie, actief geïnformeerd over de te nemen stappen. Een vorm van communicatie die volgens een oud-wijkchef een routine was geworden in de afgelopen jaren. In totaal worden drie brieven in de wijk ver-

spread gedurende de week. Overigens klinkt dit makkelijk, drie brieven in de wijk verspreiden, maar op zich vergt dit al wel het een en ander van een organisatie.

‘Normaal gesproken hebben we daar bezorgers voor, maar die durfden die brief niet meer rond te brengen. De situatie was toen op de dinsdag al een beetje grimmig, mensen weigeren bij de toegangspoorten, de ME was er al volop aanwezig en de burgemeester en de korpschef hadden gezegd: hij moet rond, en dan zeg je niet tegen de korpschef: “Ik vertrouw u niet, wij durven niet.” [...] Dus wij zijn door de hekken gegaan en dat was heel bizar, want het is dus gewoon helemaal verlaten daar. De mensen zitten naar de televisie te kijken om te weten wat er gebeurt, en wie je dan tegenkomt zijn allemaal mediamensen [...] en die vervelen zich suf. Iedereen die maar even zijn gezicht laat zien op straat wordt meteen vastgeklampt en gewoon ook heel suggestief [in beeld gebracht].’ (Bron: gemeentelijk gebiedsmanager)

De eerste brief werd op dinsdag verspreid. Met de inhoud van deze brief wilde de driehoek de centrale strategie aan de inwoners van Ondiep kenbaar maken, voordat deze door de media zou worden gebracht. Die strategie hield in dat de wijk zou worden afgesloten om reltoeristen van buiten tegen te houden en de wijk hiertegen te beschermen. Daarnaast was het de driehoek erom te doen het beeld weg te nemen dat alle raddraaiers áchter de hekken, dus in de wijk, zouden zitten. De bedoeling van de eerste brief is dat mensen (wijkbewoners) door de autoriteiten (de driehoek) geïnformeerd worden en níet door journalistiek Nederland. Naast de politie vonden ook de gemeente en de burgemeester

‘[...] het ontzettend belangrijk om goed te communiceren met de wijkbewoners en te laten zien dat je er bent, ook als gemeente. En wat is een betere manier dan door bestuurders de wijk in te laten gaan. Daarmee laat je ook zien: het is veilig [...], ook wij zijn aanspreekbaar. We verschuilen ons niet. We staan achter onze besluiten en we willen dan ook die persoon komen verdedigen.’

Daarnaast zijn de inwoners van Ondiep later in de week geïnformeerd over de continuering van de centrale strategie en over de stille tocht en de crematie. Ten slotte zijn zij ook nog geïnformeerd bij het weghalen van de hekken.

Uiteindelijk bestaat over de rol van communicatie bij dergelijke gebeurtenissen geen eensluidende mening. Enerzijds zijn er de communicatiemedewerkers die hun rol van belang vinden, hetgeen onderkend wordt in het onder-

zoek. Anderzijds menen de leidinggevenenden in het beleidsteam dat communicatie te veel gewicht kreeg en afleidde van de handhaving van de openbare en strafrechtsorde. De partners in de driehoek (korpsleiding, burgemeester en hoofdofficier – of hun vervangers) concentreren hun aandacht op de wijk en de gebeurtenissen. Zij zijn voornamelijk handelingsgericht en gericht op interne communicatie. Externe communicatie met media heeft niet hun eerste aandacht. Het gaat hen om de wijk en de organisatie. Voor hen staan de media op de tweede plaats. De communicatiemedewerkers wijzen op het belang van goede communicatie met de media en vragen daar aandacht voor. Hun stelling is bijvoorbeeld dat de mediaboodschap van maandagavond juist een aanzuigende werking op relschoppers van buiten Utrecht heeft gehad en dat een goede communicatie een preventieve werking kan hebben.

6.7 Samenwerking tussen politie, gemeente en OM

Een laatste potentieel spanningsveld dat door respondenten wordt genoemd, is de samenwerking tussen de politie, het openbaar bestuur en het OM. Strategische beslissingen worden op alle niveaus genomen, ook op operationeel niveau. Of in elk geval worden daar beslissingen met een strategische impact genomen. De wijkagent die op maandagavond wordt bedreigd, op de vlucht slaat en vervolgens zijn dienstwapen niet trekt, maar zich ‘overgeeft’, heeft waarschijnlijk een belangrijke beslissing genomen met vergaande gevolgen. Wat zou er gebeurd zijn als hij het dienstwapen had getrokken? Veel respondenten gaan op deze vraagstukken in. Op tactisch en op operationeel niveau kan nog redelijkerwijs verondersteld worden dat functioneel naar effectiviteit van handelen wordt gestreefd, of dat nu de externe strategie van empathie betreft (jegens de burgers) of de strategie van handhaven. Dit gaat soms gepaard met zekere spanningen, zoals hierna beschreven wordt ten aanzien van de deelname aan de stille tocht. Uiteindelijk zal de latente spanning tussen beide strategieën, als die manifest wordt, op strategisch niveau tot een oplossing moeten worden gebracht. Hoewel, spanning? De respondenten haasten zich aan te geven dat de samenwerking zeer goed is geweest. Op enkele uitzonderingen na. En ook daar is men naar alle tevredenheid uitgekomen. Vergelijk de evaluatie die is opgenomen in het chronologisch overzicht. Opvallend is dat de respondenten terugblikkend een positief effect aan het schietincident en de rellen toeschrijven: de saamhorigheid van de politieorganisatie en de ketenpartners is toegenomen. Deze serendipiteit is een belangrijk leerinzicht voor de toekomst: de ketenpart-

ners hebben aangetoond dat ze adequaat kunnen reageren op een onoverzichtelijke, onverwachte crisissituatie. Achteraf kijken actoren op alle niveaus tevreden terug, op enkele kleine incidenten na.

6.7.1 Informatie en empathie

Eén belangrijk onderdeel van de empathische strategie is nog niet behandeld: de rol van de burgemeester en de gemeente. Naast de politie vonden ook de gemeente en de burgemeester (en ook de hoofdofficier) empathie als strategie van belang.

‘Ja, en datzelfde gold natuurlijk ook voor de stille tocht. Dat was nog zo’n dilemma. Ga je mee of ga je niet mee? [...] Ik was er zelf niet blij mee. Als ik had mogen kiezen, was ik niet meegegaan en ik kan me ook wel voorstellen dat dat voor de politie heel lastig was. Want als je er eenmaal loopt en niemand ziet met wat voor gevoel jij daar loopt, en of je in dienststopdracht loopt of niet. [...] Wat speelde voor iedereen is dat er op een gegeven moment een spandoek tevoorschijn kwam. Dat was niet de afspraak, en we wisten in eerste instantie niet wat erop stond, maar daar loop je dan wel achter. [...] Hoe moet dat dan niet overkomen op al die agenten die daar staan? Dus dat zijn wel heel lastige afwegingen. [...] En, nou ja, dat moet Annie zelf maar aangeven, ik denk dat zij als korpsbeheerder of burgemeester natuurlijk bij uitstek in die spagaat zat.’ (Bron: gemeentelijk gebiedsmanager)

De gemeentelijk gebiedsmanager geeft hier precies aan waar het om draait. De burgemeester moet de wijk in en de burgemeester zou, vanuit het standpunt van empathie, moeten deelnemen aan de stille tocht. Maar tegelijkertijd moet dat wel op een veilige wijze gebeuren en kan de deelname negatief worden uitgelegd binnen de politieorganisatie. De burgemeester zelf: ‘Je moet je laten zien als burgemeester, dat kan niet anders.’

Er ontstaat discussie over bezoeken van de burgemeester aan de familie (condoleancebezoek) en de wijk, en de deelname aan de stille tocht. Uiteindelijk heeft de burgemeester, in samenspraak met de driehoek, besloten een condoleancebezoek aan de familie te brengen (maandag) en zich in de wijk te begeven (woensdag). Maar daar gaat wel het een en ander aan vooraf. Met name wordt er informatie ingewonnen met betrekking tot de veiligheid in de wijk. Er is echter ook voldoende begrip.

‘Kijk, als de discussie gevoerd wordt over dat Annie Brouwer eigenlijk naar die buurt toe wilde en zich in die buurt wilde laten zien, dan komt bij ons de vraag: zijn wij in staat haar veiligheid te garanderen? Nou, en dan krijg je een advies vanuit een SGBO van: dat zou ik niet doen. Maar dan komt ook de politieke, de bestuurlijke positie tegenover je. Dus dan is het uitgangspunt niet óf de burgemeester in de wijk komt, maar onder wat voor soort condities.’ (Bron: korpschef)

Dat de veiligheidspartners compromissen sluiten, blijkt ook uit het feit dat een gepland bezoek van de burgemeester, ondanks mogelijke negatieve repercussies, op het laatste moment werd afgeblazen uit veiligheidsoverwegingen en pas later die week kon plaatsvinden.

6.7.2 Dilemma's

De politie, en in bredere zin de driehoek, ervaart in de eerste dagen na het schietincident, en in de tijd dat de rellen het hevigst zijn, de spanning tussen empathie en handhaven. Het dilemma wordt onder andere zichtbaar in de contacten met de familie en de nabestaanden van het slachtoffer.

‘Hoe snel ga je bijvoorbeeld met nabestaanden praten? En hoe, in welke vorm omarm je nabestaanden?’ (Bron: lid korpsleiding)

‘Dus ik ben ook, volgens mij op dinsdag of op woensdag, met de burgemeester op condoleancebezoek geweest bij de familie. Kijk, dat snapten mijn collega's ook niet altijd, van: nou gaat de korpschef met de burgemeester op bezoek bij de nabestaanden van het slachtoffer, terwijl wij denken dat onze collega gewoon goed werk gedaan heeft. En het een sluit het ander ook helemaal niet uit. Het is ook om te laten zien dat je er niet voor wegloopt.’ (Bron: korpschef)

Voor de politie zijn dit gevoelige dilemma's. Je moet erbij zijn, je kunt je er niet aan onttrekken. Je moet zelfs alles doen om de burgemeester en anderen te beschermen. En tegelijkertijd wil je je ervan distantiëren, je wilt er geen deelnemer aan zijn, uit empathie met je eigen medewerkers. Zoals de gemeentelijk gebiedsmanager reeds eerder beschreef, was daarom de aanwezigheid van een spandoek bij de stille tocht een gevoelig onderwerp.

‘Ja, ik kan mij herinneren dat er ook best wel discussie over het spandoek was. De politie was *not amused*, omdat een aantal politiemensen zich daardoor erg gebruuskeerd voelde.’ (Bron: burgemeester)

Er waren afspraken gemaakt met de organisatoren van de stille tocht over de aanwezigheid van spandoeken met aanstootgevende leuzen. ‘Zinloos geweld vanaf vijf meter. Waarom?’ was echter niet direct onder die noemer te classificeren. De korpschef geeft aan dat er op dat moment besloten werd dat het om een mening ging die niet onderdrukt mocht worden, maar daarmee niet minder pijnlijk was voor de betrokken collega’s. De vrijdag na de stille tocht heeft hij daarom ook getracht deze boodschap te ontkrachten, dan wel te nuanceren, door hier een ‘klein mediaoffensief’ op los te laten.

Wat betreft de verschillende rollen zijn er derhalve dilemma’s, die uiteindelijk niet tot grote uitbarstingen hebben geleid. Het dilemma wordt door de burgemeester verwoord als een gespletenheid of een paradox, vanwege ‘hard en sociaal’. Uit veiligheids- en gezondheidsoverwegingen¹¹³ was het niet raadzaam dat de burgemeester zelf zou meelopen in de stille tocht. Uit haar woorden klinkt echter door dat dit niet de voornaamste redenen waren om participatie na te laten. De locoburgemeester en de wijkwethouder liepen wel mee en dit werd hen achteraf kwalijk genomen door andere betrokkenen, aldus de burgemeester.

6.7.3 Klein houden, landelijke politiek

Een gedeelte van de strategie dat nog nauwelijks aandacht heeft gehad, is de bemoeienis van de landelijke politiek. Ook hier komt een eerder thema terug:¹¹⁴

‘Nou weet je, op zich zaten we wel op één lijn van wat we allemaal niet moesten doen, verkeerde uitstraling. Alleen waar we mee te maken hadden was dat de landelijke politiek zich ermee ging bemoeien.’
(Bron: districtschef)

113 De burgemeester had recentelijk een heupoperatie ondergaan.

114 De burgemeester geeft aan hierbij geleerd te hebben van de burgemeester van Enschede ten tijde van de vuurwerkramp aldaar (mei 2000).

Een deel van de strategie is: het klein houden, lokaal houden. De functie is tweeledig: er wordt uitgegaan van empathie voor de wijk én de politie.

‘Op een gegeven moment kreeg ik Ella Vogelaar alsmaar aan de lijn, en ik kreeg Guusje ter Horst aan de lijn. Die werden door de media onder druk gezet om te komen, en, ja, mijn stelling was: “Hou het lokaal, laat je niet opjatten door *De Telegraaf* of wat dan ook.” En dat is ook gelukt. Minister Vogelaar is geweest op 19 maart, maar ik heb met haar afgesproken om niet in die hectiek te komen. Ik heb na Enschede heel veel contact gehad met Jan Mans [de oud-burgemeester van Enschede]. Die ging ook rond om te vertellen wat hij beleefd had, en ook die brandweermannen en de politie. [Hij] zei: “Ja, ik had ontzettend last van al die aandacht van de landelijke politiek, daar heb je eigenlijk helemaal geen tijd voor.”’ (Bron: burgemeester)

6.7.4 Samenwerking politie en OM

De samenwerking tussen de politie en het OM is uitgebreid besproken in het chronologisch overzicht. Heel kort kan worden aangegeven dat ook de samenwerking van de politie met het OM goed verliep. Op de rolonduidelijkheid van de SGB0-officieren en de snelheid van opschalen na is het OM tevreden. Vanuit de politie is men ook tevreden. In de eerste plaats over het boetecumulatiebeleid en in de tweede plaats over het gebruik van juridische en bestuurlijke mogelijkheden om reltoeristen op te pakken.

‘Als je dan kijkt naar de winst binnen bijvoorbeeld zo’n driehoek, is dat gewoon de samenhang, is het vertrouwen. Niet dat er daarvoor geen vertrouwen was, maar zien dat je op elkaar kunt bouwen en zien dat je elkaar nodig hebt. Kijk, als je bijvoorbeeld, die licht ik er dan even uit, ziet wat de hoofdofficier gedaan heeft. Die heeft gewoon gezegd: iedere dag of iedere keer gaat die strafmaat omhoog.’ (Bron: lid korpsleiding)

6.8 Korte beschouwing over strategieën

Er zijn meer aspecten die de relen in Ondiep en het handelen van de veiligheidspartners daarbij, bijzonder maken. Dit ondanks de mening van veel gesprekspartners, die vinden dat Ondiep weliswaar een buurt is die aandacht

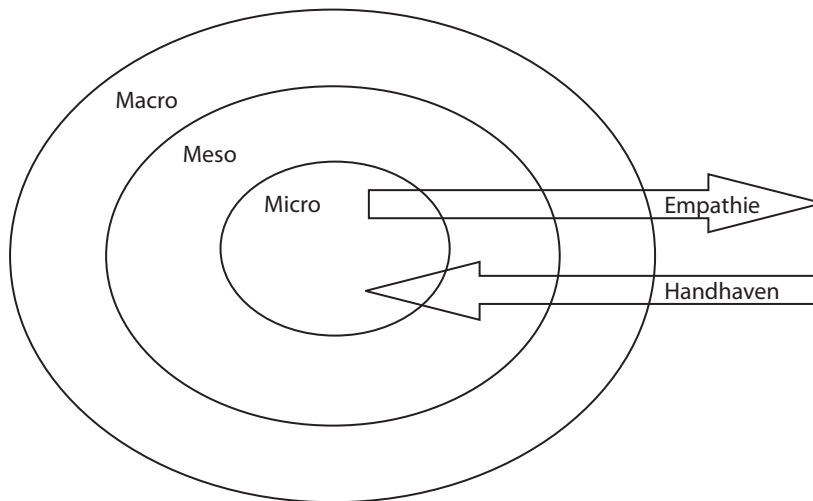
verdient, maar in vergelijking met andere probleemwijken niet zo bijzonder is. De bewoners zitten volgens de respondenten niet te wachten op alle verhalen en aandacht. Voor de politie en haar gezag, van burgemeester en (hoofd)officier van justitie, geldt dit in zekere zin ook. Iedereen geeft aan de voorvallen zo klein mogelijk te willen houden.

In deze paragraaf worden de gekozen strategieën kort beschouwd in theoretische zin. In de volgende paragraaf worden praktische lessen gedestilleerd. De algehele strategie van de beleidsdriehoek wordt, zoals gesteld, onderverdeeld in twee strategieën die intrinsiek op gespannen voet met elkaar verkeren: een strategie van empathie en een strategie van handhaven. In veel gesprekken met de respondenten worden de strategieën genoemd, vaak in andere bewoordingen, maar ook vaak in combinatie met de spanning die dat voortdurend met zich meebrengt. Zo heeft de burgemeester het over 'hard en sociaal' bij de aanpak van de rellen. De plaatsvervangend districtschef heeft het over 'hard en zacht' als hij het over de aanpak van de rellen heeft. De spanning wordt in Ondiep overwonnen, of in elk geval worden de strategieën met elkaar in verbinding gebracht. Het gaat om resultaatgerichte empathie en resultaatgerichte handhaving.

Empathie als strategie (of competentie) betekent dat er aandacht en contact bestaat met anderen, vaak op basis van emotie. Het gaat om inlevingsvermogen van en met betrokkenen, echter zonder het per se met de ander eens te zijn. Bij empathie gaat het om zo snel en goed mogelijk contact leggen met betrokkenen, individuen en groepen. Het uiteindelijke doel van de strategie is tweeledig. Aan de ene kant wordt informatie gedeeld om vertrouwen te winnen. Aan de andere kant is de strategie resultaatgericht en gaat het om het verkrijgen van informatie. De strategie begint op microniveau bij het individu en gaat van daaruit naar de grotere groepen en de maatschappij. Met betrekking tot de gebeurtenissen in Ondiep is sprake van empathie voor de burgers van de wijk en voor de direct betrokken dienders. De handhavende strategie (of competentie) veronderstelt bekendheid met hetgeen gedaan moet worden, en hier vervolgens consequent naar handelen. Het gaat om functioneel handelen. Het betekent dat een – niet per definitie vastomlijnd – doel wordt geformuleerd en dat daarop vervolgens een strategie wordt losgelaten en uitgevoerd. Dat impliceert dat er beeldvorming moet bestaan over de missie en visie van/op de organisatie, over de maatschappelijke opdracht (macroniveau). De handhavende strategie begint dan ook bij de maatschappelijke opdracht en komt uiteindelijk uit bij het individu. Centraal in beide strategieën staan processen van informatieverschaffing en informatievergaring.

Achteraf kan worden gesteld dat de strategie van handelen en communicatie

bestond uit drie ringen van aandacht en de twee genoemde hoofdstrategieën, die met elkaar in verbinding zijn gebracht. In figuur 6.2 is dat grafisch weer-gegeven.

Figuur 6.2

- Het gaat hier om de ring van de individuen, het microniveau. Vanuit empathie gaat het om de aandacht voor degenen die nauw betrokken zijn bij alle gebeurtenissen in het front van handelen, maar vooral om aandacht voor de nabestaanden van het slachtoffer en voor de twee motoragenten.
- Het gaat ook om de ring, het mesoniveau, waarin zich de wijk en de organisaties van politie, openbaar bestuur en OM bevinden. De als het ware inherente empathie en lotsverbondenheid van wijkbewoners met hun wijk en de nabestaanden, en de inherente empathie en lotsverbondenheid binnen de genoemde organisaties; van collega's onderling en met hun werk of functie.
- Ten slotte gaat het om de ring van de media en de maatschappij, het macro-niveau. De verbinding, empathie is het nauwelijks nog te noemen, van de wijkbewoners en de organisaties met de media, en de bewustwording van de verbondenheid met de gehele maatschappij. In de empathische aanpak van de relen in Ondiep staat de blauwe politie centraal, de wijkagenten spelen hierin een centrale rol. De districtschef is hun leidinggevende, maar de strategie wordt geformuleerd in de driehoek.

- Vanuit handhaving is er een ring (macroniveau) van de maatschappij en de media. De maatschappij vraagt wat van de politie en de andere genoemde organisaties. De politie heeft een maatschappelijke opdracht: het handhaven van de rechts- en openbare orde. Vanuit deze opdracht wordt een strategie geformuleerd. De organisaties hebben daarbij te maken met media die hen bij het vervullen van de opdracht kunnen steunen of tegenwerken.
- De strategie bepaalt vervolgens hoe wordt gehandeld in de ring (meso-niveau) van de eigen organisatie en van de wijk. Het gaat daarbij om sturen (leiden en managen) en om handelend en handhavend optreden in de wijk en daarbuiten. Uiteindelijk betekent dat handelen van mensen uit de wijk en handelen van uitvoerenden in de politieorganisatie.
- Ten slotte is er het microniveau van de motoragenten en nabestaanden. In de handhavende strategie ten aanzien van de rellen in Ondiep staat de ME centraal, met de algemeen commandant als haar leidinggevende. Ook met betrekking tot deze strategie geldt dat de driehoek deze bepaalt.

De drie ringen worden verbonden door middel van de twee strategieën.¹¹⁵ De gebeurtenissen in Ondiep en de aanpak van de politie laten zien dat zich tussen de ringen en tussen de strategieën soms spanningen in relaties kunnen vormen, maar dat deze in Ondiep vrijwel nooit tot hoogoplopende onenigheden hebben geleid.

6.8.1 Government en governance

De beide strategieën vertegenwoordigen twee manieren van (intern en extern) sturen van de overheid in het algemeen en derhalve de politie in het bijzonder, die respectievelijk met de termen *government* en *governance* kunnen worden geïdentificeerd.¹¹⁶ De twee strategieën zijn uitingvormen van de twee manieren van

¹¹⁵ Hierbij is gebruikgemaakt van: School voor Politie Leiderschap (2003), *Kerncompetenties voor strategisch leiderschap*, Warnsveld.

¹¹⁶ Bijvoorbeeld: Meuleman (2008), *Public management and the metagovernment of hierarchies, networks and markets*. Heidelberg: PhysicaVerlag; Cachet, L., S. De Kimpe, P. Ponsaers & A. Ringeling (eds.) (2008), *Governance of security in the Netherlands and Belgium*. The Hague, Boom Legal Publishers. Het NWO-onderzoeksprogramma *Shifts in government* (www.nwo.nl) spreekt onder andere van 'the sharing of responsibilities' en 'the accountability to citizens and organisations in different [...] settings'.

sturen. Met government wordt de hiërarchische/verticale wijze van interne sturing en (extern) optreden van de overheid, in casu de politie of de ME, bedoeld. De overheid stuurt de samenleving; de politie handhaaft de openbare en strafrechtsorde. Sturing is dan traditioneel verbonden met de staat. Met governance wordt bedoeld dat de overheid in relatie tot de maatschappij (maar ook intern in relatie tot haar eigen personeel) een meer gelijkwaardige of horizontale positie inneemt. Sturing is meer netwerkgericht/lateraal en laat zich vertalen in empathie van de platte-petpolitie. Governance gaat uit van het besef van interdependentie en een bepaalde mate van vertrouwen tussen bestuurder en bestuurde, waarbij de bestuurde ook mede stuurt. Netwerk-governance speelt bij uitstek in situaties die kennis- en informatierijk zijn.

Overigens is het niet zo dat de ME, als onderdeel van de politie, alleen maar handhaaft. Het bewaken van de hekken in Ondiep gebeurt niet slechts op basis van de strategie van handhaven, ook de ME hanteert empathische strategieën. Een vergelijkbare redenering gaat op voor de platte petten, vooral de wijkagenten. Wijkagenten hanteren niet alleen een empathische strategie, zij handhaven ook.

6.9 Afsluiting en lessen

Tijdens haar afscheidsspeech als burgemeester van Utrecht en korpsbeheerder van het politiekorps Utrecht symboliseerde burgemeester Annie Brouwer-Korf de gebeurtenissen in de bewuste week met een verhaal uit een boek van Arthur Japin.¹¹⁷ Het gaat om de metaforische vergelijking met een prairiebrand en hoe daarop gereageerd dient te worden.

‘Een prairiebrand komt als een razende vuurzee op mensen af. De neiging is om ervoor weg te lopen. In het boek van Japin wordt gesteld dat weglopen de foute keuze is. Beter is het om jezelf in te wikkelen in natte doeken en kleden en dan juist de vuurzee snel te ondergaan. Het gaat dan snel voorbij en je kunt weer verder. Houd je hoofd koel. Laat je niet gek maken door de media en door opgewonden inwoners. Laat je niet gek maken door politiek. Probeer niet alleen naar het hier te kijken, maar ook naar de volgende stappen die je moet zetten.’ (Bron: burgemeester/korpsbeheerder)

¹¹⁷ Japin (2007), *De overgave*. Amsterdam, Uitgeverij De Arbeiderspers: p. 243 e.v.

Zo is het ook met de rellen geweest. De strategie bij de rellen voor de korpsbeheerder/burgemeester is dezelfde geweest. Je moet erdoorheen. De-escaleren en alles in het werk stellen om het zo klein mogelijk te houden, het in de kiem te smoren, en het is volgens haar zaak zo snel mogelijk terug te keren naar het gangbare leven.

Er zijn ook zaken die in de evaluaties als 'verbeterpunt' worden bestempeld. Veelal betreft dit details, bijvoorbeeld de (soms incomplete) uitrusting van de leden van de ME of de bereiding van hun maaltijden (niet-halal). Een aantal verbeterpunten betreft belangrijker zaken. Zo wordt geconstateerd dat de communicatie tussen de blauwe politie en de ME, en tussen de leiding en de ME, niet altijd goed verliep, en dat het op sommige momenten raadzaam was geweest als de ME 'achter de hand' was gehouden (in plaats van deze op te roepen als reactie op het ontstaan van de rellen). De suggestie wordt gedaan alle briefings door de SGB0 te laten doen. Hetzelfde geldt voor de communicatie met het OM, al hebben zich op dat vlak geen acute incidenten voorgedaan.¹¹⁸

De bestuurlijke driehoek heeft in oktober 2007 een gezamenlijke evaluatie uitgevoerd van wat zij de 'Ondiepcrisis' noemt. Als leerpunt in deze evaluatie wordt genoemd dat er meer gebruik kan worden gemaakt van kennis en ervaring die 'in den lande' is opgedaan rondom eerdere crises. Omdat deze constatering niet verder wordt uitgewerkt, doet ze enigszins vreemd aan ten opzichte van de positieve geluiden van de respondenten over de geslaagde verbinding die werd gelegd met 's-Hertogenbosch. Al blijft er natuurlijk altijd ruimte voor het leren van de ervaringen van collega's. De overige leerpunten die de driehoek inventariseert, hebben betrekking op de praktische samenwerking tussen de politie en de ketenpartners. Een crisis leidt er blijkbaar toe dat mensen en organisaties naar elkaar toe groeien. Van belang is de opmerking van het lid van de korpsleiding die het volgende stelt:

'Verras elkaar niet. Heb aan de ene kant vertrouwen, maar deel ook heel veel met elkaar. Deel heel veel, want er valt meer te delen dan je soms denkt. [...] Iedereen heeft dat op zijn niveau.' (Bron: lid korpsleiding)

De impact op de politieorganisatie als zodanig, die het praktische niveau van communicatie, samenwerken en afspraken overstijgt, komt vooral uit de interviews met betrokkenen naar voren. Er wordt melding gemaakt van een betere communicatie met de wijkbewoners, ter voorkoming van negatieve beeldvor-

118 Zie Openbaar Ministerie Utrecht, *Evaluatie Ondiepcrisis*, 19 juni 2007.

ming over de politie en haar activiteiten. Bewoners willen duidelijkheid over beslissingen die genomen zijn of zullen worden (en daar niet via de media over vernemen), maar de politie kan daar niet altijd (snel) uitsluitsel over geven. Ook is er behoefte aan een duidelijk(er) overdachte mediastrategie.

‘De rol van de media had veel beter benut kunnen worden, gericht op gezagsherstel van de politie. Vooral toen de hekken geplaatst waren en de grote groep onrustveroorzakers was aangehouden. Dat moment had zo’n symbolische kracht. Volgens mij was daar ruimte om beter te laten zien wie we beschermen en waartegen. We moeten dan blijven communiceren. Het waarom goed uitleggen.’ (Bron: compagniecommandant ME)

Ook deze opmerking doet op zich vreemd aan als er sprake is van een communicatiedriehoek die alle persconferenties voorbereidt. Hoewel de meningen erover verdeeld zijn (zie eerder) is het noodzakelijk bij dergelijke grootschalige rellen bijtijds een goede communicatie- en mediastrategie te hanteren. Het opschalen in het kader van de conflict- en crisisbeheersing dient gepaard te gaan met een opschaling van de communicatieafdelingen. Daar dient tevens bij opgemerkt te worden dat, indien veel aanhoudingen worden verwacht, er ook een opschaling in arrestantenafhandeling, tot en met celcapaciteit, moet worden georganiseerd.

Voor de toekomst wordt, in aansluiting op wat hiervoor is weergegeven over de wijkagent die zijn werk moet kunnen doen als de rust is weergekeerd, benadrukt dat er meer gebruik kan worden gemaakt van bestaande organisatorische structuren:

‘Er bestaat een structuur op wijkniveau, die wijkmanagers met die wijkchef. Ga niet allerlei dingen eroverheen regelen, hou die mensen in positie want dat zijn de mensen die ermee bezig zijn, die er gisteren mee bezig waren, eergisteren, maar het zijn ook de mensen die vandaag en morgen en volgende week ermee door moeten. Want je kunt wel heel hard ingrijpen [...], maar volgende week moet je de boel ook heel houden, zeg ik altijd. [...] Grote zaken, groot denken, maar we moeten ook weer tot heel klein terugkomen.’ (Bron: lid korpsleiding politie)

118 Zie Openbaar Ministerie Utrecht, *Evaluatie Ondiep-crisis*, 19 juni 2007.

De twee betrokken motoragenten (de schutter en zijn collega, die als eersten ter plekke waren) zijn positief in hun terugblik op het gebeurde, maar ook kritisch over de gang van zaken rondom het 'beschuldigende' spandoek dat in de stille tocht werd megedragen. Ze vonden dat er te weinig reactie van de politieorganisatie kwam om tegenwicht te bieden aan geruchten die de ronde deden en oordelen die geveld werden in de media. Beide agenten hebben overwogen hun baan bij de politie op te geven, omdat ze zich onvoldoende gesteund voelden (zowel door de organisatie als door 'de Nederlandse samenleving').

'Destijds heb ik ook overwogen weg te gaan bij de politie, omdat ik merkte dat mijn ideologie wankelde. Ik ben bij de politie gegaan omdat ik graag boeven wil vangen en mensen wil helpen. Ik merkte nu dat er te weinig waardering was voor het werk van de politie, vanuit de lokale media en ook in de salariëring. Mijn idee was dat men het dan zelf maar moest oplossen.'

(Bron: motoragent)

'Ik heb het gemist dat de politieorganisatie steun verleent in een dergelijke situatie. Er kwam veel steun van directe collega's, maar niet de juiste steun op het juiste moment vanuit de leiding. Ik bedoel hiermee dat er intern wel steun was vanuit de leiding, met name binnen het eigen district, maar naar de buitenwereld had het wat mij betreft beter opgepakt moeten worden.'

(Bron: motoragent)

De dagen zijn erg hectisch, dat geldt voor alle geledingen, of het nu de driehoek betreft, de ME, de platte-petpolitie of de communicatieafdelingen. Op enigerlei wijze dient rust ingebouwd te worden. De korpsleiding laat zich aflossen, de algemeen commandanten draaien twaalfuursdiensten. De lengte van de diensten vraagt om aandacht en vervolgens ook de coördinatie tussen de diensten. Soms wordt afgesproken dat bij de overdracht van de dienst al enkele uren wordt meegedraaid (vier keer acht uur per dag); er wordt dan gesproken van 'schaduwfunctionarissen'. En zelfs dan zijn een dergelijke samenwerking en inzet slopend als de aanleiding een volle week aanhoudt. Achteraf gezien merkt een van de algemeen commandanten dan ook op dat ze wellicht van twee naar drie staven over hadden moeten stappen en de overdracht daarbij nog uitgebreider (beargumenteerd) in logboeken hadden moeten opnemen.

Er zijn draaiboeken en protocollen. Veel is vastgelegd. Maar toch is er soms nog rolonduidelijkheid bij sommige actoren. De driehoek klaagt over bestuurlijke drukte rondom de driehoek: wie moet aanschuiven en wie niet? Uiteinde-

lijk heeft men het klein gehouden, met leidinggevend van het uitvoerend niveau 'op de eerste etage'. Het OM op zijn beurt noemt de rol van de SGBO-officiërs als onduidelijke factor.

Last but not least: informatie. Reltoerisme begint een fenomeen te worden. Houd de informatiekkanalen open, niet alleen bij incidenten, liefst altijd. Wellicht had eerder opgeschaald kunnen worden en hadden de rellen van die bewuste maandag niet hoeven plaatsvinden. Daarnaast zijn de verschillende briefings altijd een punt van aandacht. Soms gaat informatie verloren, soms is die niet feitelijk genoeg, maar altijd zou de bron achterhaalbaar moeten zijn.

Van Ondiep kan echter ook worden geleerd dat twee ogenschijnlijk tegenstrijdige strategieën gecombineerd kunnen worden. Dat de communicatiestrategie goed is geweest, dat het lik-op-stukbeleid van het OM zijn vruchten heeft afgeworpen, dat er veel geleerd is van eerdere ervaringen, dat de SGBO goed heeft gefunctioneerd, dat de wijkagenten en het wijkbureau van de gemeente goed hebben gefunctioneerd, dat een familierechercheur erg belangrijk is bij het in proportie houden van de dingen, dat het goed is dat er *mediawatchers* zijn aangewezen, dat het klein gehouden werd en dat een goede basis van contact met wijkbewoners cruciaal is om het risico van escalatie bij crises te verminderen. In Ondiep was de situatie ambivalent: een lastig verleden met een moeizame relatie tussen politie en bewoners en een verdeeldheid onder bewoners in de relatie met gemeente en politie. Er is dan ten tijde van een incident veel te verliezen. Het feit echter dat het belangrijkste deel van de bewoners en de familie van het slachtoffer meebewogen met de strategische keuzes van politie en gemeente geeft aan dat de basis in Ondiep voldoende was voor legitimatie van het gezag. Hoe anders was de situatie geweest als de familie van het slachtoffer en de direct betrokkenen zich niet coöperatief hadden opgesteld.

‘Relwijken’ in kaart gebracht

Bas Mali & Gert Vogel

In de voorgaande hoofdstukken stond de vraag centraal hoe er is opgetreden in Ondiep voor, tijdens en na de ongeregelde heden in maart 2007. In dit hoofdstuk vragen wij ons tot slot af of de rellen in Ondiep op zichzelf staan. Kunnen dergelijke rellen morgen, overmorgen, volgende week of volgend jaar ook in een andere wijk in Nederland plaatsvinden? En zijn daar aanwijzingen voor te vinden? Hebben wijken waar meerdaagse rellen hebben plaatsgevonden soms bepaalde specifieke kenmerken? Is er in sommige wijken sprake van onderliggende maatschappelijke problemen die aanleiding kunnen geven tot rellen (een ‘voedingsbodem’)?

Gedurende de afgelopen decennia zijn er immers vaker plotselinge uitbarstingen van geweld geweest die geresulteerd hebben in meerdaagse wijkrellen. In de eerste plaats roepen de ongeregelde heden in Ondiep direct associaties op met de ongeregelde heden in de Graafsewijk in ’s-Hertogenbosch in december 2000. De Graafsewijk was toen het toneel van een grote openbare-ordeverstoring. Nadat een 31-jarige bewoner dodelijk was getroffen door politiekogels volgden drie dagen van rellen en relletjes. In beide gevallen (Ondiep en de Graafsewijk) was er sprake van een schietincident, waarna meerdaagse rellen ontstonden die onder andere gekenmerkt werden door geweld tegen politiemensen.

Daarnaast kan ook gedacht worden aan de wijk Velde-Lindenhof in Enschede en aan de Oosterparkbuurt in Groningen. In Velde-Lindenhof vonden in augustus 1996 de Mirocrossrellen plaats en in de Oosterparkbuurt vonden eind december 1997 en begin januari 1998 rellen plaats. Ook in deze laatste twee gevallen was sprake van meerdaagse wijkrellen, weliswaar niet ‘getriggerd’ door een schietincident, maar zeker interessant genoeg om in een vergelijking te betrekken.

Al deze wijkrellen zijn uitvoering beschreven en geanalyseerd. Voor Ondiep is dit in de voorgaande hoofdstukken gebeurd. Voor de Graafsewijk zie COT (2001), In ’t Veld e.a. (2001) en HMSmanagement (2001). Voor de Mirocrossrellen zie Bruinsma (1997) en voor de rellen in de Oosterparkwijk zie De Haan e.a. (1998 en 2001). Voor een vergelijking tussen deze laatste drie wijkrellen, gericht op de rol van buitenstaanders zie Maandag (2002).

In dit hoofdstuk vergelijken we de vier wijken met elkaar. Centrale vragen daarbij zijn of deze wijken karakteristieken vertonen die een mogelijke verklaringsrichting bieden voor het ontstaan van wijkgerelateerde rellen en of die karakteristieken wijzen in de richting van eventuele *early warning signals*. Of anders geformuleerd: wat kunnen we leren uit een dergelijke vergelijking?

Let wel: het gaat hierbij om wijken waarin sprake is geweest van meerdaagse rellen. Niet om wijken waarin relincidenten hebben plaatsgevonden naar aanleiding van een uitbundige oud-en-nieuwviering, van een behaald kampioenschap van een voetbalclub, van ongeregelde heden na sluitingstijd van een disco, of iets dergelijks. Om niet steeds de formulering ‘wijken waar in de afgelopen jaren meerdaagse rellen hebben plaatsgevonden’ te hoeven hanteren, noemen we deze vier wijken kortheidshalve ‘relwijken’.

Leeswijzer

Na een inleiding (§7.1) waarin de wijk Ondiep en de recente ontwikkelingen in deze wijk worden beschreven, presenteren we in §7.2 enkele theoretische noties aan de hand waarvan we de voornoemde wijkvergelijking opstellen. In §7.3 beschrijven we vervolgens de uitgevoerde analyses, waarbij de relwijken gezamenlijk worden vergeleken met de overige wijken van deze vier gemeenten. We gaan hierbij na in welke mate de relwijken zich op diverse kenmerken negatief onderscheiden ten opzichte van de overige wijken en stellen vervolgens vast of er ook andere wijken zijn in de vier gemeenten die wat betreft deze kenmerken vergelijkbaar zijn. In §7.4 zoomen we in op Ondiep en vergelijken we de wijk met de overige Utrechtse wijken aan de hand van de situatie in het midden van de jaren 1990. Paragraaf 7.5, ten slotte, is gereserveerd voor een terugblik en een vooruitblik. We kijken terug op onze bevindingen en pleiten voor andere en aanvullende benaderingswijzen, perspectieven en verhalen.

7.1 Inleiding

Centraal in deze studie staan de gebeurtenissen in de Utrechtse wijk Ondiep. Ten behoeve van dit hoofdstuk geven we hierna een korte schets van het gebied en van de recente ontwikkelingen. Deze schets is voor een belangrijk deel gebaseerd op het in september 2007 gepubliceerde *Wijkactieplan Ondiep* (Gemeente Utrecht 2007).

Ondiep is een deel van Utrecht-Noordwest, dat met ruim 42.000 inwoners

qua inwoneraantal ruimschoots de grootste is van de negen wijken die Utrecht telt. Noordwest is tevens de dichtstbevolkte wijk van Utrecht. Van oudsher staat dit gebied niet erg hoog in aanzien. De 'woonscholen' voor sociaal zwakkere gezinnen die vanaf de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw in dit gebied gevestigd zijn geweest, hebben daartoe onder meer bijgedragen (Van Wel, 1988). Binnen Utrecht-Noordwest is eigenlijk van meet af aan sprake geweest van een zekere concentratie van sociaaleconomisch zwakkere groepen.

Qua inwonertal zijn binnen dit gebied veertien verschillende buurten te onderscheiden. Deze veertien buurten kunnen vervolgens weer in twee gebieden worden opgedeeld, die gescheiden worden door de St. Josephlaan/Marnixlaan. Het eerste gebied omvat de tot 1954 zelfstandige gemeente Zuilen. Het tweede gebied, met daarbinnen Ondiep, wordt aan de noordoostzijde begrensd door de Brilledreef, Lagenoord, Hogenoord en de Vecht; aan de zuidoostzijde door de Weerdsingel en de Daalsetunnel; aan de zuidwestzijde door de spoorlijn Utrecht-Amsterdam en aan de noordwestzijde door de genoemde St. Josephlaan/Marnixlaan.

Ondiep is grotendeels gebouwd tussen 1900 en 1940. De grenzen van de wijk zijn vier belangrijke verkeersaders: de spoorlijn Utrecht-Amersfoort, de Amsterdamsestraatweg, de Marnixlaan en de Vecht. De wijk zelf wordt weer doorsneden door twee andere verkeersaders: de Royaards van den Hamkade en de Laan van Chartreuse. Dit zijn twee elementen uit het slechts gedeeltelijk uitgevoerde uitbreidingsplan van Berlage en Holsboer uit 1920, gewijzigd en goedgekeurd in 1924, dat een duidelijke stedenbouwkundige visie op de ontwikkeling en de uitbreiding van de stad Utrecht leverde. Deze twee belangrijke verkeersaders fungeren niet alleen als goede verbindingen met de rest van Utrecht-Noordwest en met de binnenstad, maar ook als fysieke barrières binnen de wijk.

Ondiep kan gekenschetst worden als een traditionele volksbuurt, dicht tegen het centrum van de stad. Er wonen ruim 6500 mensen, hoofdzakelijk in goedkope eengezinswoningen. Mensen uit Ondiep blijven er vaak wonen, ook wanneer ze trouwen en kinderen krijgen. Vanwege het feit dat er weinig betere en/of grotere huur- of koopwoningen in Ondiep zelf aanwezig en beschikbaar zijn, verlaten (kans-)rijkere bevolkingsgroepen de buurt en stromen (kans-)armere bevolkingsgroepen in. De afgelopen jaren zijn er meer en meer jongeren en studenten in de wijk komen wonen.

Ondiep bestaat uit vijf gebiedjes die onderling verschillen wat betreft bevolkingssamenstelling, woningvoorraad en de manier waarop bewoners met elkaar omgaan. Binnen de sociale verbanden en tussen verschillende bewoners-

groepen bestaan soms onderlinge spanningen. In sommige delen van Ondiep is men weinig tolerant naar elkaar. Daarnaast zijn er groepen jongeren die de leefbaarheid en veiligheid in de buurt bedreigen. Ook is er op sommige plaatsen sprake van normvervaging. Veel bewoners zijn bang daar iets van te zeggen en instanties die dat zouden moeten doen laten het ook nog wel eens afweten.

Ondiep is een stenige buurt met weinig openbare ruimte en groen. De inrichting van de openbare ruimte maakt een rommelige indruk. Andere punten van zorg zijn de niet goed lopende winkels, jongerenoverlast, onderwijsachterstand en (jeugd)werkloosheid. Uit de wijkenmonitor 2007 blijkt Ondiep wat betreft de openbare ruimte de slechtste Utrechtse wijk en wat veiligheid betreft de op drie na slechtste wijk. Daarbij is zowel absoluut als ten opzichte van andere wijken de situatie verslechterd. Ondiep kent flinke gezondheidsproblemen, zoals chronische aandoeningen en overgewicht. Ook bij kinderen is vaker sprake van overgewicht dan gemiddeld in de stad. Overmatig alcoholgebruik onder ruim 20% van de bewoners van zestien jaar en ouder baart eveneens zorgen in Ondiep.

Begin 2004 is de wijkvisie voor Ondiep vastgesteld. De wijkvisie bevat een analyse, een toekomstvisie met fysieke en sociale doelstellingen en een uitvoeringsprogramma. In het kader van het programma Nieuw Wonen is de provincie Utrecht in 2003 begonnen met het project Levenslustig Ondiep. Ondiep moet een levensloopbestendige wijk worden, die geschikt is voor alle leeftijden en leefstijlen. De doelstelling van het project luidt: Ondiep is een vitale wijk, geschikt voor mensen van verschillende leeftijden en leefstijlen. En ook een wijk met een duidelijke sociale samenhang.

Een deel van Ondiep wordt momenteel geherstructureerd. Door de herstructurering moet de kwaliteit van de woningvoorraad en de sociale structuur van de buurt verbeteren. Ondiep bestaat merendeels uit kleine huurwoningen, die veelal in bezit zijn van woningcorporatie Mitros. In 2006 is een grootschalig sloop- en renovatieproject gestart, waarbij de hele wijk wordt opgeknapt.

Enkele weken na de ongeregelde heden als gevolg van het schietincident in maart 2007 zijn zes bewonersbijeenkomsten gehouden. Tijdens deze bijeenkomsten is met bewoners gesproken over de overlast, de herstructurering en de toekomst van de wijk. Naast antwoorden op vele vragen zijn er afspraken gemaakt over kortetermijnacties, zoals de aanpak van vuil, leegstand, verlichting, foutparkeren en snelheidsovertredingen. Veel van deze toezeggingen zijn inmiddels uitgevoerd. Tevens hebben de bijeenkomsten zeven langetermijntaken opgeleverd: jongerenoverlast, multiprobleemgezinnen, onderwijs en werk, opvoedingsondersteuning, veiligheid en openbare ruimte, herstructure-

ring. Daarnaast blijken goede communicatie en continuïteit van inzet belangrijke aandachtspunten. De zeven langetermijnopgaven zijn in mei en juni 2007 verder uitgewerkt, onder meer in een *expertmeeting* met een brede groep deskundige partners. Dit resultaat is in juli 2007 voorgelegd aan de Adviesgroep Ondiep (betrokken bewoners uit heel Ondiep) en stakeholders (directeuren van betrokken partners). De uitkomst hiervan heeft geleid tot het actieplan Prachtwijk Ondiep en vormt de basis van de overeenkomst met toenmalig minister Vogelaar. De vijf aandachtspunten van de minister – wonen, leren, werken, veiligheid en integratie – krijgen met dit plan veel aandacht. Bij de uitwerking van de plannen zal ook worden gestreefd naar integratie van de verschillende groepen in de wijk (Gemeente Utrecht, 2007: 4-5).

7.2 Theoretische noties

We laten ons bij de vergelijking van Ondiep, Graafsewijk, Velve-Lindenhof en Oosterparkbuurt met de overige wijken in Utrecht, 's-Hertogenbosch, Enschede en Groningen inspireren door een recent onderzoek naar maatschappelijke onrust (Hoek e.a., 2007) van de DSP-groep. De door hen gehanteerde definitie van maatschappelijke onrust luidt als volgt:

'Maatschappelijke onrust is het verschijnsel waarbij één of enkele incidenten plaatsvinden, die vervolgens – mede tengevolge van structurele kenmerken van sociale, fysieke, economische en/of demografische aard – leiden tot een groter aantal en/of ernstiger incidenten, die op hun beurt leiden tot subjectieve en/of objectieve problemen op het gebied van openbare orde en veiligheid' (Hoek e.a., 2007: 5).

Er is volgens deze auteurs sprake van maatschappelijke onrust wanneer de volgende drie ingrediënten aanwezig zijn:

- onderliggende maatschappelijke problemen;
- één of meer incidenten die heftige reacties veroorzaken bij burgers, in de media of in de politiek, en die symbool staan voor de onderliggende maatschappelijke problemen. Dit kan een dramatisch incident zijn, zoals in Ondiep en in de Graafsewijk, maar ook een – van buitenaf beschouwd – vrij klein incident zijn dat de druppel vormt die de emmer doet overlopen;
- het (als reactie op dit incident) optreden van massale dan wel ernstige aantastingen van de openbare orde en veiligheid.

Anders geformuleerd:

‘Er dient een verband te zijn tussen onderliggende maatschappelijke problemen, incidenten (die heftige emoties teweegbrengen) en optredende gevolgen die de openbare orde en (subjectieve) veiligheid bedreigen.’ (Hoek e.a., 2007: 5)

Daarnaast putten wij inspiratie uit de *Atlas Gemeenten 2008*. Hierin wordt benadrukt dat het weliswaar in economisch opzicht met bijna alle steden in Nederland betrekkelijk goed gaat, maar dat er desondanks te veel mensen zijn die niet van die economische verbetering profiteren. Wanneer ondanks de vele kansen in een economisch succesvolle regio veel mensen werkloos blijven, ontstaat er mogelijk een explosieve situatie. Wanneer een dergelijke situatie zich op wijk-niveau voordoet, kunnen de onvrede en de frustratie zich ophopen en is het mogelijk dat de kansen op sociale problemen – en in extreme gevallen de kansen op rellen – toenemen. De auteurs van de *Atlas Gemeenten 2008* spreken in dit verband van een ‘kruitvatindicator’. Deze kruitvatindicator meet de onnodige werkloosheid, ofwel: de werkloosheid die niet wordt verklaard uit het gebrek aan banen. Dat is een indicatie voor de kans op problemen als overlast en onveiligheid.

Overigens zijn wij ons ervan bewust dat een dergelijke vergelijking – een zoektocht naar structurele kenmerken van sociale, fysieke, economische en/of demografische aard, die leiden tot een groter aantal en/of ernstiger incidenten, die op hun beurt weer leiden tot problemen op het gebied van openbare orde en veiligheid – mogelijk een hachelijke onderneming is. Zo wijst Adang (2006: 11) erop dat er geen relatie is tussen de mate van sociale achterstand – zoals werkloosheid, een laag opleidingsniveau en een gering inkomen – en rellen. Vogel & Reijndorp (1998) hebben erop gewezen dat de wijk Ondiep, geplaatst in de bredere context van Utrecht-Noordwest, in het midden van de jaren 1990 in verschillende opzichten als ‘gemiddeld’ beschouwd kon worden. De Haan e.a. (1998: iii) stelden in een onderzoek naar de achtergronden van de gebeurtenissen in de Oosterparkwijk in de nacht van 30 op 31 december 1997 vast dat de situatie daar eind jaren negentig niet sterk afweek van een aantal andere wijken in de stad Groningen. Ook wezen zij erop dat de eigen, duidelijk te onderscheiden subcultuur die de Oosterparkwijk kent, en die verbonden is met de ontstaansgeschiedenis van de wijk, niet uniek is. Dergelijke authentieke vormen van buurtcultuur komen ook voor in andere autochtone volkswijken in Nederland (De Haan e.a., 1998: 83). Zij verwijzen daarbij naar Terpstra (1997).

De wijk Velve-Lindenhof blijkt bij een kwantitatieve vergelijking met vijf andere 'probleemwijken' relatief gunstig af te wijken van het gemiddelde (Van den Brink & Mali, 2007b: 57-58). En Nijboer concludeert in een vergelijkend onderzoek naar wijkrellen (de crossrellen in Enschede in 1996, de Oosterparkrellen voor de oudejaarsnacht van 1997 en de rellen in het Overtoomse Veld in Amsterdam in 1998) dat de buurten waar de rellen zich afspelen weliswaar slecht scoren op sociaalstructurele indicatoren, maar niet extreem slecht (Nijboer, 1999: 365-366).

Op grond van deze literatuur kunnen er dus vraagtekens bij de door Hoek e.a. (2007) gehanteerde 'voedingsbodentheorie' geplaatst worden. Niettemin zijn de door hen genoemde componenten van de voedingsbodem van belang, omdat ze ons in staat stellen tot het maken van een zinvolle vergelijking van wijken waarin rellen plaatsvonden. Met het oog op die vergelijking werken we eerst enkele begrippen nader uit.

7.2.1 De wijk

De wijken Ondiep, Graafsewijk, Velve-Lindenhof en Oosterparkbuurt vertonen vanaf het eind van de jaren 1960 – in meerdere of mindere mate – kenmerken van wat stadssociologen een transitiezone noemen; een zone om het stadscentrum die een hoge bevolkingsdynamiek van in- en uitstroom kent. Aanvankelijk lieten de verhuiscijfers misschien een stabilisatie zien – Reijndorp spreekt in dit verband van een 'stabilisatie van de heterogeniteit' (2004: 23) – maar de bevolkingsdynamiek is doorgedaan. De verhouding tussen de verschillende groepen bewoners is veranderd en ook binnen deze groepen hebben zich belangrijke ontwikkelingen voorgedaan. Voor velen is de wijk slechts een tussenstation in hun levensloop.

Van den Brink & Mali (2007b) hebben erop gewezen dat deze dynamiek, deze hoge mate van mobiliteit, een cruciale rol speelt in een proces dat ervoor zorgt dat sommige wijken in een neerwaartse spiraal terechtkomen. Zij benadrukken dat het over het algemeen een veeg teken is wanneer er in een wijk veel wordt verhuisd en argumenteren als volgt. Ten eerste geven mensen die naar elders verhuizen vaak te kennen dat ze het niet langer naar hun zin hebben. Een negatief oordeel over de woonomgeving wordt vaak omgezet in een verhuizing. Ten tweede dragen veel verhuizingen op hun beurt weer bij aan de achteruitgang van het wijkleven. Verhoogde mobiliteit vormt een bedreiging voor de bestaande netwerken. Het duurt nu eenmaal geruime tijd voordat

bewoners een zeker netwerk hebben opgebouwd. En ten derde kan ook een massale renovatie van het woningbestand of stedelijke herstructurering voor problemen zorgen. Het maakt dat wijkbewoners tijdelijk elders wonen, dat het normale verkeer niet langer functioneert of dat men met langdurige ontregeling van de openbare ruimte worden geconfronteerd. Bovendien kunnen dergelijke ingrepen ook nog eens het wantrouwen van de bewoners ten opzichte van de overheid of de woningcorporatie versterken. Bewoners vragen zich vaak bezorgd af of ze mogen terugkeren en of de huur niet drastisch verhoogd wordt (Van den Brink & Mali, 2007b: 59-61).

7.2.2 Drie groepen bewoners

In navolging van Reijndorp (2004) onderscheiden we binnen de vier wijken drie grote groepen bewoners: oorspronkelijke stedelingen, nieuwe stedelingen en immigranten. Wat deze drie groepen van elkaar onderscheidt, is een verschil in uitgangspositie. Zij zijn op verschillende manieren, om verschillende redenen en met een verschillend doel in deze wijken terechtgekomen. Bij de oorspronkelijke stedelingen is de positie evident: ze zijn er geboren. Misschien niet in dezelfde, maar dan toch in soortgelijke wijken. De tweede groep, de nieuwe stedelingen, is vaak voor studie naar de stad gekomen, of is op zoek naar zelfstandige huisvesting naar de wijk verhuisd. En de derde groep, de immigranten, is uit een ander land gekomen, op zoek naar een beter bestaan. Deze drie groepen die de bevolking van de vier wijken vormen, onderscheiden zich, zoals opgemerkt, van elkaar door een verschil in uitgangspositie. Dat verschil hangt samen met de genoten opleiding, en daarmee met het maatschappelijk perspectief, en hoogstwaarschijnlijk ook met sociale achtergrond.

In dit verband blijkt het belang van de verschillende vormen van kapitaal, die Bourdieu (1984) economisch, cultureel en sociaal kapitaal heeft genoemd. Economisch kapitaal kunnen we gemakshalve gelijkstellen aan het inkomen. Cultureel kapitaal blijkt minder eenvoudig te kwantificeren. Het gaat niet alleen om de hoogte van de genoten opleiding, maar ook om de aard ervan. Bij sociaal kapitaal moet vooral gedacht worden aan de netwerken waar gebruik van gemaakt kan worden. Netwerken als hulpbronnen. Vaardigheden, bijvoorbeeld het gemak om met mensen om te gaan of op maatschappelijke veranderingen te reageren, bepalen eveneens de bruikbaarheid van het culturele en sociale kapitaal. De vaardigheden zijn van huis meegekregen of met vallen en opstaan ontwikkeld. Bourdieu weet sociale achtergrondkenmerken, zoals beroep en

inkomen, te verbinden met een voorkeur op een groot aantal terreinen, zoals politiek, kunst en autokeuze.

Putnam (2000) heeft het belang van sociaal kapitaal in de hedendaagse samenleving benadrukt. Hij stelt het concept van sociaal kapitaal centraal en stelt dat netwerken in een samenleving van waarde zijn. Sociale contacten tussen mensen zijn productief zowel voor het individu als voor de bredere samenleving. Putnam (2000: 22) onderscheidt twee vormen van sociaal kapitaal: *bridging* en *bonding*. Bonding betreft een vorm van sociaal kapitaal, die vooral naar binnen is gericht, en is bedoeld om (groeps)identiteit te bewerkstelligen. Bonding kan leiden tot homogene groepsvorming. Bridging daarentegen is meer naar buiten gericht en staat in het teken van het verkrijgen van nieuwe informatie en het creëren van relaties.

Behalve verschillen tussen de drie groepen (oorspronkelijke stedelingen, nieuwe stedelingen en immigranten) zijn er volgens Reijndorp echter ook overeenkomsten, bijvoorbeeld in de waardering van de stad.

'De drie groepen [...] onderscheiden zich van elkaar als het gaat om hun economische, sociale en culturele kapitaal, maar komen overeen wat betreft hun voorkeur voor een stedelijke levenswijze. Oorspronkelijke stedelingen waarderen de stad en het stedelijk leven wellicht om andere redenen dan nieuwe stedelingen, en voor (verschillende groepen) immigranten kan dat weer anders liggen. De drie groepen kunnen dus ook worden gekarakteriseerd op grond van een opvatting over stedelijkheid: een oorspronkelijke stedelijkheid die haar wortels vindt in het straatleven in de volksbuurt, met een open familieleven, grote sociale betrokkenheid én controle, naast een nieuwe stedelijkheid waarin juist diversiteit, openheid en anonimiteit vooropstaan. De "immigrantenstedelijkheid" lijkt een combinatie van die twee, en enerzijds te bestaan uit netwerken die op buurtniveau ontstaan en anderzijds uit de anonimiteit en de tolerante omgeving die de stad biedt.'

(Reijndorp 2004: 18-19)

7.3 Analyse

Om een vergelijking mogelijk te maken wordt hierna een beschrijving gegeven van de vier betreffende wijken. Hiervoor is gebruikgemaakt van gegevens uit een omvangrijk databestand, dat we in 2006 uit meerdere deelbestanden hebben samengesteld (Van den Brink & Mali, 2007a: 23-24).

Het eerste deelbestand is de Vastgoedmonitor (VGM), waarin de meest diverse kenmerken van wijken en woningen verzameld zijn. Deze bron verstrekt gegevens over zo diverse zaken als het percentage koopwoningen per wijk, het gemiddeld inkomen per maand, de mate van sociale of fysieke overlast, het aantal woningen van lage kwaliteit of het tekort aan bepaalde voorzieningen, zoals parkeerplaatsen. Het gaat meestal om objectieve kenmerken, die onder meer door het Centraal Bureau voor de Statistiek bijeengebracht zijn. Ten tweede is er het Woonbehoeftenonderzoek (WBO). Dat berust op een steekproef van ongeveer 90.000 respondenten en brengt uiteenlopende aspecten uit het alledaagse leven in kaart. Zaken die aan de orde komen, zijn onder meer de vraag op welke politieke partij men stemt, of men is aangesloten op internet, of men de afgelopen twee jaar is verhuisd, hoeveel tijd men aan tv-kijken besteedt, hoe vaak men een museum of café bezoekt, wat de verkoopwaarde van de woning is, wie er deel uitmaken van het huishouden en hoeveel auto's men heeft. Ten derde is de Politie Monitor Bevolking (PMB) gebruikt. Dat is een steekproef die uit circa 52.000 respondenten bestaat en vragen over allerlei aspecten van onveiligheid stelt. Er wordt onder meer gevraagd hoe vaak men slachtoffer is geworden van een delict, welk oordeel men over het functioneren van de politie heeft, of men bereid is aangifte te doen en of men tevreden is over het politieoptreden. Hieraan is – ten vierde – een groot aantal gegevens toegevoegd die we aan het Herkenningsdienstsysteem (HKS) van de Nederlandse politie hebben ontleend. Dat is het zeer omvangrijke systeem waarin alle gegevens over daders en aangiften geregistreerd worden.

De uit deze deelbestanden gevormde database omvat zodoende talloze gegevens over Nederlandse wijken. De gegevens zijn geaggregeerd naar wijkniveau, waarbij is uitgegaan van wijken naar vierpositiepostcode (PC4).

Een belangrijk aandachtspunt in relatie tot de vergelijking van de vier betreffende wijken, is dat de gegevens betrekking hebben op de periode 2002-2006. De wijkrellen dateren echter van augustus 1996 (Velve-Lindenhof), december 1997-januari 1998 (Oosterparkbuurt), december 2000 (Graafsewijk) en maart 2007 (Ondiep). Met andere woorden: de vier wijken worden niet beschreven met gegevens uit de tijd van de wijkrellen. In hoeverre de wijken in de periode 2002-2006 vergelijkbaar zijn met diezelfde wijken ten tijde van de wijkrellen is niet na te gaan, aangezien wij de daarvoor benodigde gegevens niet hebben. We vermoeden echter dat de afwijking klein is, aangezien (deze) wijken in de tijd weinig veranderlijk zijn.

7.3.1 Werkwijze

We vergelijken de vier wijken gezamenlijk met de overige wijken van de vier gemeenten waarin deze gelegen zijn. Hierbij gaan we na in welke mate deze vier relwijken zich negatief onderscheiden op diverse kenmerken ten opzichte van de overige wijken en willen we vaststellen of er ook andere wijken zijn in deze vier gemeenten met dezelfde kenmerken en vergelijkbare onderliggende maatschappelijke problemen. In de volgende paragraaf vergelijken we vervolgens alleen de wijk Ondiep met de overige Utrechtse wijken. We zullen dit eerst doen aan de hand van (land)kaarten, gevolgd door een analyse van Ondiep in de tijd. Een overzicht van het aantal wijken naar gemeente is in bijlage 6a, tabel 6a.1 weergegeven.

De wijken vergelijken we vooral naar de mate waarin er sprake is van onderliggende maatschappelijke problemen, voorafgaand aan het ontstaan van rellen. Concreet letten we, conform het onderzoek van Hoek e.a. (2007), op structurele kenmerken van sociale, fysieke, economische en demografische aard. Bij deze vergelijking beschouwen we de wijk als een geografisch gebied en als een verzameling mensen (wijkbewoners). In het eerste geval kijken we naar (respectievelijk) woonomgeving, woningen, voorzieningen, mobiliteit en leefbaarheid. In het tweede geval richten we ons op economisch, cultureel en sociaal kapitaal. We beginnen de vergelijking echter met enkele demografische kenmerken; zie bijlage 6a, tabel 6a.2 tot en met tabel 6a.7.

Onze analyse laat een aantal zaken zien. Ten eerste lijkt Velve-Lindenhof een wat vreemde eend in de bijt te zijn. Waar de andere drie wijken, vergeleken met de overige wijken van de gemeente, omvangrijker zijn wat betreft bevolking en aantal huishoudens, is Velve-Lindenhof juist kleiner. Ook wonen er in Velve-Lindenhof, ten opzichte van de overige wijken van Enschede, gemiddeld minder jonge mannen; een belangrijke 'doelgroep' als het gaat over wijkrellen. Ten tweede is met name de Oosterparkbuurt een relatief grote wijk met 5,8% van de Groningers en met zo'n twee keer meer eenpersoonshuishoudens (64,3%) en jonge mannen tussen 15 en 25 jaar (9,8%) dan de gemiddelde wijk van Groningen. Van de vier relwijken is de gemiddelde omvang per huishouden daar dan ook het kleinst (1,51 personen). Ondiep blijkt hier een soort tussenpositie in te nemen; omvangrijker wat betreft bevolking en aantal huishoudens dan de gemiddelde Utrechtse wijk, maar met gemiddeld minder eenpersoonshuishoudens en een grotere gemiddelde omvang per huishouden. Procentueel wonen er in Ondiep ook wat minder jonge mannen (6,9%) dan in de overige wijken van Utrecht (7,0%). Ten slotte blijken in alle vier de wijken procentueel

meer niet-westerse allochtonen te wonen dan in de overige wijken van deze gemeenten. In Ondiep is dit percentage het hoogst (21,1%), in de Oosterparkbuurt het laagst (10,5%). Al met al kan geconcludeerd worden dat alleen demografische kenmerken onvoldoende verklaringsgrond bieden voor het ontstaan van wijkkrellen.

7.3.2 De wijk als een geografisch gebied

Eerder haalden we aan dat Ondiep, de Graafsewijk, Velve-Lindenhof en de Oosterparkbuurt kenmerken vertonen van een transitiezone, een zone om het stadscentrum die een hoge bevolkingsdynamiek van in- en uitstroom kent. Deze mobiliteit speelt een cruciale rol in het proces dat ervoor zorgt dat dergelijke wijken in een neerwaartse spiraal terecht kunnen komen (Van den Brink & Mali, 2007b). Het is om die reden dat we bij het vergelijken van deze wijken in eerste instantie de wijk bezien als een geografisch gebied (zone), waarbij we onderscheid maken naar (respectievelijk) woonomgeving, woningen, voorzieningen, mobiliteit en leefbaarheid. We zullen daarbij nagaan in welke mate deze vier relwijken zich negatief onderscheiden op deze kenmerken ten opzichte van de overige wijken van de betreffende gemeenten. Tevens gaan we na of er ook andere wijken zijn in deze vier gemeenten die wat betreft deze kenmerken een vergelijkbare voedingsbodem hebben.

Woonomgeving

Ondiep, de Graafsewijk, Velve-Lindenhof en de Oosterparkbuurt zijn natuurlijk niet de enige wijken van de vier gemeenten die in de zone om het stadscentrum liggen. De meeste wijken (56,8%) van deze gemeenten behoren zelfs tot dit woonmilieu 'buiten-centrum'. Desalniettemin onderscheiden de vier relwijken zich ten opzichte van de overige wijken negatief op alle kenmerken met betrekking tot de woonomgeving: de bewoners oordelen negatiever over de woonomgeving, zijn minder gehecht aan de buurt, voelen zich er minder thuis en hebben lagere verwachtingen van de buurtontwikkeling. Een volledig overzicht staat in bijlage 6a, tabel 6a.8.

Vervolgens zijn we nagegaan of er ook andere wijken zijn die vanuit deze kenmerken van de woonomgeving geclassificeerd kunnen worden als relwijk. Hiervoor is gebruikgemaakt van de discriminantanalyse.¹¹⁹ Het resultaat van deze analyse is dat, naast de vier relwijken, nog 24 wijken als relwijk worden

geclassificeerd.¹²⁰ Als het gaat om de kenmerken van woonomgeving hebben deze wijken dus een vergelijkbare voedingsbodem; zie bijlage 6a, tabel 6a.9.

Woningen

Met betrekking tot gevoelens van veiligheid onderscheiden Van den Brink & Mali (2007a: 25) onder meer het stedenbouwkundig perspectief, een in Nederland populaire benadering waarin onder meer veel betekenis wordt toegekend aan de bouwkundige kwaliteit van woningen. Wijken met oude of slecht onderhouden huizen, evenals wijken met een zeer homogene woningvoorraad, vormen een risico in termen van leefbaarheid of veiligheid, omdat ze veelal worden bewoond door kansarmen. Kenmerken van woningen kunnen dus een onderliggend maatschappelijk probleem zijn voor het ontstaan van rellen.

Met betrekking tot de woningen zijn Ondiep, de Graafsewijk, Velve-Lindenhof en de Oosterparkbuurt duidelijk homogener dan de overige wijken van de onderzochte gemeenten: vrijwel alleen rijtjeshuizen en etagewoningen. De meeste woningen (69,8%) worden gehuurd. Ook de kwaliteit van de woningen is duidelijk minder: ruim een kwart (26,8%) is van lage kwaliteit. Verder zijn de woningen in deze vier wijken gemiddeld ouder, kleiner en hebben ze minder kamers. De bewoners zijn dan ook minder tevreden met hun huidige woning, ofschoon ze wel goedkoper wonen. Een volledig overzicht staat in bijlage 6a, tabel 6a.10.

Met behulp van een discriminantanalyse is vervolgens weer nagegaan of er ook andere wijken zijn die vanuit deze kenmerken van de woningen geclassificeerd kunnen worden als relwijk. Hieruit blijkt dat er, naast de vier relwijken, nog achttien wijken zijn die als zodanig geclassificeerd kunnen worden.¹²¹ Deze 22 wijken hebben dus een vergelijkbare voedingsbodem voor wat betreft de kenmerken van woningen; zie bijlage 6a, tabel 6a.11.

119 Een discriminantanalyse is een multivariate techniek, waarmee we een categorale afhankelijke variabele (i.c. wel of niet relwijk) 'verklaren' vanuit een aantal onafhankelijke variabelen.

120 Een volledig overzicht van deze 28 wijken die op basis van kenmerken met betrekking tot woonomgeving worden geclassificeerd als relwijk, is opgenomen in bijlage 6b. In §7.3.4 zal nader worden ingegaan op deze overzichten.

121 Een volledig overzicht van deze 22 wijken die op basis van kenmerken met betrekking tot woningen worden geclassificeerd als relwijk, is opgenomen in bijlage 6b. In §7.3.4 zal nader worden ingegaan op deze overzichten.

Voorzieningen

Naast kenmerken van woonomgeving en woningen, kan ook het gebrek aan voorzieningen in de wijk een onderliggend maatschappelijk probleem vormen voor het ontstaan van rellen. Het is mogelijk dat een gemeente in de meer problematische wijken daarom extra investeert in voorzieningen, met de bedoeling het effect van de problemen te matigen. Voor wat betreft de onderzochte wijken lijkt dit niet het geval te zijn. Het niveau van de basisvoorzieningen¹²² ligt er althans onder het gemiddelde niveau van de overige wijken van deze gemeenten. Ook wordt in deze relwijken gemiddeld vaker een tekort aan fysieke voorzieningen, zoals de aanwezigheid van parkeerplaatsen, speelruimte voor kinderen of groenvoorzieningen, gemeld. Met betrekking tot de sociale voorzieningen, zoals openbaar vervoer, crèches en medische voorzieningen, verschillen de relwijken echter niet van de overige wijken; zie bijlage 6a, tabel 6a.12.

We gingen opnieuw na in hoeverre de overige wijken vanuit deze kenmerken met betrekking tot de wijkvoorzieningen kunnen worden geclassificeerd als relwijk. Omdat deze kenmerken niet zo sterk verschillen, is het resultaat van deze analyse dat maar liefst veertig overige wijken als relwijk worden geclassificeerd. Een van de vier relwijken (Velve-Lindenhof) wordt zelfs als overige wijk geclassificeerd.¹²³ Klaarblijkelijk zijn kenmerken van voorzieningen niet heel geschikt om mee te discrimineren tussen relwijken en overige wijken, als het gaat om een mogelijke voedingsbodem voor het ontstaan van rellen; zie bijlage 6a, tabel 6a.13.

Mobiliteit

Wanneer er in een wijk veel wordt verhuisd, geven mensen te kennen het niet langer naar hun zin te hebben. Bovendien dragen de vele verhuizingen op zichzelf bij tot een verdere achteruitgang van het wijkleven, aangezien netwerken worden aangetast (Van den Brink & Mali, 2007b). Dit leidt weer tot meer anonimiteit en een grotere kans op overlast. Kenmerken van mobiliteit kunnen daarom een onderliggend maatschappelijk probleem zijn voor het ontstaan van rellen. Vergelijken we wat dit betreft Ondiep, de Graafsewijk, Velve-Lindenhof

¹²² Basisschool, huisarts, buurtwinkel en postkantoor.

¹²³ Een volledig overzicht van deze 43 wijken die op basis van kenmerken met betrekking tot voorzieningen worden geclassificeerd als relwijk, is opgenomen in bijlage 6b. In §7.3.4 zal nader worden ingegaan op deze overzichten.

en de Oosterparkbuurt met de overige wijken van deze gemeenten, dan is er in deze relwijken wel meer sprake van een verhuisneiging, maar zijn minder mensen de afgelopen twee jaar feitelijk verhuisd. De bewoners in de relwijken wonen dan ook gemiddeld anderhalf jaar langer op hun huidige adres. Dege-
nen in de relwijken die wel zijn verhuisd in de afgelopen twee jaar, geven aan dit gemiddeld vaker te hebben gedaan dan de bewoners van de overige wijken. Een volledig overzicht staat in bijlage 6a, tabel 6a.14.

Al met al geeft de analyse een wat diffuus beeld. Enerzijds wordt er minder verhuisd, terwijl men wel meer wil verhuizen. Wellicht ontbreekt het deze bewoners uit de relwijken aan mogelijkheden te verhuizen en zitten zij zogezegd 'gevangen' in de wijk. Anderzijds verhuizen mensen vaker als zij in de afgelopen twee jaar wel zijn verhuisd.

Mogelijk is er in de relwijken sprake van twee typen bewoners voor wat betreft de mobiliteit. Een 'stabiele' groep bewoners die, al dan niet gewenst, langdurig in deze wijken woont en een 'dynamische' groep die verhoudingsgewijs vaker (is) verhuisd. Dit lijkt samen te hangen met de drie groepen die Reijndorp (2004) onderscheidt binnen deze wijken, waarbij de 'stabiele' groep hoofdzakelijk de oorspronkelijke stedelingen betreft. Het zou dan ook de aantasting van 'hun' netwerk kunnen zijn, die leidt tot een verdere achteruitgang van het wijkleven.

Met behulp van een discriminantanalyse is vervolgens nagegaan of er ook andere wijken zijn die vanuit deze kenmerken van mobiliteit geclassificeerd kunnen worden als relwijk. Naast de vier relwijken blijkt hieruit dat er nog negentien wijken zijn die als zodanig geclassificeerd kunnen worden.¹²⁴ Deze 23 wijken hebben dus een vergelijkbare voedingsbodem voor wat betreft de kenmerken van mobiliteit; zie bijlage 6a, tabel 6a.15.

Leefbaarheid

Indien wijken in een neerwaartse spiraal terechtgekomen zijn, al dan niet ten gevolge van een hoge bevolkingsdynamiek, zal zich dat onder meer uiten in aantasting van de leefbaarheid. Hierbij stellen we leefbaarheid gelijk aan de afwezigheid van gedragingen die leiden tot hinder, overlast en (gevoelens van) onveiligheid voor medeburgers. We veronderstellen dus ook dat bewoners van

124 Een volledig overzicht van deze 23 wijken die op basis van kenmerken met betrekking tot mobiliteit worden geclassificeerd als relwijk, is opgenomen in bijlage 6b. In §7.3.4 zal nader worden ingegaan op deze overzichten.

dergelijke wijken vaker slachtoffer worden van andermans handelen. En aangezien veel criminaliteit een lokaal karakter heeft, zullen daders en slachtoffers niet zelden uit dezelfde wijk afkomstig zijn (Bruinsma & Bernasco, 2004).¹²⁵

Ten opzichte van de overige wijken onderscheiden de vier relwijken zich inderdaad negatief op deze kenmerken van leefbaarheid. In deze wijken ervaart men zowel meer sociale overlast (rondhangende groepen jongeren, luidruchtig gedrag en dergelijke) als fysieke overlast (verloedering, stank en dergelijke). De bewoners van deze wijken zijn dan ook minder tevreden met hun buurt. Bewoners van relwijken zijn verder relatief vaker het afgelopen jaar meermalen slachtoffer geworden van een delict in de eigen gemeente. In de relwijken worden jaarlijks ook meer delicten geregistreerd dan in de overige wijken. Verder verschillen relwijken en overige wijken naar het type geregistreerde delict; in de relwijken is er meer variatie. Vergeleken met de overige wijken worden in de relwijken relatief meer geweldsdelicten (ook seksueel), meer vernieling en openbare-ordedelicten, meer verkeersdelicten en meer drugsgelateerde delicten geregistreerd. Een volledig overzicht staat in bijlage 6a, tabel 6a.16.

Wederom zijn we nagegaan in hoeverre de overige wijken vanuit deze kenmerken van leefbaarheid kunnen worden geclassificeerd als relwijk. Het resultaat van de uitgevoerde discriminantanalyse is dat veertien overige wijken als relwijk worden geclassificeerd. Daarentegen wordt een van de relwijken (Oosterparkbuurt) juist als overige wijk geclassificeerd.¹²⁶ Als het gaat om een mogelijke voedingsbodem voor het ontstaan van rellen, zijn deze kenmerken van leefbaarheid klaarblijkelijk niet heel geschikt om mee te discrimineren tussen relwijken en overige wijken; zie bijlage 6a, tabel 6a.17.

7.3.3 De wijk als een verzameling mensen

Naast een specifiek geografisch gebied is een wijk ook een verzameling mensen: wijkbewoners met mogelijk specifieke kenmerken. Er kan bijvoorbeeld worden gekeken naar demografische kenmerken, waarbij we al concludeerden

125 In de vier relwijken zijn per duizend inwoners 84,3 personen en 489,3 antecedenten geregistreerd in HKS. In de overige wijken is dit respectievelijk 52,5 en 275,9. Bovendien zijn in de vier relwijken de criminelen met 6,3 jaar gemiddeld anderhalf jaar langer actief.

126 Een volledig overzicht van deze zeventien wijken die op basis van kenmerken met betrekking tot leefbaarheid worden geclassificeerd als relwijk, is opgenomen in bijlage 6b. In §7.3.4 zal nader worden ingegaan op deze overzichten.

dat deze op zichzelf onvoldoende verklaringsgrond bieden voor het ontstaan van wijkrellen.

Op zoek naar andere kenmerken die een mogelijke verklaringsgrond voor het ontstaan van wijkrellen kunnen bieden, hanteren we de indeling naar economisch, cultureel en sociaal kapitaal van Bourdieu (1984), waarbij het uiteindelijk gaat over leefstijldifferentiatie.

Wederom vergelijken we Ondiep, de Graafsewijk, Velve-Lindenhof en de Oosterparkbuurt gezamenlijk met de overige wijken van de vier gemeenten waarin deze wijken gelegen zijn. Respectievelijk hanteren we daarbij kenmerken van economisch kapitaal (inkomen en vermogen), cultureel kapitaal (op-leiding, maar ook zaken als museumbezoek en politieke interesse) en sociaal kapitaal (relaties, netwerken en dergelijke). Ook nu willen we daarbij nagaan in welke mate deze vier relwijken zich, ten opzichte van de overige wijken van de betreffende gemeenten, hierop negatief onderscheiden. Tevens gaan we weer na of er ook andere wijken zijn in deze vier gemeenten die wat betreft deze kenmerken een vergelijkbare voedingsbodem hebben.

Economisch kapitaal

Wijken met oude en slecht onderhouden huizen worden veelal bewoond door kansarmen: werklozen en mensen met een laag inkomen. In het voorgaande zagen we al dat Ondiep, de Graafsewijk, Velve-Lindenhof en de Oosterparkbuurt zich, voor wat betreft de kwaliteit van de huizen, duidelijk negatief onderscheiden van de overige wijken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in deze wijken het economisch kapitaal ook duidelijk lager ligt dan in de overige wijken: zowel het inkomen als het vermogen is in de vier relwijken gemiddeld stukken lager dan in de overige wijken. Bijna 20% leeft er onder het sociaal minimum; zie bijlage 6a, tabel 6a.18.

Met behulp van een discriminantanalyse is vervolgens nagegaan of er ook andere wijken zijn die vanuit deze kenmerken van economisch kapitaal geassocieerd kunnen worden als relwijk. Naast de vier relwijken blijkt hieruit dat er maar liefst 44 overige wijken zijn die als zodanig geassocieerd kunnen worden.¹²⁷ Voor het ontstaan van wijkrellen hebben deze 48 wijken naar economisch kapitaal dus een vergelijkbare voedingsbodem; zie bijlage 6a, tabel 6a.19.

127 Een volledig overzicht van deze 48 wijken die op basis van economisch kapitaal worden geassocieerd als relwijk, is opgenomen in bijlage 6b. In §7.3.4 zal nader worden ingegaan op deze overzichten.

Cultureel kapitaal

Bij differentiatie naar leefstijl, op basis van cultureel kapitaal, is niet alleen de hoogte van de opleiding van belang, maar ook de vraag welke houding men zelf aanneemt. Daarom verstaan wij onder cultureel kapitaal, naast de hoogte van de opleiding, ook museumbezoek, politieke interesse, deelname aan verkiezingen, bezit van een pc of internet, het aantal uren sport en het aantal uren tv-kijken per week.

In Ondiep, de Graafsewijk, Velve-Lindenhof en de Oosterparkbuurt zijn de meeste huishoudens (51,6%) laag opgeleid. Ook is de hoogst voltooide opleiding, evenals die van de (eventuele) partner, er gemiddeld lager dan in de overige wijken. Verder gaan de bewoners van de relwijken gemiddeld minder vaak naar een museum, hebben zij minder interesse in de politiek, stemmen zij vaker niet bij verkiezingen, bezitten zij vaker geen pc of internet, sporten zij gemiddeld minder uren per week en kijken zij gemiddeld meer uren tv per week. Al met al kan dan ook geconcludeerd worden dat het cultureel kapitaal in de vier relwijken onder het gemiddelde niveau van de overige wijken ligt; zie bijlage 6a, tabel 6a.20.

Vervolgens zijn we nagegaan of er ook overige wijken zijn die vanuit deze kenmerken van cultureel kapitaal zijn te classificeren als relwijk. Naast de vier relwijken zijn er 28 overige wijken als zodanig te classificeren.¹²⁸ Voor wat betreft het cultureel kapitaal, hebben deze 32 wijken dus een vergelijkbare voedingsbodem; zie bijlage 6a, tabel 6a.21.

Sociaal kapitaal

Bij sociaal kapitaal gaat het primair om contacten tussen mensen, om formele en informele netwerken. Naast de feitelijke contacten onderscheiden wij hierbij tevens de potentiële contacten. Zo veronderstellen wij dat werklozen en alleenstaanden niet alleen minder contacten, maar ook minder kans op contacten hebben.

Het niveau van de feitelijke contacten met burens of buurtbewoners ligt in Ondiep, de Graafsewijk, Velve-Lindenhof en de Oosterparkbuurt duidelijk onder het gemiddelde van de overige wijken. Daarentegen hechten de bewoners van deze wijken wel meer belang aan het contact met de directe burens. Dat

¹²⁸ Een volledig overzicht van deze 32 wijken die op basis van cultureel kapitaal worden geclassificeerd als relwijk, is opgenomen in bijlage 6b. In §7.3.4 zal nader worden ingegaan op deze overzichten.

zou kunnen samenhangen met de hogere mate van heterogeniteit in deze wijken;¹²⁹ men zou weliswaar meer contact met de burens willen, maar niet met de burens die er nu wonen. Ook het gemiddeld intensievere contact met familieleden, vrienden of goede kennissen en vereniging suggereert vooral de neiging tot bonding in plaats van bridging. Al met al zijn het vooral de contacten met burens en buurtgenoten waar het aan schort, leidend tot het gevoel van vervreemding van buurtgenoten. Dit laatste lijkt bevestigd te worden door de geringere betrokkenheid bij de buurt en de geringere bereidheid zich in te zetten om de buurt te verbeteren. Tot slot is ook het contactpotentieel in de vier relwijken gemiddeld lager dan in de overige wijken. Zo zijn meer bewoners alleenstaand of hebben zij geen kind(eren), zijn deze bewoners gemiddeld meer en langer werkloos en werken zij gemiddeld minder uren per week als ze wel werk hebben. Een volledig overzicht staat in bijlage 6a, tabel 6a.22.

Vervolgens zijn we met behulp van een discriminantanalyse nagegaan of er ook overige wijken zijn die vanuit deze kenmerken van sociaal kapitaal geassocieerd kunnen worden als relwijk. Naast de vier relwijken blijkt hieruit dat er nog negen overige wijken zijn die als zodanig geassocieerd kunnen worden.¹³⁰ Deze dertien wijken hebben dus een vergelijkbare voedingsbodem voor wat betreft de kenmerken van mobiliteit; zie bijlage 6a, tabel 6a.23.

7.3.4 Wijken als relwijk geassocieerd

In de twee voorgaande subparagrafen is vanuit de kenmerken van in totaal acht verschillende onderwerpen nagegaan of de wijken in Utrecht, 's-Hertogenbosch, Enschede en Groningen zijn te associëren als relwijk. Telkens bleken meerdere overige wijken als zodanig geassocieerd te kunnen worden. Uit de kenmerken van twee onderwerpen – voorzieningen en leefbaarheid – werd juist een relwijk (respectievelijk Velve-Lindenhof en Oosterparkbuurt) als overige wijk geassocieerd. Alleen de wijken Ondiep en Graafsewijk worden dus vanuit de kenmerken van alle acht onderwerpen geassocieerd als relwijk. Eén wijk, Stadsveld in Enschede, werd als niet-relwijk zes keer geassocieerd als

129 Zo wonen in de relwijken procentueel de meeste niet-westerse allochtonen (tabel 6a.6). Ook wonen in vier relwijken procentueel meer jongeren en meer bejaarden dan in de overige wijken van deze steden (tabellen niet opgenomen).

130 Een volledig overzicht van deze dertien wijken die op basis van sociaal kapitaal als relwijk worden geassocieerd, is opgenomen in bijlage 6b. In §7.3.4 zal nader worden ingegaan op deze overzichten.

relwijk. Bij drie wijken (Taagdreef in Utrecht, Hogeland en Roombeek in Enschede) gebeurde dit vijf keer. Deze wijken zijn dus voor het merendeel van de onderwerpen niet te onderscheiden van een relwijk.

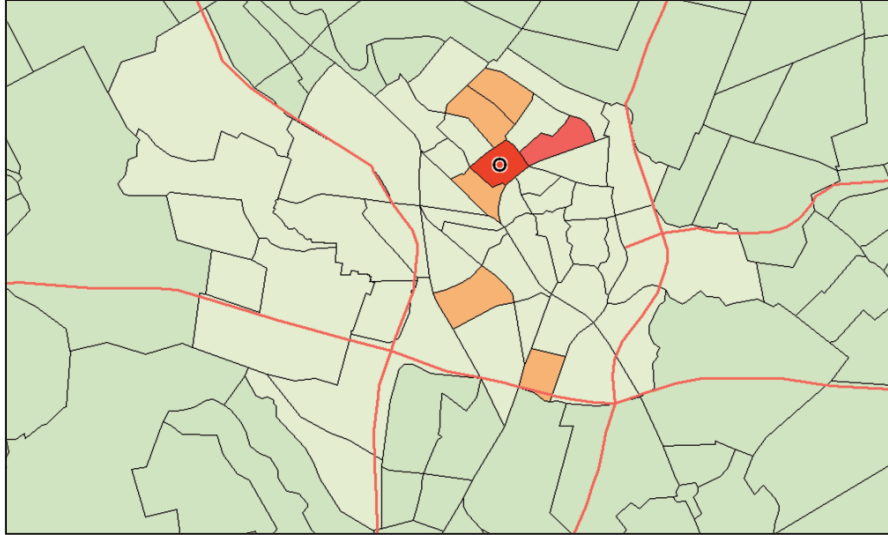
Slechts een kwart van alle wijken (26,2%) werd geen enkele keer als relwijk geclassificeerd, nog een kwart (25,4%) van de wijken werd één keer als relwijk geclassificeerd en 20,6% van de wijken werd twee keer als relwijk geclassificeerd. Een ruime meerderheid van de wijken (72,2%) kan dus vanuit de kenmerken van deze acht onderwerpen duidelijk onderscheiden worden van de relwijken. In onderstaande overzichtstabel zijn per gemeente de achttien wijken weergegeven die vier keer of vaker als relwijk zijn geclassificeerd, uitgesplitst naar onderwerp.

Tabel 7.1: Wijken als relwijk geclassificeerd uitgesplitst naar onderwerp

Wijk	Onderwerp*								Totaal
	1	2	3	4	5	6	7	8	
Utrecht									
3552 Ondiep / Loevenhoutsedijk	1	1	1	1	1	1	1	1	8
3561 Taagdreef / Wolgadreef	1	1			1	1	1		5
3525 Nieuw Hoograven	1	1				1	1		4
3527 Vollenhovelaan / Marshallaan	1	1				1	1		4
3551 2e Daalsedijk / Egelantierstraat	1	1	1	1					4
3563 Amazonedreef	1				1	1	1		4
3564 Overvecht-N	1				1	1	1		4
's-Hertogenbosch									
5213 Hinthamerpoort / Graafsewijk	1	1	1	1	1	1	1	1	8
5231 Orthen / Buitenpepers / Hambaken	1				1	1	1		4
Enschede									
7533 Velde-Lindenhof	1	1		1	1	1	1	1	7
7545 Stadsveld	1	1	1		1	1	1		6
7512 Hogeland / Getfert		1	1	1		1		1	5
7523 Roombeek / Mekkelholt / Voortman	1	1			1	1	1		5
7513 Veldkamp / Horstlanden		1	1			1		1	4
Groningen									
9713 Oosterparkwijk	1	1	1	1		1	1	1	7
9711 Binnenstad-Z / Oost			1	1	1	1			4
9716 De Hoogte	1		1			1		1	4
9741 Concordiabuur / Selwerd	1	1		1		1			4

* : 1 = woonomgeving, 2 = woningen, 3 = voorzieningen, 4 = mobiliteit, 5 = leefbaarheid, 6 = economisch kapitaal, 7 = cultureel kapitaal, 8 = sociaal kapitaal

Tot besluit zijn de wijken uit de gemeente Utrecht die als relwijk zijn geclassificeerd in onderstaand kaartje geografisch weergegeven.

Figuur 7.1: Wijken geassocieerd als relwijk in Utrecht

7.4 Ondiep vergeleken naar plaats en tijd

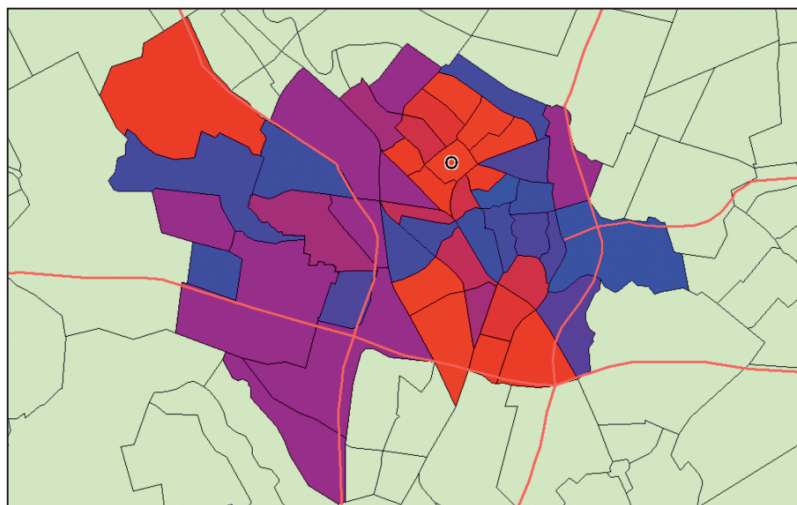
In de vorige paragraaf hebben we Ondiep, de Graafsewijk, Velve-Lindenhof en de Oosterparkbuurt telkens *gezamenlijk* vergeleken met de overige wijken van de onderzochte gemeenten. We deden dit met kenmerken van acht verschillende onderwerpen. In deze paragraaf vergelijken we vervolgens alleen de wijk Ondiep met de overige Utrechtse wijken. We doen dit in §7.4.1 eerst aan de hand van (land)kaartjes, in §7.4.2 gevolgd door een analyse van Ondiep in de tijd.

7.4.1 Ondiep: een vergelijking met Utrechtse wijken

Vanuit de kenmerken van alle in de vorige paragraaf beschreven onderwerpen, wordt Ondiep telkens geassocieerd als relwijk. Maar er zijn steeds ook overige Utrechtse wijken die eveneens als relwijk worden geassocieerd. Om nader inzicht te krijgen in deze Utrechtse wijken, die per onderwerp een vergelijkbare voedingsbodem hebben voor wat betreft het ontstaan van wijkrellen, hebben we thematische (land)kaarten opgesteld. We hebben hierbij gebruikge-

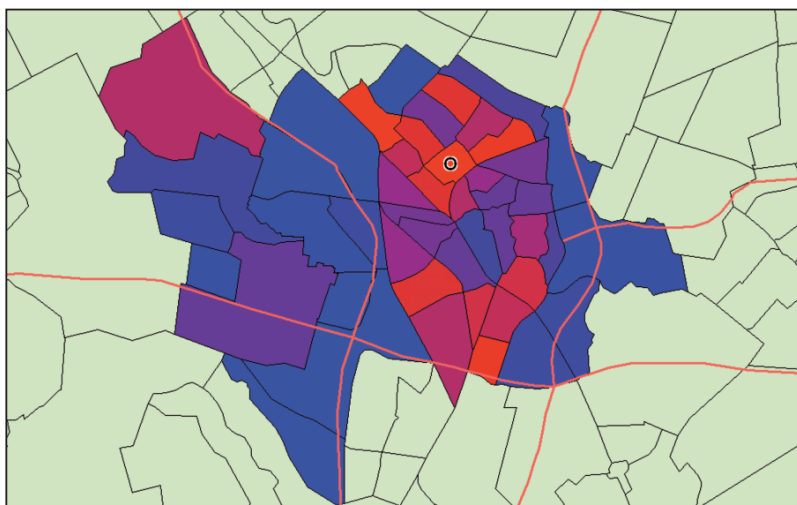
maakt van discriminantscores;¹³¹ zo'n score drukt uit in welke mate een wijk, voor wat betreft de kenmerken van een onderwerp, vergelijkbaar is met andere wijken. Deze scores zijn vervolgens in een kaart weergegeven, waarbij roder kleuren betekent dat de wijk beter vergelijkbaar is met de relwijken. Naarmate een wijk blauwer kleurt is deze juist minder vergelijkbaar met de relwijken.

De wijk Ondiep is met een 'O' in de kaarten aangeduid. In enkele gevallen kleurt deze wijk minder rood dan andere wijken. Dit komt doordat de discriminantscores gevonden zijn in de analyses met ook de wijken van 's-Hertogenbosch, Enschede en Groningen. In het geval dat Ondiep minder rood kleurt dan andere Utrechtse wijken, scoren deze andere wijken extremer op de kenmerken van het betreffende onderwerp dan Ondiep zelf. De vier relwijken waren dan ook niet de enige wijken die als zodanig geclassificeerd werden.

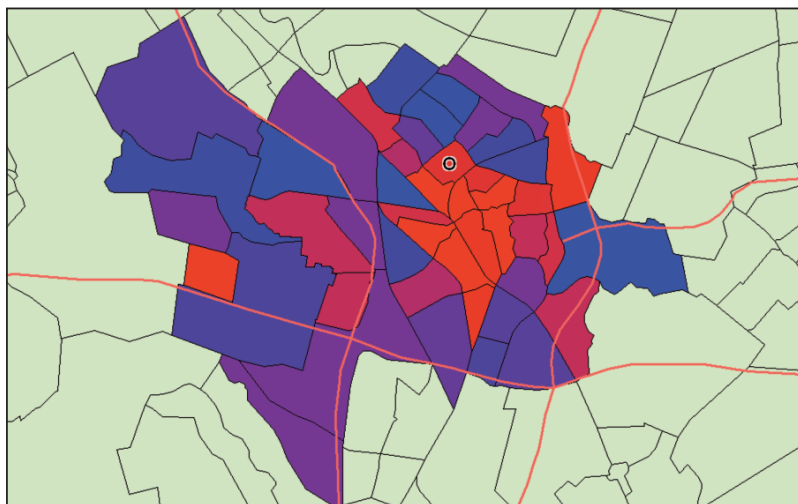

Figuur 7.2: Wijken Utrecht naar woonomgeving

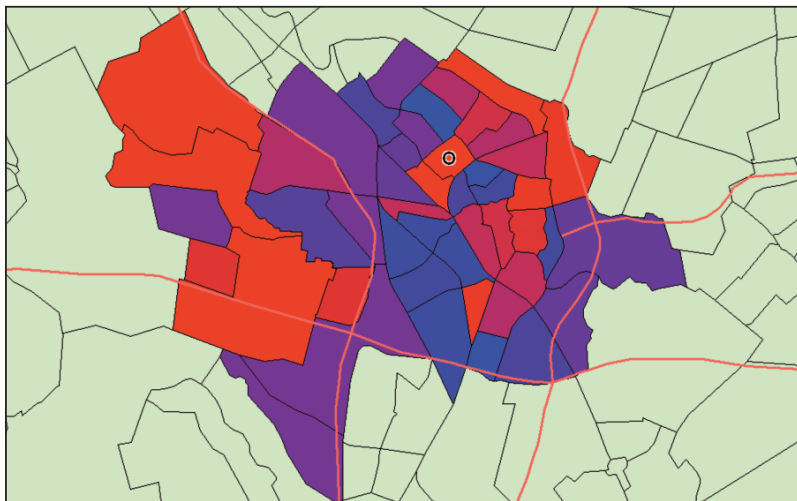
¹³¹ In de discriminantanalyses uit de vorige paragraaf is telkens een multivariate, lineaire vergelijking opgesteld, aan de hand waarvan de discriminantfuncties zijn geconstrueerd. Per onderwerp krijgt elke wijk op deze functie een discriminantscore.

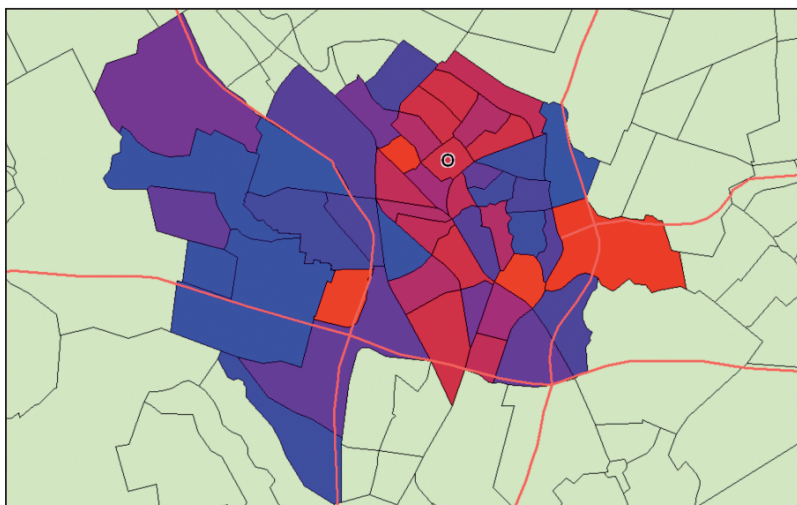
Figuur 7.3: Wijken Utrecht naar woningen

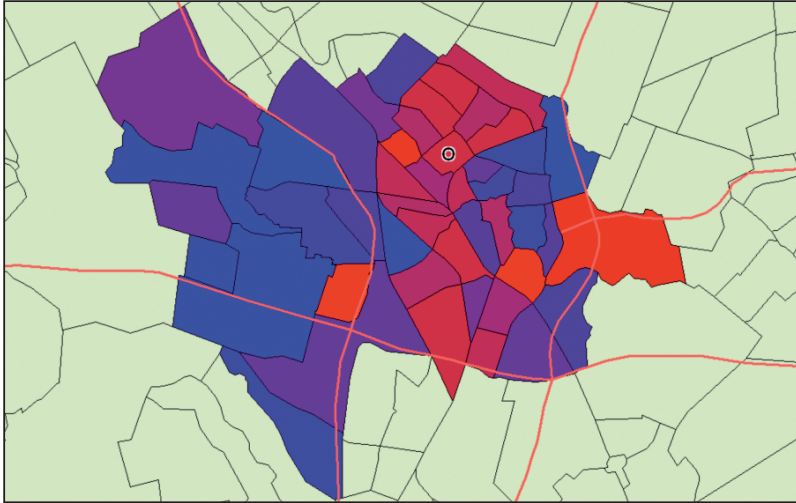
Figuur 7.4: Wijken Utrecht naar voorzieningen

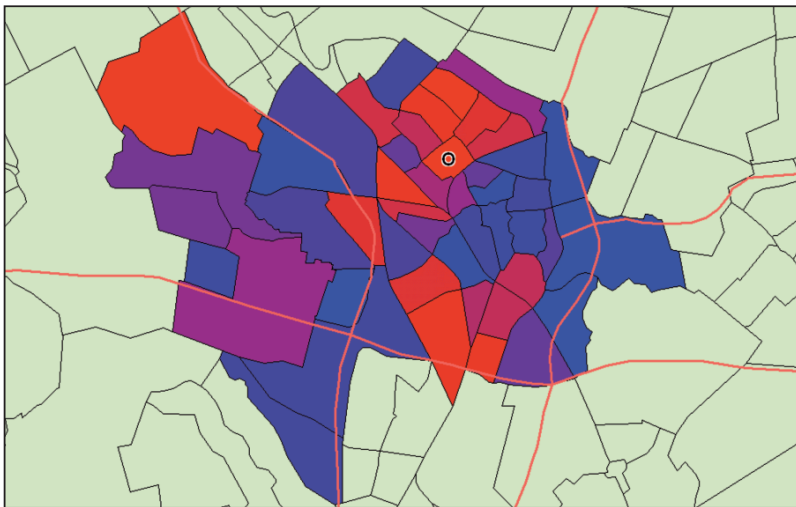
Figuur 7.5: Wijken Utrecht naar mobiliteit

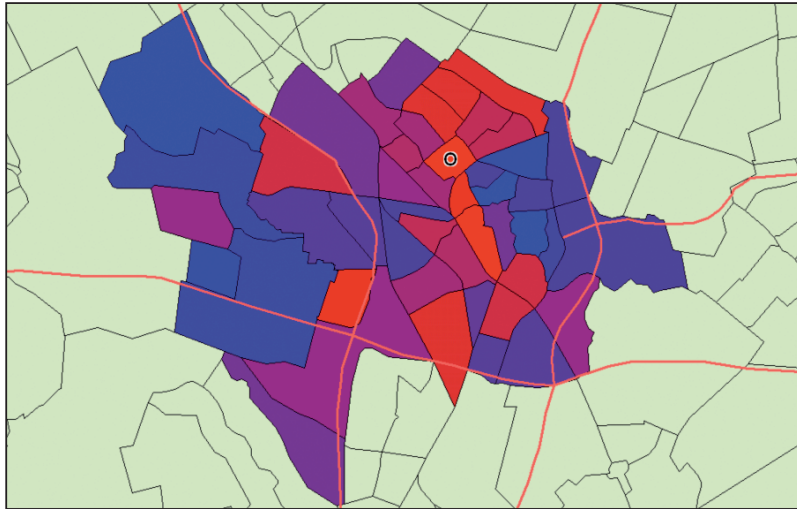
Figuur 7.6: Wijken Utrecht naar leefbaarheid

Figuur 7.7: Wijken Utrecht naar economisch kapitaal

Figuur 7.8: Wijken Utrecht naar cultureel kapitaal

Figuur 7.9: Wijken Utrecht naar sociaal kapitaal

Op basis van deze thematische kaarten valt een aantal zaken op. Ten eerste lijkt er voor wat betreft de woonomgeving, woningen en leefbaarheid in Utrecht sprake te zijn van een zone om het stadscentrum die zich negatief onderscheidt. Dit bevestigt onze eerdere suggestie dat wijken als Ondiep kenmerken van een transitiezone vertonen, waarin sprake is van een hoge bevolkingsdynamiek van in- en uitstroom. De thematische kaart (figuur 7.5) naar mobiliteit geeft echter het beeld dat Ondiep weliswaar te maken heeft met een verhoogde mobiliteit, maar dat dit niet louter is voorbehouden aan wijken uit deze (transitie)zone. Vooral in het noordoosten (Overvecht, Voordorp) en, logischerwijs, in de nieuwe wijken ten noordwesten van de stad, blijkt sprake te zijn van verhoogde mobiliteit. Voor wat betreft de voorzieningen zijn vooral de wijken die direct rondom het centrum zijn gelegen vergelijkbaar met de vier relwijken. Dat wil zeggen: gemiddeld minder basisvoorzieningen¹³² en meer tekorten op het gebied van met name fysieke voorzieningen (parkeerplaatsen, groenvoorzieningen).

Verder lijkt er ook op het vlak van economisch en cultureel kapitaal sprake te zijn van een zone om het stadscentrum waarin de wijken zich negatief onderscheiden van de overige wijken. Niet onbegrijpelijk, als we bedenken dat wij-

¹³² Basisschool, huisarts, buurtwinkel en postkantoor.

ken met oude en slecht onderhouden huizen veelal worden bewoond door kansarme, laagopgeleide mensen met een laag inkomen. De wijken, tot besluit, die zich negatief onderscheiden naar sociaal kapitaal, en daarmee vergelijkbaar zijn met de vier relwijken, liggen minder eenduidig in een zone om het stadscentrum. Globaal beschouwd zijn het vooral de wijken rondom Ondiep ten noorden van het centrum, alsmede de wijken ten zuiden daarvan (Croeselaan, Tolsteeg, Transwijk).

7.4.2 Ondiep: een vergelijking in de tijd

De gepresenteerde tabellen en kaarten hebben één belangrijke tekortkoming: het zijn momentopnamen. Ze zeggen niets over de historische ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden. Tegelijkertijd is het ook zo dat wijken op wijkniveau over het algemeen niet zo snel veranderen. Eerder onderzoek in de wijk Ondiep (Vogel & Reijndorp, 1998) biedt echter een uitgelezen mogelijkheid om terug te kijken aan de hand van cijfermateriaal van ruim tien jaar geleden. We krijgen op deze manier – door een vergelijking in de tijd – mogelijk meer greep op de wijk, en daarmee mogelijk ook meer inzicht in de ontwikkelingen en de situatie in Ondiep voorafgaand aan het fatale schietincident en de daaropvolgende wijkrellen in maart 2007. Hoe verhoudt de situatie van midden jaren 1990 zich met de recente situatie?

Vogel & Reijndorp (1998) besteedden een apart hoofdstuk aan statistische en andere gegevens die licht werpen op de destijds gesignaleerde problematiek in Ondiep. Zij plaatsten Ondiep daarbij binnen de context van Utrecht-Noordwest en maakten daarbij gebruik van vier publicaties: *Bevolking van Utrecht per 1 januari 1997* (Bestuursinformatie, 1997), *Utrechtse Wijken in Cijfers 1996* (Bestuursinformatie, 1996), *de Barometer sociale achterstand van de Utrechtse buurten: de stand in 1995-1996* (Veltman, 1996) en de eindrapportage van het onderzoek *Welzijn tussen vraag en aanbod. Een wijkanalyse van Utrecht-Noord* (Kunst, Snel & Hortulanus, 1997). Vogel & Reijndorp wezen er verschillende malen op dat Ondiep 'twee gezichten kent'. Of anders geformuleerd: er is in Ondiep in verschillende opzichten geen sprake van een eenduidig beeld.

Statistiek

Ondiep, met een totaal van 6511 inwoners op 1 januari 1997, kon ruim tien jaar geleden op stadsniveau op basis van het beschikbare statistische materiaal

in verschillende opzichten gekenmerkt worden als een ‘gemiddelde’ Utrechtse wijk. Bijvoorbeeld wanneer gekeken werd naar de gemiddelde woningbezetting van 2,4, het percentage 65-plussers, het aandeel 0-22-jarigen en het percentage inwoners met een niet-Nederlandse etniciteit (Bestuursinformatie, 1997: 62, 72, 77 en 97).

Wanneer ingezoomd werd op de wijk Noordwest, en Ondiep specifiek vergeleken werd met de andere dertien ‘hoofdbuurtten’ in die wijk, bleek Ondiep op wijkniveau eveneens in verschillende opzichten als ‘gemiddeld’ naar voren te komen. Bijvoorbeeld wat betreft de bevolking naar leeftijdscategorieën, de bevolking naar nationaliteit en de bevolking naar etniciteit (Bestuursinformatie, 1996: 7, 11 en 13).

Echter, wanneer gekeken werd naar het schoolverzuim en de uitval door leerplichtige leerlingen, het aandeel werkzoekenden in de leeftijdscategorie 18-24 jaar, het aandeel werkzoekenden dat langer dan vijf jaar staat ingeschreven bij het arbeidsbureau en het aandeel werkzoekenden met een laag opleidingsniveau (alleen basisonderwijs, of voortgezet onderwijs niet afgemaakt), dan vertoonde Ondiep plotseling weer een relatief ongunstig beeld (Bestuursinformatie, 1996: 46-47, 67 en 72-73). Kortom: twee gezichten van een en dezelfde wijk.

Barometer sociale achterstand van de Utrechtse buurten

Op een rangschikking naar sociale achterstand scoorde Ondiep destijds eveneens betrekkelijk hoog. Voor de duidelijkheid: hoe hoger de score, des te groter de sociale achterstand. Op de gemeentelijke ‘Barometer sociale achterstand’ nam Ondiep in 1995 de negende plaats in op een ranglijst met 75 buurten. Binnen Utrecht-Noordwest stonden nog enkele buurten hoog op deze ranglijst: de Schaakbuurt op de derde plaats, de Geuzenwijk op de zesde plaats, Pijlswaard op de zevende plaats, de Minister Talmastraat op de elfde plaats en de J.M. de Muinck Keizerlaan op de twaalfde plaats.

Blijkbaar is het dus van groot belang naar welke cijfers wordt gekeken. In het ene geval resulteert de karakteristiek in een ‘gemiddelde’ Utrechtse buurt en in het andere geval blijkt de wijk al gedurende enkele jaren een ‘subtopper’ op de achterstandsbarometer (13^e in 1983, 21^e in 1986/1987 en 12^e in 1990/1991). Nogmaals: twee gezichten van een en hetzelfde gebied. Waarbij overigens aangetekend moet worden, dat – zoals de auteur zelf ook benadrukt (Veltman, 1996: 8) – er genuanceerd omgegaan moet worden met een dergelijke rangschikking. De dertiende plaats in 1983, de twaalfde in 1990/1991 en de negende in 1995/1996 duiden op enige consistentie, maar hoe valt bijvoor-

beeld een eenentwintigste plaats in 1986/1987 te verklaren? Is Ondiep destijds in de tussenliggende periode schrikbarend achteruitgegaan, of zijn andere buurten drastisch vooruitgegaan? In feite worden met een dergelijke operationalisatie van het begrip 'sociale achterstand' in essentie de gemiddelde sociaaleconomische posities van buurtbevolkingen ten opzichte van elkaar gemeten en wordt voorbijgegaan aan de heterogeniteit binnen een buurt. Hoewel de sociaaleconomische dimensie een uiterst belangrijke is, kunnen onder sociale achterstand meer dimensies gerekend worden dan de sociaaleconomische alleen. Volgens Veltman (1996: 8) valt bijvoorbeeld te denken aan de sociaalpsychologische dimensie (mate van sociaal isolement en sociale afhankelijkheid, en mate van satisfactie met de woonomgeving), de dimensie sociale veiligheid, de dimensie van de woningvoorraad/huisvesting en de dimensie van de woonomgeving (het openbaar groen en de bereikbaarheid van voorzieningen). Het gaat in feite om een gemiddelde sociaaleconomische achterstandsscore. De zes gehanteerde indicatoren zijn objectief, maar de gemaakte keuze heeft voor een belangrijk deel een subjectief dan wel normatief karakter (Veltman, 1996:1).

Wijkanalyse

In opdracht van de Stichting Welzijn Noord Utrecht hebben enkele medewerkers van de Universiteit Utrecht (faculteit Sociale Wetenschappen, vakgroep Algemene Sociale Wetenschappen, projectgroep Stad en Staat) een wijkanalyse gemaakt van Utrecht-Noord (Kunst, Snel & Hortulanus, 1996). De rapportage hiervan – gebaseerd op een uitgebreide mondelinge enquête onder (zeshonderd) bewoners, gesprekken met sleutelinformanten en literatuurstudie – bood een eerste mogelijkheid om de werkelijkheid achter bovenstaande cijfers verder te verkennen.

Heterogeniteit

Kunst e.a. (1996) wezen om te beginnen met nadruk op de sociale heterogeniteit in Utrecht-Noordwest. Uit hun materiaal bleek hoe ongenueanceerd het was – en ongetwijfeld ook is – geheel Utrecht-Noordwest als achterstandswijk te bestempelen. Voor meer dan twee derde van de respondenten in hun onderzoek (N=600) gold dat ze niet tot de achterstandsgroepen, maar tot de midden- of hogere groepen gerekend moesten worden. 29% van de respondenten in hun onderzoek behoorde tot een lage SES-groep (sociaaleconomische status), 50% kon tot het midden gerekend worden en 20% viel in de hoogste SES-groep. Het

construct sociaaleconomische status is opgebouwd uit een drietal elementen: het opleidingsniveau van de respondent, de voornaamste bron van het gezinsinkomen en de hoogte van het gezinsinkomen; zie voor een uitgebreide toelichting: Kunst e.a., 1996: 19-20.

Vervolgens hebben de auteurs gekeken hoe de verschillende sociaaleconomische groepen over de diverse buurten verdeeld waren. Was er in sommige buurten in Utrecht-Noordwest sprake van een concentratie van problematische groepen? Was er in andere buurten juist sprake van relatief veel hogere SES-groepen? En hoe verhield zich deze ruimtelijke spreiding van sociaaleconomische statusgroepen tot de bestaande rangschikking van buurten op grond van de eerdergenoemde gemeentelijke 'Barometer sociale achterstand'? Op basis van een ordening in een drietal buurtklassen karakteriseerden Kunst e.a. (1996) Ondiep als een 'relatief problematische' buurt. Echter, ook hier kan weer worden gewezen op de heterogeniteit van de hedendaagse stadsbuurt: grofweg de helft van de respondenten uit het 'relatief problematische' Ondiep viel niet in de laagste SES-groep en 10% van hen kon tot de hoogste SES-groep gerekend worden. Bovendien vroegen Kunst e.a. zich af of er op een nog lager schaalniveau – in de Fruitbuurt, een deel van de wijk Ondiep – mogelijk sprake is van een concentratie van armoede en werkloosheid. Ook hier bleek weer de heterogeniteit van de hedendaagse stadsbuurt: grofweg de helft van hun respondenten in de Fruitbuurt bleek tot de middelste SES-groep te behoren. De onderzoekers concludeerden dan ook dat het onterecht zou zijn dergelijke buurten als geheel als 'achterstandsbuurt' af te schilderen. Niettemin wezen de auteurs erop dat er een aantal buurten is in Utrecht-Noordwest, waaronder Ondiep, waar het percentage lage inkomens hoger is dan het stedelijk gemiddelde. Wat echter vooral opviel, was het grote aandeel middeninkomens in vrijwel alle buurten van Utrecht-Noordwest, plus het feit dat de hogere inkomensgroepen duidelijk ondervertegenwoordigd waren.

Dit laatste is op zich een opmerkelijke bevinding. Kunst e.a. (1996: 142) benadrukten dat het typerend is voor de situatie in Nederland dat beterverdienenden en minderverdienenden vlak bij elkaar wonen (het verschijnsel van de 'tweetoppigheid'), terwijl de middeninkomens in de stedelijke bevolking juist ondervertegenwoordigd zouden zijn. In Utrecht-Noord daarentegen is er geen sprake van tweetoppigheid. De hogere inkomens ontbreken grotendeels, terwijl de lagere en middengroepen goed vertegenwoordigd zijn. Ondiep vormt wat dat betreft geen uitzondering en vertoont in dit opzicht duidelijk één gezicht.

Buurtbewoners

In navolging van Van der Loo, Loozen & Oosterman (1988) onderscheidde Kunst e.a. (1996) vier typen buurtbewoners: traditionelen, afstandelijken, participanten en bewegelijken. Het eerste type, de traditionelen, ook wel 'buurters' genoemd, zijn mensen die al langer in de buurt wonen (meer dan zeven jaar), die sterk op de buurt en het buurtleven gericht zijn en intensieve contacten met hun buurtgenoten onderhouden. Deze personen worden traditionelen genoemd, omdat het oude buurtleven uit de stedelijke volks- en arbeidersbuurten bij hen nog enigszins voortleeft. Het tweede type, de afstandelijken, zijn mensen die net als de buurters al langer in de buurt wonen. Maar in tegenstelling tot het eerste type buurtbewoners houden zij het buurtleven juist op een afstand. Afstandelijken hebben niet veel contacten in de buurt, vinden dat ook niet zo belangrijk en zoeken hun vrienden liever buiten de buurt. Lopen de traditionelen bij elkaar naar binnen, de afstandelijken zijn liever op zichzelf en ze zijn vaak niet of nauwelijks in sociale netwerken in de buurt opgenomen.

Bij de overige twee typen gaat het om mensen die minder lang in de buurt wonen. Ook bij deze relatieve nieuwkomers kan een onderscheid gemaakt worden tussen degenen die sterk op de buurt gericht zijn en degenen die dat niet zijn: de participanten en de bewegelijken. De participanten, het derde type, wonen nog niet zo lang in de buurt (maximaal zeven jaar), maar voelen zich desondanks betrokken bij de buurt. Ze vinden contacten met buurtgenoten belangrijk en hebben ook dergelijke contacten. Ze staan vaak nogal pragmatisch in het buurtleven: ze willen er niet te veel in investeren, maar wensen wel een acceptabel leefklimaat in de buurt. De bewegelijken, het laatste type buurtbewoners, zijn degenen die nog niet zo lang in de buurt wonen en voor wie de buurt ook niet zo belangrijk is. De buurt is voor hen voornamelijk een uitvalsbasis om deel te nemen aan het stedelijk leven. Buurtcontacten vinden ze niet zo belangrijk en vrienden en kennissen zoeken ze niet per se in de buurt zelf. Behalve met leeftijd hangen deze vier typen ook samen met de sociaaleconomische status van de respondenten en de buurt waarin zij wonen.

Traditionelen en afstandelijken troffen Kunst e.a. vooral aan bij de laagste sociaaleconomische statusgroep. Met name bij de 'kansarme ouderen' kwamen ze relatief veel traditionele buurters tegen. In de hogere sociaaleconomische statusgroepen troffen ze daarentegen meer participanten en bewegelijken. In Ondiep waren de traditionelen met 45% duidelijk oververtegenwoordigd.

Buurttypen

Zonder een zekere mate van sociale cohesie en onderlinge verbondenheid kan geen enkele buurt bestaan. Vanuit deze invalshoek hebben Kunst e.a. (1996) geprobeerd de mate van sociale cohesie in kaart te brengen. In welke delen van Utrecht-Noordwest bestaat nog iets van het oude gemeenschapsgevoel en in welke buurten niet (meer)? En wat is er voor de oude gemeenschap in de plaats gekomen? Uitgangspunt van hun analyse was een onderscheid tussen drie soorten buurten: gemeenschap, niemandsland en arena. Het eerste buurttype is de gemeenschap – in feite de klassieke buurtgemeenschap, waar bewoners intensief contact met elkaar onderhouden en er een sterke betrokkenheid is in termen van hulp, vrijwilligerswerk en medebeheer. Het is het type buurt waarvan vaak wordt aangenomen dat het inmiddels tot het verleden behoort. Het tweede type is het niemandsland: de moderne, anonieme stadsbuurt. Bewoners hebben weinig contact met elkaar, de buurt is enkel woonplaats en een springplank om aan het stedelijk leven deel te nemen. De buurt als niemandsland is niet per se problematisch. Het kan een ‘keurige’, vreedzame buurt zijn, waarvan de bewoners sterk aan hun privacy gehecht zijn en elkaar nauwelijks overlast bezorgen. Anders is dat bij de buurt als arena, waar het verbroken contact in de buurt is omgeslagen in sluimerende en openlijke conflicten.

Ook in dit opzicht vertoont Ondiep volgens Kunst e.a. (1996: 120-121) duidelijk twee gezichten: Ondiep kent zowel sterke gemeenschapstrekken als kenmerken van een arena. Deze sluiten elkaar blijkbaar niet uit, maar gaan hand in hand. Juist een hechte gemeenschap vormt vaak een situatie waarin ruzies floreren, zowel onderling als met nieuwkomers. Dit zien we ook in Ondiep. De gemiddelde woonduur van de respondenten uit Ondiep in het onderzoek van Kunst e.a. was wat langer dan gemiddeld in Utrecht-Noordwest. Respondenten uit Ondiep vonden ook meer dan gemiddeld dat er soortgelijke mensen in de buurt wonen als zijzelf. De homogene buurtgemeenschap werd echter bedreigd: 39% van de respondenten uit Ondiep vond dat er te veel verschillende mensen in de buurt kwamen wonen. Dat was meer dan gemiddeld in Utrecht-Noord. Respondenten uit Ondiep waren het overigens niet vaker dan gemiddeld eens met de stelling dat er te veel buitenlanders in de buurt waren komen wonen. Opvallend waren echter de hoge scores in Ondiep op zowel positieve als negatieve buurtcontacten. Enerzijds hadden veel respondenten diepgaande contacten met elkaar, anderzijds hadden velen ook weleens ruzie met of een hekel aan hun buurtgenoten. Alweer: twee gezichten.

Tegenstellingen

Zelf constateerden Vogel & Reijndorp (1998) in hun onderzoek, dat uitgevoerd werd in opdracht van de afdeling Bestuursinformatie van de gemeente Utrecht, dat er sprake was van structurele sociale en ruimtelijke tegenstellingen in Ondiep. Het betrof in sociaal opzicht twee manifeste tegenstellingen (autochtonen versus allochtonen en ouderen versus jongeren) en twee abstractere: Geuzenwijk versus Ondiep, en het imago van Ondiep versus de 'werkelijkheid', de dagelijkse gang van zaken.

De verhouding tussen autochtonen en allochtonen bleek al enige jaren betrekkelijk problematisch te zijn in de wijk. Deze problematiek manifesteerde zich volgens enkele geïnterviewde professionals op drie terreinen: de huisvesting in Ondiep van mensen met een buitenlandse herkomst, de vestiging van twee moskeeën vlak naast elkaar aan de Royaards van den Hamkade en de welzijnsvoorzieningen, vooral binnen het buurthuis Odin. Deze tegenstelling tussen autochtonen en allochtonen kon niet worden ontkend, ofschoon het duidelijk was dat deze in enkele gevallen voor een belangrijk deel samenhang met concrete overlastproblematiek: geluidsoverlast en parkeeroverlast. De onderzoekers suggereerden dan ook dat functionele oplossingen hier waarschijnlijk een belangrijk deel van de vermeende spanningen zouden kunnen wegnemen en mogelijk ruimte konden scheppen voor constructieve samenwerking (Vogel & Reijndorp, 1998: 23). Zij wezen erop dat in dit verband de sociale realiteit van het dicht bij elkaar leven in een wijk als Ondiep niet veronachtzaamd moet worden, net zomin als de vraag hoe in een dergelijke situatie geordend samenleven bevorderd kan worden. Het leek de auteurs onjuist iedere vorm van ervaren overlast te interpreteren in termen van etnocentrisme of zelf racisme. Bovendien bleek uit hun verkennende onderzoek dat de autochtone bewoners in de wijk Ondiep evenmin een homogene groep vormden. Ook tussen hen bestonden grote verschillen, die onder andere tot uiting kwamen in spanningen rondom het gebruik van het buurthuis Odin.

Een belangrijk deel van de onveiligheidsgevoelens in Ondiep had te maken met het duidelijk op straat aanwezig zijn van groepen rondhangende jongeren, waarbij het probleem volgens de professionals was dat er nauwelijks goede communicatie mogelijk was, dat er geen of nauwelijks correctie plaatsvond bij normovertredend gedrag en dat er te weinig gerichte trajecten waren voor deze jongeren, bijvoorbeeld in de vorm van aparte werktoeleidingsprojecten. Veel jongeren in Ondiep hadden volgens de professionals weinig opleiding genoten en er was sprake van een hoge werkloosheid, zowel onder allochtone als autochtone jongeren. Dit laatste is tegengesteld aan het gangbare beeld dat het voornamelijk buitenlandse jongeren zou betreffen.

Verschillende professionals wezen erop dat de sociale problematiek door de beleidsmakers en de politie in de aangrenzende Geuzenwijk eerder onderkend was dan in Ondiep, waardoor naar hun idee de aandacht en de investeringen in de jaren voorafgaand aan de periode waarin het onderzoek van Vogel & Reijndorp uitgevoerd werd achtergebleven zijn en er als het ware een ‘inhaalslag’ gemaakt moest worden.

Verder wezen verschillende van de geïnterviewde professionals erop dat Ondiep van oudsher een slecht imago heeft door een deel van het gebied, de Fruitbuurt, waar tot begin jaren 1970 gezinnen onder toezicht van de Stichting Volkswoningen hebben gewoond in het complex Ondiep XII: Framboosstraat, Pompoenstraat, Annastraat, Citroenstraat en Mispalstraat. Deze in 1923 voor ‘sociaal achterlijke gezinnen’ gebouwde woningen waren in 1948 onder beheer van de Stichting Volkswoningen gekomen. Begin jaren 1970 werden de huizen van het complex Framboosstraat gesloopt en de eerste nieuwe woningen werden in 1974 opgeleverd (Van Wel, 1988: 163). Een jaar daarvoor had de gemeente Utrecht besloten alle huizen te slopen, omdat renovatie te duur werd. Dit leidde tot protesten van de bewoners, die hun huizen liever opgeknapt zagen. Door middel van een huis-aan-huisactie werden zij overtuigd van de noodzaak tot sloop. In plaats van de oorspronkelijke zeventig overgangswoningen uit 1923 kwamen er vijftig woningen voor terug. Veel van de oorspronkelijke bewoners zijn in de nieuwbouw teruggekeerd en anderen zijn na enkele jaren eveneens teruggekeerd naar hun oude buurt. Dit deel van Ondiep heeft bij sommige mensen nog steeds de reputatie van een volksbuurt met veel ‘asocialen’.

Daarnaast werd over Ondiep van alles ‘gefluisterd’: delicten als heling, kindermishandeling en incest zouden er frequent voorkomen. Verschillende professionals spraken in dit verband over ‘versluisde’ of ‘verborgen’ gezinsproblematiek. Heling viel per definitie, omdat het niet geregistreerd wordt, niet te kwantificeren. Maar ook delicten als kindermishandeling en incest bleken niet gekwantificeerd te kunnen worden. Professionals uit het basisonderwijs en de gezondheidszorg meldden weliswaar dat het voorkwam, maar konden geen cijfermateriaal presenteren op basis waarvan geconstateerd kon worden of dergelijke verschijnselen in Ondiep vaker voorkwamen dan in andere wijken, en ook niet of er in bijvoorbeeld de vijftien jaar voorafgaand aan het onderzoek van Vogel & Reijndorp sprake was van een toename of een afname. Desalniettemin maakten professionals uit de gezondheidszorg melding van een grote mate van opvoedingsonzekerheid onder ouders in Ondiep. Tevens maakten professionals melding van het feit dat naar hun idee steeds meer ouders moeite hadden met de complexiteit van de hedendaagse verzorgingsstaat. Professionals in het basis-

onderwijs fungeerden daardoor soms meer als maatschappelijk werk(st)er dan als onderwijskracht (Vogel & Reijndorp, 1998: 11-16).

Wat betreft de ruimtelijke aspecten, ten slotte, bleek de infrastructuur van Ondiep voor een belangrijk deel de scheidslijnen tussen de verschillende buurten en buurtjes in de wijk te bepalen. Geconcludeerd kon worden dat er betrekkelijk weinig contacten waren tussen de verschillende buurten onderling. Bewoners waren sterk gericht op hun eigen woning en de directe omgeving. Vogel & Reijndorp suggereerden dan ook in hun aanbevelingen een principieel vertrekpunt te hanteren bij zowel de sociale vernieuwingen als de ruimtelijke vernieuwingen in Ondiep, namelijk door de buurten en buurtjes als 'natuurlijke gebieden' te beschouwen en de oriëntatie van de bewoners op hun eigen woning en de directe omgeving als belangrijkste uitgangspunt te nemen. Zij gaven daarbij de volgende toelichting.

'Een dergelijk vertrekpunt heeft twee belangrijke implicaties. In de eerste plaats dat initiatieven op het gebied van buurtpreventie, opbouwwerk, bewonersorganisatie en zelforganisatie ontwikkeld worden op een uiterst laag schaalniveau, alvorens ze uitgebreid worden tot een grotere fysieke eenheid. Buurtpreventiegroepen en opbouwwerk dienen op basis van de emotionele binding die bewoners hebben met de eigen woning en de directe woonomgeving initiatieven te ontplooien op een laag schaalniveau: per straat, of per straat in combinatie met enkele zijstraten. Pas in een later stadium kunnen dergelijke initiatieven gekoppeld worden op een hoger schaalniveau (per buurt of subbuurt), zoals is gebeurd met het succesvolle buurtpreventieproject in de Fruitbuurt.

In de tweede plaats impliceert een dergelijk vertrekpunt dat de hiervoor genoemde "natuurlijke gebieden" bij voorkeur projectmatig en integraal vernieuwd dienen te worden. Alleen op die manier valt er een adequaat draagvlak bij de bewoners te verwachten en niet bij vernieuwingen die gebaseerd zijn op het nemen van geïsoleerde maatregelen.' (Vogel & Reijndorp, 1998: 30)

7.5 Terugblik

We hebben ons bij de vergelijking van Ondiep, de Graafsewijk, Velve-Lindenhof en de Oosterparkbuurt met de overige wijken van deze vier gemeenten laten inspireren door een recent onderzoek naar maatschappelijke onrust (Hoek e.a., 2007), waarbij het ontstaan van rellen in relatie wordt gebracht met onderliggende maatschappelijke problemen. Meer concreet hebben we hierbij gelet op structurele kenmerken van sociale, fysieke, economische en demografische aard. Deze kenmerken hebben we vervolgens naar een aantal onderwerpen uitgewerkt, waarbij we de wijk als een geografisch gebied beschouwden én als een verzameling mensen (wijkbewoners).

De resultaten van deze vergelijking laten zien dat relwijken zich vanuit deze kenmerken goed laten classificeren als relwijk. De beschrijving van de relwijken op basis van onderliggende maatschappelijke problemen is over het geheel gezien ook theoretisch goed te duiden. In die zin lijkt er dan ook, in tegenstelling tot wat Adang (2006) beweert, wel degelijk een relatie te bestaan tussen de mate van sociale achterstand en rellen. Anderzijds blijken naast de relwijken ook relatief veel overige wijken vanuit deze kenmerken geclassificeerd te kunnen worden als relwijk. Met deze ‘vals-positieven’ wordt het discrimineren tussen relwijk en niet-relwijk dan ook minder betrouwbaar.

We hebben laten zien dat een wijk als Ondiep op sommige aspecten niet afwijkt van andere wijken in Utrecht-Noordwest of in Utrecht in het algemeen, maar dat Ondiep al decennialang een negatief imago heeft en dat de wijk te kampen heeft met enkele specifieke sociale en ruimtelijke knelpunten, die al tien jaar geleden werden gesignaleerd en onderkend en die kennelijk hardnekkig zijn. Niet voor niets wordt in het *Wijkactieplan Ondiep* van september 2007 gesproken over het feit dat bijeenkomsten na het fatale schietincident en de rellen in maart 2007 zeven langetermijnopgaven hebben opgeleverd:

‘jongerenoverlast, multiprobleemgezinnen, onderwijs en werk, opvoedingsondersteuning, veiligheid en openbare ruimte, herstructurering. Daarnaast blijken goede communicatie en continuïteit van inzet belangrijke aandachtspunten’ (Gemeente Utrecht, 2007: 4).

Al met al kunnen we concluderen dat het vergelijken en beschrijven van relwijken aan de hand van de onderscheiden kenmerken weliswaar zinvol is, maar geen uitsluitende verklaring vormt voor het ontstaan van rellen. De vraag is nu hoe we tot een meer sluitende verklaring kunnen komen. Onderliggende maat-

schappelijke problemen bieden op zich geen determinerende verklaring; er is sprake van een 'voedingsbodem-plusverklaring'. Klaarblijkelijk dragen ook andere factoren bij tot frustratie en onvrede die, getriggerd door een incident, tot wijkrellen kunnen leiden. Naast structuur denken wij hier dan vooral aan gedragingen van en relaties tussen de verschillende groepen van actoren. In dit verband kan gedacht worden aan het beleid van de politie, het beleid van de gemeente, de rol van de media en het wel of niet aanwezig zijn van kwaadwillende elementen die met behulp van hun mobieltjes of via internet in korte tijdtientallen of honderden potentiële relschoppers kunnen mobiliseren.

Wat betreft het beleid van de politie stuiten we bijvoorbeeld op een merkwaardige paradox. In de vergelijking met de overige wijken zagen we onder meer dat de vier relwijken zich negatief onderscheiden naar leefbaarheid. En ondanks dat in relwijken de objectieve veiligheid geringer is (meer criminaliteit per duizend inwoners, meer slachtofferschap en meer overlast), voelen de bewoners in die wijken zich gemiddeld veiliger. Zij nemen ook minder preventiemaatregelen. Mogelijk komt dit door een verschil in normen of gevoeligheid. Dit wordt bevestigd door het gegeven dat deze bewoners gemiddeld duidelijk minder persoonlijk contact hebben met de politie dan de bewoners uit de overige wijken. Terwijl er juist meer criminaliteit en overlast is, dus aanleiding voor persoonlijk contact. En ondanks dat het in de vier relwijken onveiliger is, oordelen de bewoners positiever over de politie. Blijkbaar wordt de politie hiervoor niet of minder verantwoordelijk gehouden, zeker ook gezien het relatief hoge rapportcijfer voor het functioneren van de politie.¹³³ Tabel 7.2 geeft een volledig overzicht.

Tabel 7.2: Veiligheidsbeleving en oordeel politie naar type wijk (relwijk - overige wijken)

Onderwerp met betrekking tot politiebeleid	Relwijk	Overige wijken
Indicatorscore onveiligheidsgevoel (hoger = onveiliger gevoel)	2,1	2,4
Indicator genomen preventiemaatregelen (hoger = meer)	5,6	5,8
Hoe vaak persoonlijk contact gehad met de politie?	1,6	2,6
Indicatorscore functioneren politie (hoger = positiever)	7,1	6,6
Indicatorscore beschikbaarheid politie (hoger = meer)	6,2	5,3
Indicatorscore optreden politie (hoger = meer)	5,9	6,0

133 Onder meer gebaseerd op stellingen als 'De politie biedt burgers hier bescherming', 'De politie doet hier haar best' en 'De politie pakt de zaken hier efficiënt aan'.

De politie is, samen met onder meer de gemeente, echter wel degelijk verantwoordelijk voor de objectieve veiligheid in (rel)wijken. Politie mensen zouden bijvoorbeeld, actiever dan nu het geval is, persoonlijk contact kunnen aangaan met bewoners van deze en dergelijke relwijken.¹³⁴ Juist omdat in deze wijken het persoonlijk contact gemiddeld minder frequent is, maar er wel meer aanleiding voor is.¹³⁵ Ondanks het relatief hoge rapportcijfer voor het functioneren van de politie is het dus maar de vraag in hoeverre de politie (hier) de burgers bescherming biedt, haar best doet en zaken efficiënt aanpakt. Of zoals in de voorgaande hoofdstukken aan de orde is gekomen: wat was in de wijk Ondiep, bijvoorbeeld in de tien jaar voorafgaand aan de gebeurtenissen in maart 2007, de informatiepositie van de politie? Wat was de positie van de wijkagent? Hoe werd het adagium van het gebiedsgebonden politiewerk 'kennen en gekend worden' vormgegeven? Van Stokkom (2007: 166) stelt in deze dat in Nederland 'het gebiedsgebonden politiewerk nog altijd krakkemikkig [is] geïmplementeerd'. In veel korpsen ontbreken de voorwaarden om dit concept daadwerkelijk goed in de praktijk te brengen. Daarbij komt dat de status van het wijkwerk onder druk is komen te staan, omdat de prioriteiten, onder invloed van het huidige prestatiestelsel, zijn verschoven naar noodhulp en opsporing. Het gevolg is dat een structurele aanpak van problemen in wijken minder aandacht krijgt.

Uit de studie van Terpstra & Kouwenhoven (2004, in: Van Stokkom, 2007) blijkt dat gemeenten er niet in slagen de regierol in het veiligheidsbeleid adequaat te vervullen. Zo is in deze studie nagegaan of er in de wijk Ondiep, in de tien jaar voorafgaand aan de gebeurtenissen in maart 2007, sprake is geweest van een gedifferentieerd beleid. Of het lokale bestuur in samenwerking met de woningbouwcorporatie bijvoorbeeld rekening heeft gehouden met de door Vogel & Reijndorp gesuggereerde aanbeveling om de buurten en buurtjes in Ondiep als 'natuurlijke gebieden' te beschouwen en de oriëntatie van de bewoners op hun eigen woning en de directe omgeving als belangrijkste uitgangspunt te nemen. Of er pogingen zijn gedaan om voldoende draagvlak te creëren onder de bewoners voor de beoogde herstructurering. Of is de herstructurering de bewoners 'door de strot geduwd'? Met andere woorden: is er alleen aandacht geweest voor de fysieke herstructurering of was er ook aandacht voor de sociale component? En in welke mate heeft men rekening gehouden met het incasseringsvermogen en de veerkracht van de wijk?

134 Zie bijvoorbeeld Skogan 2006.

135 Het 'ontsluiten' van dergelijke wijken is ook van groot belang voor projecten als 'Heterdaadkracht'.

Wat betreft de rol van de media en eventuele 'kwaadwillende elementen' moeten we beseffen dat we hier te maken hadden met 'moderne rellen'. Actualiteitenrubrieken en nieuwsdiensten zaten er 'bovenop', aan de hand van live-beelden en foto's konden we bijna rechtstreeks meemaken wat er aan de hand was in Ondiep. En kwaadwillende elementen waren blijkbaar in staat in korte tijd via internet en mobiele telefonie potentiële relschoppers te mobiliseren. Pasten de gebeurtenissen in Ondiep soms in een politiek gevoelig mediaklimaat waarin probleemwijken hoog op de agenda stonden? Vroeg menig politicus, professional en commentator zich immers niet na de rellen in Parijs van eind 2005 af of dergelijke taferelen zich ook in Nederland zouden kunnen voordoen? De rol van de media is in hoofdstuk 5 uitvoerig beschreven. Tevens is in het voorgaande aandacht besteed aan de vraag hoe adequaat de communicatie van de politie en het openbaar bestuur naar de media was en wat de inhoud van die communicatie was.

Wij pleiten ervoor de analyse van bovengenoemde perspectieven in een mogelijk aanvullende verklaring te betrekken. Wij veronderstellen dat juist de wijken met onderliggende maatschappelijke problemen geholpen zouden zijn met een verregaande vorm van bewonersconsultatie om overlast- en wanordeproblemen te benoemen en prioriteiten vast te stellen. Vooral voor bewoners van deze wijken lijkt het ons van groot belang institutionele hulpbronnen te kunnen mobiliseren en partnerships aan te gaan met professionals. Het Wijkactieplan Ondiep van september 2007 suggereert dat ook gemeente en politie deze gedachte onderschrijven.

Lessen uit Ondiep

Gabriël van den Brink

Het voorgaande laat zien dat de partijen die bij de rellen in Ondiep betrokken waren elk een eigen verhaal vertellen. Dat ligt voor de hand omdat ze daarbij verschillende rollen hebben gespeeld. De ME-commandant die een wijk moet afsluiten kijkt nu eenmaal anders tegen de gebeurtenissen aan dan de ondernemer die er zijn winkel heeft, en een opbouwwerker bekijkt de stille tocht met andere ogen dan familieleden van het slachtoffer. Deze verschillen hebben van meet af aan een rol gespeeld bij de opzet van ons onderzoek. We wilden nagaan hoe de verschillende partijen tegen de achtergronden en de afwikkeling van de rellen aankijken. Het gevolg was dat we de betrokken groepen afzonderlijk hebben gehoord. Dat komt ook tot uiting in het feit dat we de bevindingen in afzonderlijke hoofdstukken hebben gepresenteerd.

Deze werkwijze betekent echter niet dat die verhalen sterk afwijken. Er doen zich wel accentverschillen tussen groepen van actoren voor en ook binnen zo'n groep kan men een zekere variatie aantreffen. Tegelijkertijd is er een grote mate van overlap, niet alleen waar het om de feitelijke gebeurtenissen gaat, maar ook wanneer het gaat om de manier waarop die gebeurtenissen gewaardeerd worden. In dit hoofdstuk stel ik die overlap voorop. Ik wil een samenhangend beeld schetsen van datgene wat er in Ondiep is gebeurd. Daarbij mogen we ons niet tot een chronologische opsomming van de feiten beperken, hoe belangrijk die feiten op zichzelf ook zijn.¹³⁶ We moeten eveneens antwoord geven op vragen als de volgende. Is er een verklaring voor de schaal en heftigheid van de onlusten in Ondiep? In hoeverre spelen de kenmerken van achterstandswijken hierbij een rol? Hadden politie of andere betrokkenen die rellen kunnen zien aankomen? Hoe moet de aanpak van die rellen gewaardeerd worden? Welke effecten hebben de rellen op langere termijn gehad? Met andere woorden: het gaat om de vraag of er lessen uit Ondiep te trekken zijn en welke praktische aanbevelingen daaruit voortvloeien.

Nu is het gemakkelijker dit soort vragen te stellen dan te beantwoorden. En

¹³⁶ De voornaamste feiten staan beschreven in hoofdstuk 2.

dat komt niet doordat er onvoldoende informatie of gegevens zijn. In feite was de gang van zaken voor, tijdens en na de rellen al redelijk bekend en daaraan voegden we met ons onderzoek nog veel kennis toe. Ofschoon er op onderdelen nog vragen zijn, geloven we dat het overgrote deel van de beschikbare gegevens nu op tafel ligt. De moeilijkheid is hoe men die gegevens dient te ordenen.

Dat kan alleen door van een theoretisch perspectief uit te gaan. Sommige auteurs voeren economische achterstanden als verklaring aan. Het verdwijnen van industriële werkgelegenheid in combinatie met het wegtrekken van de middenklasse uit de wijk zou een onderklasse doen ontstaan die jongeren gemakkelijk tot geweld verleidt (Wilson, 1987). Anderen verklaren het optreden van rellen als een reactie op de onverschillige houding van overheid en politiek. Of ze betogen dat de kans op rellen door een verkeerd beleid van de politie aanmerkelijk versterkt wordt (Reicher, 2007). Er zijn ook theorieën die een voorname rol toekennen aan de samenstelling van de bevolking. Zo zouden een gebrek aan sociale cohesie of het ontbreken van voldoende sociale controle het gewelddadig gedrag van jongeren bevorderen (Sampson, 1999). En ten slotte denken sommige auteurs dat het vooral een culturele kwestie is. Jongeren die weinig succes op school hebben, sluiten zich gemakkelijk bij een bende aan. Ze ontwikkelen een eigen subcultuur, waarin geweld belangrijk is en een compensatie biedt voor de lage status die ze in de gewone maatschappij hebben (Cohen, 1955). Men kan de zaak dus op vele wijzen benaderen en het is niet eenvoudig om aan de hand van het geval Ondiep te bepalen welke benadering de meest relevante is.

Gegeven deze moeilijkheid zal ik op een andere manier te werk gaan. In dit hoofdstuk beproef ik een meer historische benadering, dat wil zeggen een interpretatie waarbij de aandacht vooral naar de geschiedenis van Ondiep en zijn bewoners uitgaat. Beter gezegd: naar de verschillende geschiedenissen die zich hier aftekenen en die allemaal in het ontstaan respectievelijk de afhandeling van de rellen doorwerken. In feite zijn drie geschiedenissen van belang die elk een eigen tempo en verloop kennen. De eerste geschiedenis speelt op langere termijn en betreft de ontwikkeling die Ondiep als achterstandswijk de afgelopen decennia heeft doorgemaakt. Men zou die geschiedenis nog verder kunnen vervolgen, omdat de wortels van de huidige problematiek terugreiken tot de eerste decennia van de vorige eeuw, maar dat zou nu te ver voeren (Van Wel, 1988). Vandaar dat we ons hier beperken tot de periode waarin Ondiep alle kenmerken van een achterstandswijk heeft. We zullen die kenmerken niet alleen behandelen, maar ook vergelijken met eigenschappen van andere probleemwijken. Daaruit blijkt dat er vaak een structurele samenhang tussen die kenmerken bestaat en om die reden omschrijven we deze aspecten van het wijkleven als het structurele niveau.

Vervolgens kan men de vraag stellen hoe het sociale netwerk zich ontwikkeld heeft. Er doen zich bijvoorbeeld allerlei veranderingen voor in de relatie tussen buurtbewoners en jongeren, of tussen de jongeren van Ondiep en de wijkagent, of tussen de buurt en de plaatselijke overheid. Wie op die manier de geschiedenis van Ondiep bekijkt, constateert heel andere verschijnselen. Het gaat dan niet om de vraag hoe oud of bouwvallig een bepaald huizenblok is, maar om de manier waarop de bewoners met elkaar omspringen. En het gaat ook niet alleen om het gegeven dat er veel werklozen of allochtonen in de wijk wonen, maar om hun onderlinge betrekkingen. Aan de orde is niet alleen de vraag of gemeente en woningcorporatie voldoende in de wijk geïnvesteerd hebben, maar in welke mate de buurt hun plannen vertrouwt. Anders gezegd: op dit niveau staan niet de structurele maar de relationele aspecten van het wijkleven voorop. Overigens hebben die hun eigen tempo en geschiedenis: intermenselijke relaties kunnen binnen enkele jaren verbeteren dan wel verslechteren en daarmee is een heel andere tijdshorizon in het geding dan bij de geschiedenis die we als eerste hebben genoemd.

Ten derde kan men een geschiedenis schrijven die gaat over alledaagse gebeurtenissen. Dat correspondeert met een tijdshorizon die nog veel korter is. Het gaat dan niet om kenmerken die zich in de loop van enkele decennia ontwikkelen en ook niet om relaties die binnen een termijn van enkele jaren veranderen, maar om de voorvallen en gedragingen die zich in het tijdsbestek van enkele weken afspelen. Het is duidelijk dat het ontstaan en de afhandeling van de ordeverstoringen in Ondiep vooral bij dit niveau horen. Om deze geschiedenis te reconstrueren, moet men van dag tot dag vaststellen wat er is gebeurd, welke beslissingen er door overheden of professionals zijn genomen, hoe de politie en andere organisaties de rellen hebben aangepakt, hoe de bewoners daarop hebben gereageerd en op welke wijze dit alles door de media is behandeld. Hier staat wat de politie betreft vooral het operationele handelen centraal en daarom spreken we over het operationele niveau. Het is duidelijk dat ook de bewoners, opbouwwerkers, plaatselijke bestuurders, de media en niet in de laatste plaats de relschoppers met tal van 'operaties' bezig zijn. Bovendien reageren al die actoren op elkaar, zodat een geschiedenis van Ondiep op operationeel niveau niet alleen over de afzonderlijke handelingen gaat, maar ook en vooral over de heftige dynamiek die uit hun interactie voortvloeit.

De lezer vraagt zich wellicht af wat de meerwaarde van deze driedelige historische benadering is. Is het niet eenvoudiger om je te beperken tot één niveau door – bijvoorbeeld als gemeente – veel aandacht te schenken aan het terugdringen van de armoede en het bewaren van de openbare orde over te laten aan

de wijkagent? Een wijkagent zou zich kunnen beperken tot het opbouwen van een goede relatie met de buurt en bijvoorbeeld minder kunnen inzetten op het dagelijkse handhaven. Op analoge wijze kan een hoofdofficier overgaan tot het instellen van een veiligheidsrisicogebied zonder zich af te vragen welke achterstanden in de wijk een rol spelen. Maar een van de interessantste – en praktisch relevante – lessen uit de gebeurtenissen in Ondiep is juist dat deze drie processen voortdurend door elkaar lopen. Er moet als het ware op drie borden tegelijk worden geschaakt, omdat gebeurtenissen in het verre verleden van invloed zijn op datgene wat iemand als politiefunctionaris of bestuurder vandaag de dag doet, zoals trouwens de gebeurtenissen van vandaag nog vele jaren kunnen doorwerken. Met andere woorden: het is een tamelijk complexe geschiedenis die in die ene week van ordeverstoringen naar boven komt en men kan de vraag ‘Wat is er nu eigenlijk gebeurd?’ alleen beantwoorden door de verschillende componenten te bezien.

Tabel 8.1: Analytisch onderscheid tussen drie niveaus en de daarmee samenhangende grootheden

Niveau	Tijdshorizon	Schaalgrootte	Verschijselen
structureel	decennia	hele wijk	achterstanden
relatieel	jaren	groepen	verloedering
operationeel	weken	personen	vernielingen

De nu volgende paragrafen maken naar wij hopen duidelijk wat de implicaties van deze aanpak zijn. Omwille van het overzicht geef ik de voornaamste onderscheidingen schematisch weer. Bovenstaande tabel toont drie geschiedenissen, die elk een eigen temporaliteit hebben en waarmee ook bepaalde verschijnselen verbonden zijn.

Vooruitlopend op de aanbevelingen kan men de vraag stellen welke instanties primair verantwoordelijk zijn voor het verloop van de betreffende geschiedenis. Naar onze mening moet de gemeente zich vooral bezighouden met de ontwikkeling van achterstandswijken op langere termijn. Daarbij gaat het niet alleen om de stedenbouwkundige aspecten van het geheel en ook niet alleen om het economische aspect. Behalve voor de fysieke en economische pijler zou er meer aandacht voor de sociale pijler moeten zijn en – wellicht een noviteit – ook voor de culturele facetten van het wijkleven. Op het operationele niveau is voor de politie een cruciale rol weggelegd. Het zijn immers de politiefunctionarissen die in dagelijks contact met de bevolking over veiligheid en openbare orde waken en daar moet de gemeente niet met haar neus bovenop zitten. Op het tussenliggende niveau heeft zowel de politie als de gemeente een taak,

omdat de ontwikkeling van de onderlinge betrekkingen in hoge mate afhankelijk is van het soort investeringen dat beide organisaties doen.¹³⁷

8.1 Structureel niveau

Het is bekend dat achterstandswijken een aantal eigenschappen met elkaar gemeen hebben. Ze onderscheiden zich doorgaans door een relatief groot aandeel werklozen, een laag inkomen, slechte kwaliteit van woningen, klachten over leefbaarheid en dergelijke. Deze kenmerken gelden in extra mate voor de gebieden die we sinds enige tijd aanduiden als Vogelaarwijk. Zij vormen een subset binnen de verzameling van achterstandswijken en wel in die zin dat daarin vele ongunstige factoren bij elkaar komen. De grote vraag is evenwel of die problematiek onvermijdelijk tot rellen leidt. Er deden zich de afgelopen tien jaar in verschillende Nederlandse wijken ongeregelde heden voor, maar het is vooralsnog onduidelijk in hoeverre die verband houden met achterstanden. Ook theoretisch ligt een harde relatie tussen achterstand en ordeverstoringen niet voor de hand. Daarom hebben de auteurs van hoofdstuk 7 zich op de genoemde relwijken geconcentreerd. Ze analyseerden de structurele kenmerken van de wijken waar zich inderdaad rellen voordeden om te zien of deze wijken een aantal kenmerken delen. Maar ook dat hoofdstuk liet geen eenduidige conclusies toe. Men kan zeggen dat in deze wijken vele risicofactoren bij elkaar komen zonder dat er een hard determinisme bestaat in de zin dat die factoren stevast tot geweld leiden.

Zelf vatten we de term 'risicofactoren' letterlijk op: het zijn factoren die de kans op ordeverstoringen groter maken, maar we zijn niet in staat te voorspellen waar of wanneer rellen ontstaan. Wat dat betreft is er een parallel met de risicofactoren die het ontstaan van jeugdcriminaliteit beïnvloeden. Onderzoek van criminologen en ontwikkelingspsychologen heeft aangetoond dat er vele omstandigheden zijn die aan een criminele carrière (kunnen) bijdragen. Sommige ervan liggen in de sfeer van de persoonlijkheid (impulsiviteit), andere in de manier waarop jongeren hun vrije tijd besteden (foute vrienden). Maar wat ook meespeelt, zijn de omstandigheden in het gezinsleven (veelvuldig ruzies)

137 Een dergelijke 'taakverdeling' mag echter niet tot gevolg hebben dat men zich nauwelijks met elkaars werk bemoeit. De gebeurtenissen in Ondiep laten onder meer zien dat de gemeente óók een rol speelt op het operationele niveau, terwijl inzichten van de politie eveneens relevant zijn voor het beleid op lange termijn.

of die op school (conflicten met leerlingen of leerkrachten). Ten slotte kunnen zaken als arbeidssituatie (werkloosheid) en de woonomgeving (slechte buurten in grotere steden) van betekenis zijn. Er is echter geen hard causaal verband tussen één van deze factoren en het criminele gedrag van jongeren. Bovendien is het mogelijk dat de negatieve invloed op één gebied door positieve invloeden op een ander vlak gecompenseerd wordt. Maar de zaak wordt anders wanneer een jongere in de loop van zijn leven aan meerdere risico's wordt blootgesteld. Het optreden van criminaliteit moet vooral uit de *cumulatie* van die risico's verklaard worden en dat is dan ook het probleem waar een eventuele interventie zich op richt (Loeber & Farrington, 1998; Junger, 1998).

Volgens ons kan men voor probleemwijken eenzelfde gedachtegang ontwikkelen. Daarbij is ons uitgangspunt dat er veel vormen van achterstand zijn die evenzoveel risicofactoren vertegenwoordigen. Eén of twee vormen van achterstand hoeven niet te leiden tot een ernstige problematiek, zeker niet indien negatieve omstandigheden door beschermende factoren gecompenseerd worden. Problematisch is vooral het feit dat we in bepaalde wijken – net als in het leven van criminele jongeren – een *cumulatie* van risico's zien, zodat verschillende vormen van achterstand elkaar versterken. Daardoor komt zo'n wijk gemakkelijk in een neerwaartse spiraal terecht. In eerder onderzoek stelden we vast dat een aantal Nederlandse probleemwijken inderdaad zo'n ontwikkeling heeft doorgemaakt. Helaas dringt de betekenis hiervan onvoldoende tot bewoners of beleidsmakers door. Het gaat vaak om processen die zich over een periode van enkele decennia voortslepen tot er plotseling een verzadiging optreedt en het leefklimaat in de buurt gaat kantelen.¹³⁸ Het is verre van eenvoudig vast te stellen wanneer dat kantelpunt op handen is en nog moeilijker de maatregelen te nemen die een neerwaartse spiraal verhinderen of ombuigen. Bovendien is niet altijd duidelijk welke risicofactoren het grootste gewicht hebben en welke problemen men als het meest urgent moet aanmerken.

Hoewel hoofdstuk 7 meer dan vijftig risicofactoren opsomt, heeft het weinig zin ze allemaal te behandelen. Maar het kan geen kwaad te wijzen op een zekere eenzijdigheid in de aandacht van bestuurders en beleidsmakers als het gaat om de pijlers van het stedelijk beleid. De aandacht voor de fysieke pijler is altijd groot geweest. Die verwijst naar de woontechnische of stedenbouwkundige aspecten van een wijk, en de verwachting is dat verbeteringen op dat vlak

138 De filosoof Achterhuis heeft in zijn recente boek over geweld eenzelfde gedachte verwoord. Hij schrijft onder meer: 'Vaak is een persoonlijke belediging de druppel die de door institutionele vernedering al gevulde emmer doet overlopen, met geweld als gevolg' (Achterhuis, 2008: 248).

direct of indirect een grote betekenis voor de leefbaarheid hebben. Deze gedachte ligt voor de hand, omdat Nederland op stedenbouwkundig vlak een grote internationale faam geniet en op een succesvolle geschiedenis van volkswoningbouw kan terugkijken. Daarnaast heeft men veel oog voor de economische pijler gehad. Dat ligt niet minder voor de hand, want het is duidelijk dat de leefbaarheid in probleemwijken niet zal verbeteren als men nieuwe woningen neerzet zonder dat de bewoners erop vooruitgaan in koopkracht of werkgelegenheid. De derde pijler, de 'sociale', kwam later in de belangstelling. Pas toen duidelijk werd dat fysieke en economische maatregelen alleen nog geen leefbare wijk opleveren, ging men zich verdiepen in zaken als de samenstelling van de bevolking en het sociale netwerk in de wijk. Momenteel is deze dimensie erg hot, wat onder meer uit de grote populariteit van noties als 'sociaal kapitaal' en 'sociale cohesie' blijkt. Des te opmerkelijker is dat men nauwelijks interesse heeft voor de morele en culturele kanten van het leven in probleemwijken. De term 'culturele pijler' wordt slechts door enkelen gebruikt. Bij de meeste onderzoekers of beleidsmakers bestaat een diepe scepsis ten opzichte van het idee dat zoiets ongrijpbaars als cultuur of moraliteit praktisch relevant zou kunnen zijn. Niettemin vermoeden wij dat het gewicht van deze vierde pijler groter is dan men veelal verwacht. En ook in dat opzicht kan Ondiep als een relevante casus worden gezien.

Wat valt er nu te zeggen over de verschillende risicofactoren die in hoofdstuk 7 voor Nederlandse relwijken werden geanalyseerd? Laten we omwille van het overzicht uitgaan van de vier pijlers die zojuist genoemd zijn en aangeven in welke opzicht de relwijken eruit springen. Om te beginnen is duidelijk dat er inderdaad heel wat fysieke risicofactoren bij elkaar komen. Vergeleken met de overige wijken in de betreffende stad tellen relwijken een groter percentage woningen van slechte kwaliteit. Het zijn ook kleinere woningen: het aantal kamers ligt onder het stedelijk gemiddelde en voor het woonoppervlak geldt hetzelfde. Daarenboven zijn de huizen ouder dan elders en kennen deze relwijken een groter aandeel etagewoningen. Ten slotte behoren de relwijken vaker tot een zogenaamde transitiezone, wat eigen risico's meebrengt. Met andere woorden: in woontechnisch en stedenbouwkundig opzicht staan de wijken waarin rellen plaatsvonden er inderdaad ongunstig voor. Hetzelfde geldt voor de risicofactoren op economisch gebied. Zo kennen de relwijken relatief veel huurwoningen: het aandeel huizenbezitters ligt ver onder het stedelijk gemiddelde. De woonlasten zijn in deze wijken laag, terwijl het besteedbaar inkomen voor huishouden eveneens bescheiden is. Het percentage werklozen ligt juist boven het stedelijk gemiddelde en dat geldt ook voor het aantal mensen dat

minder dan het sociaal minimum ontvangt. Dat het vermogen van de bewoners in deze wijk slechts een fractie is van het gemiddelde vermogen elders in de stad, zal geen verrassing zijn. Dit alles past naadloos in het bijna stereotype beeld van Nederlandse probleemwijken, een beeld dat tevens de basis van veel beleidsmaatregelen vormt.

Naar onze overtuiging zou er meer aandacht voor de sociale en de culturele aspecten van relwijken moeten zijn. Juist op dat gebied zijn de risico's voor het optreden van ongeregelde heden aanzienlijk. Om te beginnen blijkt dat relwijken relatief vaak te maken hebben met risico's van sociaaldemografische aard. Er wonen bijvoorbeeld meer personen zonder kinderen, terwijl het percentage alleenstaanden fors boven het gemiddelde ligt. Verder is het aandeel niet-westerse allochtonen er iets hoger dan elders in de stad en willen meer personen uit de wijk weg. Deze wens om te verhuizen wordt echter niet altijd gehonoreerd, want het gemiddelde aantal jaren dat men woonachtig is op eenzelfde adres ligt juist boven het stedelijk gemiddelde. Deze factoren kunnen het sociale klimaat in de wijk aantasten. Dat dit klimaat niet zonder moeilijkheden is, blijkt ook uit de mate waarin de bewoners onderling contact hebben. Het aantal mensen dat frequente contacten met hun naaste burens of andere buurtgenoten onderhoudt, ligt in relwijken onder het stedelijk gemiddelde. Voor wat betreft hun deelname aan het verenigingsleven is er nauwelijks verschil, maar daar staat tegenover dat minder mensen een bezoek brengen aan de kerk of het café. Ten slotte zijn er minder bewoners die zeggen zich actief voor de buurt te willen inzetten. Overigens mogen we het onderscheid tussen relwijken en gewone wijken in dezen niet overdrijven, want veel groter dan 10% zijn de verschillen vaak niet. Bovendien moeten we verschil maken tussen het cijfermatige aspect (samenstelling van de bevolking) en het kwalitatieve element (aard van de betrekkingen). Kwalitatief mag men Ondiep zeker niet als een sociaal zwakke wijk betitelen. Niet voor niets omschrijven meerdere respondenten de wijk als een 'typische volksbuurt' waar veel sociale controle en een grote mate van saamhorigheid bestaat. Anderen beschouwen Ondiep als een 'uitstervende arbeiderswijk' of als een buurt die weliswaar problemen heeft, maar ook haar eigen trots bezit. Weer anderen wijzen erop dat de bewoners snel ruzie maken, maar dat die ruzies nooit lang aanhouden. Men kan dus niet volhouden dat het sociale weefsel in Ondiep zwak zou zijn en dat dit leidt tot problemen. De sociale relaties blijken juist sterk, maar het zijn wel betrekkingen van een bepaalde soort. Een van onze respondenten vat dat treffend samen als hij zegt dat 'Ondiepers niet met en ook niet zonder elkaar kunnen leven'. Deze vorm van samenleven vertoont alle kenmerken van een autochtone subcultuur die op

grote afstand van het moderne leven staat en sterk met de problematische voor- geschiedenis van de wijk verbonden is.

Ten slotte blijkt dat relwijken op sociaal-cultureel gebied veel achterstanden in huis hebben. Neem bijvoorbeeld het percentage huishoudens waarvan het hoofd slechts weinig opleiding gevolgd heeft. Dat ligt met 52% fors boven het stedelijk gemiddelde (27%). Verder weten we dat een belangrijk deel van de bevolking nog geen computer bezit, terwijl die zo langzamerhand tot de standaarduitrusting van Nederlandse huishoudens behoort. Die achterstanden blij- ken verder uit de relatief geringe belangstelling voor politiek en de wijze waar- op men zijn vrije tijd besteedt. Er wordt in deze wijken minder vaak aan sport gedaan, terwijl met men juist meer uren per week tv-kijkt. In dat opzicht lijkt Ondiep duidelijk op andere wijken waar de afgelopen jaren rellen voorkwa- men. Tegelijkertijd vertoont Ondiep kenmerken die, zoals gezegd, met de eigen voorgeschiedenis verband houden. Zo menen de professionals dat gezinspro- blemen er relatief vaak voorkomen. Meer in het algemeen zijn er veel moeilij- kheden op het gebied van onderwijs en opvoeding. Nogal wat bewoners kampen met een psychische problematiek of met een alcoholverslaving. Men wijst op gebroken gezinnen en op huishoudens die in een traject voor schuldsanering zitten. Het zijn moeilijkheden die zich voor een groot deel achter de voordeur afspelen, maar wel gevolgen hebben voor het wijkleven. Onze respondenten wijzen meer dan eens op overlast door jongeren en het begin van bendevor- ming. De politie signaleert zaken als illegale bijverdiensten, dealen en verboden wapenbezit. Mede daardoor scoort Ondiep relatief hoog op indicatoren voor verloedering of de kans om slachtoffer te worden van een geweldsdelict. Het gaat om risico's die een sterk mentale of morele component hebben en die niet alleen aan achterstanden op sociaaleconomisch vlak te relateren zijn.

Een en ander brengt ons op de vraag welk gewicht we aan deze risicofacto- ren moeten toekennen. In Nederland heeft men lange tijd aangenomen dat de fysieke en economische pijler van groot belang waren als het gaat om leefbaar- heid of veiligheid. Dat is in een eerder onderzoek al ter discussie gesteld. In het boek *Prachtwijken?* trokken we zelfs de conclusie dat het effect van immateriële risicofactoren veel belangrijker is. Mede daarom hadden onze aanbevelingen betrekking op het handhaven van de openbare orde en het verminderen van overlast. Dat vormt een even urgente als permanente opgave waarbij een hoofd- rol voor de politie is weggelegd. Verder pleitten we voor een beleid van culture- le verheffing, erop gericht de morele en intellectuele hulpbronnen van bewo- ners te versterken. Bij die opgave kunnen onderwijzers, huisartsen en andere pedagogische professionals een voorname rol spelen. Weliswaar doen we in

Prachtwijken?! ook aanbevelingen die betrekking hebben op de fysieke en de economische omstandigheden van probleemwijken, maar die kwamen niet toevallig op de laatste plaats. Renovatie van het woningenbestand en verbetering van het inkomen kunnen op zichzelf heel legitieme doelen zijn, maar de vraag is of ze het wijken verbeteren (Van den Brink, 2007: 312-330). Eenzelfde conclusie wordt getrokken door enkele Utrechtse geografen die recentelijk onderzoek naar de effecten van stedelijke herstructurering hebben gedaan. Ook zij waarschuwen tegen de hoge verwachtingen die men in Nederland veelal van fysieke renovatie heeft. Ze laten zien dat er geen automatisme is in die zin dat bijvoorbeeld herstructurering tot meer sociale cohesie leidt. Het gevaar bestaat zelfs dat de sociale samenhang door herstructurering wordt aangetast. En waar het gaat om veiligheid zou niet het differentiëren van de woningvoorraad, maar een effectiever optreden van de politie wenselijk zijn. De problematiek achter de voordeur heeft waarschijnlijk meer baat bij een groter aantal goed opgeleide gezinscoaches dan bij fysieke maatregelen (Van Bergeijk e.a., 2008: 246). Met andere woorden: ofschoon de risicofactoren van materiële aard in probleemwijken ontegenzeggelijk een rol spelen, mogen we niet bij voorbaat aannemen dat zij het belangrijkste probleem vormen. Gaat het specifiek om de kans op ongeregelde heden of rellen, dan leggen risico's op immaterieel gebied meer gewicht in de schaal.

Los van de vraag welk soort risicofactoren het meeste gewicht hebben, moeten we vooral letten op het aantal risicofactoren waar een probleemwijk mee kampt. Wat dat betreft is er een duidelijke parallel met de levensloop van criminele jongeren. Voor hen gold: hoe meer risico's er in hun leven bij elkaar komen, des te groter is de kans dat zij het foute pad opgaan. Op eenzelfde wijze kan voor probleemwijken gezegd worden: hoe meer risicofactoren er in één wijk bij elkaar komen, des te groter is dat kans dat er onlusten ontstaan. Deze samenhang kwam ook naar voren in hoofdstuk 7. Uitgaande van de vier steden waarin de afgelopen jaren rellen optraden, gingen de auteurs na hoe de risicofactoren over de verschillende achterstandswijken van die steden verdeeld waren. Er kon in totaal op acht groepen van indicatoren worden gescoord. Verschillende wijken scoorden op meerdere indicatoren positief, wat inhoudt dat ze met meerdere vormen van achterstand te maken hadden. Opmerkelijk was evenwel dat de hoogste score werd behaald door wijken die inderdaad rellen hebben gekend. Met andere woorden: rellen vloeien niet zozeer voort uit de aanwezigheid van enkele achterstanden, maar uit de cumulatie van achterstanden. Het lijkt ons vooral de gemeente die dat scherp in de gaten moet houden. Over het algemeen weet de woningcorporatie wel waar de fysieke achterstanden optreden, zoals een school de achterstanden kent op het gebied van

onderwijs en de politie waar het gaat om veiligheid. Maar deze professionele organisaties hebben doorgaans weinig zicht op het geheel en hebben dus ook niet in beeld waar een gevaarlijke cumulatie van risico's optreedt. De gemeente is bij uitstek in staat zo'n overzicht te ontwikkelen en ervoor te zorgen dat de risico's gespreid worden. Het betekent niet dat de plaatselijke overheid zelf al die fronten moet aanpakken. Als het om economische, fysieke, sociale en culturele achterstanden gaat, kunnen andere partijen vaak meer doen dan de gemeente. Bij dit alles is evenwel een zekere afstemming of regie nodig, terwijl ook moet worden gelet op duurzaamheid en continuïteit. In dat opzicht heeft de plaatselijke overheid een cruciale taak, ook al blijft een goede samenwerking met andere maatschappelijke actoren vereist.

Toch mogen ook van een gecoördineerd beleid op langere termijn geen wonderen worden verwacht. Men kan de kans op rellen terugbrengen door het aantal risicofactoren te verminderen, maar het blijft een zaak van kansberekening. Omgekeerd is het bepaald niet zeker dat een cumulatie van risicofactoren ullen tot gevolg heeft. Ofschoon wij denken dat de kans op rellen door zo'n cumulatie groter wordt, hangen we geen determinisme aan. We staan dan ook kritisch tegenover de theorie die zegt dat achterstanden een soort voedingsbodem vormen die op den duur vanzelf tot onlusten leidt. Deze voedingsbodemtheorie is populair, ook als het om aanslagen of terrorisme gaat. Het idee is dat zulke vormen van geweld door achterstanden te verklaren zijn en dat het geweld vanzelf stopt als die achterstand verdwijnt. Met betrekking tot het internationale terrorisme zijn er nogal wat bezwaren tegen deze theorie (Rosenthal, 2005: 59-83). Volgens ons gaat dat voor geweld in achterstandswijken niet minder op. Daarom geven we de voorkeur aan de metafoer van een reactievat waarin diverse gevaarlijke en minder gevaarlijke stoffen bij elkaar komen. Sommige van die elementen gaan een felle reactie aan, tussen andere treedt een min of meer stabiele verbinding op en er zijn ook neutrale elementen. Hoewel er in zo'n reactievat allerlei processen plaatsvinden, doet zich niet vanzelf een explosie voor. Daartoe is meer nodig, waaronder een verslechtering van de onderlinge betrekkingen. Pas onder die voorwaarden zal het optreden van een schokkend incident een ontploffing tot gevolg hebben. Om het meer filosofisch te zeggen: de aanwezigheid van de hier genoemde risicofactoren is wel een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde voor onlusten op grote schaal. Daartoe moet ook voldaan worden aan twee andere voorwaarden, die niet zozeer op het structurele maar op het relationele en het operationele niveau liggen. Dat brengt ons bij de vraag hoe de geschiedenis van Ondiep zich op deze niveaus laat kenschetsen.

Voordat we daartoe overgaan nog een enkel woord over de voornaamste 'elementen' die we hierna opvoeren. We hebben een onderscheid tussen drie groepen van burgers en vijf groepen van professionals gemaakt. Ten eerste zijn er de buurtbewoners van Ondiep (BO). Zij kunnen diverse rollen spelen en ook meerdere gedaanten aannemen. Sommigen van hen zijn bijvoorbeeld als lid van het wijkcomité actief, anderen fungeren als toeschouwer, weer anderen bellen de politie bij ongeregelde heden en ten slotte zijn er velen die gewoon in de wijk wonen zonder dat ze een speciale rol spelen. Ten tweede is er de persoon die om het leven kwam door het schietincident. We zullen hem aanduiden als het slachtoffer, maar rekenen zijn nabestaanden en vriendengroep tot dezelfde partij (SL). Zij hebben immers bij de gebeurtenissen een heel andere positie dan de gewone wijkbewoners, zoals ook blijkt uit de gedragingen die zij tijdens de rellen aan de dag leggen. Ten derde zijn er de jongeren die aan de rellen meededen (JO), zij het dat we bij onze analyse nader onderscheid maken tussen degenen die uit Ondiep zelf komen, degenen die in een andere Utrechtse wijk woonachtig zijn en jongeren uit een andere stad. Met betrekking tot de professionals moet in de eerste plaats de politie genoemd worden (PO). In feite valt ze in een groot aantal actoren uiteen, zoals motoragenten, wijkagenten en leden van de Mobiele Eenheid. Sommigen zijn werkzaam in de meldkamer, anderen bij de inlichtingendienst of de forensische opsporing. En ten slotte zijn er nog diverse soorten leidinggevers, zoals de Utrechtse korpschef of de districtschef van Utrecht-Noord. Dat we niettemin al deze functionarissen op één hoop gooien, komt omdat ze bij de ongeregelde heden van maart 2007 onmiskenbaar als leden van één organisatie optreden en door andere partijen in die hoedanigheid gezien worden. Om dezelfde reden zullen alle functionarissen van de plaatselijke overheid als leden van één organisatie worden beschouwd (GE). Feitelijk gaat het om specifieke figuren zoals een burgemeester, een locoburgemeester, een wijkwethouder enzovoort. Vervolgens duiden we actoren als de hoofdofficier, de hulpofficier, de piketofficier en de rechercheofficier als leden van het Openbaar Ministerie (OM) aan. Daarnaast onderscheiden we een aantal professionals (PR) die in Ondiep werken, zoals jongerenwerkers en wijkmanagers. En ten slotte onderscheiden we de media (ME), waartoe zowel de gedrukte als de audiovisuele pers behoort, terwijl het evengoed om regionale als om landelijke kranten gaat. Daarmee is een groot aantal specifieke spelers tot acht cruciale actoren teruggebracht en kan de vraag gesteld worden op welke manier zij met elkaar verbonden zijn.

8.2 Relationeel niveau

Hoewel het duidelijk is dat bepaalde elementen of actoren sneller een relatie met elkaar aangaan dan andere, mogen we niet bij voorbaat aannemen dat het steeds om dezelfde patronen gaat. Daarom onderscheiden we vijf vormen van interactie die zich in beginsel tussen alle partijen kunnen afspelen.

Om te beginnen kan de interactie tussen partijen een ambivalent karakter aannemen. Dit betekent dat er tegelijkertijd positieve en negatieve gevoelens, denkbeelden, verwachtingen of ervaringen zijn. Die relatie doet zich onder meer tussen de bewoners en de plaatselijke politie voor. Uit het voorgaande wordt duidelijk dat veel bewoners tegenover de politie een dubbele houding aannemen. Aan de ene kant vinden ze dat de wijkagent niet te vaak zijn gezicht moet laten zien. Er spelen allerlei zaken in de wijk waar je de politie liever buiten laat en je gaat niet alles aan de grote klok hangen. Aan de andere kant verlangen de bewoners wel het aanpakken van jongeren die overlast veroorzaken. Daartoe schrijven ze onder andere een brief naar de chef van het district om te eisen dat Ondiep weer een wijkagent krijgt. Deze ambivalentie komt eveneens tot uiting in de manier waarop de bewoners het optreden van de wijkagent beoordelen. Een voormalig districtschef zegt onder meer het volgende: bewoners vinden het verkeerd als er in de buurt geen wijkagent rondloopt. Maar als hij er wel rondloopt, dan vinden ze hem niet goed genoeg en als ze hem wel goed vinden dan zien ze hem te weinig langskomen. Op die manier doet de politie het eigenlijk nooit goed.¹³⁹ Een even dubbelzinnige houding nemen de bewoners aan tegenover berichten in de media. Van de ene kant stellen ze de aandacht voor hun wijk en de daar levende problemen op prijs, van de andere kant zijn ze ontevreden over de overwegend negatieve toon van die berichtgeving. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat deze dubbelzinnigheid sterk samenhangt met de manier waarop journalisten hun taak opvatten. Uit hoofdstuk 5 blijkt dat het functioneren van de media zowel een objectieve als een subjectieve kant heeft. De objectieve kant houdt in dat over het algemeen op een correcte manier over standpunten en gebeurtenissen wordt bericht. Zowel de gedrukte als de audiovisuele media geven de feiten juist weer en laten, als er uiteenlopende meningen bestaan, ook meerdere stemmen aan het woord. Maar

139 Overigens kan deze ambivalentie ook voortkomen uit het feit dat we verschillende actoren tot één groep samenvoegen. Als bepaalde bewoners zich positief uitlaten over de politie terwijl andere juist negatief zijn, wordt het geluid van 'de bewoners' al snel ambivalent.

er is ook een subjectieve kant en die houdt in dat de media feiten aaneensmeden tot een dramatisch verhaal. Dat leidt uiteindelijk tot een proces van beeldvorming dat bewoners, overheden en professionals maar zeer ten dele kunnen aansturen, met als gevolg dat ze er vaak ontevreden over zijn. Mede daardoor is de interactie met de pers tijdens de rellen ambivalent.

Vervolgens kan interactie de vorm van een confrontatie aannemen. Tussen bepaalde actoren komt het gemakkelijk tot een aanvaring. Dat geldt in een wijk als Ondiep bijvoorbeeld voor politie en jongeren. Een van de bewoners merkt op dat alle jongeren 'een teringhekel' aan de politie hebben. Verschillende professionals vallen hem bij. Het ligt voor de hand dat jongeren iets tegen agenten hebben, bijvoorbeeld omdat ze regelmatig door hen worden bekeurd. Hun haat tegen het gezag wordt nog eens versterkt als er enkele wietplantages worden opgerold. Van de andere kant werkt een confrontatie met de politie statusverhogend. Jongeren mogen dan een hekel hebben aan het gezag, ze vinden het wel spannend om een stoer verhaal te kunnen vertellen. Sommigen menen dat er tussen politie en jongeren een haat-liefdeverhouding bestaat. Anderen spreken van een kat-en-muisspel en zeggen dat dit spel door een van de vroegere wijkagenten goed werd gespeeld. Maar wellicht is deze typering iets te idyllisch. Er zijn aanwijzingen dat de situatie in de voorgaande jaren op scherp werd gezet. Behalve het oprollen van wietplantages kan ook het personeelsbeleid een rol hebben gespeeld. Een tijdlang moest het werk op straat door relatief jonge agenten worden gedaan. Zij zagen zich geconfronteerd met opgeschoten jongeren van dezelfde leeftijdscategorie. Volgens een voormalig districtschef kreeg de wijk daardoor het karakter van een boksring en had de politie te weinig gezag. In elk geval namen de problemen geleidelijk toe. Bewoners klaagden dat de jeugdoverlast steeds erger werd. Het bracht een gevoel van machteloosheid teweeg. Een van de bewoners zegt dat je bepaalde jongeren vroeger nog wel eens kon aanspreken op hun gedrag. Maar dat heeft steeds minder succes; zelfs de ouders van die jongeren lijken niet meer aanspreekbaar te zijn. Bij sommige bewoners roept dat grote ergernis op. Bijvoorbeeld bij het slachtoffer, dat zich vóór het schietincident al geruime tijd aan de jongeren uit zijn omgeving ergerde. Daaruit blijkt wel dat de confronterende houding van jongeren zich niet beperkt tot vertegenwoordigers van het gezag, zij tast evengoed de relatie tussen jongeren en buurtbewoners aan.

Een derde soort interactie komt neer op een vorm van separatie. Daarbij worden bestaande relaties verbroken of doorgesneden, maar zonder dat zich een confrontatie voordoet. Er komt domweg géén interactie tot stand, ofwel omdat betrokken partijen daar geen zin in hebben ofwel omdat dit onder de

gegeven omstandigheden onmogelijk is. Twee voorbeelden geven aan waar het om gaat. Uit de voorgaande hoofdstukken blijkt dat de houding van bewoners tegenover de plaatselijke overheid in het teken staat van afstand en argwaan. Dat is nauwelijks een verrassing, omdat Ondiep een lange geschiedenis van onmaatschappelijkheid en achterstand kent (Van Wel, 1988). Die geschiedenis maakt dat de bewoners vele initiatieven van bijvoorbeeld de woningcorporatie of de gemeente wantrouwend bezien. Maar dat wantrouwen kan ook gevoed worden door de manier waarop een bepaalde beslissing genomen en opgelegd wordt. Dat geldt bijvoorbeeld voor de plannen voor grootschalige renovatie binnen Ondiep. Die plannen werden zonder inbreng van de bewoners gemaakt en brachten de nodige onrust teweeg. Zo vreesden bewoners dat het familiale karakter van hun buurt door grootschalige renovatie werd aangetast, met als gevolg dat de partijen in de periode voor het schietincident onvoldoende *on speaking terms* waren. Datzelfde kan over de relatie met de media worden gezegd, maar dan na de rellen. Vrijwel alle actoren zijn ontevreden over de berichtgeving. Zo dichten functionarissen van de gemeente de pers een kwalijke rol tijdens de gebeurtenissen toe. Veel bewoners stellen dat de media hun wijk op een negatieve manier hebben belicht. Ook de politie heeft redenen voor ontevredenheid en klaagt over negatieve beeldvorming. In feite leven de bewoners of de professionals van Ondiep enerzijds en de journalisten met hun redacties anderzijds in twee gescheiden werelden. Het komt weliswaar niet tot een confrontatie tussen die twee, maar een coöperatieve relatie is er evenmin.

Toch blijkt het – ten vierde – mogelijk ervoor te zorgen dat een verstoorde relatie wordt gerepareerd. Dat lijkt zelfs het paradoxale resultaat van de rellen in Ondiep te zijn. Vóór de rellen was er nogal wat afstand tussen diverse overheden en wijkbewoners en de rellen zelf brachten natuurlijk veel spanning mee. Niettemin horen we dat de interactie tussen bewoners en overheid na de rellen beter verloopt. Zo zeggen bewoners dat de politie sneller ter plekke is en ook meer auto's inzet. De politie van haar kant gaat bewuster met de wijk om. Ze staat stil bij de vraag om wat voor bewoners het gaat en hoe het sociale leven functioneert. Met wie kunnen wij samenwerken en op wie moet extra worden gelet? Overigens heeft juist het optreden van de politie tijdens de rellen voor een betere relatie gezorgd. De bewoners laten zich positief over dat optreden uit. De professionals gaan daarin mee: die zijn allen zeer te spreken over de wijze waarop de politie de zaken heeft afgehandeld. Van de politie weten we dat ze na de rellen bewust in het contact met de wijk geïnvesteerd heeft, met als gevolg dat de jeugdoverlast er een spectaculaire daling liet zien. Dat kan inderdaad als een vorm van reparatie worden beschouwd. We denken dat dit voor

meer partijen opgaat. Het vertrouwen in plaatselijke overheid nam eveneens toe. Bewoners waarderen vooral dat de burgemeester na het schietincident een bezoek aan de wijk heeft gebracht. De algemene opinie luidt dat de burgemeester het goed heeft gedaan, omdat ze lef heeft getoond. Bovendien werd vanuit woningcorporatie Mitros een buurtbeheerder in Ondiep actief. En ten slotte leidde de afwikkeling van de rellen tot een betere samenwerking tussen de politie en andere ketenpartners. Met andere woorden: de actoren hebben op vele wijzen aan een verbetering van bestaande relaties gewerkt en ze hebben, vooral met betrekking tot de bewoners, de nodige reparaties verricht.

Ten slotte kunnen we vaststellen dat men – ook in de periode voor de rellen – op verschillende wijzen naar samenwerking zoekt. Die coöperatie nam verschillende vormen aan. Zo zegt de politie dat ze in de periode voor het schietincident een verhoogde aandacht voor de wijk had. Daar heeft ze bewust beleid op gevoerd. Mede daardoor konden de twee motoragenten na de eerste melding over ruzie snel ter plaatse zijn en diende zich direct na het incident de wijkagent aan. Verder kwam een nieuwe samenwerking met burgers tot stand, waarbij overlast in de buurt via een speciaal telefoonnummer aan de politie kon worden gemeld. De professionals zeggen dat in de periode voor de rellen verschillende nieuwe projecten werden gestart. Die hadden onder andere meer naschoolse opvang of participatie van de bewoners tot doel. Daarnaast werd een assistent-wijkmanager in Ondiep actief. Voorts bestond er een comité van wijkbewoners dat de woningcorporatie of projectontwikkelaars gevraagd en ongevraagd van advies voorzag. De assistent-wijkmanager vindt dat positief en spreekt van ‘een bewonersnetwerk waar je goed mee kunt praten’. Bovendien lopen er meerdere jongerenwerkers rond in Ondiep. Ze hebben een redelijk goed contact met de jeugd, maken een praatje, stellen vragen of geven hier en daar advies. Ze kunnen dat soort werk alleen doen als er een vertrouwensband met de buurt is. Een en ander illustreert dat er in deze buurt, ondanks de argwaan en de problemen, de nodige verbindingslijnen en contacten bestaan. Dat blijkt trouwens ook uit de gebeurtenissen voor en na het incident. Het waren per slot van rekening de bewoners die vanwege een ruzie naar de politie belden. En toen er op maandagavond een dreigende situatie ontstond, pakten bewoners opnieuw de telefoon. Daaruit blijkt wel dat samenwerking niet alleen een zaak voor professionals is.

Wat is nu de balans van al deze betrekkingen? Welke interactie geeft de doorslag en in hoeverre hebben zich in de periode voorafgaand aan het incident bepaalde veranderingen in het relationele landschap voorgedaan? We krijgen de indruk dat de betrekkingen tussen politie en burgerij voor het incident

geleidelijk verbeterden. Daartoe droegen meerdere ontwikkelingen bij. Om te beginnen blijkt de persoon van de districtsleiding van groot belang. Verreweg de meeste respondenten in dit boek spreken met veel waardering over de man die in 2006 de leiding over Utrecht-Noord kreeg. Daarbij valt een aantal kwalificaties op. Zo zorgde hij ervoor dat de beschikbare tijd en capaciteit effectiever werden besteed. De echt belangrijke zaken werden daardoor beter opgepakt. Dat betekende in de praktijk een sterkere concentratie op wijkgericht werken en op jeugdoverlast. Er werd onder meer gebruikgemaakt van camera's en lokauto's. Verder ging de politie beter samenwerken met welzijnsorganisaties en jeugdwerkers, terwijl er eveneens een structureel overleg met de bewoners kwam. Volgens de bewoners was er een groot verschil tussen deze aanpak en die van zijn voorganger. Ten tweede omschrijven zij de nieuwe chef als een 'echte Utrechter' die zo nodig recht voor zijn raap kon zijn. Het zijn trouwens niet alleen bewoners die dat waarderen. Ook de professionals beschrijven de nieuwe chef als een 'echte Utrechtenaar' die af en toe met de vuist op tafel sloeg. Ze vinden dat hij een goede communicator is, die ervoor zorgde dat de politie door beter contact met de bewonerscomités weer krediet kreeg. Als derde pluspunt noemt men dat de nieuwe chef veel ervaring met lastige wijken had.

Minstens zo belangrijk is het feit dat kort voor het incident weer een wijkagent in Ondiep aan het werk ging. Overigens hebben de bewoners zelf daar het nodige voor moeten doen. In de loop van 2006 namen de problemen in de wijk hand over hand toe. Er waren allerlei brandjes, vernielingen en vormen van mishandeling. Mede daarom schreven leden van het bewonerscomité samen met de opbouwwerker een brief waarin ze nadrukkelijk om een eigen wijkagent vroegen. Er was brede steun voor het idee dat een wijk als Ondiep niet zonder wijkagent kan. Eind 2006 was het zover en kon de man aan de slag. Verschillende professionals onderstrepen dat iedereen in de buurt daarmee zeer tevreden was. Ze voegen eraan toe dat hij binnen een half jaar ingewerkt en volledig geaccepteerd was. Maar die verandering staat niet op zichzelf. Uit de woorden van politiefunctionarissen is op te maken dat men bewust aan een versterking van het gehele district heeft gewerkt. Er werd een speciaal team tegen straatroof gevormd, men voerde structureel overleg met buurtcomités en zette in op een betere samenwerking met welzijnsorganisaties en jeugdwerkers. Verder wist de politie haar informatiepositie te versterken doordat een dertigtal buurtbewoners werd opgenomen in het netwerk van de wijkagent. Er kwam een speciaal telefoonnummer waarmee bewoners de politie snel konden informeren in geval van overlast. Daarmee werd tevens de waarneming van de politie in het gebied beter. Dat soort maatregelen zorgde er uiteindelijk voor dat de

bewoners weer enig vertrouwen in de politie kregen. Ook op het persoonlijk vlak kwamen er nieuwe relaties tot stand. Dat wordt mede geïllustreerd door het feit dat het slachtoffer zelf een bekende bij de politie had. Hij was via de voetbalclub in contact gekomen met een politieman die hij kon bellen voor het melden van overlast. En ook de agent die na afloop van het schietincident een bezoek bracht aan de nabestaanden was via vrienden bekend. Dat het mogelijk bleek een aantal afspraken met de familie te maken, illustreert dat de relatie tussen politie en buurt aan het verbeteren was.

Een en ander betekent niet dat deze verbeteringen ook meteen effect hadden. Neem bijvoorbeeld het beleid van de nieuwe chef om de politie van Utrecht-Noord sneller te laten reageren op meldingen. Dat beleid is uitgevoerd. In elk geval beweert de beleidsafdeling van het district dat alle meldingen vanaf het najaar van 2006 zorgvuldig zijn afgehandeld. Toch leiden meldingen van jeugdoverlast niet altijd tot resultaat, omdat onduidelijk blijft wie de overlast veroorzaakt of omdat de aantijgingen door betrokken jongeren worden ontkend. Een ander probleem is dat sommige bewoners bijzonder vaak naar de telefoon grijpen. Over de vrouw van het slachtoffer werd gezegd dat ze wel 25 keer een incident meldde en dat de politie die meldingen niet altijd goed heeft opgepakt. En ten slotte is er de moeilijkheid dat bewoners nogal eens met klachten aankomen die uit een onduidelijk verleden stammen. Een van de agenten beseft dat het verhaal van de bewoners en de gegevens uit het eigen bedrijfssysteem soms behoorlijk uit elkaar lopen. Daardoor kan het gebeuren dat bepaalde misstanden door de politie worden aangepakt terwijl de bewoners het nog hebben over een probleem van negen jaar terug. Of het kan gebeuren dat er alerter wordt gereageerd op meldingen, terwijl in de buurt verhalen blijven rondzingen over een politie die niet wil langskomen als je belt. Overigens doet dat verschijnsel zich niet alleen in Ondiep voor.¹⁴⁰ Maar het is wel iets wat een zorgvuldig antwoord vereist. Veel bewoners haken af indien je niet meteen op hun verlangens reageert. Daarom moet de politie altijd terugbellen. Het kan natuurlijk voorkomen dat er op een zeker moment urgentere zaken zijn, maar dat moet de politie dan wel uitleggen.

Volgens respondenten bij de politie begon die aanpak juist in de periode voor het schietincident haar eerste vruchten af te werpen en in zoverre kwamen de rellen volstrekt onverwacht. Het is moeilijk die indruk met cijfers te staven. Onze respondenten zeggen dat de criminaliteit voor Ondiep in de loop van

140 In de wijk Pendrecht stelden wij hetzelfde verschijnsel vast (Van den Brink, 2007: 251-254).

2006 aan het dalen was, maar de registraties wijzen anders uit. In feite lag het aantal meldingen van jeugdoverlast in het najaar van 2006 fors boven het gemiddelde. Wellicht kan men dat als blijk van vertrouwen in de politie beschouwen. Volgens bepaalde professionals werd met de aanstelling van de wijk-agent het vertrouwen tussen de informele leiders en de politie hersteld. Mede daardoor was de laatste maand van 2006 veel rustiger dan in de jaren daarvoor. Politiefunctionarissen laten zich in gelijke zin uit: kort voor het incident hadden zij de ouders nog aangesproken op hun verantwoordelijkheid. Ze zijn dan ook niet genegen een relatie te leggen tussen het incident of de rellen en de manier waarop de politie haar werk deed. Naar hun overtuiging berusten de gebeurtenissen van Ondiep op een reeks toevalligheden en kan er eigenlijk geen relatie met de wijk of de politie-inzet ter plekke worden gelegd. Niettemin stellen we in de relatie tussen politie en bevolking een aantal kwetsbaarheden vast. Deze komen vooral naar voren als men zich in de wat langere voor-geschiedenis verdiept. Het moge dan waar zijn dat het recente verleden een verbetering bood, maar bezien over een langere tijdsperiode was lang niet altijd sprake van consistent beleid. Dat is van belang omdat bewoners de situatie in hun wijk niet alleen naar het heden beoordelen, maar vanuit een langere geschiedenis zien. Waar komen die kwetsbaarheden op neer?

Een eerste moeilijkheid is dat men in de voorgaande periode op verschillen-de punten een wisselend beleid voerde. Zo streefde men in de tweede helft van de jaren negentig naar een duidelijke aanwezigheid van de politie in de wijk. Met het oog daarop richtte men op vijf plaatsen in het district politiestations in. Maar na een aantal jaren ging het roer om. Het bleek namelijk dat de stations te weinig door de bewoners werden gebruikt en mede daarom besloot men naar één centraal bureau terug te gaan. Met als gevolg dat de bewoners het idee kregen dat de politie zich uit de wijk wilde terugtrekken. Ook een andere beleids-wijziging heeft mogelijk tot verwarring geleid. Omdat er in de jaren negentig veelvuldig over de overlast op straat werd geklaagd en de bewoners een strenger optreden vroegen, ging men op zeker moment over tot een project dat de naam Asterix kreeg. Het hield onder meer in dat dertig politiemensen op de juiste plaatsen en tijdstippen tot actie overgingen, waarbij niets werd getolereerd. Na een aantal jaren bleek het project steeds minder productief en dreigde zelfs een averechts effect te ontstaan. Daarom besloot de nieuwe chef van het district meer in te zetten op binding en dialoog, wat betekende dat de capaciteit van Asterix tot twaalf man werd teruggebracht. Nog los van de vraag of de bewo-ners in staat of bereid zijn tot dialoog, roept zo'n wijziging ontegenzeggelijk verwarring op. Het laat zich moeilijk uitleggen dat de politie het ene moment

voor zero tolerance kiest en het andere moment overgaat tot dialoog. Meer algemeen kan men vraagtekens plaatsen bij het feit dat de Nederlandse politie vaak op losse projecten inzet. Het is begrijpelijk dat er van tijd tot tijd experimenten worden gedaan, maar er moet wel een consistente lijn zijn en er moet voldoende draagvlak binnen de organisatie bestaan. Ook aan dat laatste ontbrak het wel eens, zoals bleek toen men enkele voormalige hangjongeren voor een vorm van surveillance had gerekruteerd en een aantal dienders daar problemen mee had. Anders gezegd: al te veel wisselingen of projecten zonder een stevige basis binnen en buiten de organisatie doet de relatie van de politie met haar omgeving geen goed.

Een tweede moeilijkheid heeft te maken met de juiste verdeling van capaciteit. Zoals bekend wordt binnen de politieorganisatie sinds jaar en dag geklaagd over een tekort aan personeel. Dat is vooral in het nadeel van de gebiedsgebonden veiligheidszorg, omdat er vaak urgentere zaken bestaan en het werk van de wijkagent altijd wel een of twee dagen uitstel toelaat (Terpstra, 2008). Tegen deze achtergrond zou men zorgvuldig met de beschikbare capaciteit om moeten gaan, bijvoorbeeld door rekening te houden met de zwaarste problematiek. Ook in dat opzicht zijn de lotgevallen van het district Utrecht-Noord niet altijd gelukkig geweest. Een voormalig districtschef kan zich nog goed herinneren dat het capaciteitsprobleem begin jaren negentig steeds nijpender werd. Zelfs het bemensen van de noodhulp ging met veel moeite gepaard. Maar toen in 1992 een reorganisatie plaatsvond, ging de meeste capaciteit naar het centrum van Utrecht en kregen de zwaarste wijken minder personeel. Een ander probleem was de wijze waarop de capaciteit binnen het district moest worden verdeeld. In die tijd groeide met name de overlast door Marokkaanse jongeren in Geuzenwijk, een onderdeel van het district in de buurt van Ondiep. Daar kwam bij dat men een aantal flats had toegewezen aan verslaafden en mensen met een psychische problematiek. Bovendien veroorzaakten enkele Roma's veel intimidatie en criminaliteit. Dat alles vroeg natuurlijk de nodige capaciteit, wat ten koste van minder urgente gebieden moest gaan. Maar intussen nam de problematiek in Ondiep wél toe. Vanaf het jaar 2001 kampte het district Utrecht-Noord met een behoorlijk zware problematiek. Van de tien achterstandswijken in de gemeente Utrecht lagen er acht in het district. Ondiep was een van de gebieden die extra aandacht vroegen, maar het kreeg geen prioriteit omdat de grootste problemen zich elders voordeden. De bewoners zagen een steeds grotere spanning ontstaan tussen de inzet van personeel en de groeiende overlast in hun gebied. Nieuwe tekorten als gevolg van een groot aantal vacatures of uitval door ziekte leidden uiteindelijk tot een situatie die de voormalig districtschef

als 'chaotisch' omschrijft. Veel meer dan het rondpompen van personeel zat er niet in. En ook dat doet de relatie van de politie met haar omgeving geen goed.

Een derde moeilijkheid had te maken met de wijze waarop de wijkagent wordt aangestuurd. Die aansturing was in Utrecht-Noord lange tijd een probleem. De leidinggevende die eind jaren tachtig werd aangesteld in het district merkte dat zijn gezag door dienders niet werd geaccepteerd. Ze vertelden hem ronduit dat ze geen behoefte hadden aan nieuwe ideeën. Volgens zijn opvolger was het personeel in twee kampen verdeeld, waarbij het vooral ging om een tegenstelling tussen 'hardliners' en 'contactmakers'. Wijkagenten hadden weinig overleg en er kwamen zelfs aanvaringen tussen politiefunctionarissen onderling voor. Die situatie sleepte zich geruime tijd voort. Zelfs in de periode 2001-2005 gingen de vijf wijkteams bijna als zelfstandige eenheden te werk. Los van het feit dat er binnen het district onvoldoende afstemming bestond, ontbrak het vaak aan de juiste fit tussen de agent en zijn wijk. Het bleek dat er tussen wijkagenten grote verschillen zijn en dat lang niet alle agenten passen bij de wijk waarin ze werken. Zo had Ondiep tot 2004 een wijkagent die maar weinig *feeling* met de problematiek van zware jeugdoverlast had. Zijn vacature kon niet onmiddellijk worden vervuld, met als gevolg dat Ondiep in de jaren 2004-2005 helemaal geen wijkagent zag. Overigens doen deze problemen zich ook elders in Nederland voor. Eerdere onderzoeken naar het functioneren van wijkagenten hebben geleerd dat er grote individuele verschillen bestaan en dat een juiste aansturing vanuit de leiding vaak wordt gemist (Terpstra, 2008). Het illustreert dat de buurtbewoners van Ondiep wel een punt hadden toen ze eisten dat er met spoed een geschikte wijkagent zou worden benoemd. Maar het laat evengoed zien dat er meer dan een nieuwe wijkagent nodig is. Er worden ook eisen gesteld aan de leiding en aan de organisatie van het district in zijn geheel. Bovendien is van belang dat al deze actoren de juiste beslissingen nemen als het spannend wordt. Die kwestie heeft nog maar weinig te maken met de vraag of er bepaalde achterstanden of risicofactoren zijn en ze heeft ook niet alleen te maken met de vraag of er een redelijke relatie tussen politie en bevolking bestaat. Het nemen van de juiste beslissingen behoort thuis op een operationeel niveau en moet aan concrete gebeurtenissen tijdens de rellen gereleerd worden.

8.3 Operationeel niveau

In deze paragraaf probeer ik een reconstructie te geven van de gebeurtenissen die zich van 11 tot 19 maart 2007 in Ondiep voordeden. Deze analyse is natuurlijk concreter dan in het voorgaande en sluit nauw aan bij de kroniek die we aan het begin van dit boek gepresenteerd hebben. Toch is het mij hier niet zozeer om de feiten maar om de interpretatie ervan te doen. Hoe moeten de acties van diverse partijen worden geduid? Waar komen de voornaamste interacties op neer? Welke handelingen van de politie kunnen we geslaagd noemen en welke minder waren geslaagd?

Nu is een dergelijke interpretatie alleen mogelijk op basis van een paar kunstgrepen. Ten eerste zullen we de ontwikkelingen in een aantal fasen opdelen. Gezien het dramatische karakter van de gebeurtenissen lijkt het niet ongepast onderscheid te maken tussen enkele 'bedrijven', die alle een reeks van samenhangende handelingen laten zien. Ofschoon elk bedrijf een centrale handeling en bepaalde hoofdrolspelers kent, komen er ook nevenhandelingen en bijrollen voor. In deze paragraaf wordt onderscheid tussen de volgende stadia gemaakt: gebeurtenissen rond het schietincident op zondagavond (1), reacties die het incident op zondagavond in de buurt oproept (2), de situatie op maandag 12 maart die een 'stilte voor de storm' vormt (3), het ontstaan van ernstige ongeregelde heden op maandagavond 12 maart (4), de manier waarop overheden en politie de zaak op dinsdag 13 maart aanpakken (5), de periode van woensdag 14 maart tot en met zondag 18 maart waarin bewoners onder meer een stille tocht houden (6) en de ontwikkelingen vanaf maandag 19 maart (7). Het zal blijken dat elk van deze fasen een eigen dynamiek kent en in zoverre lijkt een zekere fasering terecht. Maar we moeten wel beseffen dat het om een reconstructie achteraf gaat en dat er altijd een aantal feiten of voorvallen zal zijn dat slecht in zo'n verdeling past.

Een tweede kunstgreep houdt in dat we de vele actoren die bij de rellen in Ondiep een rol speelden tot enkele hoofdgroepen samenvoegen. Ook dat leidt tot vereenvoudiging van een vaak zeer complexe realiteit. In de werkelijkheid dienen zich bijvoorbeeld verschillende buurtbewoners aan, die zich ook zeer verschillend opstellen. Sommige bewoners waarschuwen de politie dat er rellen dreigen, andere doen niets of wachten af wat er gebeurt. De ene bewoner keurt het gedrag van de relschoppers scherp af, de ander toont wellicht begrip. Bepaalde bewoners gaan het contact met de media liever uit de weg, andere treden op als woordvoerder. Anders gezegd: wie 'buurtbewoners' als een van de actoren in Ondiep beschrijft, moet wel beseffen dat deze groep in feite vele

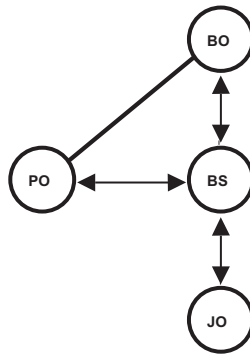
subgroepen telt. Op eenzelfde wijze valt de politie in meerdere actoren uiteen. Er zijn belangrijke verschillen tussen de wijkagent en de ME, of tussen de leiding van het district en de agent die het dodelijke schot loste. Niettemin beschouw ik 'de politie' als een van de actoren en ga ik aan de interne verschillen voorbij. Al met al is deze paragraaf aan de interactie tussen de volgende partijen gewijd: buurtbewoners van de wijk Ondiep (1), het slachtoffer met zijn nabestaanden en vrienden (2), jeugdige relschoppers van binnen én buiten de wijk (3), politiefunctionarissen van diverse aard (4), de gemeente Utrecht en haar functionarissen (5), OM en zijn functionarissen (6), professionals die in Ondiep werken, zoals maatschappelijk werkers of jongerenwerkers (7), en media van diverse aard (8).

De derde kunstgreep houdt in dat we de vele acties, reacties en interacties die zich vanaf zondagavond 11 maart tussen deze partijen voordeden, analyseren vanuit de vijf relationele categorieën die eerder werden voorgesteld. Sommige van die interacties kunnen als een vorm van samenwerking of coöperatie worden opgevat, terwijl andere op een botsing of confrontatie neerkomen. Overigens spreekt de waardering van de betrokken handelingen niet altijd voor zich. Hoe moet bijvoorbeeld het inzetten van de ME worden gewaardeerd? De een zal het als een vorm van confrontatie beschouwen, omdat de politie daarmee hardhandig tegen onruststokers of relschoppers optreedt. De ander beschouwt het wellicht als een vorm van samenwerking, omdat de politie de wijk zo in bescherming neemt, en weer een ander stelt het ambivalente karakter van deze interventie voorop. Het is een illusie te denken dat een volledig 'objectieve' waardering van de acties en reacties tijdens de rellen mogelijk zou zijn. Elke waardering is subjectief, in die zin dat ze gebonden blijft aan de belangen, de opvattingen en de verwachtingen van een specifieke partij. Bovendien kan de waardering van een bepaalde interactie asymmetrisch uitpakken. Het kan best dat een en dezelfde handeling (bijvoorbeeld het inzetten van de ME) door betrokken partijen (bijvoorbeeld de politie en de bewoners) heel verschillend wordt gewaardeerd. Niettemin volgt hierna een poging de voornaamste reactiepatronen te schetsen voor de zeven stadia van het conflict. Daarbij ga ik (aansluitend op de voorgaande paragraaf) uit van het onderscheid tussen confrontatie, coöperatie, separatie, reparatie en ambivalente reacties. Het zal duidelijk zijn dat deze termen alleen door de onderzoekers en niet door de betrokken partijen gebruikt worden. Maar het gebruik van die termen komt wel uit empirische gegevens voort. Daarom zal ik regelmatig aangeven welke handelingen of uitingen een bepaalde interpretatie van de gebeurtenissen rechtvaardigen.

8.3.1 Eerste bedrijf

Het eerste bedrijf van de ongeregelde heden laat zich in een paar regels samenvatten. Het vangt aan als op zondagavond 11 maart 2007 een ruzie tussen enkele bewoners van Ondiep ontstaat. Daarvan wordt melding gemaakt aan de politie. De meldkamer stuurt er twee motoragenten naartoe, maar zodra die arriveren komt een van de ruziemakers zwaaiend met een mes op hen af. Een agent voelt zich dermate bedreigd dat hij zijn pistool pakt en schiet. Einde van het eerste bedrijf.

Bij nader inzien blijkt evenwel dat er achter deze simpele weergave diverse interacties schuilgaan. Ten eerste deed zich een confrontatie voor tussen diverse wijkbewoners en het (latere) slachtoffer. Over de achtergronden van die botsing lopen de meningen uiteen. Sommige bewoners zeggen dat de dochter van het slachtoffer ruzie kreeg met een man. In reactie daarop zou het (latere) slachtoffer een knuppel hebben gehaald, maar toen hij er zelf mee geslagen werd, ging hij thuis een mes halen. Andere bewoners beweren dat het (latere) slachtoffer boos werd op zijn burens vanwege een incident waar zijn dochter mee te maken had. Ten tweede deed zich een botsing voor tussen het (latere) slachtoffer en een stel jongeren. Het conflict tussen de dochter van het slachtoffer en een man werd gadeslagen door een groep jongeren die vaak rondhing op het Boerhaaveplein. Volgens bepaalde getuigen hebben die jongeren enkele opmerkingen over de dochter gemaakt, waardoor het (latere) slachtoffer in woede ontstak. Anderen wijzen erop dat het slachtoffer altijd veel dronk en zich al geruime tijd ergerde aan de hangjongeren op het Boerhaaveplein. Hoe het ook zij: het (latere) slachtoffer stond als ruziemaker te boek en ging die betreffende middag met zeker twee andere partijen een confrontatie aan. Even later zal daar nog een derde botsing bij komen. Kort na het arriveren van beide motoragenten stormt het (latere) slachtoffer met een mes op één van hen af en valt het dodelijk schot. Ook deze gebeurtenis mag een confrontatie worden genoemd, ofschoon zij een andere aard en achtergrond heeft dan de vorige twee. Men kan echter niet zeggen dat het eerste bedrijf uitsluitend botsingen telt. Er doen zich ook vormen van coöperatie voor. Per slot van rekening werd de aanvankelijke ruzie door bewoners aan de politie gemeld en deze stuurde er vervolgens twee agenten op af. Dat wijst op een zeker vertrouwen over en weer. Er blijken dus zeker vier interacties in deze eerste fase te zijn, zoals in figuur 8.1 op schematische wijze wordt uitgebeeld.

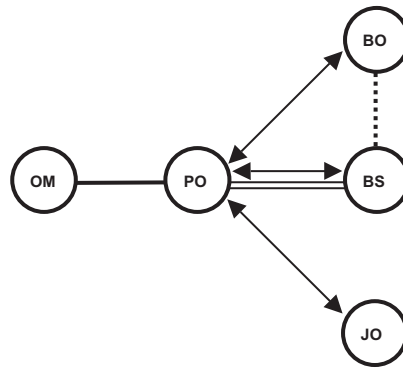
Figuur 8.1: Eerste bedrijf: het schietincident

8.3.2 Tweede bedrijf

Om het tweede bedrijf te kenschetsen zijn wat meer woorden vereist. Het begint na het dodelijk schot en duurt voort tot in de nacht van zondag 11 maart. Tot de belangrijkste gebeurtenissen behoort het feit dat men het OM formeel op de hoogte brengt, waarna besloten wordt de rijksrecherche een onderzoek te laten doen. In de wijk zelf ontstaat een gespannen sfeer. Verschillende wijkbewoners verzamelen zich bij de woning van het slachtoffer en geven daar blijk van hun boosheid en verontwaardiging. Een eerste poging van politiefunctionarissen om contact te leggen met de nabestaanden mislukt: ze worden met harde hand het huis uitgezet. Een tweede poging heeft meer succes. Door het inschakelen van een bekende van vrienden van het slachtoffer weet men de nabestaanden over te halen naar een woning elders in Utrecht te gaan. Einde van het tweede bedrijf.

Hoe moet men de verschillende handelingen opvatten? Om te beginnen blijkt dat ook deze fase sterk in het teken van de confrontatie staat. Er doet zich in elk geval een botsing tussen de politie en de bevolking voor. Niet voor niets zegt een van de getuigen dat er na het schietincident een schokgolf door de wijk ging. Er ontstond een gespannen sfeer, die de politie dwong extra personeel in te zetten. Het gedrag van de wijkbewoners bij het huis van de nabestaanden is daarmee in overeenstemming. Overigens beperkt die botsing zich niet tot de wijkbewoners; ook de familie van het slachtoffer bijt aanvankelijk fel van zich af. Niet voor niets worden de twee agenten met harde hand uit huis gezet. Verder voltrekt zich in de loop van de avond een derde confrontatie, waarbij de politie en jongeren tegen-

over elkaar komen te staan. Snel na het schietincident ontstaan geruchten over relschoppers. Sommigen menen dat via internet voetbalfans richting Ondiep gemobiliseerd worden. Het zou gaan om supporters van FC Utrecht. Professionals die in de loop van de avond poolshoogte nemen, zeggen dat bepaalde jongeren het relen als een feest verwelkomen.

Figuur 8.2: Tweede bedrijf: spanningen zondagavond

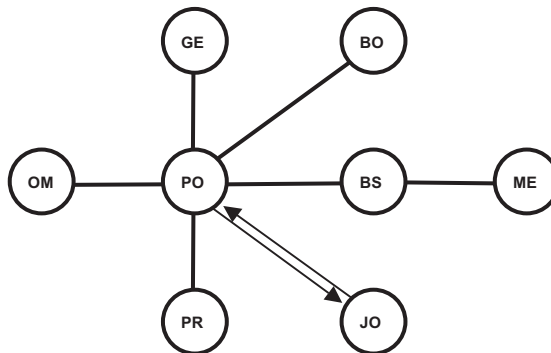
Toch is deze driedelige confrontatie die avond niet het enige. Er wordt ook een succesvolle poging tot reparatie gedaan. Kort nadat de twee agenten bij het huis van de nabestaanden zijn verjaagd, gaat een rechercheur van de rijksrecherche samen met een onderhandelaar van de politie de woning binnen. Deze onderhandelaar was bekend met vrienden van de familie, die vlak na het schietincident gearriveerd waren. Hij slaagt erin goede afspraken te maken met de nabestaanden. Bijvoorbeeld over de manier waarop de politie informatie naar buiten wil brengen: alle berichten gaan eerst naar de nabestaanden en dan pas naar de media. Dat wordt door de familie zeer gewaardeerd. We trekken daarom de conclusie dat het conflict in de relatie tussen politie en nabestaanden enige tijd later is goedge maakt. Op basis hiervan is ook een andere belangrijke stap mogelijk, namelijk dat de familie naar een woning elders in Utrecht verhuist. Dat kan men als een vorm van separatie opvatten, omdat de interactie tussen buurtbewoners en nabestaanden tijdelijk wordt opgeschort. Ongetwijfeld spelen daarbij voor de politie meerdere motieven mee. Men overtuigt de nabestaanden ervan dat ze vanwege de drukte beter naar een rustige plek buiten de wijk kunnen. Tegelijkertijd weet men zo te voorkomen dat de familie voor een escalatie zorgt. Het

gevolg is dat een tijdelijke scheiding tussen buurtbewoners en nabestaanden wordt aangebracht. Los van dit alles komt een professionele samenwerking met het OM op gang. De hoofdofficier wordt formeel van het schietincident op de hoogte gebracht. In het verlengde daarvan begint de procedure die in dit soort gevallen gebruikelijk is en die het horen van de verdachte, zijn collega en eventuele andere getuigen voorschrijft. Deze handelingen onttrekken zich aan het oog van het publiek, maar zijn voor een adequaat overzicht van groot belang. Figuur 8.2 geeft een schematische weergave van het geheel.

8.3.3 Derde bedrijf

Het derde bedrijf strekt zich uit van maandagochtend 12 maart tot het begin van de avond en kan als de stilte voor een storm worden gezien. In elk geval zijn er weinig verontrustende gebeurtenissen. Er vindt overleg tussen de politie en de gemeentelijke overheid plaats. Men gaat over tot het instellen van een SGBO op beperkte schaal. De sfeer in Ondiep is er een van gespannen rust. De politie onderhoudt contact met nabestaanden en bewoners, maar over het algemeen vallen de reacties op het schietincident mee. Qua interactie staat deze fase in het teken van de samenwerking. We zien de professionele samenwerking tussen de politie, de gemeente en het OM op gang komen. Bovendien streeft men samenwerking met de bewoners na. Zo heeft de voorzitter van de bewonerscommissie in de loop van de dag veelvuldig telefonisch contact met de politie. Om 18.30 uur is er een bijeenkomst waarop ook de bewoners het woord voeren. Men waardeert het dat de politie de bewonerscommissie direct geïnformeerd heeft. Verder weten de politie en de wijkmanager elkaar te vinden, waarbij de laatste blijkt te beschikken over een vooruitziende blik. Hij waarschuwt in elk geval voor een explosieve situatie wanneer de spanning tussen allochtone en autochtone bewoners al te sterk benadrukt wordt. Ten slotte kan men ook de houding van de media coöperatief noemen. De berichtgeving is op maandag 12 maart vooral feitelijk van aard. De meeste kranten geven een korte beschrijving van het incident en gaan niet over tot een kwalificatie van de dader, het slachtoffer of de situatie waarin het incident is gebeurd.

Aldus lijken er die maandag geen tekenen van naderend onheil te zijn. Slechts een enkeling ontwaart verontrustende aanwijzingen. Tijdens hun surveillance per fiets of te voet bespeuren wijkagenten een dubbelzinnige houding, vooral bij de jongeren in Ondiep. Figuur 8.3 geeft de betrokken interacties in hun samenhang weer.

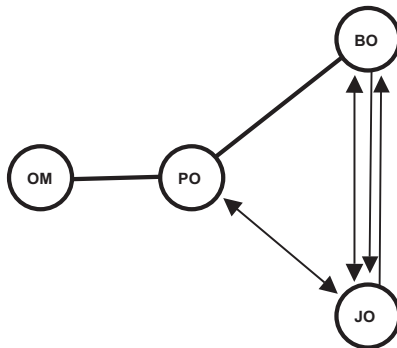

Figuur 8.3: Derde bedrijf: coöperatie maandag overdag

8.3.4 Vierde bedrijf

Het vierde bedrijf is in menig opzicht het tegendeel van de vorige fase en strekt zich uit van maandagavond tot diep in de nacht. Enkele bewoners bellen de politie en melden dat er iets op handen is. Korte tijd later duiken groepen relschoppers in de wijk op. Al snel worden op grote schaal stenen naar de politie gegooid, en wel in die mate dat zelfs de ME zich moet terugtrekken. Vervolgens vinden op grote schaal vernielingen plaats, waarna de politie besluit tot het vormen van een SGB0 op korpsniveau. Daarmee komt deze vierde fase opnieuw in het teken van de confrontatie te staan. De botsing doet zich in eerste instantie tussen politie en relschoppers voor. Zelfs de wijkagenten voelen zich verrast. Aanvankelijk proberen ze nog met de jeugd on speaking terms te blijven, maar dan zien ze dat de stemming omslaat. Op een zeker moment zijn de jongeren druk met hun telefoons in de weer, dan sturen ze hun vriendinnetjes weg en vervolgens marcheren ze als groep in de richting van de Rietendaksschool. Daar zetten ze een frontale aanval op de politie in. De stenen vliegen door de lucht. De wijkagenten moeten rennen voor hun leven en de ME heeft het nakijken. De politie denkt dat de groep van relschoppers veel aanhangers van FC Utrecht telt en voor het merendeel uit een andere wijk komt. Toch kan men niet zeggen dat het vierde bedrijf alleen maar botsingen tussen jongeren en politie kent: veel bewoners nemen tegenover het gedrag van de jongeren een afwijzende of ambivalente houding aan. Een van de bewoners vertelt dat een groep totaal onbekende voetbalsupporters op hem afkwam. Een andere bewoner zegt dat hij een aantal jongeren uit de Sterrenwijk zag, maar dat er ook relschoppers uit

andere steden bij waren. Volgens een derde bewoner waren het vooral relschoppers van buiten de wijk en de stad die zich aan brandstichting schuldig maakten. En een vierde bewoner verklaart dat er ook allochtone jongeren aan de rellen meededen. Die hadden samen met autochtone jongeren frontaal tegenover de politie gestaan. Al deze stemmen wijzen erop dat veel bewoners moeite hadden met datgene wat zich op maandagavond in Ondiep afspeelde. Het is misschien overdreven te zeggen dat jongeren en bewoners met elkaar in conflict raakten, maar het lijdt geen twijfel dat hun verhouding op zijn minst een dubbelzinnige was. Overigens geldt voor deze fase opnieuw dat er naast de meest in het oog springende handelingen bepaalde nevenhandelingen zijn. Uit de vorming van een regionaal SGBO kan men afleiden dat de professionele samenwerking tussen politie en OM stevig en effectief bleef. En ook de bewoners gedroegen zich coöperatief, zoals blijkt uit de meldingen die aan het begin van de avond werden gedaan. Daarom vertoont figuur 4 ook lijnen van samenwerking, al moeten we toegeven dat de confrontatie beeldbepalend is.

Figuur 8.4: Vierde bedrijf: confrontaties maandagavond

8.3.5 Vijfde bedrijf

Daarmee komen we bij de vijfde en meest ingewikkelde fase van de week in Ondiep. Ze begint op dinsdagochtend en duurt tot diep in de nacht. We zien een groot aantal acties, reacties en interacties, die bovendien verschillende kanten op gaan. Laat ik daarom eerst de voornaamste gebeurtenissen van deze dag in herinnering roepen. Van groot belang is dat de plaatselijke driehoek bij elkaar komt en beleid formuleert dat een effectief antwoord op de rellen van

maandag moet zijn. Men besluit tot het instellen van een veiligheidsrisicogebied, waardoor de overheid specifieke bevoegdheden krijgt. Verder schakelt men over op een cumulatief boetesysteem waarmee wangedrag beter aangepakt wordt. Bovendien plaatst men een groot aantal hekken, waardoor Ondiep wordt afgesneden van de buitenwereld, terwijl het personenverkeer gecontroleerd wordt. Desondanks houden de ongeregelde heden in en om de wijk de gehele dag aan. Bijgevolg worden tot diep in de nacht aanhoudingen door de politie verricht. Tot zover de feiten, maar de vraag blijft hoe men die in termen van interactie waardeert. Laten we om te beginnen vaststellen dat tussen bepaalde actoren een stevige coöperatie bestaat. Neem bijvoorbeeld de wijze waarop de politie, de gemeente Utrecht en het OM met elkaar samenwerken bij het formuleren van hun beleid. Er werd binnen de driehoek snel een consensus over de voornaamste doelen bereikt. Herstel van de openbare orde zou voorop moeten staan. Om dat te bereiken besloot men hekken te plaatsen en de toegangswegen onder controle te brengen teneinde eventuele reischoppers buiten Ondiep te houden. Deze consensus was onder meer te danken aan de ervaringen die de hoofdofficier enkele jaren daarvoor bij de rellen in 's-Hertogenbosch had opgedaan. Daar had hij als officier van justitie gezien dat er al snel een explosieve situatie ontstaat wanneer de overheid aarzelend of te laat reageert. Dat argument bracht de driehoek ertoe op korte termijn tot forse maatregelen over te gaan. Dit beleid bracht in de loop van de dag onvermijdelijk een aantal nieuwe confrontaties teweeg. Daarbij richtte men zich vooral op reischoppers binnen en buiten Ondiep. Aan deze confrontatie droeg elke deelnemer aan de driehoek het nodige bij. De politie doordat er een groot aantal reischoppers gearresteerd werd en de gemeente door het instellen van een veiligheidsrisicogebied. Overigens beperkte dat gebied zich niet tot Ondiep; het omvatte bijvoorbeeld ook de stations van Utrecht, waardoor het mogelijk was reischoppers tegen te houden lang voordat ze Ondiep konden bereiken. En het OM droeg ertoe bij met haar cumulatieve boetesysteem. Op die manier werden jeugdige reischoppers vanuit meerdere instanties eendrachtig tegengewerkt en namen de rellen geleidelijk af.

Dat er stevig werd ingezet op het handhaven van de openbare orde betekent niet dat men voor een louter repressieve opstelling koos. Integendeel, de driehoek wilde van meet af aan twee wegen bewandelen. Zij koos nadrukkelijk voor een combinatie van empathie en handhaven. Als gevolg daarvan zien we naast repressieve maatregelen ook vele initiatieven die op het herstellen van de relatie met de bevolking waren gericht. Zo besloot de gemeente Utrecht een brief te sturen naar alle bewoners van Ondiep om ze te informeren over alle

stappen die men ging nemen. Dat de gemeente zich daarbij rechtstreeks en niet via de media tot de bevolking richtte, pakte volgens meerdere waarnemers positief uit. Verder werd besloten de burgemeester een bezoek aan de wijk te laten brengen. De wijkbewoners vonden dat zij haar gezicht moest laten zien en de burgemeester zelf wilde dat ook. Er was enige discussie, omdat de politie zorgen over haar veiligheid had, maar uiteindelijk besloot men tot het bezoek. En ook dat werd door de bewoners zeer gewaardeerd. Vergelijkbare stappen worden door de politie gezet. Zo brengt de korpschef een bezoek aan de nabestaanden. Een politiecommandant wist van eerdere rellen dat de familie van het slachtoffer in dergelijke situaties een voorname rol speelt. Soms wordt de familie een katalysator van nieuwe rellen, maar het bezoek van de korpschef droeg bij tot het herstel van orde en rust. Behalve met de familie van het slachtoffer werd ook het verkeer met de bevolking geïntensiveerd. Daartoe namen de wijkagenten reeds voor de middag contact met de bewoners en hun comités op. Verder ging men serieus op alle mogelijke berichten en geruchten in. Bij deze aanpak – die naam ‘roddelmanagement’ kreeg – speelde meerdere motieven mee. De politie wilde uiteraard zo veel mogelijk informatie verzamelen en controleren op betrouwbaarheid. Daartoe moest zij de meest uiteenlopende verhalen natrekken. Maar het roddelmanagement was tevens een signaal aan de bevolking dat elk bericht serieus werd genomen. Zo kan ook de interactie van de politie met de buurt als een vorm van reparatie worden beschouwd.

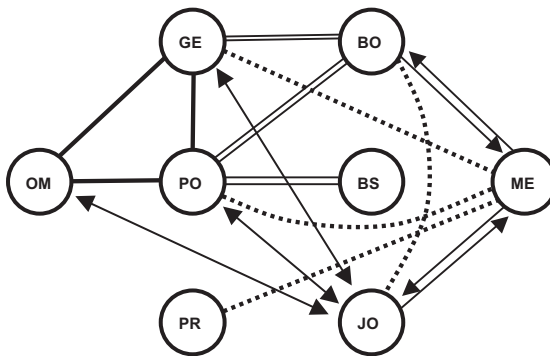
Wel kan men de vraag stellen of alle bewoners dat inderdaad zo hebben ervaren. Waarschijnlijk riep de tweesporenstrategie van de politie – empathie en handhaven – bij velen dubbelzinnige gevoelens op. Het plaatsen van de hekken en de massale inzet van ME beschermde Ondiep weliswaar tegen relschoppers van buiten, maar er ging toch een intimiderende werking van uit. Niet voor niets werd door sommigen verwezen naar de oorlog toen er marcherende soldatenlaarzen door hun wijk dreunden. In zoverre is de relatie tussen politie en bewoners wat ambivalent. Dat geldt in nog veel sterkere mate voor hun interactie met de media. Uit hoofdstuk 5 weten we dat media over het algemeen op een correcte manier de feiten weergeven, maar ze maken tegelijkertijd een verhaal waarin die feiten van een bepaalde waardering worden voorzien. En die waardering is vaak ambivalent. Dat blijkt onder meer uit de beschrijving van het schietincident. De kranten spreken enerzijds van een dramatisch ongeval waarbij de gedode buurtbewoner wordt neergezet als het slachtoffer van een hoogst ongelukkige situatie. Maar de dode wordt tegelijkertijd *geframed* als iemand die met zijn mes naar een politieman zwaait, waardoor hij iets van een dader krijgt. Omgekeerd wordt de agent tot op zekere hoogte als slachtoffer

neergezet, omdat hij zichzelf moest verdedigen. Als de aandacht van de media even later naar de rellen, het politieoptreden en het plaatsen van hekken uitgaat, zijn de beelden opnieuw ambivalent. Van de ene kant presenteren de media Ondiep als het toneel van grootschalige ordeverstoringen, van de andere kant beschouwen ze de bewoners als slachtoffers die door relschoppers van buiten worden bedreigd. Verder blijkt de relatie tussen media en relschoppers dubbelzinnig. Dat wordt geïllustreerd door de manier waarop men het begrip ‘reltoerisme’ hanteert. Die term wordt voor het eerst gebruikt door politie- en overheidsfunctionarissen. Ze doelen daarmee op hooligans die vanuit andere wijken in Utrecht en zelfs vanuit andere steden naar Ondiep afreizen om daar met de politie op de vuist te gaan. Aanvankelijk sluiten de media zich bij deze zienswijze aan. Ze laten een politiewetenschapper aan het woord die stelt dat het verschijnsel reltoerisme al heel lang bestaat. Er verschijnen berichten in de krant over relschoppers die per telefoon worden gemobiliseerd. Bepaalde media schrijven dat er hooligans van FC Utrecht, ADO Den Haag, Ajax en Feyenoord aanwezig zijn. Maar even later kiest men voor een andere visie. Sommige media plaatsen vraagtekens bij de stelling dat het in Ondiep om reltoerisme zou gaan. Bepaalde supportersverenigingen, waaronder die van Feyenoord, wijzen de beschuldiging meteen van de hand. Uit berichten over de groep gearresteerde jongeren blijkt dat het slechts voor een beperkt deel om geregistreerde hooligans gaat. Een en ander illustreert dat er een strijd gaande was over de vraag wat het gebeuren in Ondiep te betekenen heeft. Die strijd speelt zich ten dele in de media af.¹⁴¹

Op die manier komt vrijwel het gehele spectrum van interacties in deze fase aan bod. Dat geldt ook voor de laatste vorm van interactie die wij ‘separatie’ hebben genoemd. Het betreft partijen die juist geen contact met elkaar hebben of waarvan het (mogelijke) contact door bepaalde maatregelen bewust wordt verbroken. Ook daarvan geeft het vijfde bedrijf meer dan één voorbeeld te zien. Belangrijk is bijvoorbeeld de scheiding die door het plaatsen van de hekken werd aangebracht tussen buurtbewoners enerzijds en relschoppers buiten Ondiep anderzijds. Zowel de hekken als de controle op het personenverkeer door politie en camera’s verhinderden dat er een mogelijk explosief contact

141 Hoewel die strijd in de media tot uitdrukking komt, kunnen de media niet als een neutrale partij worden beschouwd. Veel actoren zien de media als een van de partijen in het conflict. Dat blijkt onder meer uit de verwijten van buurtbewoners, maar ook uit het feit dat de politie en de gemeente een bewust beleid met betrekking tot de media hebben gevoerd. Men zou kunnen zeggen dat de interactie tussen media en andere actoren onvermijdelijk politiek van aard is. Het valt echter buiten het bestek van onze analyse om daarover een oordeel te vellen.

zou ontstaan. Men kan zich voorstellen wat er was gebeurd als de eerste relschoppers in Ondiep inderdaad op versterkingen vanuit andere steden hadden kunnen rekenen. Behalve deze fysieke scheiding spelen andere vormen van separatie een rol. Opvallend is dat zowel de gemeente als de politie weinig waardering voor de media heeft. Als de gemeente Utrecht een brief naar de bewoners stuurt, communiceert ze bewust buiten de media om. Bij de politie roept de berichtgeving veel onvrede op. Agenten vinden dat de media er een show van maken en weinig oog hebben voor datgene wat de politie beweegt. Ze klagen erover dat elke positieve ervaring tussen de politie en de bevolking buiten beeld blijft. Soortgelijke bezwaren horen we van enkele professionals die in de wijk werkzaam zijn. De wijkmanager heeft bijvoorbeeld gezien hoe tv-journalisten de mensen op straat aanklampen en naar suggestieve beelden zoeken. Een andere professional vertelt dat er tijdens de rellen wel vijf cameraploegen rondliepen en spreekt over een enorm mediacircus. De algemene indruk is dat de media de rellen groter maakten dan nodig en vooral op sensationele beelden uit waren. Volgens enkelen hebben de media er zelfs voor gezorgd dat de rellen uit de hand zijn gelopen. Met andere woorden: zowel de gemeente als de politie en andere professionals nemen duidelijk afstand van de journalistiek en zijn niet tevreden met de rol die de media bij de gebeurtenissen hebben gespeeld. Figuur 8.5 geeft het ingewikkelde samenspel van interacties schematisch weer.

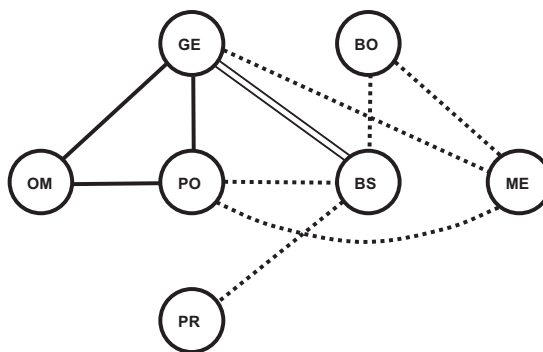
Figuur 8.5: Vijfde bedrijf: complexiteit dinsdag en dinsdagnacht

8.3.6 Zesde bedrijf

Het zesde bedrijf begint op woensdagochtend 14 maart en loopt op zondag 18 maart in de namiddag ten einde. Deze fase omvat enkele belangrijke gebeurtenissen, maar ernstige ongeregeldeheden treden niet op. Tot die gebeurtenissen behoren de stille tocht die op donderdag door vrienden van het slachtoffer wordt georganiseerd, de crematie van het slachtoffer op zaterdag en een aantal voetbalwedstrijden op zondagmiddag. De politie keert in de loop van deze dagen geleidelijk naar het normale toezicht terug. Tegen het einde van de week worden de hekken en de cameratoren verwijderd en lijkt alles voorbij. Deze afloop kan voor een deel uit het stevige optreden op dinsdag worden verklaard, maar heeft ook met interacties in de zesde fase van doen. Die handelingen lijken vooral in het teken van de separatie te staan. Zo laten veel bewoners zich bijzonder negatief over de media uit. Ze zijn boos of teleurgesteld over de berichtgeving en ze vinden het niet terecht dat Ondiep zo ongunstig in het nieuws kwam. Mede daarom heeft een aantal actieve bewoners de media niet te woord willen staan. Hoewel er naar aanleiding van de stille tocht verschillende Ondiepers aan het woord komen, vinden de meer actieve bewoners die woorden niet representatief. Ook de gemeente Utrecht neemt afstand van de journalistiek. Men vindt dat haar omgang met de wijkbewoners, de politie, het OM én de korpsbeheerder een moeizame was. Een andere overheidsfunctionaris stelt dat de media een kwalijke rol hebben gespeeld. De politie ten slotte zet zich eveneens tegen de berichtgeving af. De conclusie lijkt dan ook dat de media hun (potentieel) positieve relatie met de belangrijkste actoren in deze periode hebben verspeeld.

Het betekent echter niet dat de andere betrekkingen vlekkeloos verliepen. Er blijkt een behoorlijke afstand tussen de organisatoren van de stille tocht en andere buurtbewoners te zijn. Het plan voor die tocht was door enkele vrienden van het slachtoffer gemaakt. Zij verweten de politie – sterker dan de meeste Ondiepers – dat er een dodelijk slachtoffer was. Dat bleek uit een spandoek met de woorden ‘Zinloos geweld vanaf vijf meter. Waarom?’ Volgens een bewoner waren het gewoon caféjongens die het slachtoffer nauwelijks hadden gekend. Veelzeggend genoeg spreken ook verschillende wijkprofessionals in dezen hun reserve uit. De een beschrijft de stille tocht als een uiting van vals sentiment, iets wat in Ondiep wel vaker aan de orde zou zijn. De ander verwijst naar een opgeklopte sfeer, alsof het slachtoffer bewust was vermoord. De organisatoren maakten van het slachtoffer een held en dat wijzen de professionals af. Ze zijn niet bereid mee te lopen, omdat de motoragent naar hun mening evengoed een

slachtoffer is. Ten slotte doet zich een separatie tussen de politie en de vrienden van het slachtoffer voor. Hoewel de politie op zichzelf weinig moeite met een stille tocht had, riep het meegedragen spandoek onder politiemedewerkers veel ergernis op. Diverse politiemensen vonden de tekst niet acceptabel en verwachtten een duidelijke stellingname van de korpsleiding. De moeilijkheid was evenwel dat leidinggevendenden zich niet over de zaak konden uitlaten zolang het rechercheonderzoek liep. Dat leidde binnen het korps tot heel wat onvrede. De politievakbond meende dat het spandoek de politie in diskrediet bracht en een van de betrokken motoragenten vond dat er onvoldoende waardering voor het politiewerk was. Van de andere kant was de politie professioneel genoeg om haar ergernis niet aan de grote klok te hangen. Tegelijkertijd vertoont deze fase ook positieve interacties. Namens de gemeente Utrecht neemt de locoburgemeester aan de stille tocht deel, een geste die in het verlengde ligt van het bezoek dat de burgemeester eerder in de week bracht en op een vorm van reparatie neerkomt. Overigens deden zich geen problemen tijdens die stille tocht voor. Dat geldt evengoed voor de crematie van het slachtoffer en het tekenen van een condoleanceregister op zaterdag. In feite keerde de rust op dat moment in Ondiep terug. Ze had nog verstoord kunnen worden wanneer een van de voetbalwedstrijden op zondag verkeerd was afgelopen. Toen er op dat front geen gekke dingen gebeurden, kon men overgaan tot het verwijderen van de hekken en de ontbinding van de SGBO.

Figuur 8.6: Zesde bedrijf: separatie woensdag – vrijdag

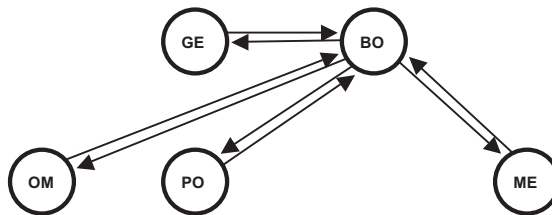
8.3.7 Zevende bedrijf

Zo komen we bij het laatste bedrijf, dat op maandag 19 maart 2007 begint en duurt tot de dag dat het OM zich uitspreekt over het al dan niet vervolgen van de motoragent. Er zijn in deze periode geen ongeregeldeheden. Men houdt een evaluatie van de ongeregeldeheden en van de manier waarop de politie respectievelijk de overheid daarop gereageerd heeft. Verder organiseert men zes bijeenkomsten waarop bewoners en gemeente over toekomstplannen voor de wijk spreken. Bovendien komt Ondiep op de lijst van Vogelaarwijken te staan, zodat men extra uitgaven kan doen. Ten slotte maakt het OM op 20 februari 2008 bekend dat de motoragent niet vervolgd wordt, omdat hij uit noodweer handelde. Dat bericht leidt bij de bewoners wel tot teleurstelling, maar rellen doen zich niet voor.

Welk beeld komt naar voren uit de gesprekken die we over deze fase hebben gevoerd? Opmerkelijk is dat veel betrekkingen (weer) ambivalent van aard zijn. Dat geldt onder meer voor de relatie tussen gemeente en wijkbewoners. Het lijkt erop dat de rellen en de manier waarop ze werden aangepakt zowel negatieve als positieve gevolgen hebben gehad. Een van de negatieve gevolgen is dat door bepaalde bewoners zware verwijten aan het adres van de gemeente Utrecht worden gemaakt. Sommigen schrijven ingezonden brieven naar de krant om te beweren dat ze jarenlang niet gehoord zijn. Anderen stellen dat er eerst een dode moest vallen voordat de overheid interesse voor hun buurt kreeg, terwijl er ook bewoners zijn die vinden dat de gemeente Ondiep ten onrechte neerzet als een achterstandswijk. Maar er klinken eveneens positieve geluiden. Sommigen vinden dat de relatie tussen bewoners en gemeente er juist beter op werd. De gemeente zelf wijst op het feit dat men inmiddels aan een verbetering van de wijk werkt. Bovendien neemt de overlast door jongeren geleidelijk af en neemt de politie alle meldingen serieus. Ook het besluit van het OM om niet tot vervolging over te gaan, brengt in Ondiep dubbelzinnige reacties te weeg. Hoewel incidenten op de dag van het besluit achterwege blijven, spreken de bewoners hun teleurstelling uit. Verder wordt bekend dat de politie een aantal ME'ers achter de hand heeft gehouden voor het geval er rellen zouden uitbreken. Dat levert hier en daar wel verontwaardigde reacties op.

Ten slotte blijkt de relatie met de media onverminderd ambivalent. Verschillende kranten brachten in de week na de rellen een zekere accentverschuiving aan, in die zin dat ze uitvoerig ingingen op het verschijnsel van de achterstandswijk. De aandacht ging niet langer uit naar het schietincident of de daaropvolgende rellen, maar naar de vraag of er een relatie bestaat tussen deze gebeurte-

nissen en de structurele problemen van een wijk als Ondiep. Men publiceerde verhalen over een 'typische volkswijk' die aan een proces van verloedering of achteruitgang onderhevig zou zijn. Het schietincident wordt daarbij als het voorlopige dieptepunt van een dergelijke neergang beschouwd. De rellen zouden verband houden met bepaalde kenmerken van een 'onvervalste volksbuurt', waar de bewoners nu eenmaal een kort lontje hebben. Andere verhalen maken duidelijk dat de bewoners de overlast door jongeren voortdurend zagen toeneemen. Ze voelden zich in de steek gelaten, omdat de gemeente en de politie onvoldoende optraden. Zo worden de rellen op een dubbelzinnige manier geïnterpreteerd. Van de ene kant vatten journalisten de rellen niet langer als een toevallig incident op. Ze vormen immers het min of meer logische gevolg van de problemen waarmee elke achterstandswijk in Nederland kampt. Van de andere kant versterken de media daarmee de onvrede onder de bewoners over het optreden van de politie en de overheid. Hadden die instanties eerder of krachtiger opgetreden, dan waren er vermoedelijk nooit rellen geweest. Los van de vraag hoe plausibel deze interpretatie is, kunnen wij vaststellen dat het gevoel van ambivalentie daardoor eerder sterker dan zwakker wordt.

Figuur 8.7: Zevende bedrijf: na zondag

8.4 Conclusies

Om het ontstaan en de afhandeling van de ongeregelde heden in Ondiep te begrijpen, is in het voorgaande een driedelige analyse gehanteerd. We hebben ons eerst verdiept in de ontwikkeling die de wijk over een langere periode heeft doorgemaakt. Dat leidde tot een aantal structurele kenmerken die ook bij andere achterstandswijken voorkomen en als risicofactoren te beschouwen zijn: hoe meer van die risicofactoren bij elkaar komen des te groter is de kans dat op enig

moment rellen ontstaan. Vervolgens hebben we ons beziggehouden met de relaties die op de middellange termijn tussen de verschillende actoren bestaan. We stelden vast dat de betrekkingen tussen de politie en de bewoners van Ondiep kort voor het schietincident verbeterden, maar dat bepaalde zwakheden uit voorgaande jaren bleven doorwerken. Ten slotte hebben we ons verdiept in het verloop van de rellen en het antwoord van de gezagsdragers. We zagen dat de autoriteiten aanvankelijk verrast werden, maar vervolgens het initiatief heroverden, zodat de openbare orde en rust redelijk snel werden hersteld. Wij denken dat zowel het ontstaan als de afhandeling van de rellen in Ondiep niet te begrijpen is wanneer men zich beperkt tot één van deze drie geschiedenissen. De structurele kenmerken van een achterstandswijk als Ondiep spelen uiteraard mee, maar ze leiden uit zichzelf niet tot ongeregelde heden. Het verbeteren van de betrekkingen heeft de rellen niet kunnen verhinderen, maar droeg vermoedelijk wel bij tot een succesvolle afhandeling ervan. Tegelijkertijd zijn goede relaties niet genoeg en kan de orde alleen worden hersteld als men op operationeel niveau voor de juiste aanpak kiest. Met andere woorden: de vraag wat er nu eigenlijk in Ondiep is gebeurd kan men alleen beantwoorden wanneer men de ontwikkelingen op lange, middellange en korte termijn in hun samenhang ziet. En dat geldt a fortiori als men iets wil leren van de gebeurtenissen. Laten we daarom – bij wijze van conclusie – nog een keer stilstaan bij de voornaamste bevindingen die in het voorgaande beschreven zijn.

Met betrekking tot het structurele niveau moeten wij vaststellen dat er nauwelijks beleid ontwikkeld wordt. Het begint er al mee dat men de betekenis van een aantal risicofactoren onderschat. Er bestaat weliswaar veel aandacht voor achterstanden op economisch en fysiek gebied, maar er is veel minder oog voor de problemen die uit de sociale, culturele en morele kenmerken van achterstandswijken voortvloeien. Dat is in het geval van Ondiep op zijn minst vreemd, omdat de wijk juist op dit gebied een eigen reputatie en voorgeschiedenis had. De wijk kende van oudsher een groot aantal onmaatschappelijke gezinnen, en delicten als inbraak, heling of geweldpleging kwamen regelmatig voor. Iedereen wist dat Ondiep werd bewoond door mensen met een lage opleiding die vaak problemen hadden op het gebied van opvoeding of gezinsleven. In de loop der jaren kwamen daar nog extra moeilijkheden bij, zoals incidenten met Marokkaanse buurtbewoners en de toename van (kleine?) criminaliteit. Verder lijkt men niet voldoende te beseffen wat er gebeurt wanneer meerdere risicofactoren elkaar versterken. De plaatselijke overheid zou een monitor kunnen gebruiken om de ontwikkeling van deze factoren over een langere periode te volgen respectievelijk een vergelijking te maken tussen wijken om vast te stellen

wanneer of waar de risico's acuut worden. Hoewel de gemeente Utrecht dit soort gegevens zeker kent, heeft dat in het geval van Ondiep blijkbaar niet tot een extra inspanning geleid. Zou men wel besluiten tot een extra inspanning, dan lijkt het ons van groot belang dat deze langdurig volgehouden wordt. Bij de houding die bewoners tegenover de problemen en eventuele maatregelen aan-nemen, speelt de geschiedenis van het wijkleven een belangrijke rol. Voor Ondiep zagen we dat bepaalde herinneringen uit de Tweede Wereldoorlog nog altijd meespelen. Meer algemeen reikt het geheugen van de bewoners verder in het verleden terug dan veel bestuurders doorhebben. Mede daarom roepen de plannen van overheid of politiek vaak het nodige wantrouwen of scepsis op. Het is dan ook de kunst beleid ter verbetering van het wijkleven over een langere periode te handhaven en niet steeds tussentijds te wijzigen. Wat men in elk geval zou moeten vermijden, is dat zulke voorstellen afhankelijk worden van een beleidscyclus of verkiezingen. Als het waar is dat de problemen op het gebied van leefbaarheid en veiligheid voortkomen uit een geschiedenis van enkele decennia, kan het geen kwaad ook voor de oplossing van die problemen in decennia te rekenen. Dit geldt evenzeer waar het de politie betreft. Verschillende bewoners en professionals hebben het duidelijk gezegd: de politie kan alleen gezag verwerven door een consequent en helder optreden. Ze moet niet telkens van beleid veranderen. Ze moet op het gebied van de openbare veiligheid een paar duidelijke doelen vaststellen en daaraan vasthouden. Laat men aanpakken waarvan het nut bewezen is als een vast onderdeel in de professionele routine opnemen en ophouden met afzonderlijke projecten die na enkele jaren stoppen. Met andere woorden: werken in probleemwijken betekent ook voor de politie werken op lange termijn en minder vaak meegaan met de waan van de dag.

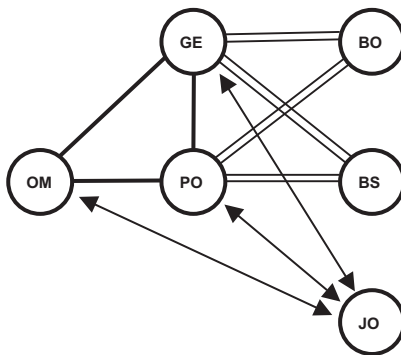
Hoewel het noodzakelijk is een helder beleid te ontwikkelen en dat langere tijd vol te houden, zal men alleen succes hebben wanneer dat beleid door de juiste mensen op de juiste wijze wordt uitgevoerd. Daarbij komt het vooral op personeelsbeleid aan. Het gaat erom die politiefunctionarissen aan te stellen die qua houding en vaardigheden goed passen bij een wijk als Ondiep. Wijkagenten moeten voldoende *feeling* hebben voor de cultuur van hun wijk en genoeg ervaring of mensenkennis om uit de voeten te kunnen met het bijzonder slag mensen dat een wijk als deze bewoont. Overigens geldt dat niet alleen voor de gewone agent, maar ook voor de chef van het district. Daarbij zou het een goed idee zijn agenten met de meeste ervaring daar in te zetten waar de problematiek het meest ernstig is. Er zou meer waardering voor de functie van wijkagent moeten zijn, waarbij die waardering zowel in de beloning als in de status tot uitdrukking komt. Tegelijkertijd mag van een wijkagent worden verwacht dat

hij de burgers als een belangrijke partner beschouwt. Een wijkagent krijgt veel voor elkaar wanneer hij de eigen beloften nakomt. In dat licht is het niet verstandig wijkagenten snel over te plaatsen naar een ander werkgebied. De bewoners betreuren het vaak dat hun wijkagent al na enkele jaren vertrekt en ook de professionals vinden veelvuldige wisselingen niet wenselijk. De beslissing daarover betreft uiteraard niet alleen het district. Het is – zeker als men te maken heeft met beperkte capaciteit – een zaak die het hele korps raakt. Toch is het goed rekening te houden met de zwaarte van de problematiek, al was het maar om te voorkomen dat een relatief onervaren agent in een achterstandswijk met lastige bewoners aan het werk moet. Wenselijk is eveneens een actievere aansturing van wijkagenten door de leiding van het district. Er zijn, niet alleen in de regio Utrecht maar ook elders in Nederland, veel wijkagenten die graag willen horen wat de leiding van hen verwacht (Terpstra, 2008). En ten slotte is bij dit alles een betere afstemming met plannen van de gemeente en andere partners vereist. De betekenis van dit alles is niet dat het bepaalde spanningen, risicofactoren of achterstanden in de wijk elimineert. Maar het betekent wel dat de politie een goede relatie met de bevolking opbouwt, opdat zij, op het moment dat die spanning tot een incident leidt, haar werk naar behoren kan doen.

Welke lessen kunnen we trekken voor het operationele niveau? Kijkend naar de maatregelen die kort na de ongeregeldheden van maandagavond werden genomen, laten zich ten minste drie zaken aanwijzen die een snel herstel van de openbare orde hebben mogelijk gemaakt.¹⁴² In de eerste plaats een hechte en probleemloze samenwerking tussen de partijen die samen de plaatselijke driehoek vormden: de burgemeester, het OM en de korpschef. Maar het meest specifiek is volgens ons het soort beleid waar de driehoek voor heeft gekozen. Hij koos van meet af aan voor een combinatie van betrokkenheid en handhaven. Van de ene kant besloot hij tot een aantal forse maatregelen die onmiskenbaar repressief van aard waren. Daartoe behoren de instelling van een veiligheidsrisicogebied, het cumulatieve boetesysteem, het plaatsen van hekken om de wijk, het inzetten van de ME en de arrestatie van een flink aantal relschoppers. Van de andere kant was er het streven de relatie met bewoners en nabestaanden niet alleen te handhaven, maar onder de gegeven omstandigheden te versterken. Dat kwam onder meer tot uiting in de afspraken die met de familie van het slachtoffer werden gemaakt, het bezoek dat de burgemeester en de korpschef

142 Een belangrijke voorwaarde is uiteraard dat men snel over betrouwbare informatie beschikt. Zo heeft het wijkbureau de politie steeds van waardevolle informatie over de bewoners voorzien (mondelinge mededeling Peter Gieling).

bij de nabestaanden aflegden en meer algemeen het streven om de bevolking te laten zien dat zij tegen kwade machten van buiten zou worden beschermd. Overigens ging het niet alleen om het combineren van deze twee beleidslijnen maar ook om een duidelijk antwoord op de vraag voor welke partij die beleidslijnen bedoeld waren: relschoppers werden gericht aangepakt en alle andere partijen werden, elk op gepaste wijze, beschermd. Daar ligt volgens ons het eigenlijke geheim van de succesvolle aanpak in Ondiep.

Figuur 8.8: Voornaamste interacties uit het vijfde en zesde bedrijf

Om de werking van deze combinatie te laten zien, brengen we de voornaamste interacties van het vijfde en zesde bedrijf in het bovenstaande schema bij elkaar. Daaruit blijkt hoezeer de banden tussen het plaatselijk gezag en de bevolking respectievelijk de nabestaanden gerepareerd werden terwijl de confrontatie zich tamelijk eenzijdig tegen relschoppers keerde. Het gaat te ver om te beweren dat deze aanpak in Utrecht uitgevonden is. In feite vormt het nastreven van een goede relatie met de bevolking in combinatie met handhavend optreden een gemeenschappelijk kenmerk van veel Nederlandse wijkagenten (Van den Brink, in voorbereiding). Het bijzondere van de Utrechtse situatie was evenwel dat men deze combinatie ook onder moeilijke omstandigheden vormgaf en zich niet tot louter repressief optreden beperkte. Er zijn ongetwijfeld bestuurders die in een dergelijke situatie de repressieve taak vooropstellen, maar het is goed mogelijk dat de rellen in Ondiep daardoor heviger waren geworden of langer geduurd hadden. Het was juist de dubbele aanpak van het bovenstaande schema die een scheiding tussen relschoppers en buurtbewoners aanbracht en een snelle terugkeer naar de normale toestand mogelijk maakte.

Los van deze operationele overwegingen zijn er nog een paar andere, min of meer toevallige omstandigheden die de aanpak in Ondiep tot een succes hebben gemaakt. Zij staan vooral met ervaringen en beslissingen van specifieke personen in verband. We denken onder meer aan het optreden van de wijkmanager, die in een vroeg stadium waarschuwde voor een gevaarlijke ontwikkeling. Hij wees reeds voordat de rellen op maandagavond een feit waren op het risico van een bepaalde beeldvorming. Er zou bij de buitenwacht een beeld kunnen ontstaan van Ondiep als een wijk waar alles mag en waarbij allochtone jongeren een kwalijke rol spelen. Mogelijk had deze manager nog beelden van de Parijse onlusten eind 2005 op zijn netvlies en vreesde hij dat zich in Utrecht vergelijkbare taferelen zouden afspelen. Feit is dat hij met het uiten van zijn zorgen de gezagsdragers een belangrijke waarschuwing gaf. Persoonlijke ervaring speelde eveneens een rol bij de wijze waarop gezagsdragers met de nabestaanden omgingen. Een van de politiefunctionarissen had al eens meegemaakt dat de familie van het slachtoffer een katalyserende rol bij het ontstaan van onlusten speelde. In dat licht was het een goede zaak dat men de familie ertoe kon brengen tijdelijk naar een adres elders in Utrecht te gaan. Overigens bleek dat vooral mogelijk doordat een van de politiefunctionarissen een indirecte relatie met de familie van het slachtoffer had. Was die persoon niet in de buurt geweest, dan had de interactie tussen politie en nabestaanden zich op een heel andere manier kunnen ontwikkelen. Verder was van belang dat de hoofdofficier van justitie in een eerdere functie ervaring met de rellen in 's-Hertogenbosch had opgedaan. Daar had hij gezien dat een te late of aarzelende reactie van het plaatselijk gezag de ongeregelde verergerden. Zijn deelname aan het driehoeksoverleg van dinsdagochtend heeft ongetwijfeld bijgedragen aan het snelle en kordate optreden van de gezagsdragers in Ondiep.¹⁴³ Voorts was van betekenis dat de gemeente op een directe wijze ging communiceren met de buurt. Dat gebeurde niet alleen doordat de gemeente een brief aan de bewoners schreef, maar ook doordat de burgemeester, en later de locoburgemeester, persoonlijk naar de wijk kwam. Ten slotte gingen leidinggevend bij de politie op een verstandige manier om met de emoties binnen het korps. Dat geldt niet alleen voor het schietincident zelf, maar ook voor het plaatsen van de hekken rond Ondiep en de verwijten die middels het spandoek tijdens de stille tocht aan de politie werden gemaakt. Het was onvermijdelijk dat dergelijke zaken bij

143 Behalve de eigen ervaringen van de hoofdofficier was ook van belang dat men vanuit 's-Hertogenbosch meteen informatie over de (aanpak van de) rellen in de Graafsewijk kreeg.

de betrokken politiefunctionarissen heftige gevoelens opriepen en het lijkt ons goed dat de leiding daar de nodige ruimte voor bood. Gemeenschappelijk aan deze stappen is dat ze voortvloeien uit de ervaring, de oplettendheid en de persoonlijke kwaliteiten van bepaalde individuen. Het illustreert dat een goede dan wel een verkeerde aanpak van ongeregelde heden niet alleen van structurele, relationele en operationele maar ook van persoonlijke factoren afhangt.

Aan deze interpretatie van de gebeurtenissen in Ondiep voegen we nog twee zaken toe. Om te beginnen een paar vragen die we – ook na ons uitgebreide onderzoek – niet helemaal kunnen beantwoorden. We beseffen dat het om vrij speculatieve zaken gaat die misschien nooit worden opgelost, maar die destijds menig krantenlezer of wijkbewoner door het hoofd gingen en zich wellicht ook aan de lezer van deze publicatie opdringen. Bijvoorbeeld: wat was er gebeurd wanneer op zondagavond niet een motoragent maar de wijkagent als eerste ter plekke zou zijn geweest? Zoals velen in de buurt wisten, had het slachtoffer een kwade dronk. Het is mogelijk dat de wijkagent de hele situatie op een andere manier had aangepakt. Naar verluidt was hij die avond min of meer toevallig in de buurt en had hij in de gaten dat er iets gaande was. De vraag is of de meldkamer de situatie goed inschatte en of het inzetten van de wijkagent niet verstandiger zou zijn geweest. Een tweede vraag betreft de manier waarop het begrip ‘reltoeristen’ is gebruikt. Uit de samenstelling van de groep arrestanten is af te leiden dat slechts een klein aantal van hen was geregistreerd als voetbalhooligan, terwijl ook maar een beperkt aantal relschoppers uit steden als Den Haag of Amsterdam kwam. Als dát de reltoeristen waren, lijkt het gebruik van de term op maandag redelijk voorbarig te zijn. Daar staat tegenover dat de politie in een vroeg stadium berichten kreeg over bekende relschoppers die vanuit een andere Utrechtse wijk op weg zouden zijn. Een aantal van hen werd al bij het station teruggestuurd en zal niet in Ondiep gearresteerd zijn. Het is best mogelijk dat reltoeristen bij de gebeurtenissen een rol hebben gespeeld, maar echt duidelijk wordt het allemaal niet. Men kan hoogstens zeggen dat er een reële dreiging van reltoerisme bestond. Een derde vraag heeft betrekking op de onvrede bij de politie toen vrienden van het slachtoffer tijdens de stille tocht een spandoek meedroegen met een verwijzing naar zinloos geweld. De aanwezige politiefunctarissen trokken zich dat erg aan en verwachtten een krachtige stellingname van de korpsleiding. Nu hadden de rellen in 's-Hertogenbosch geleerd dat uitspraken van de politie over dit soort incidenten niet zonder risico zijn. Juist daarom was het van groot belang dat de rijksrecherche een onafhankelijk onderzoek naar het schietincident deed. Zolang dat onderzoek liep, kon de leiding zich niet over het incident uitlaten en

dus ook geen correctie aanbrengen op de beelden die inmiddels waren ontstaan.¹⁴⁴

Dat brengt ons bij een algemeen probleem dat zich veel lastiger laat oplossen: hoe moeten we tegen de interactie tussen politie en media aankijken? Het voorgaande maakt duidelijk dat de media bij ongeregelde heden in Ondiep een belangrijke maar controversiële rol gespeeld hebben. Hun bijdrage aan de ontwikkelingen is ambivalent. Van de ene kant geven zij gebeurtenissen, handelingen en uitspraken over het algemeen correct weer. Ze schrikken ook niet terug voor het corrigeren van een bericht wanneer dat later onjuist blijkt te zijn. Van de andere kant tonen de media vooral belangstelling voor dramatische aspecten van de zaak. Ze maken de gebeurtenissen tot onderdelen van een breder verhaal, dat niet alleen over de feiten maar ook over oorzaken, oplossingen en verantwoordelijkheden gaat. Dat blijkt onder meer uit de manier waarop het zwaartepunt van de berichtgeving verschoof. Terwijl de nadruk aanvankelijk op het schietincident zelf lag, stonden even later de rellen voorop en ging de aandacht in de tweede week uit naar het meer algemene verschijnsel van Nederlandse probleemwijken. Deze aanpak maakt het mogelijk een traumatisch voorval als de dodelijke schietpartij te duiden en te verwerken. Tegelijkertijd vindt bij die verwerking onvermijdelijk een proces van *framing* en selectie plaats dat niet door alle partijen wordt onderschreven. Dit leidde tot een beeld van de rellen in Ondiep dat zowel de gemeente als de professionals en de bewoners van de hand wezen. Ook de politie had het moeilijk met de beelden die via de media doordrongen tot het brede publiek. Sommigen geloven zelfs dat die beelden de rellen hebben aangejaagd. In elk geval verwijten zij de media dat ze ongeregelde heden hebben uitvergroot. Maar wellicht begrijpen zij niet goed dat veel media hierbij een klassiek procedé volgen, dat onder meer wordt toegepast in de mythologie: om een trauma te duiden zijn forse contrasten vereist, terwijl de dramatische kanten van het gebeuren volop worden belicht. Anders gezegd: de media maken het voorval groter dan het aanvankelijk was en dat is precies de manier waarop een mentale verwerking van het trauma mogelijk wordt. De politie staat om begrijpelijke redenen juist het omgekeerde procedé voor: de rellen niet groter maken dan ze zijn en in elk geval verhinderen dat er door de berichtgeving extra relschoppers op de rellen afkomen. Volgens ons laat Ondiep zien dat deze twee werkwijzen niet altijd bij elkaar passen en dat een betere interactie tussen politie en media noodzakelijk is.

144 Wel heeft de korpschef een dag na de stille tocht geprobeerd om dat in de media recht te zetten.

Van de nood een deugd maken

Vijftien aanbevelingen voor wijken die met rellen worden geconfronteerd

Gabriël van den Brink

De voorgaande analyse was in de eerste plaats bedoeld om te begrijpen wat er vanaf 11 maart 2007 in Ondiep is gebeurd, welke omstandigheden bij de rellen een rol hebben gespeeld, waarom de politie voor een bepaalde benadering heeft gekozen en hoe wij haar optreden in het licht van die gebeurtenissen moeten beoordelen. Wat betreft het laatste kunnen we van een geluk bij een ongeluk spreken. Het ongeluk bestond er natuurlijk uit dat er na de melding van burenruzie op zondagavond een wijkbewoner werd doodgeschoten. Dat kwam uit een noodlottige samenloop van omstandigheden voort, maar het gebeurde wel op een moment dat de betrekkingen tussen politie en bevolking leken te verbeteren. De daaruit voortvloeiende situatie verergerde nog eens toen er op maandagavond rellen uitbraken en de ME zich genoodzaakt voelde tijdelijk terug te trekken. Vergeleken met een schaakpartij zou men kunnen zeggen dat de politie op dat moment sterk in het defensief raakte en een verloren partij speelde. Vervolgens moeten we vaststellen dat er verstandige en professionele zetten zijn gedaan, die relatief snel het herstel van de openbare orde tot gevolg hadden. Er wordt zelfs gezegd dat de verhoudingen na de rellen beter waren dan ervoor. In zoverre kan men van een geluk bij een ongeluk spreken en lijkt de politie een ogenschijnlijk verloren partij in winst te hebben omgezet.

Men kan echter ook de vraag opwerpen of deze relatief goede afloop van een week die op een zo dramatische manier begonnen was wel echt aan het geluk te danken is. Dat is zowel professioneel als wetenschappelijk bezien niet erg bevredigend. We willen weten welke factoren daartoe bijdroegen, zoals we ook graag weten welke factoren de kans op rellen versterken. Met het oog op deze analyse hebben we in het vorige hoofdstuk een onderscheid tussen drie geschiedenissen aangebracht. We hebben gewezen op bepaalde structurele kenmerken die zowel in Ondiep als in andere achterstandswijken vaak voorkomen en die met betrekking tot de openbare orde een zeker risico met zich meebrengen. Die risico's zijn niet van de ene dag op de andere ontstaan, maar vloeien voort uit de geschiedenis die een wijk als Ondiep gedurende meerdere decennia heeft doorgemaakt. Behalve naar deze langetermijngeschiedenis hebben we ook gekeken naar factoren die op middellange termijn een rol spelen. Het betreft vooral de relaties die verschillende actoren met elkaar aanknopen, waarbij het ons met

name om relaties tussen de bevolking en de politie ging. Ten slotte hebben we gekeken naar gebeurtenissen die zich op de korte termijn voordeden, waarbij het optreden van de relschoppers en de reacties vanuit de overheden centraal stonden. Bij het formuleren van aanbevelingen hanteren we eenzelfde indeling.

9.1 Beleid op lange termijn

Met betrekking tot de structurele kenmerken van wijken als Ondiep zijn vooral de gemeente en de woningcorporatie aan zet. Beide partijen hebben er alle belang bij dat deze wijken niet terechtkomen in een neerwaartse spiraal en ze moeten daartoe een beleid op lange termijn ontwikkelen. Toch is een dergelijk beleid ook voor de politie hoogst relevant. Al met al leggen wij de volgende vijf overwegingen voor.

- Laat de gemeentelijke overheid voor een goede monitor zorgen waarmee de hiervoor genoemde risicofactoren in kaart worden gebracht. Met behulp daarvan kan men vaststellen in welke wijken vele risico's bij elkaar komen en waar de kans op ordeverstoringen of rellen groeit. Door de juiste gegevens te verzamelen, kan men in twee richtingen een vergelijking opstellen. Om te beginnen kan men wijken met elkaar vergelijken, zodat zichtbaar wordt waar de grootste risico's optreden (dit is ook relevant voor de eerste aanbeveling voor het beleid op middellange termijn). Vervolgens kan men voor elke wijk afzonderlijk vaststellen of de situatie beter dan wel slechter wordt. Bij dit laatste moet men vooral letten op het gevaar van een neerwaartse spiraal. Het zijn vaak bewoners, huizenbezitters of plaatselijke ondernemers die als eersten merken dat het leefklimaat wordt aangetast, terwijl overheden het pas zien wanneer de moeilijkheden onomkeerbaar zijn. Een vroegtijdige signalering door middel van monitoring kan daarbij helpen. Op dit punt zou trouwens ook een betere scholing van de professionals in de wijk wenselijk zijn. Hun functie als mogelijke seismografen voor dreigende rellen wordt momenteel onvoldoende benut.
- Er moet veel meer aandacht komen voor de relationele, culturele en morele aspecten van het wijkleven. Tot op heden ging de belangstelling van corporaties en gemeenten eenzijdig naar materiële zaken uit, zoals de staat van het vastgoed, de inkomenspositie, de aanwezigheid van bepaalde voorzieningen enzovoort. Veel problemen op het gebied van veiligheid of leefbaarheid hebben echter te maken met gedrag en met de wijze waarop buurtbewoners elkaar bejegenen. Behalve de relaties tussen bewoners speelt ook de verhou-

ding tot professionele instellingen mee. Hoewel de overlast zich in de publieke ruimte manifesteert, gaat ze vaak op problemen achter de voordeur terug. Wijken als Ondiep hebben meer dan gemiddeld met probleemgezinnen, lage opleiding, verslaving of psychische problematiek van doen. Dat vraagt een brede inzet van artsen, onderwijzers, maatschappelijk werkers en andere pedagogische professionals. Zij kunnen ervoor zorgen dat de afstand tussen de levenswijze van deze bewoners en de moderne samenleving kleiner wordt. Tegelijkertijd zou men het in de wijk aanwezige talent beter kunnen ontwikkelen, bijvoorbeeld door gerichte coaching op het gebied van sport, cultuur en vrije tijd. Op die manier kunnen de bewoners hun eigen wijk een duidelijk profiel geven.

- Er moet een einde komen aan kortdurende projecten en beleidsmaatregelen. Men kan het wijkleven alleen verbeteren door een beleid op langere termijn. Wat men eveneens moet vermijden, is dat maatregelen afhankelijk worden van de gemeentelijke beleidscyclus of politieke verkiezingen. Hoewel het begrijpelijk is dat bestuurders en politici zich graag profileren door iets extra's voor een wijk te doen, is het effect vaak averechts. Er worden bij de bewoners verwachtingen gewekt die men uiteindelijk niet kan waarmaken. Bewoners worden dan teleurgesteld en zullen het vertrouwen in de politiek – voor zover ze dat nog hebben – snel kwijtraken. Het leidt gemakkelijk tot vormen van verbittering die politiek niet ongevaarlijk zijn. Daarom lijkt het ons beter maatregelen ter verbetering van het wijkleven vast te leggen voor een periode van circa tien jaar. Men zou het beleid alleen moeten wijzigen wanneer de monitor of ander serieus onderzoek daar aanleiding toe geeft. Dit is te meer van belang omdat bewoners de gebeurtenissen in hun wijk niet vanuit veelbelovende toekomstplannen maar vanuit hun ervaringen in het verleden waarnemen. Verstandige bestuurders zullen het geheugen van de wijk inschakelen en de geschiedenis van het wijkleven serieus nemen.
- De bevolkingssamenstelling van wijken is een belangrijk maar gevoelig punt. Tot nog toe verzetten veel plaatselijke overheden of corporaties zich tegen wijken waar veel mensen met dezelfde etnische achtergrond of van één sociale klasse bij elkaar wonen. Er worden zelfs forse investeringen gedaan om te komen tot een minder eenzijdige samenstelling van de bevolking, bijvoorbeeld door ingrijpende renovaties van het huizenbestand of vermeerdering van het aantal koopwoningen. Wij betwijfelen of dat streven zinvol is. Wellicht is het belangrijker een goed beleid te hebben met betrekking tot die wijkbewoners of gezinnen die (allochtoon of niet) evident voor problemen zorgen. Een verstandig toewijzingsbeleid kan daarbij veel hel-

pen. Wat men in elk geval moet voorkomen, is dat er op bepaalde plaatsen in de wijk concentraties van problematische gezinnen ontstaan. Verder kan men bij het aantreden van nieuwe bewoners bepaalde toelatingseisen opleggen. Daarbij moet ook rekening worden gehouden met de waarnemingen die de politie in deze wijken doet en moeten overheden of corporaties haar adviezen serieus nemen.

- De noodzaak om vooral een langetermijnbeleid te ontwikkelen, gaat ook voor de politie zelf op. Aangenomen dat zij met betrekking tot het handhaven van de openbare orde een heldere en consistente aanpak heeft, is het zaak die aanpak zonder al te veel wijzigingen over een reeks van jaren vol te houden. Bewoners begrijpen meestal heel goed dat de politie niet alle moeilijkheden kan oplossen, maar als het echt nodig is, moet de politie wel aanwezig zijn. Verder moet ze duidelijk aangeven wat ze wel en niet gaat doen. Van groot belang is dat ze haar eigen afspraken zo veel mogelijk nakomt en in die zin een betrouwbare partner van bewoners of andere partijen is. Klachten van bewoners moet ze altijd serieus nemen, ook wanneer het niet mogelijk is om op dat moment voor een oplossing te zorgen. Het terugbellen van burgers die een melding aan de politie doen, zou standaard moeten zijn. In het algemeen geldt dat politiemensen op dezelfde manier met de bewoners moeten omgaan als ze zelf behandeld willen worden. Laat men ophouden met het lanceren van allerlei losse projecten en gebruikmaken van werkwijzen waarvan de waarde in de loop der jaren bewezen is.

9.2 Beleid op middellange termijn

Aanbevelingen voor de middellange termijn betreffen vooral het relationele netwerk en het personeelsbeleid. Het gaat om de vraag of er voldoende contacten tussen de verschillende partijen in een wijk bestaan en hoe ze in het geval van moeilijkheden met elkaar omspringen. Ofschoon ook de gemeente, de corporaties en andere professionele organisaties hiermee van doen hebben, spitsen we onze vijf aanbevelingen op de politie toe.

- Op de middellange termijn is het van groot belang dat in probleemwijken de juiste agenten worden aangesteld. Een wijkagent moet over genoeg mensenkennis en sociale vaardigheden beschikken om er te kunnen werken. Verder moet de politie bij de verdeling van haar capaciteit over de regio rekening houden met de plaatselijke problematiek. Dat is een van de punten waarbij een betere monitoring zou kunnen helpen. Het is raadzaam om

agenten die de meeste ervaring in huis hebben aan het werk te zetten in probleemwijken. Overigens geldt deze aanbeveling niet alleen voor de wijk-agent, maar ook voor leidinggevend. De ontwikkeling van Ondiep heeft laten zien dat de persoon van de districtschef een groot verschil kan uitmaken. Daarbij is met name een combinatie van twee elementen van belang: enerzijds het vermogen om te communiceren en een relatie met de bewoners te ontwikkelen, anderzijds een no-nonsensehouding als het gaat om handhaving. Omdat deze competenties niet altijd samengaan, is het zaak degenen die beide bezitten in probleemwijken aan het werk te zetten. Verder zou het goed zijn dat meer agenten in het combineren van beide vaardigheden worden getraind.

- Om het bovengenoemd personeelsbeleid te realiseren zijn organisatorische wijzigingen onvermijdelijk. Tot op heden komt het vaak voor dat politiefunctionarissen de baan van wijkagent als een tijdelijke functie zien: het staat goed op je cv, maar het is niet zelden als opstapje naar een hogere (dat wil zeggen leidinggevende) positie bedoeld. Die benadering brengt de continuïteit van de veiligheidszorg voor probleemwijken in gevaar. Het zou veel beter zijn om het zware werk van de wijkagent in deze wijken van een hogere waardering te voorzien, ook wanneer dat gevolgen heeft in termen van status, salaris en opleiding. Verder is een al te snelle overstap van wijkagenten minder wenselijk. Een heroverweging van het gangbare beleid, waarbij wijkagenten na een periode van ongeveer vijf jaar een ander werkgebied krijgen, lijkt op haar plaats. In elk geval stellen bewoners en professionals langduriger werkverbanden op prijs. Daarnaast lijkt een betere aansturing van wijkagenten gewenst. Zelfs de beste wijkagent kan niet behoorlijk functioneren als hij niet weet wat de leiding verwacht.
- Vervolgens is het voor probleemwijken van doorslaggevende betekenis dat de politie in een goede relatie met de bewoners investeert. De geschiedenis van Ondiep leert dat goede betrekkingen beslissend zijn wanneer er grote moeilijkheden ontstaan. Wie pas op dat moment contact zoekt met de bevolking komt evident te laat. Daarom is het verstandig het netwerk te versterken zolang er geen problemen zijn. Dat is onder meer een kwestie van bejegening. Veel Nederlandse wijkagenten houden er een groot aantal informele en langdurige contacten in de wijk op na. Het contact kan ook een meer formele of gestructureerde vorm krijgen. Bijvoorbeeld doordat de politie regelmatig met (vertegenwoordigers van de) buurtbewoners overlegt. Of doordat bewoners een zekere stem krijgen in de prioriteiten die voor hun wijk worden gehanteerd. We zouden het een goede zaak vinden

wanneer het overleg tussen wijkbewoners enerzijds en de politie, gemeenten en OM anderzijds een min of meer structurele basis kreeg via periodiek overleg door deze partijen over ontwikkelingen in de wijk.

- Daarnaast kan men proberen bewoners meer verantwoordelijkheid te geven voor de veiligheid in hun eigen buurt. Initiatieven van bewoners op het gebied van leefbaarheid moeten in beginsel worden toegejuicht. De woningcorporatie kan bewoners stimuleren die eigen activiteiten ontwikkelen. De gemeente kan een budget, een website of een andere voorziening ter beschikking stellen aan het wijkcomité. De politie kan de bewoners een rol geven bij de surveillance of het melden van verdachte gedragingen. Dat betekent niet dat het stimuleren van zelfwerkzaamheid eenvoudig is. Over het algemeen moet er van professionele kant een semipermanente ondersteuning zijn. En dan nog zal slechts een minderheid van de bewoners daaraan deelnemen. Dat mag evenwel geen reden zijn over hun inzet neerbui-gend te doen. Dat een paar actieve bewoners hun burgerschap serieus nemen, zou men altijd moeten koesteren, ook al kunnen zij knap lastig zijn of maken ze bezwaar tegen de plannen van beleidsmakers.
- Behalve met bewoners moet de politie ook haar relaties met andere professionals aanhalen. Dat geldt in de eerste plaats voor de gemeentelijke overheid, die per slot van rekening de regie voert op het gebied van veiligheid. De ervaring wijst echter uit dat de wereld van het stadhuis en die van het wijkbureau tamelijk verschillend zijn, zodat het inzetten op meer onderling contact zeker geen verloren moeite is. In elk geval heeft Ondiep laten zien hoeveel winst er te behalen is wanneer deze instanties wél een goede samenwerking opbouwen. In dat verband staan wij een vorm van program-masturing voor. Op die manier kunnen taakverdeling, verantwoordelijkhe-den en prioriteiten voor een langere periode worden vastgelegd en op de specifieke noden van wijken worden afgestemd. Daarbij moet ook de samenwerking met andere professionals verbeteren. In veel probleemwijken werken de verschillende professionele instanties vaak langs elkaar heen en ook in dat opzicht levert Ondiep leerzame lessen op. Daar zagen we hoe de politie niet alleen met het OM en de gemeentelijke overheid, maar ook met maatschappelijk werkers en jongerenwerkers kon samenwerken.

9.3 Beleid op korte termijn

Op deze termijn zijn vooral de concrete acties, reacties en interacties tussen verschillende partijen in het geding. In algemene zin is het verstandig om bij het politionele handelen rekening te houden met de beginselen van *public order management*, zoals dat door Reicher e.a. beschreven wordt. Die houden onder meer in dat men legitieme emoties of gedragingen faciliteert, terwijl er tegelijkertijd duidelijke grenzen worden gesteld. Daarbij moet ook een helder onderscheid worden gemaakt tussen degenen die voor problemen zorgen en zij die dat niet doen. Bovendien moet zo'n beleid eenduidig naar alle betrokkenen worden gecommuniceerd. In meer specifieke zin leiden wij uit de gebeurtenissen in Ondiep de volgende overwegingen af.

- Zodra er in een wijk rellen zijn of dreigen te ontstaan, is het van cruciaal belang dat de informatiepositie van de politie op orde is. Men moet direct alle beschikbare informatiekanalen openen om vast te stellen wie de relschoppers zijn, waar ze vandaan komen, wat hun doelen zijn en welke middelen zij inzetten. Tegelijkertijd moet men voldoende informatie over de buurt hebben en weten hoe de bewoners zich opstellen. Daarbij is men niet alleen afhankelijk van een goed werkende inlichtingendienst, maar ook van de inlichtingen die wijkagenten verzamelen. Dat wordt voor Ondiep geïllustreerd door de noviteit van het roddelmanagement, waarbij ook de minder waarschijnlijke verhalen nagetrokken en benut worden. Overigens gaat het niet alleen om informatie die de politie naar binnen haalt, minstens zo belangrijk is de informatie die ze zelf aan de bewoners geeft. Gemeente, politie en OM moeten de buurt in een vroeg stadium van de crisis op de hoogte brengen van datgene wat er gaande is en welke maatregelen ophanden zijn. Om niet afhankelijk van de media te zijn, kan men dat het best zelf doen.
- Een tweede aanbeveling houdt in dat men bij (dreigende) ongeregelde heden op kordate wijze tot het herstellen van de openbare orde overgaat. Wat dat betreft heeft Utrecht een voorname les geleerd uit de gebeurtenissen in 's-Hertogenbosch. Daar liep de zaak onder meer uit de hand, omdat de driehoek een te afwachtende houding aannam. In Ondiep werd men in eerste instantie overvallen, maar de dag erop kwamen er adequate maatregelen. Daarbij heeft men veel baat gehad van enkele functionarissen die al een vergelijkbare situatie hadden meegemaakt. Meer algemeen lijkt het verstandig een paar mensen met ervaringen op dit gebied te laten meelopen. Verder moet men bij het nemen van repressieve maatregelen steeds duidelijk maken om wie het gaat. Dat is in Ondiep de functie van het begrip 'reltoe-

risten' geweest. Door het benoemen van die groep bracht men een scheiding aan tussen de gewone bewoners, die men wilde beschermen, en de jongeren die de zaak op stelten kwamen zetten. Een duidelijke omschrijving van de boosdoeners is niet altijd mogelijk, maar het is wel zaak zo helder mogelijk aan te geven tegen wie de sterke arm wel en tegen wie hij niet wordt ingezet.

- Nu bestaat het succes van de aanpak in Ondiep niet alleen uit een kordate reactie op de relschoppers, maar ook en vooral uit initiatieven in de relationele sfeer. In die zin lijkt de dubbele strategie van handhaven en betrokkenheid een meer algemene aanbeveling waard. Zowel de politie als de plaatselijke overheid moet in het geval van ongeregelde heden haar begrip voor de bewoners laten zien. Dat geldt a fortiori als er een dodelijk slachtoffer te betreuren is. Het is best moeilijk voor een burgemeester, een korpschef of andere gezagsdrager om bij verontruste bewoners op bezoek te gaan. Maar uiteindelijk wordt hun geloofwaardigheid sterker. Bovendien mag die betrokkenheid zich niet beperken tot gezagsdragers. Ze moet ook tot uiting komen in de houding van andere functionarissen. We beseffen dat dit niet altijd eenvoudig is. Er doen zich bij dit soort gebeurtenissen vaak hectische taferelen voor die van agenten een groot incasservermogen vergen. Het is goed dat men binnen het korps ruimte biedt om die emoties te verwerken. Per slot van rekening vormt een schietincident ook voor politieambtenaren een ingrijpende gebeurtenis. Maar naar buiten toe mag dat geen al te grote rol spelen en zou de professionele omgang met boze of bange buurtbewoners voorop moeten staan.
- Welke aanbevelingen kan men uit de gebeurtenissen in Ondiep afleiden waar het de journalistiek betreft? Hoewel verschillende partijen over een negatieve berichtgeving hebben geklaagd, was ook hun eigen inbreng niet erg positief. Ze gingen het contact uit de weg (bewoners), ze hadden kritiek (politie) of werkten buiten de media om (gemeente). Dat komt onder meer doordat de politie geen realistische verwachtingen heeft met betrekking tot de media. Zij ziet de journalistiek nog te vaak als een kanaal dat politieke informatie doorgeeft. Volgens ons moet het uitgangspunt zijn dat media en journalistiek hun eigen agenda, werkwijze en verantwoordelijkheid hebben en dat ze die zelf vormgeven. Daarbij spelen beelden en verhalen een zo belangrijke rol dat het weinig zin heeft met het verstrekken van feitelijke informatie te volstaan. Wie in de media effectief wil zijn, moet zelf een goed verhaal hebben en de verbeelding van kijkers of lezers aanspreken. Wel kan het zin hebben serieuze journalisten of media van extra informatie te voor-

zien, maar ook dan moet men niet de illusie hebben dat dit een grote invloed op de publieke opinie heeft. Ten slotte is het wijs vroegtijdig te letten op risico's in de sfeer van beeldvorming en eventuele negatieve beelden van positieve tegenbeelden te voorzien.

- De laatste les uit de geschiedenis van Ondiep is dat een crisis altijd kansen biedt. Het is een unieke gelegenheid om te laten zien waar men als professionele organisatie voor staat en het brengt mensen met bijzondere kwaliteiten aan het licht. Bovendien is het een aanleiding te breken met slechte gewoonten die vóór de rellen normaal leken. Naar verluidt brachten de gebeurtenissen in Ondiep een betere betrekking tussen de politie of gemeente en de bewoners mee. Dat was mede mogelijk doordat na het fatale schietincident en de rellen in relatief korte tijd de normale verhoudingen werden hersteld. Maar zelfs als de afloop minder gelukkig is, vormen gebeurtenissen als deze een kans. Bewoners, politie, maatschappelijk werkers, jongeren en plaatselijke overheid moeten sowieso met elkaar verder in de buurt en kunnen de geschokte situatie voor het nemen van nieuwe initiatieven aangrijpen. Het minste wat er moet gebeuren, is dat men openlijk over de gemaakte fouten spreekt en oprecht probeert te komen tot het herstellen van beschadigde verhoudingen. Per slot van rekening kunnen er alleen betere relaties ontstaan als men er hier en nu aan begint. Daartoe zijn inderdaad de nodige inzet, wijsheid, moed en professionaliteit vereist, maar het is nooit onmogelijk. Ook dat heeft Ondiep laten zien, en in zoverre is de titel boven dit hoofdstuk heel goed te rechtvaardigen.

Literatuur

Hoofdstuk 1

- Body-Gendrot, S. (1993), *Ville et violence. L'irruption de nouveaux acteurs*, Parijs: Presse Universitaires de France.
- Brink, G. van den (2007), *Prachtwijken?! De mogelijkheden en beperkingen van Nederlandse probleemwijken*, Amsterdam: Bert Bakker.
- Chambon, L. & O. Adang (2006), *De rellen in Frankrijk*, Apeldoorn: Politieacademie.
- Cohen, A. (1955), *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, Glencoe: Free Press.
- Forester, J. (2006), 'Exploring urban practice in a democratising society: opportunities, techniques and challenges', in: *Development Southern Africa*, dl. 23, nr. 5, pp. 569-586.
- Grassart, P. (2007), *Roots of urban violence. A comparative study of the banlieues and Overvecht*, Apeldoorn: master thesis Politieacademie.
- Hardiman, P., S. Jones, S. McAdam, S. Hallsworth & A. Allain (2004), *Youth and exclusion in disadvantaged urban areas: addressing the causes of violence*, Straatsburg: Council of Europe Publishing.
- Leventhal, A., D. Gorman-Smith & P. Tolan (1999), 'Urban Violence, Youth', in: L. Kurtiz ed. (1999), *Encyclopedia of Violence, Peace & Conflict*, New York: Academic Press, dl. 3, pp. 625-631.
- Reicher, S., C. Stott, J. Drury, O. Adang, P. Cronin & A. Livingstone (2007), 'Knowledge-Based Public Order Policing: Principles and Practice', in: *Policing*, dl 1, nr 4, pp. 403-415.
- Rossi, P., R. Berk & B. Eidson (1974), *The Roots of Urban Discontent. Public Policy, Municipal Institutions and the Ghetto*, New York: John Wiley and sons.
- Sampson, S. & S. Raudenbusch (1999), 'Systematic social observation of public spaces: a new look at disorder in urban neighbourhoods', in: *American Journal of Sociology*, dl. 105, nr. 3, pp. 603-951.
- Stokkom, B. van & N. Toenders (2009), *Actieve burgers in onveilige wijken. De 'sociale cohesie' voorbij*, Amsterdam University Press.
- Tindall, D., F. Kay & K. Bates (1999), 'Urban and Community Studies', in: L. Kurtiz (red.) (1999) *Encyclopedia of Violence, Peace & Conflict*, New York: Academic Press, dl. 3, pp. 603-624.

Wal, R. van der, H. Quint & O. Adang (2009), *Zijn wij anders? Waarom Nederland geen grootschalige etnische rellen heeft*, Apeldoorn: Politieacademie.

Wilson, W. (1987), *The Truly Disadvantaged. The Inner City, the Underclass, and Public Policy*, Chicago, IL: The University of Chicago Press.

Hoofdstuk 3

Bodd, J., & L.J. de Graaf (2007), *Interactie in actie. Een kwantitatief en kwalitatief onderzoek naar 38 interactieve projecten van de gemeente Eindhoven, Tilburg*: Tilburgse School voor Politiek en Bestuur.

Boedeltje, M.M. (2009), *Draagvlak door interactief bestuur: fictie of feit?!*, Enschede: Print Partners Ipskamp (proefschrift).

Cornips, J. (2008), *Invloed in Interactie. Een onderzoek naar de relatie tussen instituties en invloed in locale interactieve beleidsprocessen*, Enschede: Print Partners Ipskamp (proefschrift).

Graaf, L.J. de (2007), *Gedragen beleid, Een bestuurskundig onderzoek naar interactief beleid en draagvlak in de stad Utrecht*, Delft: Eburon Academic Publishers (proefschrift).

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005), *Vertrouwen in de buurt*, Amsterdam: Amsterdam University Press.

Wijdeven, T. & L.J. de Graaf (2008), *Met vertrouwen van start in het Gronings Nieuw Lokaal Akkoord. Over werken vanuit vertrouwen in de buurt (deel 2)*, Den Haag: SEV.

Hoofdstuk 4

Jansen, T., G. van den Brink & J. Kole (2009), *Beroepstrots. Een ongekennde kracht*, Amsterdam: Boom.

Noordegraaf, M. (2004), *Management in het publieke domein. Issues, instituties en instrumenten*, Bussum: Coutinho.

Osborne D. & T. Gaebler (1992), *Reinventing government: how the entrepreneurial spirit is transforming the public sector*, Reading, MA: Addison-Wesley.

Zouridis, S. (2003), 'A quest for practical theory: theory and interaction research in a Dutch city', in: *Administrative Theory & Praxis*, dl. 25, nr. 3: pp. 351-370.

Hoofdstuk 5

Boeken en artikelen

- Bourdieu, P. (1998), *Over televisie*, Amsterdam: Boom.
- Beunders, H. & E. Muller (2005), *Politie en media; feiten, fictie en imagopolitiek*, Apeldoorn: Politie en Wetenschap.
- Edelman, M. (1988), *Constructing the political spectacle*, Chicago: University of Chicago Press.
- Entman, R.M. (1993). 'Framing: toward clarification of a fractured paradigm', in: *Journal of Communication*, 43: pp. 51-58.
- Van Hulst, M. (2008), *Town Hall Tales: Culture as storytelling in local government*, Delft: Eburon Academic Publishers.
- Rein, M. & D.A. Schon (1977). 'Problem setting in policy research', in: Carol Weiss (red.), *Using social research in policy making*, Lexington, MA: Lexington Books.
- RMO (Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling) (2003), *Medialogica: Over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek*, Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Roeh, I. (1989), 'Journalism as storytelling, coverage as narrative', in: *The American Behavioral Scientist*, 33 (2): pp. 162-168.
- Schön, D.A. (1979), 'Generative metaphor', in: Andrew Ortony (red.), *Metaphor and thought*, 254-283, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schön, D.A. & Rein, M. (1994), *Frame reflection: Toward the resolution of intractable policy controversies*. New York: Basic Books.
- Snow, D.A., E.B. Rochford, S.K. Worden, K. Steven & R.D. Benford (1986), 'Frame alignment processes, micromobilization, and movement participation', in: *American Sociological Review*, 51: pp. 464-481.
- Snow, D.A. & R.D. Benford (1988), 'Ideology, frame resonance, and participant mobilization', in: *International Social Movement Research*, 1: pp. 197-217.
- Stone, D.A. (2001), *Policy paradox: The art of political decision making*, derde, herziene uitgave, New York: W.W. Norton.
- Vasterman, P.L.M. (2005), 'Media-hype: self-reinforcing news waves, journalistic standards and the construction of social problems', in: *European Journal of Communication*, dl. 20: pp. 508-530.
- Wagenaar, H. (1997), 'Beleid als Fictie: over de rol van verhalen in de bestuurlijke praktijk', in: *Beleid & Maatschappij*, 24 (1): pp. 7-21.
- WRR (Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid) (2005), *Vertrouwen in de buurt*, Amsterdam/Den Haag: University Press Amsterdam.

Geraadpleegde dagbladen

Algemeen Dagblad

AD/Amersfoortse Courant

AD/De Dordtenaar

AD/Groene Hart

AD/Haagsche Courant

AD/Utrechts Nieuwsblad

AD/Rivierenland

AD/Rotterdams Dagblad

Brabants Dagblad

Dagblad Tubantia/Twentse Courant

Dagblad van het Noorden

Eindhovens Dagblad

De Gelderlander

Financieel Dagblad

Leeuwarder Courant

NRC Handelsblad

nrc.next

Het Parool

Reformatisch Dagblad

De Stentor (Apeldoornse Courant, Zwolse Courant, Deventer Dagblad, Veluws Dagblad, Sallands Dagblad, Zutphens Dagblad, Gelders Dagblad, Nieuw Kamper Dagblad, Dagblad Flevoland)

De Telegraaf

Trouw

de Volkskrant

Overige bronnen

Gemeente Utrecht (2004), *De vernieuwing van Ondiep: Visie + Uitvoeringsprogramma*.

Gemeente Utrecht (in samenwerking met woningcorporatie Mitros) (2008), *Wijkactieplan Ondiep*.

Ministerie van VROM (2007), *Actieplan Krachtwijken. Van aandachtswijk naar krachtwijk*, Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Ruimtelijke Ordening en Milieu/WWI.

www.om.nl/parket/arrondissementsparket_utrecht/nieuwsarchief/2008/32967/

www.utrecht.nl

Hoofdstuk 7

- Bestuursinformatie Gemeente Utrecht (1996), *Utrechtse Wijken in Cijfers 1996*, Utrecht: Secretarie Gemeente Utrecht.
- Bestuursinformatie Gemeente Utrecht (1997), *Bevolking van Utrecht per 1 januari 1997*, Utrecht: Secretarie Gemeente Utrecht.
- Bourdieu, P. (1984), *Distinction. A social critique of the judgement of taste*, Londen/New York: Routledge/Kegan Paul (oorspronkelijk Frans 1979).
- Brink, G.J.M. van den & B. Mali (2007a), 'Varianten van onveiligheid', in: G.J.M. van den Brink (red.), *Prachtwijken?! De mogelijkheden en beperkingen van Nederlandse probleemwijken*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, pp. 19-40.
- Brink, G.J.M. van den & B. Mali (2007b), 'Probleemwijken in kaart gebracht', in: G.J.M. van den Brink (red.), *Prachtwijken?! De mogelijkheden en beperkingen van Nederlandse probleemwijken*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, pp. 41-67.
- Bruinsma, G.J.N. (1997), *De achtergronden van de 'crossrellen' in Enschede*, Enschede: IPIT.
- Bruinsma, G.J.N. & W. Bernasco. (red.) (2004), *De Stad en Sociale Onveiligheid. Een State-of-the-Art van wetenschappelijke kennis in Nederland*, Leiden: NSCR en Universiteit Leiden.
- COT (2001), *Bossche avonden. Onderzoek naar de onregelmatigheden in 's-Hertogenbosch (16-18 december 2000)*, Alphen aan den Rijn: Samson.
- Gemeente Utrecht (2007), *Wijkactieplan Ondiep*, Utrecht: Afdeling Bestuursinformatie.
- Haan, W.J.M. de, S. Miedema, J.A. Nijboer & B. Bieleman (1998), *Verhaal halen. Een onderzoek naar achtergronden van de gebeurtenissen in de Oosterparkwijk in de nacht van 30 op 31 december 1997*, Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Haan, W.J.M. de, A.M. van der Laan & J.A. Nijboer (2001), *Escalatie-risico's bij openbare ordeverstoringen. Een onderzoek naar de relatie tussen de politie en jongeren in de Oosterparkbuurt in Groningen en het Overtoomseveld in Amsterdam na de ongeregelde 1997-1998*, Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Hoek, A. van, J. de Kleuver & P. van Soomeren (2007), *Wei Ji en de menselijke maat. Onderzoek Maatschappelijke Onrust*, Amsterdam: DSP-groep.
- In 't Veld, C.J.E., W.Ph. Stol & H.K.B. Fobler (2001), *Zicht op geweld in 's-Hertogenbosch*, Apeldoorn: NPA.
- Kunst, M., F.G. Snel & R.P. Hortulanus (1996), *Welzijn tussen vraag en aanbod. Een wijkanalyse van Utrecht-Noord*, Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Loo, H. van der, R. Loozen & J. Oosterman (1988), *Buurt in balans. Levensstijlen in nieuw Oudwijk*, Utrecht: Jan van Arkel.

- Maandag, A. (2002), *Rel bewust of sensatie belust? Een onderzoek naar de rol van buitenstaanders bij spontane, grootschalige openbare ordeverstoringen*, Amsterdam: Vrije Universiteit (scriptie).
- Nijboer, J.A (1999), 'Buurtrellen: Openbare ordeverstoring door groepen jongeren', in: *Beleidswetenschap*, nr. 4, pp. 352-373.
- Putnam, R.D (2000), *Bowling alone. The collapse and revival of American community*, New York: Simon & Schuster.
- Reijndorp, A. (2004), *Stadswijk. Stedenbouw en dagelijks leven*, Rotterdam: Nederlands Architectuurinstituut.
- Skogan, W. (2006), *Police and Community in Chicago. A tale of three cities*, Oxford: Oxford University Press.
- Stichting Atlas (2008), *Atlas voor Gemeenten 2008*, Utrecht: Stichting Atlas.
- Stokkom, B. van. (2007). 'Omstreden orde: naar een gepolitiseerde lokale veiligheidszorg', in: P. Ponsaers & L. Gunther Moor (red.), *Reassurance policing: concepten en receptie*, Brussel: Uitgeverij Politeia.
- Terpstra, J. (1997), 'Jeugdsubcultuur en de reproductie van maatschappelijke achterstand', in: *Sociologische Gids*: pp. 205-229.
- Veltman, M. (1996), *Barometer sociale achterstand van de Utrechtse buurten: de stand in 1995-1996*, Utrecht: Afdeling Bestuursinformatie.
- Vogel, G. & A. Reijndorp (1998), *Janus in Ondiep, een inventariserend onderzoek*, Rotterdam: Reijndorp bv.
- Wel, F. van (1988), *Gezinnen onder toezicht. De Stichting Volkswoningen te Utrecht, 1924-1975*, Amsterdam: SUA.

Hoofdstuk 8

- H.J. Achterhuis (2008), *Met alle geweld: Een filosofische zoektocht*, Rotterdam: Lemniscaat.
- Bergeijk, E. van e.a. (2008), *Helpt herstructurering? Effecten van stedelijke herstructurering op wijken en bewoners*, Delft: Eburon Academic Publishers.
- Brink, G. van den (2007), *Prachtwijken?! De mogelijkheden en beperkingen van Nederlandse probleemwijken*, Amsterdam: Bert Bakker.
- Brink, G. van den, T. Jansen & J. Kole (red.) (2009), *Beroepstrots: samenwerken aan de publieke zaak*, Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Cohen, A. (1955), *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*, Glencoe: Free Press.
- Junger-Tas, J. (1998), 'Predictie van criminaliteit en preventief ingrijpen', in: *Comenius*, jrg. 18, pp. 28-47.

- Loeber, R. & D.P. Farrington (red.) (1998), *Serious & violent juvenile offenders; riskfactors and successful interventions*, Thousand Oaks (CA): Sage.
- Reicher, S., C. Stott, J. Drury, O. Adang, P. Cronin & A. Livingstone (2007), 'Knowledge-Based Public Order Policing: Principles and Practice', in: *Policing*, dl. 1, nr. 4, pp. 403-415.
- Rosenthal, U., E. Muller & A. Ruitenberg (2005), *Het terroristische kwaad, Diagnose en bestrijding*, Den Haag: BJU.
- Sampson, S. & S. Raudenbusch (1999), 'Systematic social observation of public spaces: a new look at disorder in urban neighbourhoods', in: *American Journal of Sociology*, dl. 105, nr. 3, pp. 603-951.
- Terpstra, J. (2008), *Wijkagenten en dagelijks werk, Een onderzoek naar de uitvoering van gebiedsgebonden politiewerk*, Politiewetenschap nr. 46, Apeldoorn/Den Haag: Politie & Wetenschap/Reed Business.
- Wel, F. van (1988), *Gezinnen onder toezicht: de Stichting Volkswoningen te Utrecht, 1924-1975*. Amsterdam: SUA.
- Wilson, W. (1987), *The Truly Disadvantaged. The Inner City, the Underclass, and Public Policy*, Chicago: University of Chicago.

Bijlagen

1 Bij hoofdstukken 2 en 6: lijst met respondenten

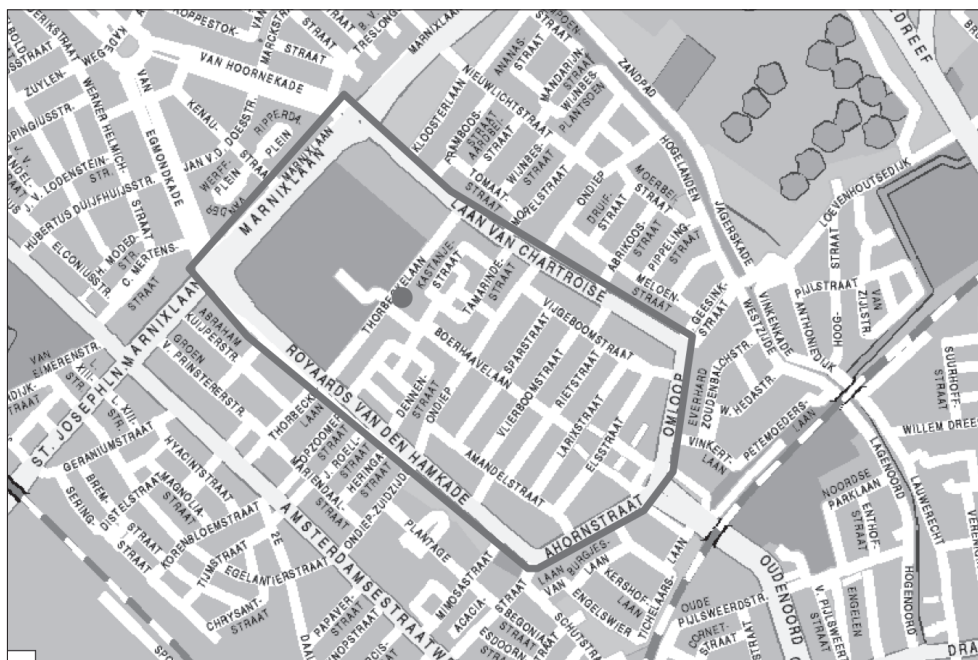
Datum (jjmmdd)	Functie toen (maart 2007)	Functie nu (maart 2009)
080603	opbouwmedewerker Portes	idem
080610	ondernemer	idem
080610	lid bewonerscommissie	n.v.t.
080610	assistent-wijkmanager Noordwest	idem
080610	voorzitter bewonerscommissie	idem
080630	jongerenwerker Portes	idem
080722	wijkagent (o.a. Ondiep)	idem
080722	wijkagent (Pijlsweerd)	wijkagent (Ondiep)
080805	wijkmanager gemeente	idem
080805	commandant ME	idem
080807	hoofdofficier van justitie	idem
080812	plaatsvervangend districtschef	idem
080821	recherche	idem
080828	gemeente Utrecht: gebiedsmanager	Gemeente Utrecht: coördinator nazorg OOV
080828	wijkagent (Ondiep)	wijkagent (Pijlsweerd)
080902	motoragent (noodhulp)	idem
080902	hoofdagent (noodhulp)	idem
080905	districtschef	idem
080905	hoofd communicatie	idem
080908	korpschef	idem
080908	districtschef (Paardenveld) / lid korpsleiding	plaatsvervangend korpschef
080915	burgemeester / korpsbeheerder	lid Onderzoeksraad voor de Veiligheid
080924	plaatsvervangend korpschef	korpschef ad interim van politie Twente
081013	algemeen commandant SGBO / districtschef Centrum	districtschef Centrum
081223	teamchef	idem

2 Bij hoofdstukken 2 en 6: overzicht documenten

Datum (jjmmdd)	Naam	Bron / auteur
000000 (onbekend)	Evaluatiepunten Wijkbureau Noordwest	Wout van Leeuwen, Wijkbureau Noordwest
000000 (onbekend)	Gecoördineerde Regionale IncidentenbestrijdingsProcedure	Website 'Regio IJssel-Vecht'
000000 (onbekend)	Jaarverslag Politie Utrecht 2005	Politie Utrecht
000000 (onbekend)	Jaarverslag Politie Utrecht 2007	Politie Utrecht
000000 (onbekend)	Interne politierapportages, o.a.: <ul style="list-style-type: none"> • dagjournaals van de commandanten van de SGBO • een overzicht van arrestanten • overzicht en inhoud van de ingediende klachten (4) over het optreden van de politie die bewuste week 	
020329	Referentiekader Conflict- en Crisisbeheersing (definitief concept)	Website 'Regionaal Crisisplan'
040601	Lied 'Mijn Ondiep' versie 2	Peter Koene
061001	Algemeen Incidentenbeeld 2005-2006	District Utrecht-Noord
070301	Incidentenbeeld Jeugdoverlast Ondiep 2005-2007	District Utrecht-Noord
070312	Algemeen Incidentenbeeld 2006-2007	District Utrecht-Noord
070312	Beeld Ondiep Gemeente	Lenneke Berkhout (Gemeente Utrecht)
070315	Briefing Platte Pet Ondiep 1.0	District Utrecht-Noord
070322	Evaluatie Crisisorganisatie Ondiep	Openbare Orde en Veiligheid (OOV), Gemeente Utrecht
070324	Artikel 'Dit is wat elke politieman vreest'	Annie Brouwer-Korf (<i>NRC Handelsblad</i>)
070327	Informatiecoördinatie Ondiep	Saskia Blaauw (District Utrecht-Noord)
070401	Maart 2007 – Onrust in Ondiep (DVD)	Gemeente Utrecht, Politie Utrecht & Openbaar Ministerie Utrecht
070420	Evaluatie Thorbecke	Bureau Conflict- en Crisisbeheersing (BCCB)
070420	Aanvulling Evaluatie Thorbecke	BCCB
070501	Overzicht Jeugdoverlast Ondiep 2005-2007	District Utrecht-Noord
070501	Plan van Aanpak Ondiep 2007	District Utrecht-Noord
070502	Evaluatie crisiscommunicatie ongeregelde heden Ondiep	Marie-José Musters & Marjolijn de Keijzer, Communicatiebureau
070511	Verslag bijeenkomst 'Stilstaan bij het nieuws'	Misja van de Klomp
070515	Master thesis Paula Grassart	Paula Grassart (Utrecht-Noord)
070619	Evaluatie Ondiep OM – final – zonder interviews	Openbaar Ministerie Utrecht
071001	Evaluatie Politie Driehoek Ondiep	Politie Utrecht, Cluster Stad
071010	Gezamenlijke Evaluatie Ondiepcrisis	Openbaar Ministerie, Politie, Gemeente (Utrecht)
071011	Artikel 'De trap, de kraan en Ondiep'	Wouter Jong, <i>Burgemeestersblad</i> , jaargang 11, nummer 45
080219	Persbericht 'Geen vervolging schietincident Ondiep'	Openbaar Ministerie
080311	Artikel 'Bewoners zijn media-aandacht zat'	<i>AD / Utrechts Nieuwsblad</i>
080501	Voorbeeld <i>Buurtkrant</i> , jaargang 1 nummer 1	Gemeente & Provincie Utrecht & woningcorporatie Mitros
080530	Verslag wijkobservatie	Laurens de Graaf
080603	Interview opbouwmedewerker Portes	Laurens de Graaf
080610	Interview ondernemer Ondiep	Laurens de Graaf & Misja van de Klomp
080610	Interview lid bewonerscommissie Ondiep	Laurens de Graaf & Misja van de Klomp
080610	Interview assistent-wijkmanager Noordwest	Laurens de Graaf & Misja van de Klomp
080610	Interview voorzitter bewonerscommissie	Laurens de Graaf & Misja van de Klomp
080630	Interview jongerenwerker Portes	Laurens de Graaf
080722	Interview wijkagent (1)	Misja van de Klomp
080722	Interview wijkagent (2)	Misja van de Klomp

Datum (jjmmdd)	Naam	Bron / auteur
080724	Eerste conceptrapportage bewoners en professionals	Laurens de Graaf
080804	Eerste conceptrapportage wijkvergelijk Ondiep	Bas Mali & Gert Vogel
080805	Interview wijkmanager gemeente	Monique Bruinsma
080805	Interview commandant ME	Monique Bruinsma
080807	Eerste conceptrapportage media-analyse Ondiep	Merlijn van Hulst & Mirjam Siesling
080807	Interview hoofdofficier van justitie	Theo Jochoms & Misja van de Klomp
080812	Interview plaatsvervangend districtschef	Misja van de Klomp
080813	Verslag overleg onderzoekers Ondiep	Monique Bruinsma
080821	Interview onderhandelaar / familierecherche	Misja van de Klomp
080828	Interview gebiedsmanager	Misja van de Klomp
080828	Interview wijkagent (3)	Misja van de Klomp
080902	Interview motoragent (1)	Mirjam Siesling
080902	Interview motoragent (2)	Mirjam Siesling
080905	Interview districtschef	Monique Bruinsma & Theo Jochoms
080905	Interview hoofd communicatie	Monique Bruinsma & Theo Jochoms
080908	Interview korpschef	Monique Bruinsma & Misja van de Klomp
080908	Interview plv. korpschef	Monique Bruinsma & Misja van de Klomp
080915	Interview oud-burgemeester	Theo Jochoms & Misja van de Klomp
080924 (ontvangst)	Criminaliteitscijfers Ondiep 2004-2008	Regionaal Bureau Beleid & Control
080924	Interview oud-plv. korpschef	Misja van de Klomp
081013	Interview Algemeen Commandant	Misja van de Klomp
081016	Aantekeningen dossier gemeente Utrecht	Misja van de Klomp

3 Bij hoofdstuk 2: kaartje van afgezet gebied ten tijde van de rellen

4 Bij hoofdstuk 6: toelichting staf grootschalig en bijzonder optreden (SGB0)

SGB0¹⁴⁵

SGB0 staat voor staf grootschalig en bijzonder optreden. Deze SGB0 is gebaseerd op de organisatie grootschalig en bijzonder optreden van 2004, dat vanaf 1 juli 2004 in de korpsen geïmplementeerd werd.¹⁴⁶ In het *Dynamisch Handboek Conflict- en Crisisbeheersing* zijn de bijzonderheden over SGB0 neergelegd. De professionalisering leidde in 2002 tot het Referentiekader Conflict- en Crisisbeheersing ((RK)CCB 2002). Het RKCCB 2002 bevat eenduidige richtlijnen voor het handelen van politie (ook KLPD) en marechaussee bij grootschalig en bijzonder optreden. Van belang is dat de politie en marechaussee, en specifiek elk korps, in staat moeten zijn een professionele organisatie uit te rollen voor grootschalig en bijzonder optreden. Waar het om gaat bij bijzonder en grootschalig optreden is het voorkomen van een ramp of crisis, maar ook de voorbereiding, respons (handhaving) en nazorg bij een crisis of ramp. Ten tijde van een crisis of ramp is het ook van belang dat er geen crisis of ramp in of na de crisis of ramp ontstaat (escalatie). Hiermee wordt bedoeld dat aandacht dient te worden geschonken aan communicatie en het te snel oordelen over functionarissen en autoriteiten die zich met de crisis bezighouden.

Grootschalige en bijzondere incidenten hebben de volgende kenmerken: zij zijn naar aard, omvang, ernst of trend:

- risicovol voor levens of gezondheid en welzijn van mens en dier;
- risicovol voor (im)materiële schade;
- risicovol voor het milieu;
- een belangrijk aandachtspunt voor politiek en bestuur;
- een belangrijk aandachtspunt voor de media.

Het RKCCB is gericht op een adequate ketensamenwerking die op haar beurt weer gericht is op het adequaat verbinden van bestuurlijk of beleidsmatig, strategisch, tactisch en operationeel politieel niveau. Deze verbindingen blijken uit connecties in de organisaties op de verschillende niveaus. Daarnaast worden specifieke minimumeisen gesteld aan competenties van functionarissen, die

¹⁴⁵ Met dank aan Erik van Dam (docent/onderzoeker Faculteit Bijzondere Politiekunde en Leiderschap (FBPL).

¹⁴⁶ Bron: PolitieKennisNet – PKN, oktober 2008 (<http://www.politieacademie.nl/politie/kennis>)

gelijke tred houden met die in GRIP-verband, waar GRIP staat voor gecoördineerde regionale incidentenbestrijdingsprocedure.

Grootschalig en bijzonder optreden wijkt eigenlijk niet zoveel af van de dagelijkse routine en het reguliere politiewerk. Uitgangspunt is dat de politie, en dus elk korps, een waakzame en handhavende functie heeft, die elk moment kan worden geactiveerd en naar wens worden opgeschaald. Echter, de aard, omvang, ernst en trend van een incident bepalen de aansturing (ketengeoriënteerd) van het politieoptreden en de maatregelen van de politie.

De opschalingsniveaus of -stadia binnen GRIP, hoewel GRIP expliciet bedoeld is voor multidisciplinaire opschaling,¹⁴⁷ bieden hiervoor een referentiekader. Deze niveaus of stadia worden ook wel coördinatietarmen genoemd. Bij elk coördinatietalarm wordt de organisatie verder uitgebouwd en krijgen organisatieonderdelen en specifieke functionarissen gedefinieerde taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden (TBV's). Zonder in detail te treden, kan als voorbeeld worden gegeven dat een situatie van GRIP 0 naar de dagelijkse waakzaamheid en het dagelijkse handavingsniveau van de genoemde instanties verwijst. De werkwijze van operationele diensten¹⁴⁸ is dan 'normaal'. Vervolgens wordt naar aard, omvang, ernst of trend onderscheid gemaakt in vier opschalingsniveaus GRIP 1 t/m 4. BIJ GRIP 4 is sprake van bovenregionale crises en rampen en bovenregionale coördinatie.¹⁴⁹

In RKCCB worden velerlei aspecten van de organisatie bij crises en conflicten uiteengezet. Zo worden de rol van officieren van dienst, de landelijke regeling Mobiele Eenheid en het aanvragen van bijstand bij andere korpsen uiteengezet.¹⁵⁰ Ook zijn er bepalingen voor interne en externe communicatie (mediabeleid).

Eindverantwoordelijk bij openbare orde en rampenbestrijding is de burgemeester en bij grootschalige opsporing is dat de hoofdofficier van justitie. Bij grootschalige crises en conflicten (vanaf GRIP 2) wordt op strategisch niveau een beleidsteam (BT) opgericht in een specifieke ruimte. In het beleidsteam

147 Multidisciplinair betekent hier de aanpak van crises en rampen van de politie (blauw) in samenwerking met GHOR (wit), brandweer (rood) en mogelijk ook leger (groen). Uit gesprekken met respondenten blijkt dat de GRIP-systematiek dient als referentiekader bij monodisciplinaire opschaling binnen de politie, SGB0 genoemd.

148 Er worden ook opschalingsniveaus voor gezag, brandweer en GHOR genoemd.

149 In een advies van de Raad voor het Openbaar Bestuur (Rob) wordt ook gesproken van een GRIP-5, op nationaal niveau, waarbij het NCCB een rol speelt. Rob (2008), *Beter besturen bij rampen. Een passende verantwoordelijkheidsverdeling bij rampenbestrijding en crisisbeheersing*, Den Haag.

150 Zo dient Utrecht bijvoorbeeld in eerste instantie samen te werken met Flevoland en Gooi & Vechtstreek.

zitten al de korpschef, de hoofdofficier van justitie en de burgemeester. Dat is tevens het strategische niveau politie. Onder verantwoordelijkheid van het beleidsteam verzorgt de staf grootschalig en bijzonder optreden (SGB0) in het Actie Centrum Politie (ACP) de algemene leiding over het politietoetreden. Het ACP staat onder leiding van een algemeen commandant (AC), die verantwoordelijk is voor het politietoetreden en fungeert op het niveau tussen tactisch leidinggeevenden en de beleidsdriehoek. Afhankelijk van aard en type crisis of ramp bestaat de SGB0-organisatie in elk geval uit:

- algemeen commandant (AC);
- chef informatie (Chin);
- chef ondersteuning (Chon).

Meestal:

- chef opsporing (Cops);
- chef ordehandhaving (CoHa, voorheen Cho);
- chef mobiliteit (Cmob).

En daarnaast naar behoefte:

- chef interventie (Cint);
- chef registratie en identificatie slachtoffers (Csri);
- chef bewaken & beveiligen (Cbb).

De leiding van het opsporingsonderzoek is in handen van de zaaksofficier van justitie, die dus op SGB0-niveau functioneert. De AC geldt als adviseur van het beleidsteam. Naast het beleidsteam op bestuurs- of strategisch niveau (gezag) worden processen en procedures ingericht binnen de politieorganisatie (de Staf – SGB0 – zelf), die vervolgens op tactisch en op operationeel niveau doorwerken. [zie bijgevoegd schema – organogram]. De AC van de SGB0 heeft in geval van multidisciplinaire opschaling zitting in het ROT (regionaal operationeel team). Daar zitten de ketenpartners onder technisch voorzitterschap van een brandweerofficier.

Van belang is onderscheid te maken tussen enerzijds mogelijke crises en conflicten die vooraf gedeeltelijk bekend en te kennen zijn (bijvoorbeeld de bomenkap in Schinveld, voorjaar 2006), geplande evenementen, en anderzijds onverwachte crises en conflicten (bijvoorbeeld de rellen in Ondiep), die plotse ling ontstaan.

Hoofddoel bij een SGB0 is conflict- en crisisbeheersing (met betrekking tot de rellen in Ondiep vertaald in de-escalatie). Bij evenementen en vooraf in te

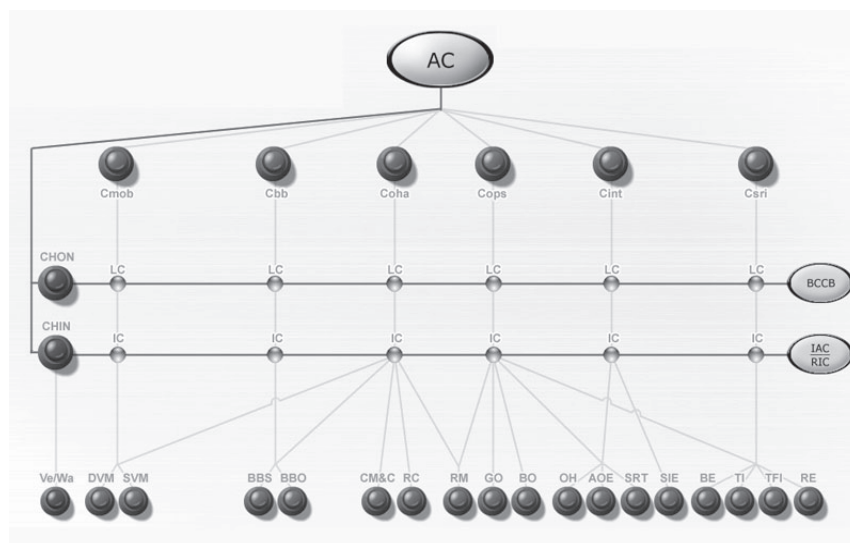
schatten crises en conflicten is voorbereiding mogelijk. Informatie, risico-inschatting en scenario's (IRS) worden vooraf gemaakt. Beleidsuitspraken kunnen van tevoren worden geformuleerd, waardoor bijvoorbeeld tolerantiegrenzen (met een bepaalde strafmaat) kunnen worden aangegeven. Bij verstoringen van de openbare orde is het zaak om harde informatie op te zoeken om zo snel mogelijk aan de voorkant van het probleem te zitten. Dan kan er worden ingespeeld op de specifieke problematiek en de openbare orde worden hersteld. Bij onverwachte rellen als in Ondiep dient het beleid en de strategie (bijvoorbeeld de tolerantiegrenzen – zie hoofdstuk 6) zodoende tijdens het optreden zelf te worden bepaald.

Na definities in het RKCCB is het van belang hoe de verdere organisatie van een SGBO eruit ziet. In het RKCCB worden eisen gesteld aan de structuur van de organisatie (proces- en systeemgericht), de cultuur van de organisatie (gericht op leren), de professionele bekwaamheden van de leiding en het personeel (i, omschrijving van competenties en vakbekwaamheden, ii, bereikbaarheid, beschikbaarheid en alarmering, iii, niet alleen regionaal maar heel Politie Nederland, iv, met betrekking tot zorg: opvang en zorg voor het personeel), de informatie en facilitaire middelen en een omschrijving van de sturing op het resultaat (met als aandachtspunt: leren).

Sub-doelen van een SGBO zijn:

- dat het optreden effectief en efficiënt is;
- dat het optreden rechtmatig is;
- dat het optreden responsief is (aan samenleving en gezag);
- dat er wordt samengewerkt met ketenpartners, naar een maximale toegevoegde waarde;
- dat deze wordt verankerd in de organisatiestructuur en organisatiecultuur.

Na definities in het RKCCB is het van belang hoe de verdere organisatie van een SGBO er uit ziet. In het RKCCB worden eisen gesteld aan de structuur van de organisatie (proces- en systeemgericht), de cultuur van de organisatie (gericht op leren), de professionele bekwaamheden van de leiding en het personeel (1. omschrijving van competenties en vakbekwaamheden; 2. bereikbaarheid, beschikbaarheid en alarmering; 3. niet alleen regionaal maar heel Politie Nederland; 4. met betrekking tot zorg: opvang en zorg voor het personeel), de informatie en facilitaire middelen en een omschrijving van de sturing op het resultaat (met als aandachtspunt: leren).

Figuur 6.3: Organogram SGB0

5 Vijf districtschefs over Ondiep (1989-2009)

Deze bijlage biedt een kort historisch perspectief van de ervaringen van de politie in de wijk Ondiep, gezien vanuit het perspectief van de districtschefs district Utrecht-Noord, waar Ondiep deel van uitmaakt. We bekijken een periode van twintig jaar. In die periode volgden vijf chefs elkaar op; voor dit onderzoek werden ze geïnterviewd en werd met name gevraagd naar gestelde missies en de relatie met de bewoners. Enkele aanvullende interviews zorgden voor extra informatie op voor Ondiep relevante onderdelen.¹⁵¹

Periode 1989 tot 1991

In 1989 kreeg de nieuw aangestelde districtschef van het district Utrecht-Noord de opdracht 'de relatie tussen leiding en uitvoering te herstellen'. Binnen het district zou geen gezag worden geaccepteerd, zo werd de chef bij binnenkomst gemeld. Enkele weken in positie ondervond hij dit ook zelf, onder andere toen hij met dienders van de noodhulp meereed. Er werd hem medegedeeld dat nieuwe ideeën 'niet nodig' waren en dat zij toch de langste adem zouden hebben. Ook met hem zouden ze het wel 'uitzingen' was de boodschap; om de vier à vijf jaar is er toch steeds weer een nieuwe districtschef. Er was, zo geeft de districtschef van toen aan, sprake van veel wantrouwen. Vooral de operationele coördinator had een sterke positie. Uiteindelijk heeft de districtschef, naar eigen zeggen, het tij weten te keren en heeft hij twee jaar plezierig gewerkt.

Ten aanzien van de wijk Ondiep geeft de districtschef aan weinig grote problemen te hebben ervaren. Spanningen tussen bewonersgroepen waren er niet en de criminaliteit die er plaatsvond is wat we nu 'kleine criminaliteit' zouden noemen. Het district Utrecht-Noord was een redelijk rustig en overzichtelijk gebied. Als er toch problemen voorkwamen, dan was dat veelal in het Zandpad of de Amsterdamse Straatweg. Verder was er in de zomer overlast van zigeuners. Deze stonden bij de Zuilense sportvelden en kwamen met auto's de velden op. Dit werd aangepakt (en opgelost) door het plaatsen van betonnen palen.

Het district was een algemeen politiedienstdistrict en bestond uit noodhulp,

151 Naast de interviews met de vijf districtschefs werd gesproken met een toenmalige agent van de noodhulp die werkzaam was in het district Utrecht-Noord in de jaren 1989 tot en met 1994; de voormalige coördinator allochtonen, die van 1989 tot en met 1999 in het district werkte; de assistent-wijkmanager van het Wijkbureau Noord in de periode 1988 tot en met 1998; en een opbouwwerker die van 1998 tot en met 2004 in Ondiep heeft gewerkt.

wijkagenten (negen personen, inclusief de directe chef) en een eigen recherche. Hoewel er sprake was van een capaciteitsprobleem, werd de noodhulp altijd gevuld. In het district reden twee auto's en ook was er een busje beschikbaar.

Speerpunten in de aanpak van criminaliteit of overlast waren er tussen 1989 en 1991 nog niet. Het uitgangspunt van het district was kennen en gekend worden. De wijkagenten 'zaten goed in de wijk', zo reflecteert de oud-districtschef. 'Een van de collega's was met een delegatie naar Minneapolis (USA) afgereisd om het Neighbourhood Watching nader te bezien en dit resulteerde in de spin-off van de buurtpreventieprojecten.' Op de Amsterdamse Straatweg werd een politieshop geopend met als doel dat bewoners gemakkelijk konden inlopen en een bak koffie konden drinken.

Periode 1991 tot 1995

In 1991 trad een andere districtschef aan. Het district kreeg in die tijd steeds meer te maken met overlast van Marokkaanse jongens in verschillende buurten. De toenmalige agent noodhulp en coördinator allochtonen geven aan dat het vooral de wijk Geuzenwijk was die op dit punt veel aandacht vroeg. Het ging om hevige overlastsituaties en criminaliteit (drugs, heling, inbraak, intimidatie). Later in de tijd kwamen daar hardnekkige overlastlocaties bij zoals het Prins Hendrikplein en de Zwanenvechtlaan, en nog weer later de Camera Obscuradreef. Het ging op deze locaties om overlast en criminaliteit door Marokkaanse jongens. Ook dienden er zich problemen aan in de flats in Schaakwijk, die door het toewijzingsbeleid werden bewoond door verslaafden en psychische probleemgevallen. Tot slot was er overlast van enkele Roma's, die onder andere in Ondiep woonachtig waren en die voor stevige criminaliteit en intimidatie zorgden. Voor de Romaproblematiek werd een speciale contactpersoon aangesteld. De toenmalige agent van de noodhulp merkt op dat deze contactpersoon goed werk deed, maar door veel collega's niet werd vertrouwd, omdat hij niet kon werken zonder 'de wisselgeldmethode': er moesten soms dingen door de vingers worden gezien om meer contact en informatie van of over de Roma's te verkrijgen.

De insteek van de districtschef was vooral om contacten aan te gaan met de bewoners van het district. Het proces van contact leggen verliep echter erg moeilijk. Er speelden verschillende problemen, zo vertelt de districtschef terugkijkend. Ten eerste was er sprake van een bijna-tweedeling onder het personeel. Er waren 'contactmakers', collega's die zich graag open opstelden en al te graag een praatje met bewoners wilden aanknopen, maar er waren evenveel 'hard-

liners', collega's die contact leggen als soft en onnodig ervoeren. Er was een cultuurverandering nodig wilde men dichterbij de bewoners geraken.

Ten tweede waren er ook bewoners van het district die moeite hadden met het aangaan van een dialoog. De districtschef: 'Ik reed zelf motor en ging naar de Taagdreef. Daar stopte ik en maakte een praatje met een paar Marokkaanse jongens. Toen ik weer terug was aan het bureau, werd mij verteld dat er door bewoners was gebeld, omdat een agent precies met die jongens stond te praten die volgens de bewoners moesten worden opgepakt.'

Een derde moeilijkheid bij het leggen van contact met bewoners was het toenmalige capaciteitsprobleem. Er reden in die tijd twee auto's noodhulp in het district, maar het kostte moeite de noodhulp te bemensen. In de aanlooptijd van de grote reorganisatie (1992), ontstond er discussie over de verdeling van personeel over de districten. Opvallend was dat de twee districtscheefs die van buiten de stad kwamen de districten toebedeeld kregen die als de zwaarste te boek stonden (district Utrecht-Noord en Utrecht-West), maar dat zij het daarbij wel met minder personeel moesten stellen. Het district Paardeveld (Centrum) kreeg de meeste mensen toegekend.

Ook werd het contact met bewoners bemoeilijkt, doordat er steeds meer gewerkt moest worden in de repressieve sfeer, onder andere in een project gericht op de aanpak van tasjesroof. Wat wel goed draaide was het buurtpreventieproject in de Geuzenwijk en deze aanpak werd vervolgens ook in Ondiep uitgezet.

Om de problemen met Marokkaanse jongens aan te pakken werd er een projectgroep samengesteld. Er werd geprobeerd een soosruimte voor de Marokkaanse jongens te vinden; als alternatief voor het op straat staan. Het al bestaande buurthuis Markosa bleek de jongens niet binnen te willen hebben. Respondenten geven aan dat dit waarschijnlijk kwam omdat de oude autochtone groep het buurthuis voor zichzelf wilde houden en bang was dat de Marokkanen het zouden overnemen. Andere respondenten menen dat het kwam omdat het personeel niet het vermogen had om met de Marokkaanse jongens om te gaan. De overleggroep stelde voor om de bunkers onder de Marnixbrug te gebruiken als buurthuis, maar later gingen deze plannen van tafel. Ondertussen gingen, zo stelt de toenmalige noodhulpagent, verschillende politiemensen van de noodhulp met het zweet in de handen naar het Van der Marckplein in Geuzenwijk. Een inspecteur die als chef noodhulp actief was, ging vervolgens praten met Marokkaanse ouders in Zuilen. Rond 1991 kwamen er op een avond gesprekken met bewoners aan het politiebureau aan de Kaaphoordreef met de toenmalige wijkagent en een medewerker van bureau Tolsteeg. Tijdens zo'n

gesprek bleken de bewoners plots meer last te hebben van een verstopte afvoer in hun flat dan van de Marokkaanse jongens. De wijkagent was hierover verbaasd, maar ook in de zomer erna kwamen er geen overlastmeldingen meer binnen. Tijdens de zes weken zomervakantie was het buurthuis Transit in de wijk Overvecht opengebleven.

Volgens de coördinator allochtonen vond de aansturing van de wijkagenten nauwelijks plaats. De wijkagenten hadden nauwelijks onderling overleg. Dit deed hem besluiten om een plan te schrijven voor roosteren en elkaar te vervangen, maar dit kwam niet tot uitvoering.

Intermezzo

Er vinden in de jaren negentig enkele incidenten plaats waarvan de respondenten het precieze jaar niet kunnen duiden, maar die wel een impact hebben gehad op het politiewerk in de wijk Ondiep. De buurtpreventieprojecten draaiden op dat moment op volle toeren, ook in Ondiep. Ondanks deze projecten, gericht op het leggen van contact met bewoners, hielden bewoners afstand tot de politie: veel Ondiepers geloven niet zo in het motto 'de politie is je beste vriend'. Een van de bewoonsters van Ondiep was als vrijwilligster zeer actief in de wijk en organiseerde tal van activiteiten. Verschillende respondenten geven aan dat er soms wel honderd kinderen aan een van haar activiteiten deelnamen. Tegelijkertijd raakte het buurtpreventieproject echter in een diepe crisis. De vrijwilligster voelde zich betrokken en praatte met de politie in het kader van het project. Dit kreeg een vervelende wending, toen op een ochtend iemand door de recherche werd aangehouden en de vrijwilligster vervolgens door een bewoner als tipgeefster werd aangewezen. Dit liep zover uit de hand dat zij ernstig werd bedreigd, haar huis in brand werd gestoken en zij met hulp van de burgemeester een ander huis kreeg toegewezen in de omgeving van Utrecht. Een Marokkaans gezin deed eenzelfde ervaring op en kwam eveneens buiten Utrecht te wonen. Volgens de toenmalige assistent-wijkmanager, hebben er later nog wel tien van zulke incidenten plaatsgevonden. De buurtpreventieprojecten zijn na deze incidenten een zachte dood gestorven.

Periode 1995 tot 2001

Het is 1995 als er een nieuwe districtschef in district Utrecht-Noord komt. Motto's zijn: 'politie in de wijk' en 'kennen en gekend worden'. In dit kader werden er vijf politieposten in de wijken geplaatst. Maar opnieuw deden zich

capaciteitsproblemen voor: het vullen van de noodhulp bracht een onderbezetting op de politieposten mee. Ondiep was in 1995 geen gebied met bijzondere problemen. In de dan bekende probleemgebieden draaiden buurtpreventieprojecten en wijkagenten 'zaten behoorlijk in de wijk'. Wel werd de hangende jeugd nog regelmatig als overlastgevend ervaren. Het op de juiste wijze aanspreken op normoverschrijdend gedrag had de aandacht, maar de implementatie ervan werd als lastig ervaren. Sommige agenten waren niet in staat contact te leggen met 'moeilijke' groepen, waaronder Marokkaanse jongens. De districtschef merkt op dat daarbij meespeelde dat er toen geen agenten in het district werkten die het gebied van binnenuit kenden omdat zij er zelf woonden of eerder hadden gewoond. 'Dat mis je', volgens de districtschef, 'in een wijk als het Ondiep, waar de mensen meer naar binnengekeerd leven.'

Rond 1998 werd de districtschef met een probleem geconfronteerd uit een geheel andere hoek. Bewoners uit Schaakwijk (gelegen achter Geuzenwijk) kwamen in dat jaar naar het bureau om hun onvrede te uiten over de aanpak van jeugdoverlast bij winkels en op straat. De politie deed er in hun ogen te weinig aan. Na overleg met de korpsleiding werd een week later het Asterix-project gestart. Asterix bestond uit een groep van dertig politiefunctionarissen uit de regio die in Schaakwijk gericht (op juiste tijden en plaatsen) het zero tolerance-beleid ten aanzien van jeugdoverlast moesten gaan uitvoeren. De noodhulp bleef naast dit project haar eigen werk doen. Later werd Asterix ook ingezet in andere wijken binnen het district Utrecht-Noord, waaronder Geuzenwijk en Ondiep, waar intussen ook sprake was van een toenemende (ervaring van) jeugdoverlast. Lastig bij de aanpak was dat veel jongeren zich weliswaar vervelend gedroegen, maar feitelijk weinig strafbaars uithaalden. De juridische grond om hen aan te pakken was dan ook vaak dun. Toch werd de aanpak als een succes gezien: het zichtbaar aanwezig zijn op straat zou volgens respondenten al een gunstig effect hebben.

Periode 2001 tot 2006

Bij het aantreden van een nieuwe districtschef in 2001 is Utrecht-Noord inmiddels een zwaar district. Op dat moment worden tien wijken van Utrecht als achterstandswijken betiteld, waarvan er acht in het district Utrecht-Noord liggen. Plekken als Zwanenvechtlaan, Prins Bernhardplein, Van der Marckplein en Taag- en Camera Obscuradreef vroegen veel aandacht. Districtsproblemen waren met name zware jeugdoverlast (grotendeels Marokkaanse jongens), huiselijk geweld en openlijke geweldpleging. Hoewel Ondiep eveneens een

aandachtsgebied vormde, was het niet de wijk met de zwaarste problemen. Ondiep had te maken met hanggroepen en jeugdoverlast.

De vijf politieposten die in 1995 in het district waren opgericht, werkten inmiddels bijna als zelfstandige eenheden, waardoor er strubbelingen ontstonden bijvoorbeeld bij de bemensing van noodhulp. Tevens bleek dat bewoners nauwelijks gebruikmaakten van deze politieposten. Er werd voor gekozen om alles weer terug te brengen naar 'De Kaap', de centrale post. Sommige bewoners geven later aan dat zij deze keuze hebben ervaren als een soort van terugtrekken uit de wijk, een beweging weg van de bewoners.

Op De Kaap werd vervolgens een centrale noodhulpdienst geformeerd. De bemensing ervan was een probleem. Om de dienst draaiende te kunnen houden, werden wijkagenten en rechercheurs in het weekend voor noodhulp ingezet. Dit betekende evenwel een adering voor het wijkwerk – continuïteit was moeilijker te realiseren. Daarbij zag de districtschef zich op dat moment geconfronteerd met 50% vacatures bij de wijkagenten. Omdat tekorten bij de recherche vervolgens weer opgevangen werden door het inschakelen van agenten uit de noodhulp en wijkagenten, was er sprake van 'het rondpompen van personeel'; niemand zat écht goed op zijn plek.

Ondertussen leek het project Asterix niet meer eenzelfde resultaat te boeken als in de jaren daarvoor. In Ondiep werden senioren uitgescholden en getreiterd, werd vuilnis in brand gestoken en werden soms brandbommen gegooid. Oudere mensen gaven aan bang te zijn. Agenten op straat merkten op dat de overlastgevende jongeren nog wel ontzag toonden voor de Asterix-functionarissen, maar dat zij anderzijds neerkeken op de noodhulpagenten 'met maar twee streepjes'. De districtschef was van mening dat 'er meer moest gebeuren dan vorderen of het door een raam van de politieauto roepen dat de jongens moeten "opsodemieteren"' Dat was wel wat vaak gebeurde. Na een melding van jeugdoverlast 'bliezen' de politieauto's dan door de wijk 'zonder om zich heen te kijken'. Daar waar wel contact was met jongeren, werkte de leeftijd van agenten niet mee: zij waren vaak even oud als de jongeren die zij op hun gedrag moesten aanspreken. Hiermee werd er volgens de districtschef in zekere zin een boksring gecreëerd. Dit moest anders. Er moest meer dialoog en binding komen, en hiertoe werd Asterix teruggebracht tot twaalf mensen, van wie tien vast en twee noodhulp.

Ofschoon de buurtpreventieprojecten volgens de districtschef inmiddels een slapend bestaan leidden, hadden de wijkagenten wel een goed contact met de buurtcomités opgebouwd. Wat de wijkagenten precies deden, was voor de districtschef soms lastig te overzien. De districtschef vertelt dat wijkagenten soms

minder contacten hadden dan afgesproken was; soms door gebrek aan vaardigheden, soms door gebrek aan interesse. Voor bewoners kon je het overigens bijna nooit goed doen. De districtschef zegt: 'Als er in een buurt geen wijkagent is, dan vindt men dat slecht. Als er wel een wijkagent is, dan vindt men de wijkagent niet goed en als de wijkagent wel goed is zien ze hem/haar te weinig.'

Ondiep had tot 2004 een wijkagent die geen (of in ieder geval: maar weinig) aansluiting had met de zwaar overlastgevende jongeren in de wijk. Dit werd (achteraf gezien wellicht te veel) opgepakt door het Asterix-team (*zero tolerance*). Van 2004 tot 2005 was er vervolgens geen wijkagent in Ondiep. De bewoners waren hier woest over en kwamen aan het bureau: ze eisten 'hun' wijkagent terug. De districtschef kon hier evenwel weinig mee: er was een groot tekort aan beschikbare wijkagenten. Daarbij was het onder dienders in het geheel niet populair om wijkagent te worden in een van de aandachtswijken c.q. achterstandswijken van Utrecht. De districtschef moest overtuigen en overhalen om wijkagenten aan 'zijn' probleemwijken te binden. In 2005 is dat gelukt voor Ondiep. In deze wijk ontstond vervolgens een zeer vruchtbare samenwerkingsrelatie tussen de nieuwe wijkagent en een Marokkaanse welzijnswerker die veel investeerde in activiteiten met en voor de hangjongeren. De samenwerking motiveerde de wijkagent en resulteerde in verschillende gezamenlijke activiteiten. Daarbij werkte de betrokkenheid van de chef van de wijkagent mee aan het succes. Mede door het werk van de Marokkaanse welzijnswerker en de wijkagent is er volgens de districtschef dialoog ontstaan met de jongeren. Zo is het bijvoorbeeld tot een gesprek gekomen tussen een Marokkaanse jongen en een autochtone oudere meldster van overlast, waardoor over en weer begrip ontstond en respect voor elkaars positie of opstelling. Een ander (in 2001 gestart) initiatief gericht op het in contact komen met overlastgevend jongeren in het district is het jongerenteam. Dit initiatief werd onder andere mogelijk gemaakt door een Marokkaanse welzijnswerker. Hij wist vijftien à twintig jongeren met (niet al te zware) antecedenten aan zich te binden door hen in te zetten als surveillanten op de drukste momenten in winkelcentrum Overvecht. Voor verschillende dienders was dit moeilijk te accepteren. De districtschef vertelt dat hij 'voor en achter de Marokkaanse welzijnswerker' moest staan om hem te steunen. Er waren dienders die zich afvroegen waarom zij zich moesten aanpassen aan de Marokkanen. Ook was er weinig geloof in de meerwaarde van dialoog bij de aanpak van overlastgevend gedrag. De districtschef is de discussie aangegaan en heeft agenten het perspectief voorgehouden van het betrekkelijk succes van straatverboden. Verder wees hij erop dat jongeren vaak wonen waar ze hangen en daar het best aanspreekbaar zijn.

Periode 2006 tot 2009

Per 2006 is de huidige districtschef werkzaam in district Utrecht-Noord. Hoewel er nog steeds sprake is van een capaciteitsprobleem is voldoende inzet mogelijk door inzet 'op maat'. Er rijden één tot drie auto's, afhankelijk van wat nodig is. De noodhulp wordt gestuurd door de meldkamer en voldoet aan normen voor aanrijtiden en voor de afhandeling. Hierdoor ontstaat, volgens een respondent, wel de kans dat de noodhulp niet meer om zich heen kijkt en alleen is gefocust op de melding.

De districtschef zag zich geconfronteerd met het schietincident en de dreiging van rellen. Eerdere spanningen die dit aankondigden waren er volgens hem niet. Wel was het in Ondiep al langer beleid om extra aandacht te geven aan meldingen van jeugdoverlast. Ook de laatste jaren zorgden hangjongeren regelmatig voor problemen en bleven zich incidenten voordoen, maar van een toenemend aantal meldingen was geen sprake. In elk geval was het geen toeval dat men bij het noodlottige incident van 11 maart zo snel ter plaatse was. De districtschef: 'In de wijk kunnen kleine spanningen nogal eens uitmonden in grote ruzies. Meestal is het goed er snel bij te zijn, maar in dit geval was het achteraf gezien misschien beter geweest als de politie er later bij was geweest.'

Over de relatie met de bewoners van Ondiep geeft de districtschef aan: 'Ik vind dat we best goed in de buurt zaten, maar wat nog mooier was, vind ik, is dat we samenwerken met het wijkbureau in de contacten met de bewoners, zowel voor als na het incident. Onze informatiepositie wordt erdoor versterkt.'

6a Tabellen bij hoofdstuk 7: wijken als relwijk geclassificeerd

Tabel 6a.1: Aantal wijken (PC4) naar gemeente

Gemeente	Aantal	%
Utrecht (incl. Ondiep)	47	37,3
's-Hertogenbosch (incl. Graafsewijk)	25	19,8
Enschede (incl. Velve-Lindenhof)	23	18,3
Groningen (incl. Oosterparkbuurt)	31	24,6
Totaal	126	100

Tabel 6a.2: Omvang bevolking (gemiddeld) naar wijk en gemeente

Wijk	Gemiddelde (%)	Gemeente	Gemiddelde	Totaal (%)
Ondiep	6780 (2,4)	Utrecht	5977	280925 (37,3)
Graafsewijk	7040 (5,2)	's-Hertogenbosch	5388	134710 (19,8)
Velve-Lindenhof	4805 (3,1)	Enschede	6711	154355 (18,3)
Oosterparkbuurt	10445 (5,8)	Groningen	5830	180715 (24,6)
Totaal	7268 (3,9)	Totaal	5958	750705 (100)

Tabel 6a.3: Aantal huishoudens (gemiddeld) naar wijk en gemeente

Wijk	Gemiddelde (%)	Gemeente	Gemiddelde	Totaal (%)
Ondiep	3490 (2,4)	Utrecht	3144	147755 (38,2)
Graafsewijk	3420 (5,6)	's-Hertogenbosch	2457	61430 (15,9)
Velve-Lindenhof	2315 (3,1)	Enschede	3204	73690 (19,0)
Oosterparkbuurt	6910 (6,6)	Groningen	3364	104270 (26,9)
Totaal	4034 (4,2)	Totaal	3073	387145 (100)

Tabel 6a.4: Gemiddelde omvang huishouden naar wijk en gemeente

Wijk	Gemiddelde	Gemeente	Gemiddelde
Ondiep	1,94	Utrecht	1,90
Graafsewijk	2,06	's-Hertogenbosch	2,19
Velve-Lindenhof	2,08	Enschede	2,09
Oosterparkbuurt	1,51	Groningen	1,73
Totaal	1,80	Totaal	1,94

Tabel 6a.5: Gemiddeld aantal eenpersoonshuishoudens naar wijk en gemeente

Wijk	Gemiddelde (%)	Gemeente	Gemiddelde (%)
Ondiep	1650,0 (47,3)	Utrecht	1668,1 (47,2)
Graafsewijk	1435,0 (42,0)	's-Hertogenbosch	929,6 (32,6)
Velve-Lindenhof	1025,0 (44,3)	Enschede	1347,2 (38,6)
Oosterparkbuurt	4445,0 (64,3)	Groningen	1936,1 (51,2)
Totaal	2138,8 (49,5)	Totaal	1528,9 (43,7)

Tabel 6a.6: Percentage niet-westerse allochtonen naar wijk en gemeente

Wijk	Percentage	Gemeente	Percentage
Ondiep	21,1	Utrecht	17,6
Graafsewijk	12,1	's-Hertogenbosch	7,7
Velve-Lindenhof	16,5	Enschede	10,5
Oosterparkbuurt	10,5	Groningen	8,9
Totaal	15,1	Totaal	12,2

Tabel 6a.7: Gemiddeld aantal mannen van 15 tot 25 jaar naar wijk en gemeente

Wijk	Gemiddelde (%)	Gemeente	Gemiddelde (%)
Ondiep	465,0 (6,9)	Utrecht	417,6 (7,0)
Graafsewijk	460,0 (6,5)	's-Hertogenbosch	316,8 (5,3)
Velve-Lindenhof	430,0 (8,9)	Enschede	563,9 (7,8)
Oosterparkbuurt	1020,0 (9,8)	Groningen	589,7 (10,2)
Totaal	593,8 (8,0)	Totaal	466,6 (7,6)

Tabel 6a.8: Kenmerken woonomgeving naar type wijk (relwijk - overige wijk)

Onderwerp met betrekking tot WOONOMGEVING	Relwijk	Overige wijken
gemiddeld cijfer woonomgeving (hoger = positiever)	86,0	96,8
woonmilieu centrum-stedelijk	0	7,2
woonmilieu buiten-centrum	100	56,8
woonmilieu groen-stedelijk	0	24,3
woonmilieu centrum-dorps	0	0
woonmilieu landelijk wonen	0	11,7
tevredenheid met huidige woonomgeving (hoger = meer tevreden)	21332	29443
ik ben gehecht aan deze buurt (hoger = meer gehecht)	27930	30427
ik voel mij thuis in deze buurt (hoger = meer thuis voelen)	26243	31279
oordeel buurtontwikkeling (0 = neutraal)	-0,19	0,08
verwachting buurtontwikkeling (0 = neutraal)	-0,03	0,12

Tabel 6a.9: Classificatieresultaten discriminantanalyse vanuit kenmerken woonomgeving

		Voorspeld		Totaal
		Overige wijk	Relwijk	
Oorspronkelijk*	Aantal overige wijk	98	24	122
	Relwijk	0	4	4
	% overige wijk	80,3	19,7	100,0
	Relwijk	0,0	100,0	100,0

* 81% van de oorspronkelijke wijken is correct geclassificeerd.

Tabel 6a.10: Kenmerken woningen naar type wijk (relwijk - overige wijk)

Onderwerp met betrekking tot WONINGEN	Relwijk	Overige wijken
voorraad woningen	3603	2474
% woningen van lage kwaliteit	26,8	12,6
% koopwoningen	30,2	54,0
% huurwoningen	69,8	46,0
gemiddelde leeftijd woning (in 2002)	52,5	43,2
type: vrijstaand	0	11,6
type: niet-vrijstaand	57,6	52,9
type: etagewoning	41,2	33,8
type: anders	1,2	0,9
tevreden met huidige woning (hoger = meer tevreden)	27172	30942
aantal kamers	3,6	4,1
oppervlakte woonruimte (binnenruimte)	89,5	113,2
totale huur	299,6	338,2
verkoopwaarde	143311	235292
totale woonlasten (bedrag per maand)	426,8	552,2

Tabel 6a.11: Classificatieresultaten discriminantanalyse vanuit kenmerken woningen

		Voorspeld		Totaal
		Overige wijk	Relwijk	
Oorspronkelijk*	Aantal overige wijk	104	18	122
	Relwijk	0	4	4
	% overige wijk	85,2	14,8	100,0
	Relwijk	0,0	100,0	100,0

* 85,7% van de oorspronkelijke wijken is correct geclassificeerd.

Tabel 6a.12: Kenmerken voorzieningen naar type wijk (relwijk - overige wijk)

Onderwerp met betrekking tot VOORZIENINGEN	Relwijk	Overige wijken
gemiddeld niveau basisvoorzieningen	35,1	38,1
indicator tekort fysieke voorzieningen	112,0	104,4
indicator tekort sociale voorzieningen	101,3	101,4

Tabel 6a.13: Classificatieresultaten discriminantanalyse vanuit kenmerken voorzieningen

		Voorspeld		
		Overige wijk	Relwijk	Totaal
Oorspronkelijk*	Aantal overige wijk	82	40	122
	Relwijk	1	3	4
	% overige wijk	67,2	32,8	100,0
	Relwijk	25,0	75,0	100,0

* 67,5% van de oorspronkelijke wijken is correct geclassificeerd.

Tabel 6a.14: Kenmerken mobiliteit naar type wijk (relwijk - overige wijk)

Onderwerp met betrekking tot MOBILITEIT	Relwijk	Overige wijken
verhuisneiging: wel	33,2	31,3
verhuisneiging: reeds ander huis gevonden	1,4	1,6
verhuisneiging: gedwongen verhuizing	0,6	0,6
verhuisneiging: niet	64,8	66,5
wel verhuisd in afgelopen twee jaar	21,5	24,4
hoe lang woont u al op dit adres?	12,4	10,9
hoe vaak bent u in de afgelopen twee jaar binnen Nederland verhuisd?	1,3	1,0
hoeveel jaar heeft u in uw vorige woning gewoond?	9,4	6,9

Tabel 6a.15: Classificatieresultaten discriminantanalyse vanuit kenmerken mobiliteit

		Voorspeld		
		Overige wijk	Relwijk	Totaal
Oorspronkelijk*	Aantal overige wijk	103	19	122
	Relwijk	0	4	4
	% overige wijk	84,4	15,6	100,0
	Relwijk	0,0	100,0	100,0

* 84,9% van de oorspronkelijke wijken is correct geclassificeerd.

Tabel 6a. 16: Kenmerken leefbaarheid naar type wijk (relwijk - overige wijk)

Onderwerp met betrekking tot LEEFBAARHEID	Relwijk (%)		Overige wijken (%)	
indicator sociale overlast	113,5		104,1	
indicator fysieke overlast	107,2		104,8	
WBO indicatorscore verloedering (hoger = meer)	3,7		2,7	
WBO indicatorscore buurtoverlast (hoger = meer)	2,4		2,1	
WBO indicatorscore tevredenheid buurt (hoger = meer tevreden)	6,2		6,4	
PMB: % geen slachtoffer in eigen gemeente	59,9		58,4	
PMB: % eenmaal slachtoffer in eigen gemeente	17,9		24,1	
PMB: % meermalen slachtoffer in eigen gemeente	22,2		17,6	
gemiddeld aantal gewelddadig seksuele delicten geregistreerd*	15,3	(0,4)	10,8	(0,3)
gemiddeld aantal overige seksuele delicten geregistreerd*	8,5	(0,2)	9,2	(0,3)
gemiddeld aantal overige geweldsdelicten geregistreerd*	344,8	(9,5)	212,8	(6,8)
gemiddeld aantal vermogen met geweld delicten geregistreerd*	53,0	(1,5)	53,2	(1,7)
gemiddeld aantal overige vermogensdelicten geregistreerd*	2391,8	(66,1)	2334,6	(74,4)
gem. aantal vernieling en openbare orde delicten geregistreerd*	618,5	(17,1)	405,5	(12,9)
gemiddeld aantal verkeersdelicten geregistreerd*	102,5	(2,8)	64,1	(2,0)
gemiddeld aantal drugsgelateerde delicten geregistreerd*	32,3	(0,9)	15,9	(0,5)
gemiddeld aantal overige delicten geregistreerd*	49,3	(1,4)	31,9	(1,0)
gemiddeld aantal delicten totaal geregistreerd*	3616	(100,0)	3138	(100,0)
gemiddeld aantal delicten totaal gemiddeld per jaar geregistreerd*	723,2		627,6	

* Registratieperiode 2002-2006.

Tabel 6a. 17: Classificatieresultaten discriminantanalyse vanuit kenmerken leefbaarheid

		Voorspeld		
		Overige wijk	Relwijk	Totaal
Oorspronkelijk*	Aantal overige wijk	108	14	122
	Relwijk	1	3	4
	% overige wijk	88,5	11,5	100,0
	Relwijk	25,0	75,0	100,0

* 88,1% van de oorspronkelijke wijken is correct geclassificeerd.

Tabel 6a.18: Economisch kapitaal naar type wijk (relwijk - overige wijk)

Onderwerp met betrekking tot ECONOMISCH KAPITAAL	Relwijk	Overige wijken
gemiddeld inkomen	21,4	27,0
besteedbaar huishoudinkomen	17287	25521
percentage onder sociaal minimum	19,9	13,4
vermogen (berekend op basis van vermogensrendementsheffing)	9173	100771

Tabel 6a.19: Classificatieresultaten discriminantanalyse vanuit economisch kapitaal

		Voorspeld		
		Overige wijk	Relwijk	Totaal
Oorspronkelijk*	Aantal overige wijk	78	44	122
	Relwijk	0	4	4
	% overige wijk	63,9	36,1	100,0
	Relwijk	0,0	100,0	100,0

* 65,1% van de oorspronkelijke wijken is correct geclassificeerd.

Tabel 6a.20: Cultureel kapitaal naar type wijk (relwijk - overige wijk)

Onderwerp met betrekking tot CULTUREEL KAPITAAL	Relwijk	Overige wijken
percentage huishoudens met lage opleiding	51,6	26,7
hoogst voltooide opleiding respondent (hoger = hogere opleiding)	30942	40723
hoogst voltooide opleiding partner (hoger = hogere opleiding)	17643	23316
museumbezoek (hoger = vaker)	37261	39770
hoeveel uur sport per week	2,0	2,5
interesse in politiek (hoger = meer)	30897	39688
zou nu bij verkiezingen niet stemmen	14,2	8,7
bezit geen pc	43,7	23,6
bezit geen internetaansluiting	28,0	21,2
hoeveel uur kijkt u tv per week?	17,4	15,1

Tabel 6a.21: Classificatieresultaten discriminantanalyse vanuit cultureel kapitaal

		Voorspeld		
		Overige wijk	Relwijk	Totaal
Oorspronkelijk*	Aantal overige wijk	94	28	122
	Relwijk	0	4	4
	% overige wijk	77,0	23,0	100,0
	Relwijk	0,0	100,0	100,0

* 77,8% van de oorspronkelijke wijken is correct geclassificeerd.

Tabel 6a.22: Sociaal kapitaal naar type wijk (relwijk - overige wijk)

Onderwerp met betrekking tot SOCIAAL KAPITAAL	Relwijk	Overige wijken
ik heb veel contact met mijn directe burens (hoger = meer)	25453	30545
belang contact met directe burens (hoger = belangrijker)	33682	32705
ik heb veel contact met andere buurtbewoners (hoger = meer)	27754	29705
belang contact met andere buurtbewoners (hoger = belangrijker)	32849	33248
contact met familieleden (hoger = vaker)	38273	36769
contact met vrienden / goede kennissen (hoger = vaker)	40174	38651
deelname aan verenigingsleven (hoger = vaker)	37525	36725
cafébezoek (hoger = vaker)	40107	41861
frequentie kerkbezoek (hoger = vaker)	19485	21230
betrokkenheid bij de buurt (hoger = meer)	26113	30620
percentage dat zich actief wilt inzetten om de buurt te verbeteren	29,6	35,4
respondent heeft geen partner	70,1	48,3
respondent heeft geen kind(eren)	77,1	72,8
percentage werkenden	50,7	62,2
percentage werklozen (niet-actieven)	17,7	10,2
hoelang werkloos/arbeidsongeschikt/ANW/bijstand respondent	9,1	7,9
hoelang werkloos/arbeidsongeschikt/ANW/bijstand partner	15,7	7,3
aantal uren betaald werk per week respondent	30,4	32,9
aantal uren betaald werk per week partner	33,9	34,4

Tabel 6a.23: Classificatieresultaten discriminantanalyse vanuit sociaal kapitaal

		Voorspeld		
		Overige wijk	Relwijk	Totaal
Oorspronkelijk*	Aantal overige wijk	113	9	122
	Relwijk	0	4	4
	% overige wijk	92,6	7,4	100,0
	Relwijk	0,0	100,0	100,0

* 92,9% van de oorspronkelijke wijken is correct geclassificeerd.

6b Overzichten bij hoofdstuk 7: wijken als relwijk geclassificeerd

In deze bijlage zijn de overzichten opgenomen van de wijken die zijn geclassificeerd als relwijk. Dit is telkens gedaan aan de hand van de kenmerken van de in §7.3.2 en §7.3.3 behandelde onderwerpen. Voor wat betreft de wijk als geografisch gebied (zone) zijn dit de onderwerpen woonomgeving, woningen, voorzieningen, mobiliteit en leefbaarheid. Voor wat betreft de wijk als een verzameling mensen zijn dit de onderwerpen economisch, cultureel en sociaal kapitaal.

Tabel 6b.1: Wijken geclassificeerd als relwijk* op basis van kenmerken woonomgeving

Naam postcodegebied	Naam postcodegebied
3455 Haarzuilens	5213 Hinthamerpoort / Graafsewijk
3515 Staatsliedenkwartier / Tuinwijk-West	5215 Eikendonk / Aawijk
3523 Tolsteeg / Hoograven	5231 Orthen / Buitenpepers / Hambaken
3524 Lunetten	7523 Roombeek / Mekkelholt / Voortman
3525 Nieuw Hoograven	7525 Buurtschap Lonneker-Oost - Noord Esmarke
3526 Industriegebied / Transwijk / Columbuslaan	7533 Velve-Lindenhof
3527 Vollenhovelaan / Marshallaan	7543 Cromhoffsbleek / Boswinkel
3551 2e Daalsedijk / Egeltierstraat	7545 Stadsveld
3552 Ondiep/Loevenhoutsdijk	9713 Oosterparkwijk
3553 Julianapark / Elinkwijk	9716 De Hoogte
3561 Taagdreef / Wolgadreef	9736 Beijum-Oost
3562 Zamenhofdreef / Neckardreef	9738 Noorderhoogebrug / Koningslaagte
3563 Amazonedreef	9741 Concordiabuur / Selwerd
3564 Overvecht-Noord	9742 Paddepoel

* Oorspronkelijke relwijken vetgedrukt.

Tabel 6b.2: Wijken geclassificeerd als relwijk* op basis van kenmerken woningen

Naam postcodegebied	Naam postcodegebied
3525 Nieuw Hoograven	7514 Lasonder / Laares / Boddenkamp
3527 Vollenhovelaan / Marshallaan	7521 Tweekelerveld / THT
3551 2e Daalsedijk / Egeltierstraat	7523 Roombeek / Mekkelholt / Voortman
3552 Ondiep / Loevenhoutsdijk	7531 Ribbelt / Stokhorst
3554 De Rijkstraat / Kenastraat / Schaakbuurt	7533 Velve-Lindenhof
3555 Mulderstraat / Talmastraat / Daalseweg	7536 Buurtschap Zuid-Esmarke
3561 Taagdreef / Wolgadreef	7541 Varvik-Diekman
5212 Muntel / Vliert	7545 Stadsveld
5213 Hinthamerpoort / Graafsewijk	9713 Oosterparkwijk
7512 Hogeland / Getfert	9715 Korrewegwijk
7513 Veldkamp / Horstlanden	9741 Concordiabuur / Selwerd

* Oorspronkelijke relwijken vetgedrukt.

Tabel 6b.3: Wijken geclassificeerd als relwijk* op basis van kenmerken voorzieningen Amsterdamsestraat

Naam postcodegebied	Naam postcodegebied
3453 Vleuten	5236 Empel
3511 Catharijne / Wijk C / Moreelsepark	5247 Rosmalen-Noord
3512 Breedstr. / Neude / L. Nieuwstr. / Herenstr.	5249 Kruisstraat
3513 Amsterdamsestraat / Pijlsweerd	7511 City / Bothoven
3514 Vogelenbuurt / Bem. Weerd / Tuinwijk-Oost	7512 Hogeland / Getfert
3515 Staatsliedenkwartier / Tuinwijk-West	7513 Veldkamp / Horstlanden
3521 Croeselaan / Jekerstraat	7514 Lasonder / Laares / Boddenkamp
3522 Rivierenwijk	7534 Schipholt / Eekmaat
3531 Vleutenseweg / Cartesiusweg	7545 Stadsveld
3532 Nieuw Engeland / Th. a Kempisplantsoen	9711 Binnenstad-Zuid/-Oost
3544 Leidsche Rijn	9712 Centrum / Binnenstad-West/-Noord
3551 2e Daalsedijk / Egelantierstraat	9713 Oosterparkwijk
3552 Ondiep/Loevenhoutsedijk	9714 Korrewegbuurt
3555 Mulderstraat / Talmastraat / Daalseweg	9715 Korrewegwijk
3572 Huizingalaan / Zeeheldenbuurt / Wittevrouwen	9716 De Hoogte
3573 Voordorp	9718 Schilderswijk / Zeeheldenwijk
3581 Maliebaan / Oudwijk	9724 Oosterpoortbuurt
3583 Schildersbuurt / Wilhelminapark	9725 Rivierenbuurt
3585 Maarschalkerweerd / Mereveld	9726 Zeeheldenbuurt
5211 Binnenstad / Vugterpoort	9731 Ulgersmabuurt
5213 Hinthamerpoort / Graafsewijk	9746 Leegkerk
5233 Haren / Slagen / Rompert	

* Oorspronkelijke relwijken vetgedrukt.

Tabel 6b.4: Wijken geclassificeerd als relwijk* op basis van kenmerken mobiliteit

Naam postcodegebied	Naam postcodegebied
3451 Vleuten / Leidsche Rijn	5246 Hintham
3454 De Meern	7512 Hogeland / Getfert
3455 Haarzuilens	7533 Velve-Lindenhof
3522 Rivierenwijk	7544 Wesselerbrink
3545 Utrecht Leidsche Rijn	7546 Usselo / Helmerhoek
3551 2e Daalsedijk / Egelantierstraat	9711 Binnenstad-Zuid/-Oost
3552 Ondiep / Loevenhoutsedijk	9713 Oosterparkwijk
3566 Overvecht-landelijk gebied	9721 Helpman
3572 Huizingalaan / Zeeheldenbuurt / Wittevrouwen	9726 Zeeheldenbuurt
3573 Voordorp	9731 Ulgersmabuurt
5213 Hinthamerpoort / Graafsewijk	9741 Concordiabrt / Selwerd
5224 Kruiskamp	

* Oorspronkelijke relwijken vetgedrukt.

Tabel 6b.5: Wijken geclassificeerd als relwijk* op basis van kenmerken leefbaarheid

Naam postcodegebied	Naam postcodegebied
3531 Vleutenseweg / Cartesiusweg	7514 Lasonder / Laares / Boddenkamp
3552 Ondiep / Loevenhoutsedijk	7521 Tweekelerveld / THT
3554 De Rijkstraat / Kenastraat / Schaakbuurt	7523 Roombeek / Mekkelholt / Voortman
3561 Taagdreef / Wolgadreef	7533 Velve-Lindenhof
3563 Amazonedreef	7534 Schipholt / Eekmaat
3564 Overvecht-Noord	7536 Buurtschap Zuid-Esmarke
3582 Buiten Tolsteeg / Diaconessenhuis / Abstede	7545 Stadsveld
5213 Hinthamerpoort / Graafsewijk	9711 Binnenstad-Zuid/-Oost
5231 Orthen / Buitenpepers / Hambaken	

* Oorspronkelijke relwijken vetgedrukt.

Tabel 6b.6: Wijken geclassificeerd als relwijk* op basis van economisch kapitaal

Naam postcodegebied	Naam postcodegebied
3512 Breedstr. / Neude / L. Nieuwstr. / Herenstr.	7513 Veldkamp / Horstlanden
3513 Amsterdamsestraat / Pijlsweerd	7521 Tweekelerveld / THT
3521 Croeselaan / Jekerstraat	7522 Walhof / Bolhaar
3525 Nieuw Hoograven	7523 Roombeek / Mekkelholt / Voortman
3526 Industriegebied / Transwijk / Columbuslaan	7525 Brtschap Lonneker-Oost - Noord Esmarke
3527 Vollenhovelaan / Marshallaan	7533 Velve-Lindenhof
3531 Vleutenseweg / Cartesiusweg	7543 Cromhoffsbleek/Boswinkel
3532 Nieuw Engeland / Th. a Kempisplantsoen	7544 Wesselerbrink
3534 Schepenbuurt / Industriegebied Cartesiusweg	7545 Stadsveld
3545 Utrecht Leidsche Rijn	9711 Binnenstad-Zuid/-Oost
3552 Ondiep / Loevenhoutsedijk	9712 Centrum / Binnenstad-West/-Noord
3553 Julianapark / Elinkwijk	9713 Oosterparkwijk
3554 De Rijkstraat / Kenastraat / Schaakbuurt	9714 Korrewegbuurt
3561 Taagdreef / Wolgadreef	9715 Korrewegwijk
3562 Zamenhofdreef / Neckardreef	9716 De Hoogte
3563 Amazonedreef	9718 Schilderswijk / Zeeheldenwijk
3564 Overvecht-Noord	9724 Oosterpoortbuurt
3566 Overvecht-landelijk gebied	9725 Rivierenbuurt
3582 Buiten Tolsteeg / Diaconessenhuis / Abstede	9726 Zeeheldenbuurt
3584 Uithof / Rijnsweerd / Stadion / Kazerne	9736 Beijum-Oost
5213 Hinthamerpoort / Graafsewijk	9741 Concordiabuurt / Selwerd
5231 Orthen / Buitenpepers / Hambaken	9742 Paddepoel
7511 City / Bothoven	9743 Vinkhuizen / Friesestraatweg
7512 Hogeland / Getfert	9747 Universiteitscomplex

* Oorspronkelijke relwijken vetgedrukt.

Tabel 6b.7: Wijken geassocieerd als relwijk* op basis van cultureel kapitaal

Naam postcodegebied	Naam postcodegebied
3455 Haarzuilens	5223 West
3525 Nieuw Hoograven	5224 Kruiskamp
3526 Industriegebied / Transwijk / Columbuslaan	5231 Orthen / Buitenpepers / Hambaken
3527 Vollenhovelaan / Marshallaan	5233 Haren / Slagen / Rompert
3532 Nieuw Engeland / Th a Kempisplantsoen	5234 Maasindustrie
3534 Schepenbuurt / industriegebied Cartesiusweg	7523 Roombeek / Mekkelholt / Voortman
3541 industriegebied Lageweide-Huppeldijk-Hog	7532 Glanerbrug
3552 Ondiep / Loevenhoutsedijk	7533 Velve-Lindenhorst
3555 Mulderstraat / Talmastraat / Daalseweg	7544 Wesselerbrink
3561 Taagdreef / Wolgadreef	7545 Stadsveld
3562 Zamenhofdreef / Neckardreef	7548 Boekelo
3563 Amazonedreef	9713 Oosterparkwijk
3564 Overvecht-Noord	9733 Lewenborg-Noord
5213 Hinthamerpoort / Graafsewijk	9742 Paddepoel
5215 Eikendonk / Aawijk	9743 Vinkhuizen / Friesestraatweg
5216 Zuid	9745 Hoogkerk-Dorp

* Oorspronkelijke relwijken vetgedrukt.

Tabel 6b.8: Wijken geassocieerd als relwijk* op basis van kenmerken sociaal kapitaal

Naam postcodegebied	Naam postcodegebied
3511 Catharijne / Wijk C / Moreelsepark	7513 Veldkamp / Horstlanden
3513 Amsterdamsestraat / Pijlsweerd	7533 Velve-Lindenhorst
3545 Utrecht Leidsche Rijn	9713 Oosterparkwijk
3552 Ondiep / Loevenhoutsedijk	9716 De Hoogte
5213 Hinthamerpoort / Graafsewijk	9733 Lewenborg-Noord
5233 Haren / Slagen / Rompert	9743 Vinkhuizen / Friesestraatweg
7512 Hogeland / Getfert	7513 Veldkamp / Horstlanden

* Oorspronkelijke relwijken vetgedrukt.

7 Bij hoofdstukken 3 en 4: lijst met respondenten

Respondent	Functie	Datum en duur
1	ex-lid bewonerscommissie Ondiep	10 juni 2008 70 minuten
2	lid bewonerscommissie Ondiep	3 juni 2008 25 minuten (telefonisch)
3	opbouwwerker welzijnsorganisatie Portes	3 juni 2008 90 minuten
4	voorzitter bewonerscommissie Ondiep	10 juni 2008 70 minuten
5	assistent-wijkmanager wijkservicecentrum Noordwest	10 juni 2008 60 minuten
6	bewoner en ondernemer	10 juni 2008 60 minuten
7	jongerenwerker Welzijnsorganisatie Portes	30 juni & 19 november 2008 90 en 90 minuten
8	eigenaar Astrid Kapsalon (te Ondiep)	3 juni 2008 10 minuten (telefonisch)
9	jeugdwerker Welzijnsorganisatie Portes	1 juli 2008 10 minuten (telefonisch)
10	jongeren uit Ondiep	19 november 2008 120 minuten (observatie en gesprekken)
11	voorzitter stichting Milli Görüş Utrecht, tevens Ondiepbewoner, wijkraadslid en lid schoolbestuur	20 november 2008 50 minuten
12	wijkmanager Noordwest, gemeente Utrecht	5 augustus 2008 60 minuten
13	woningcorporatie Mitros	14 november 2008 45 minuten

Leden Redactieraad Programma Politie & Wetenschap

Voorzitter prof.dr. H.G. van de Bunt
Hoogleraar Criminologie
Erasmus Universiteit Rotterdam

Leden mr.drs. C. Bangma
Districtschef regiopolitie Flevoland
Lid Commissie Politie & Wetenschap

drs. P. Holla
Districtschef regiopolitie Kennemerland

prof.dr. P. van Reenen
Van Reenen-Russel Consultancy b.v.
Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten (SIM)
Universiteit Utrecht

Secretariaat Programmabureau Politie & Wetenschap
Politieacademie
De Kleiberg 15
7312 SN Apeldoorn
www.politieenwetenschap.nl

Uitgaven in de reeks Politiekunde

1. **Criminaliteit in de virtuele ruimte**
P. van Amersfoort, L. Smit & M. Rietveld, DSP-groep, Amsterdam/
TNO-FEL, Den Haag, 2002
2. **Cameratoezicht. Goed bekeken?**
I. van Leiden & H.B. Ferwerda, Advies- en Onderzoeksgroep Beke,
Arnhem, 2002
3. **De 10 stappen van Publiek-Private Samenwerking (PPS)**
J.C. Wever, A.A. van Pel & L. Smit, DSP-groep, Amsterdam/TNO-FEL,
Den Haag, 2002
4. **De opbrengst van projecten. Een verkennend onderzoek naar de bijdrage van projecten aan diefstalbestrijding**
C.J.E. In 't Velt, e.a., NPA-Onderzoeksgroep, LSOP, Apeldoorn, 2003
5. **Cameratoezicht. De menselijke factor**
A. Weitenberg, E. Jansen, I. van Leiden, J. Kerstholt & H.B. Ferwerda,
Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem/TNO, Soesterberg, 2003
6. **Jeugdgroepen in beeld. Stappenplan en randvoorwaarden voor de shortlist-methodiek**
H.B. Ferwerda & A. Kloosterman, Advies- en Onderzoeksgroep Beke &
Politieregio Gelderland-Midden, Arnhem, 2004 (vierde druk 2006)
7. **Hooligans in beeld. Van informatie naar aanpak**
H.B. Ferwerda & O. Adang, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem/
Onderzoeksgroep Politieacademie Apeldoorn, 2005
8. **Richtlijnen auditieve confrontatie**
J.H. Kerstholt, A.G. van Amelsfoort, E.J.M. Jansen & A.P.A. Broeders, TNO
Defensie en Veiligheid, Soesterberg/Politieacademie, Apeldoorn/NFI,
Den Haag, 2005
9. **Nog te verschijnen**
10. **De opsporingsfunctie binnen de gebiedsgebonden politiezorg**
O. Zoomer, IPIT, Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstuk-
ken, Universiteit Twente, 2006
11. **Inzoomen en uitzoomen op Zaandam**
I. van Leiden & H.B. Ferwerda, Advies- en onderzoeksgroep Beke,
Arnhem, 2006
12. **Aansprakelijkheidsmanagement politie. Beschrijving, analyse en handreiking**
E.R. Muller, J.E.M. Polak, C.J.J.M. Stoker m.m.v. M.L. Diepenhorst &
S.H.E. Janssen, COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement,
Den Haag/Faculteit der Rechtsgeleerdheid Universiteit Leiden, 2006

13. **Cold cases – een hot issue**
I. van Leiden & H.B. Ferwerda, Advies- en onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2006
14. **Adrenaline en reflectie. Hoe leren politiemensen op de werkplek?**
A. Beerepoot & G. Walraven, DSP-groep BV, Amsterdam/Walraven onderzoek en advies, 2007
15. **Tussen aangifte en zaak. Een referentiekader voor het aangifteproces**
W. Landman, L.A.J. Schoenmakers & F. van der Laan, Twynstra Gudde, adviseurs en managers, Amersfoort, 2007
16. **Baat bij de politie. Een onderzoek naar de opbrengsten voor burgers van het optreden van de politie**
M. Goderie & B. Tierolf, m.m.v. H. Boutellier & F. Dekker, Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, 2008
17. **Hoeveel wordt het vandaag? Een studie naar de kans op voetbalgeweld en het veiligheidsbeleid bij voetbalwedstrijden**
E.J. van der Torre, R.F.J. Spaaij & E.D. Cachet, COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2008
18. **Overbelast? De administratieve belasting van politiemensen bij de afhandeling van jeugdzaken**
G. Brummelkamp & M. Linssen, EIM, Zoetermeer, 2008
19. **Geografische daderprofilering. Een inventarisatie van randvoorwaarden en succesfactoren**
G. te Brake & A. Eikelboom, TNO Defensie en Veiligheid, Soesterberg, 2008
20. **Solosurveillance. Kosten en baten**
S.H. Esselink, J. Broekhuizen & F.M.H.M. Driessen, Bureau Driessen, 2009
21. **Onderzoek naar de mogelijke meerwaarde van AWARE voor de politie. Ervaringen met een nieuwe aanpak van belaging door ex-partners**
M.Y. Bruinsma, J. van Haaf, R. Römken & L. Balogh, IVA Beleidsonderzoek en Advies, i.s.m. INTERVICT/Universiteit van Tilburg, 2008
22. **Gebiedsscan criminaliteit en overlast. Een methodiekbeschrijving**
B. Beke, E. Klein Hofmeijer & P. Versteegh, Bureau Beke, Arnhem, 2008
23. **Informatiemanagement bij de politie. Van praktijk tot normatief kader**
V. Bekkers, M. Thaens, G. van Straten & P. Siep; m.m.v. A. Dijkshoorn, Center for Public Innovation, Erasmusuniversiteit Rotterdam, 2009
24. **Nodale praktijken. Empirisch onderzoek naar het nodale politieconcept**
H.B. Ferwerda, E.J. van der Torre & V. van Bolhuis, Bureau Beke, Arnhem/COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2009

25. **Rellen om te rellen. Een studie naar grootschalige openbare-ordeverstoringen en notoire ordeverstoorers**
I. van Leiden, N. Arts & H.B. Ferwerda, Bureau Beke, Arnhem, 2009
- 26a. **Verbinden van politie- en veiligheidszorg. Politie en partners over signaleren & adviseren**
W. Landman, P. van Beer & F. van der Laan, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2009
- 26b. **Politiepolitiek. Een empirisch onderzoek naar politieke signalering & advisering**
E.J.A. Bervoets, E.J. van der Torre & J. Dobbelaar m.m.v. N. Koeman, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2009
27. **De politie aan zet: de aanpak van veelplegers in Deventer**
I. Bakker & M. Krommendijk, IPIT, Enschede, 2009
28. **Boven de pet? Een onderzoek naar grootschalige ordehandhaving in Nederland**
O.M.J. Adang (redactie), S.E. Bierman, K. Jagernath-Vermeulen, A. Melsen, M.C.J. Nogarede & W.A.J. van Oorschot, Politieacademie, Apeldoorn, 2009